М.М. Додж

Срібні ковзани

Переклад: Ірина Стешенко

РОЗДІЛ I

РОЗДІЛ I

Ганс та Гретель

Одного ясного грудневого ранку багато років тому двоє убого вбраних дітей сиділи на березі замерзлого каналу в Голландії й, низько пригнувшись до землі, біля чогось поралися.

Сонце ще не сходило, але сіра заслона розступилася на обрії, і по краях її вже заграла малиновим сяйвом світова зоря. Добрі голландці здебільшого ще спочивали тихим вранішнім сном; навіть мінгеер ван Стоппельнозе, цей достойний старий голландець, все ще дрімав, поринувши в "солодке забуття".

І тільки коли-не-коли по дзеркальній поверхні каналу хутко пробігала на ковзанах яка-небудь селянка із повним котиком на голові, чи то міцний, дужий юнак пролітав стрілою повз дітей, що тремтіли з холоду, і строїв їм добродушну міну, поспішаючи до міста на роботу.

Тим часом брат і сестра (адже ті двоє дітлахів були брат і сестра), пухкаючи й фукаючи, намагалися прив'язати собі щось до ніг — не ковзани, звичайно, а якісь дерев'яні оцупки, невправно обточені й стесані донизу, з просвердленими дірочками, що в них було затягнено ремінці з сирової, невичиненої, шкіри.

Ті чудернацькі пристрої змайстрував сам Ганс, — так звали того хлопчика, його мати була бідна селянка, надто бідна, — вона й подумати не могла про те, щоб купити справжні ковзани своїм дітям. Хоч оті дерев'яні "ковзани" й було зроблено дуже грубо, проте завдяки їм діти бавили багато щасливих годин на кризі; і тепер, коли, намагаючись припнути їх, наші юні голландці сіпали з усієї сили за ремінці своїми закляклими червоними пальцями — їхні зосереджені обличчя майже торкалися колін — ніякі нездійсненні мрії про крицеві леза справжніх ковзанів не тьмарили їхньої втіхи.

Нарешті хлопець випростався і, широко махнувши руками й безтурботно крикнувши сестрі: "Пішли, Гретель!", легко скочив на кригу і побіг поковзом через канал.

— Ох, Гансе, — гукнула йому жалісно сестра, — з цією ногою знову не гаразд. Ремінці намуляли мені ногу, коли ми бігали на базар останнього разу… і зараз мені так боляче зав'язувати їх на тому ж місці.

— То зав'яжи трохи вище, — порадив Ганс і, не глянувши на неї, виписав якусь чудову хитромудру фігуру на кризі.

— Як їх зав'яжеш? Ремінець надто короткий.

Ганс добротливо свиснув — коли перекласти цей свист звичайною мовою, то він означав: "Біда з цими дівчатами" — і підбіг до сестри.

— Як нерозумно, що ти взула ці черевики, Гретель! Адже ж ти маєш майже нові, шкіряні. Твої дерев'яні, та й ті вже кращі, ніж оці.

— Ой Гансе! Чи ти забув? Таж батько кинув мої чудові нові черевики у вогонь. Не встигла я збагнути, що трапилось, як вони вже зовсім покорчились у розгорілому торфі. В цих я ще можу бігати на ковзанах, а в дерев'яних — ніяк. Будь ласка, зав'яжи, тільки обережно…

Ганс витяг ремінця з кишені. Наспівуючи щось, він став навколішки поруч Гретель і почав підв'язувати їй до ноги ковзанок, затягаючи ремінця з усією силою своїх дужих молодих рук.

— Ой, ой! — скрикнула дівчинка, — їй дуже боліло.

Нетерпляче сіпнувши, Ганс розв'язав ремінця. Він хотів був кинути його на землю (за зразком багатьох старших братів), але помітив сльозу, що збігала по щоці сестрички.

— Я закріплю його, не бійся, — промовив він до неї несподівано ніжно. — Тільки нам треба поспішитися; адже ж мама нас скоро покличе.

Він пильно озирнувся навколо: спочатку глянув на землю, потілі на голі віти верби над головою і нарешті на небо, де все дужче займалися яскраві блакитні, малинові та золотисті смуги.

Не знайшовши там того, чого він шукав, Ганс замислився; раптом його пройняла щаслива думка, і очі йому загорілися. Швидко скинув він із себе шапку і, відірвавши з неї подерту підкладку, згорнув її так, щоб вийшло щось подібне до м'якої подушечки, яку він прикріпив над стоптаним черевиком Гретель.

— Ну, — переможно скрикнув він, закручуючи ремінці так швидко, як тільки дозволяли йому зовсім задубілі пальці, — тепер ти зможеш витерпіти, якщо я затягну дужче?

Гретель міцно стиснула губи, немов хотіла сказати: "Про мене, я витерплю все...", але не відповіла нічого.

За хвилину вони вже весело сміялись і, побравшися за руки, летіли по каналу, не думаючи про те, чи витримає їх та крига, чи ні, — в Голландії-бо крига тримається цілу зиму. Вона дуже міцно

влаштовується на каналі і не тільки не тане й не худне кожного разу, коли сонце трохи припікає її, але, навпаки, з кожним днем набирається сили і задирливо виблискує до кожного променя.

Раптом — рип! рип! — під ногами в Ганса щось заскрипіло. Він почав скорочувати кроки, спотикатися й кінець кінцем простягся горілиць на кризі, дригаючи ногами й вимальовуючи ними в повітрі найфантастичніші узори.

— Ха-ха-ха! — розреготалася Гретель. — Ловко впав!

Але під її грубою синьою кофтиною билося ніжне серце і, все ще сміючися, вона відразу ж повернулась і легко підлетіла до свого брата, що лежав нерухомо навзнак.

— Ти не забився, Гансе?.. О, та ти смієшся!.. Ну ж бо, впіймай мене!.. — і дівчинка швидко побігла вперед. Тепер вона вже не тремтіла від холоду: щоки їй палахкотіли, очі весело блищали.

Ганс схопився на рівні ноги і кинувся, як стріла, за нею навздогін; але не так-то легко було впіймати Гретель. Проте не встигла вона далеко відбігти, як її ковзани почали теж скрипіти.

Розуміючи, що часом краще схитрувати, ніж ризикувати, Гретель раптом повернулася й полетіла просто в обійми своєму переслідникові.

— Ха-ха-ха! Я піймав тебе! — скрикнув Ганс.

—— Ха-ха-ха! Навпаки, — я піймала тебе! — відказала дівчинка, намагаючись вирватися від нього.

В цю хвилину пролунав ясний, дзвінкий голос, — хтось гукнув:

— Гансе! Гретель!

— Це мама, — промовив Ганс, і обличчя його враз стало серйозне.

Тепер уже ввесь канал вилискував, мов золото, під сонячним промінням. Вранішнє повітря було чисте й/свіже, і ковзанярі все прибували. Дітям дуже не хотілося повертатися додому. Але Гретель і Ганс були хороші діти: їм і на думку не спадало датися на спокусу й побігати ще трохи по каналу; отже, вони квапливо поскидали свої ковзани, не розв'язавши навіть і половини вузлів, та й подалися додому.

Ганс, широкоплечий, з густим білявим волоссям, був на голову вищий від своєї блакитноокої маленької сестрички. Він мав п'ятнадцять років, а Гретель — тільки дванадцять. Ганс був міцної будови, дужий хлопчик, з чесними очима, а на чолі йому немов було написано: "Тут все гаразд", точнісінько так, як над порталом кожного маленького голландського "зомергюйсу"[1] завжди стоїть якийсь доречний вислів.

Гретель була гнучка і жвава; в очах їй танцювали вогники, а коли хто, бува, дивився на неї — на щоках їй то спалахували, то зникали ніжні рум'янці; отак, як грядка рожевих та білих квітів здається часом то блідою, то яскраво-рожевою, коли на неї дмухне вітер.

Тільки-но діти відійшли від каналу, як відразу ж побачили свою рідну домівку. Висока постать їхньої матері, в кофтині, спідниці та чепчикові, що щільно прилягав до її голови, вимальовувалась у перекошеному отворі вхідних дверей, немов картина у рамі. Аби їхня хатина стояла навіть за милю звідти, однаково дітям здавалося б, що вона близенько. У тій плоскій країні можна навіть на великім віддаленні цілком виразно розрізнити всілякі речі, починаючи від курчат і кінчаючи вітряками. Коли б не було там дамб і високих насипів коло каналів, можна б стати де завгодно в середині Голландії, оглядати її всю, аж до обрію, і не побачити ніде не те що гір, а й горбів чи то пагорків.

Ніхто не знав цих дамб краще за матусю Брінкер та обох засапаних дітлахів, що бігли зараз на її поклик. Але раніш ніж розповісти вам, чому це саме так, дозвольте мені проїхатися разом з вами у кріслі-гойдалці в ту далеку країну, де ви, може, вперше побачите деякі курйозні речі, що їх Ганс та Гретель бачили щодня.

РОЗДІЛ II

Голландія

Голландія — одна з найоригінальніших країн під сонцем. її слід було б назвати — "Країна неймовірних речей" або "Країна суперечностей", вона-бо майже всім відрізняється від інших країн світу. Перш за все, більша частина Голландії лежить нижче морського водорівня. Гігантські дамби, чи то загати, що їх споруджено з величезним витраченням сил та коштів, примушують океан триматися в загаданих йому межах. В деяких місцях узбережжя незмірна вага океанської води безупинно навалюється на суходіл, і бідолашна земля ледь-ледь витримує її тиск. Але інколи дамби прориває, крізь них починає просочуватися вода, і це тягне за собою згубні наслідки. Ті дамби дуже високі й такі широкі, що місцями на них стоять будівлі, ростуть дерева. На дамбах навіть промощено чудові дороги, що з них коні можуть дивитися вниз на придорожні будиночки. Часто-густо кілі кораблів, що пливуть по воді поза дамбами, опиняються вище за дахи будинків, що стоять на низькодолі. Лелека, що ляскотить до своїх пташат на шпилі високого даху, може вважати, що гнізду його не загрожує ніяка небезпека, — воно ж бо звито так високо! А проте — жаба, що кумкає десь недалечко в очереті, частенько буває ближче до зірок, ніж отой лелека. Водяні комахи плавають туди й сюди над головами ластівок, які кубляться в димарях; а плакучі верби схиляють свої чола, немов соромлячись, що не можуть дотягтися до очерету.

Всю країну перетинають у різних напрямках повноводі рови, канали, ставки, річки й озера; колись їх вихлюпнуло на суходіл море, —та так вони й не висохли з того часу; ставши осередком людської метушні й

ділового сум'яття, виблискують вони під сонячним промінням, зневажливо поглядаючи на лани, що сумовито простягаються поруч них. Мимоволі хочеться запитати: "Що ж таке Голландія — береги чи вода?" Навіть зелень, якій годилося б рости на суходолі, тут немов зробила помилку і оселилася на рибних ставках. Фактично вся країна — ніби губка, завжди насичена водою, або, як сказав про неї англійський поет Батлер:

В країні тій живуть не на землі, —

Там плавають, немов на кораблі.

Люди народжуються, живуть і помирають, і навіть насаджують собі садки на барках, що плавають по каналах. Будинки, з дахами, схожими на крислаті капелюхи, що насунено їх на очі, стоять козирем на своїх дерев'яних ногах, немов попідтикавши спідниці та кажучи: "Будь-що-будь, а ми маємо намір залишитися сухими!" Навіть коням прив'язують до копит широкі підставки, щоб їм легше було витягати ноги з дряговини. Але зате для качок тут справжній рай. Влітку це чудова країна для дівчаток та хлопчаків, що бігають босоніж. Як приємно тут чалапати по калабанях! Як весело пускати маленькі кораблики! Як хороше веслувати, вудити рибу та плавати! Уявіть собі довжелезну низку калюж, по яких можна цілісінькі дні пускати забавкові човники з трісок!.. Але годі! Якщо я провадитиму далі, то, мабуть, мої читачі всі як один помчать на Зюйдер-Зее.

Голландські міста здаються на перший погляд якоюсь дивовижною хащею, що в ній ростуть будинки, мости, церкви та кораблі, пускаючи начебто пагінки з мачт, дзвіниць та дерев. По деяких голландських містах баркаси підходять до самих будинків, що належать їхнім власникам, і їх, як коней, прив'язують там до одвірків, а навантажують ті баркаси з вікон горішніх поверхів. Матері гукають до Лудвіга та Кассі "Не гойдайтеся на хвіртці! Глядіть-бо, ще втонете!" Водяні шляхи зустрічаються там багато частіше, ніж шляхи грунтові та залізниці;

водяні огорожі, тобто канави, повні стоячої зеленої води, оточують майданчики для розваг, низинні лани та садки.

Де-не-де здибаються красиві зелені живоплоти; але дерев'яні паркани, такі, як у нас в Америці, рідко трапляються в Голландії. Що ж до мурів, то голландець з подиву зняв би руки до неба, коли б хто подав йому ідею збудувати муровану огорожу. Справа в тому, що тут немає іншого каміння, крім величезних кам'яних брил, що їх привезено з інших країн для зміцнення та охорони узбережжя. Все дрібне каміння та гальку, якщо вони тут колись і були, забрала бруківка до себе в полон, а ні, то вони порозпадалися на порох. Хлопчики з дужими, вправними руками, хоч би вони й шукали до того часу, поки в них виросте борода, не знайдуть на своїй батьківщині жодного камінчика, щоб кинути його рикошетом по воді чи то сполохати ним якого трусика. Водяні шляхи, що перетинають країну в усіх напрямках, — не що інше, як канали найрізноманітніших розмірів. Є там усякі, починаючи від величезного, придатного до плавання великих кораблів, Північно-Голландського каналу, — це одне з чудес світу, — і кінчаючи вузенькими водяними стежками, що через них може перестрибнути й малий хлопчисько. Водяні омнібуси, так звані "трексгюйти"[2], раз у раз снують угору та вниз цими водяними шляхами, перевозячи пасажирів; а вантажні барки, так звані "паксгюйти" перевозять паливо та різні товари. Замість стежок, заростих зеленою травою, від поля до комори й від комори до саду тягнуться канали з зеленою водою; а лани, чи "польдери", як їх тут звуть, — це простісінько великі озера, що з них випомпувано чисто всю воду. Найлюдніші торгові вулиці по містах, так би мовити, мощено водою, в той час як велику частину доріг по селах бруковано цеглою. Міські човни, з їхніми круглобокими кормами, позолоченими носами та яскраво пофарбованими корпусами, не схожі на всі інші кораблі в цілому світі: а голландський візок з його химерно вигнутим маленьким дишлом, — справжнісіньке чудо.

"Одне ясно, — скрикне Пан Оптиміст, — тамошні мешканці ніколи не відчувають спраги!"

Нічого подібного, — "Країна суперечностей" і тут не зраджує себе. Дарма що море вічно намагається в неї ринути, дарма що внутрішні озера вічно намагаються ринути в море, дарма що канали, річки та канави в ній повні води ущерть, — в багатьох округах проте немає гожої води; бідним голландцям доводиться або знемагати на спрагу, або пити вино й пиво, або ж посилати далеко в глиб країни в Утрехт та інші щасливі місцевості, по цю коштовну вологу, древнішу за Адама, а проте юну, як ранішня роса. Правда, часом краяни можуть потішити себе, ковтнувши дощової води, якщо, звичайно, їм пощастить її зібрати; але здебільшого вони, як оті моряки у славнозвісній поемі Колріджа "Старий моряк", що за ними женеться альбатрос, бачать лиш одне, — скрізь

Вода, вода, куди не глянь, —

Ані краплини пити!

Величезні млини з верткими крилами розкидано по всій країні; здається, немов ту країну вкрила сила-силенна морських птахів. Скрізь красують дивовижні дерева, химерно попідстригані, із стовбурами, пофарбованими у яскраво-білий, жовтий або червоний колір. Коней часто запрягають по три в ряд. Чоловіки, жінки та діти ходять, цокаючи своїми дерев'яними черевиками без п'яток; селянські дівчата, що не мають кавалерів, наймають їх собі за гроші, і ті проводжають їх на "керміс"[3]; а подружжя залюбки запрягаються пліч-о-пліч у свої паксгюйти і тягнуть їх самі на ринок, ідучи берегом каналу.

Друга особливість Голландії — це дюни, чи то піщані горби їх дуже багато в деяких місцях узбережжя. За давніх часів, перш ніж оті дюни засіяно цупкою осокою та іншими рослинами, щоб не дати їм обсуватися, вони насилали люті піщані бурі, що носилися по цілій країні. Таким чином, до всіх інших дивниць слід додати ще й те, що голландським фермерам часом доводиться розкопувати земну поверхню, щоб докопатися до родючого грунту, а у вітряні дні піщані зливи часто-густо падають на лани, які не висихають навіть після цілого тижня ясної, сонячної години.

Мало не єдина знайома річ, що з нею ми, американці, можемо зустрітися в Голландії, це — дуже популярна там жниварська пісня, проте жодний мовознавець у світі не зміг би її перекласти. Отже, заплющмо очі та послухаймо мелодії, що я подаю її вам до уваги, — чи не відгадаєте?

Янкер діді дудль даун

діді дудль лонтер;

янкі вівер, вувер, ваун,

ботермелк унд тонтер!

З другого боку, багато які з дивовижних звичаїв Голландії тільки зайвий раз свідчать про ощадливість та завзяту працьовитість її народу. В цілому світі немає розкішнішого, дбайливіше обробленого садка, ніж оця, багата на вологу маленька країна. Немає мужнішого, героїчнішого народу, ніж її спокійна, пасивна на вигляд людність. Мало які народи могли б змагатися з голландцями в царині важливих відкриттів та винаходів; ніхто не переважив їх щодо торгівлі, мореплавства, освіти та науки, — ніхто не показав таких шляхетних прикладів заохочування до просвіти та громадської добродійності; і жодна країна, як порівняти до розмірів її території, не витратила стільки коштів, величезних зусиль та праці на громадські роботи.

Голландія вписала чимало імен шляхетних та уславлених чоловіків і жінок у свій блискучий літопис; вона вписала в нього багато величних історичних прикладів наполегливості, опору й звитяги; вона може пишатися своїми перемогами, віротерпимістю, освіченою заповзятливістю, своїм мистецтвом, музикою та літературою. її вірно названо — "бойовище Європи", і так само вірно можна вважати її за всесвітній притулок, пригноблені-бо всіх націй знаходять тут захисток і допомогу.

Хай ми, американці, беручи часом голландців на сміх (хоч і багато хто з нас є гомеопатичний препарат голландської породи), називаємо їх бобрами в подобі людській, запевняючи, що їхня країна одної гарної днини запливе кудись ген-ген у море в час відпливу, але разом з тим ми пишаємося ними, добре знаючи, що вони явили себе героями і що країна їхня, звичайно, не запливе нікуди, допоки залишиться в ній бодай хоч один голландець, щоб затримати її власними руками.

Кажуть, що в Голландії мало не десять тисяч великих вітряків, котрі мають крила від вісімдесятьох до ста двадцяти футів завдовжки. Вони пиляють ліс, б'ють коноплю, мелють зерно та виконують багато іншої роботи; але головне їхнє призначення — це помпувати воду з низовин у канали та оберігати країну від внутрішнього водопілля, яке часто загрожує Голландії. Кажуть, що утримання їх стає державі мало не в десять мільйонів доларів на рік. Великі вітряки дуже потужні. їхні величезні круглі вежі, які часом домінують над фабричними будівлями, мають на вершині своїй ще одну меншу, гостроверху вежу, що її покрівля схожа на ковпак. Цю горішню вежу коло підмурівка оточено балконом, а над ним витикається вісь, що її крутять чотири величезні крила із драбинами, прикріпленими до тильного боку.

Багато які з тих вітряків — досить примітивні споруди, що вельми потребують сучасних удосконалень; але серед нових вітряків є пречудові. їх сконструйовано так, що завдяки одному дотепному пристрою вони самі підставляють свої віяла (тобто — крила) вітрові саме під таким кутом, щоб вони могли працювати з потрібною потужністю. Інакшими словами, мельник може спокійнісінько покластися спати і бути певним того, що його млин сам стежитиме за вітром і використає його цілком і повністю так, як слід. Якщо в повітрі є бодай хоч малесенька течія, то кожне крило стане так, щоб піймати найлегший її подих; але хай тільки повіє буревій — крила вмить зщуляться від його дотику, як зщулюється листя величезної мімози, і дозволять йому вертіти їх лише з половинною силою.

В одній із стародавніх в'язниць Амстердама, прозваній "Рашпільнею", через те, що ув'язнені у ній злодії та волоцюги повинні були стругати колоддя, малася камера, до якої садовили на кару лінивих арештантів. В одному кутку тієї камери стояла помпа, а в другому був отвір, через який у те приміщення безупинно била струменем вода. В'язневі доводилося вибирати одне з двох: або стояти згорнувши руки і втонути, або працювати, рятуючи своє життя, коло помпи й викачувати воду, допоки тюремник не звільнить його. Мені здається, що природа влаштувала цілій Голландії цю маленьку розвагу в широкому масштабі. Голландці завжди були змушені помпувати воду, рятуючи своє життя і, мабуть, робитимуть це довіку.

Мільйони доларів витрачається там щороку на ремонт дамб та на регулювання водорівня. Коли б же ці важливі справи були занехаяні, — країна перетворилася б у пустку. Прориви дамб, як я вже казала, призводили до катастрофічних наслідків. Сотні сіл та міст були не раз поховані під бурхливими потоками води, що заливала всю місцевість, і таким чинам загинуло близько мільйона чоловік. Особливо катастрофічна повідь сталася восенй 1570 року. Двадцять вісім разів до того заливало Голландію то тут, то там високою водою, але ця повідь була найстрашніша за всі. Перед отим страхіттям нещасна країна довго стогнала під ярмом іспанської тиранії; тепер її страждання, здавалося, дійшли вже краю. Читаючи "Історію піднесення Голландської республіки", що її написав Мотлі, ми вчимося поважати хоробрий голландський народ, який так багато терпів, страждав, так відважно нехтував небезпекою.

Змальовуючи яскравими фарбами цю жахливу повідь, містер Мотлі розповідає нам про те, як затяжний та лютий шторм погнав води Атлантичного океану в Північне море і кинув їх на береги голландських провінцій; як дамби, нарешті, не витримали понадсильного навантаження і прорвалися по всьому узбережжі; як навіть "Ганд-бос", — мол, збудований з дубових паль, скріплених залізними скобами, пришвартований тяжкими якорями та захищений гравієм і гранітом, — прорвало й розбило на гамуз під тиском розлюченої стихії; як рибальські

човни та великі кораблі понесло з моря на затоплену землю, як вони заплутувалися у вітах дерев або билися об дахи та стіни будинків і як кінець кінцем геть уся Фрісландія[4] перетворилася на розбурхане море. "Сила-си-ленна чоловіків, жінок, дітей, коней, рогатої худоби, овець та інших свійських тварин боролася з хвилями по всіх усюдах. У розпачі хапалися люди за кожного човна, за кожну річ, що могла за човна правити. Кожний будинок було затоплено, і навіть мерців, на розмитому кладовищі було викинуто з могил. Живе немовля у колисці і давно похований труп у домовині плавали поруч бік у бік. Здавалося, предковічний потоп почався знову. Скрізь, куди не кинь оком, на всіх вершечках дерев, на церковних дзвіницях купчилися люди, благаючи в бога милосердя, а в своїх ближніх — допомоги. Тільки-но шторм почав потроху вщухати, рятувальні човни заметушилися по всіх напрямках, рятуючи тих, хто боровся в воді за своє життя, знімаючи потопаючих з дахів та дерев і підбираючи трупи, що вже потонули". Не менш як сто тисяч чоловік загинуло протягом кількох годин. Тисячі й тисячі тварин пливли мертві по воді; а матеріальні збитки, яких зазнала країна, були такі великі, що їм і ціни не складеш.

Роблес, іспанський губернатор, один з найперших самовіддано кинувся на порятунок до тих нещасних і докладав усіх сил, щоб полегшити тяжкі наслідки жахливої катастрофи. Доти голландці ненавиділи його, — у жилах-бо йому текла іспанська чи португальська кров, — але його добрість та невсипуща діяльність у цей лихий час заслужили йому вселюдну подяку. Незабаром він запровадив удосконалений метод будування дамб і видав закона, який зобов'язував кожного землевласника доглядати й підтримувати ті споруди. З того часу такі спустошливі поводі траплялися нечасто, хоч протягом майже трьох дальших століть країну шість разів затоплювало високою водою.

Весною, коли починає танути сніг, настає найнебезпечніша пора: річки, запруджені льодовими брилами, виходять з берегів і часто-густо затоплюють усі центральні провінції, не встигаючи перелити в океан свої води, що надто швидко прибувають. Коли додати до цього, що море в цей час реве та бурхає, шалено натискаючи на дамби, то й не дивно,

що Голландія часто-густо перебуває у стані тривоги. Тоді вживається геть усяких можливих заходів, щоб відвернути лихо. Інженери та робітники стоять на всіх загрозливих, найнебезпечніших місцях, і невсипуща вахта триває ніч і день. Тільки-но залунає сигнал, що попереджає про небезпеку, — відразу ж збігається ввесь люд, щоб стати до помочі, діючи гуртом проти спільного ворога.

В цілому світі вважається, що солома — з усіх засобів найгірший, щоб зарадити лихові, під час високої води, а в Голландії саме солома і є головна підмога у боротьбі з бурхливими потоками. Дамби обкладають величезними солом'яними матами, скріпляючи їх глиною й тяжким камінням, і тоді океан марно розбиває об них свої розлючені хвилі.

Рафф Брінкер, батько Гретель та Ганса, багато років працював на дамбах. Одного разу, під час страшного шторму, що загрожував повіддю, люди укріпляли слабке місце в дамбі біля Веермайкського шлюзу. Було це темної ночі, ще й падав дощ із снігом. Брінкер, що працював разом з іншими, підсковзнувся і впав з підмосток; його зовсім нетямного принесли додому. Від того часу він уже не працював; і хоч він і зостався живий, але розуму й пам'яті позбувся, зовсім.

Гретель була в той час ще крихітка, і в неї не збереглося жодних спогадів про минуле, — їй здавалося, що батько її завжди був такий, як зараз: чудна мовчазна людина, що стежить за нею безтямним похмурим поглядом повсюди, куди б вона не повернулась. Але Ганс пам'ятав, яка добра людина був його батько колись, як весело звучав його голос, як він носив його, свого сина, не знаючи втоми, на плечі, наспівуючи якоїсь пісеньки. І та безтурботна пісенька часом вчувалася Гансові ще й тепер, коли він лежав уночі без сну та починав прислухатися.

РОЗДІЛ III

Срібні ковзани

Матуся Брінкер працювала з усієї сили, щоб прогодувати свою родину, але заробіток її був дуже мізерний: вона, діставала невеличкий прибуток, вирощуючи городину, крім того, плела та пряла. Один час вона навіть працювала на баржах, що ходили "вгору й униз по каналі; траплялося, що й запрягалася разом із іншими жінками у лямку Гтягла буксирний канат паксгюйта, що плавав між Бруком та Амстердамом. Але з часом, коли Ганс підріс та зміцнів, він домігся свого й узяв на себе цю тяжку працю.

Крім того, останнім часом чоловік її став такий безпорадний, що потребував найпильнішого її догляду. Дарма що розуму в нього лишилося менш, ніж у малої дитини, фізично він був зовсім здоровий і дужий, як колись, тож матусі Брінкер частенько бувало досить важко впоратися з ним.

"Ох, діти, він був такий добрий та працьовитий... — казала вона іноді. — А що вже розумний, — чистий адвокат! Навіть сам бургомістр часом зупинявся, щоб з'ясувати з ним яку справу... А тепер — ой лишенько! — він не впізнає ні своєї жінки, ані діток!.. Ти пам'ятаєш батька, Гансе, коли він був ще сам собою — такий дужий та хороший — пам'ятаєш?"

"Авжеж, мамо. Він знав усе чисто і вмів робити все на світі... А як він співав! Я пригадую, як ви сміялися, слухаючи його, та казали, що від його пісень і вітряки затанцюють".

"Атож, казала. їй-право, — та й пам'ять же у цього хлопчака! Гретель, донечко, забери-но в батька дротика, та хутенько! Він ще, чого доброго, око собі виколе... Та взуй йому черевика. Його бідолашні ноги холодні як лід. Як я не пильную, а ніяк не можу встерегти, щоб він не роззувався..." — і напівзітхаючи, напівмугикаючи, матуся .Брінкер сідала до прядки, й низенька кімната сповнялася тихим сюрчанням веретена.

Майже всю роботу й поза домом і в господі виконували Ганс та Гретель. Щороку певної пори діти день у день ходили копати торф і складали його, як цеглу, запасаючи паливо на зиму. Іншим часом, коли на те дозволяли хатні справи, Ганс, сидячи верхи, правив кіньми, що тягли буксир на каналі, і, таким чином, заробляв кілька стайверів[5] на день; а Гретель пасла гуси у сусідніх фермерів.

Ганс навчився майстерно різьбити по дереву і, так само як Гретель, добре знався на городництві та садівництві. Гретель вміла співати, шити й бігати на високих саморобних хідлях краще за будь-яку дівчинку в усій околиці. Вона могла вивчити напам'ять цілу баладу за п'ять хвилин, могла знайти у відповідну пору року геть усяку травичку чи то квітку і назвати їх; але книжки наганяли їй страху, і частенько, тільки-но кидала вона погляд на велику чорну дошку в їхній старій школі — на очі їй спливали сльози. Ганс, навпаки, був важкий на починок і наполегливий. Що важче було завдання, — чи то шкільний урок, чи то яка хатня робота, — то більше воно припадало йому до смаку. Траплялося, що хлопчаки сміялися, гуляючи після школи, з його полатаного одягу та надто коротких шкуратяних штанів, а проте їм доводилося поступатися йому почесним місцем мало не в кожному класі. Незабаром, завдяки своїй запопадливості, Ганс був єдиний в усій школі учень, який жодного разу не стояв у тому страшному кутку в класі, де висів жахливий батіг, що над ним був такий грізний напис:

"Вчись, вчись, лінюго, а ні — то цей батіг тебе навчить!" Гретель та Ганс мали змогу ходити до школи тільки взимку, та й то не завжди, — їм-бо доводилося багато працювати; а цієї зими вони увесь останній місяць змушені були залишатися вдома, через те що мати не могла без них обійтися. Раффа Брінкера й на хвилину не можна було кинути без догляду, а діла й без того багато: треба було пекти чорний хліб, пильнувати, щоб завжди був лад у господі, плести панчохи та інші речі й продавати їх на базарі.

В той час, як вони цього холодного грудневого ранку старанно допомагали матері, весела юрба дівчаток та хлопчаків летіла по каналі,

ледве торкаючись його поверхні блискучими ковзанами. Серед жвавої молоді були вправні ковзанярі, і, коли вони в своїх яскравих, барвистих убраннях летіли каналом, здавалося, що крига раптом розтанула і розкішні грядки різнобарвних тюльпанів пливуть за водою.

Тут була дочка багатого бургомістра Гільда ван Глек, у коштовному хутрі та широкому оксамитному пальті; а поруч неї бігла гарненька селянська дівчинка, Анні Боуман, у кофтині з цупкої яскраво-червоної тканини та в блакитній спідниці, такій короткій, що з-під неї, мало не по коліна, виставлялися в усій красі дебелі сірі панчохи власного плетіння. Була тут і горда Річі Корбес, що її батько, мінгеер ван Корбес вважався за одного з найвидатніших людей в Амстердамі; а навколо неї крутилися Карл Сгуммель, Пітер та Лудвіг ван Гольпи, Якоб Поот та один дуже маленький хлопчик з довжелезним ім'ям — Воостенвальберт Сгіммельпеннінк. Коло них гуртувалося ще десятків зо два інших хлопчиків та дівчаток, і всі вони пустували й веселилися з усієї душі.

Вони літали туди й сюди по каналі на протязі півмилі, силкуючись одне одного обігнати. Іноді найспритніший з них шугав під самісіньким носом в якогось величного законодавця або лікаря, що, схрестивши руки, не поспішаючи, плив собі до міста; а іноді цілий ланцюжок дівчаток, що бігли, побравшися за руки, раптово розривався перед гладким старим бургомістром, який, тримаючи високо свою палицю із золотою маківкою та пухкаючи від утоми, простував до Амстердама. Бургомістрові ковзани були надзвичайно красиві — з чудовими ремінцями та виблискуючими лезами, що закручувалися над черевиками й закінчувалися позолоченими кульками; він тільки ледь-ледь зводив свої зарослі салом очиці, якщо одна з дівчаток робила йому реверанса, але не зважувався віддати їй поклін, боячися втратити рівновагу.

Не самі лише ковзанярі-аматори та поважні особи були на каналі. Тут був і робочий люд з утомленими очима, що поспішав до своїх майстерень та фабрик; базарні перекупки з кошиками на головах; рознощики, що згиналися під вагою своїх пак; човнярі із скуйовдженим волоссям та замащеними обличчями, що протискалися вперед, грубо

штовхаючись; священики з лагідними очима, що, може, поспішали до когось, хто лежав на смертельній постелі; а трохи згодом з'явилися ще й групи дітлахів із ранцями за плечима, що мчали щодуху до школи. Всі чисто бігли на ковзанах, за винятком якогось закутаного фермера, що його химерний візок кумедно підскакував по березі каналу.

Незабаром наші веселі хлопці й дівчатка майже загубилися в тому невпинно рухомому натовпі ковзанярів, що ряснів яскравими барвами та виблискував ковзанами, які відбивали сонячне проміння. Ми, мабуть, так і не знали б нічого більше про тих дітей, коли б вони раптом не зупинилися, наче прикипівши до місця, та, збившися докупи осторонь від дороги, не загомоніли всі разом до однієї гарненької дівчинки, яку витягли з людського потоку, що мчав до міста.

— О, Катрінко! — гукнули вони наче одними устами, — Ти чула? Будуть змагання. Ти теж повинна взяти в них участь!

— Які змагання? — спитала Катрінка сміючися. — Тільки, будь ласка, не говоріть усі разом, бо я нічого не можу розібрати!

Усі раптом змовкли і вп'ялися очима в Річі Корбес, що вважалася за найкращу ораторку в тому колі.

— Як? Ти не знаєш? — сказала Річі. — Двадцятого числа мають відбутися великі льодобіжні змагання з нагоди дня народження мефроу[6] ван Глек. Це все влаштувала Гільда. Найкращий ковзаняр одержить чудовий приз.

— Так, так, — підхопило кілька голосів, — пару прегарних срібних ковзанів — просто розкішниці О, і з такими надзвичайними ремінцями! Та ще й із срібними дзвіночками та пряжками!

— Хто сказав, що вони будуть із дзвіночками? — запищав маленький хлопчик із довгим ім'ям.

— Я так кажу, добродію Воосте, — відповіла Річі.

— Так, так, це вірно…

— Ні, я напевне знаю, — зовсім без дзвіночків…

— О, які дурниці ти мелеш…

— Та ні ж бо, вони будуть із стрілами…

— А мінгеер ван Корбес сказав, моїй мамі, що вони будуть із дзвіночками…

Усі кричали й сперечалися, не слухаючи одне одного; лише мінгеер Воостенвальберт Сгіммельпеннінк зробив спробу припинити цю суперечку і розв'язати питання остаточно:

— Ні, ні, ніхто з вас нічого не знає! Не буде на них ніякісіньких дзвіночків, вони…

— О! О! — і хор голосів, що висловлювали протилежну думку, залунав знову.

— Пара ковзанів, що її призначено для дівчаток, буде з дзвіночками, — перебила їх Гільда спокійно, — а на другій парі, що її призначено для хлопців, буде вирізьблено стріли по боках.

— Ага!.. А що я казав!.. На моє й вийшло! — закричали мало не всі діти, перебиваючи одне одного.

Катрінка зовсім збилася з пантелику і тільки кліпала очима.

— Хто ж братиме участь у змаганнях? — запитала вона.

— Усі ми, — відповіла Річі. — Ото буде весело! І ти також мусиш, Катрінко!.. А зараз час до школи, побалакаємо про все в перерві опівдні. О, ти обов'язково будеш з нами, адже ж так?

Катрінка не відповіла, але, зробивши граціозний пірует і сміючися, кинула кокетливо — "Чуєте? Це вже останній дзвінок! Доганяйте мене!" — і помчала як стріла до школи, що стояла за півмилі від них на березі каналу.

Усі стрепенулися і на її заклик кинулися безладною юрбою за нею навздогін; але даремне намагалися вони впіймати яснозору дівчинку із золотими кучерями, що маяли на сонці; вона легко мчала вперед, раз у раз оглядаючись і весело сміючися, а очі їй сяяли з тріумфу.

Чарівна Катрінка! Від неї так і пашить молодістю й здоров'ям! Уся вона — втілене життя, радість і рух!

Нема нічого дивного, що твій привабливий образ, який завжди лине вперед, промайнув у нічних привиддях одного хлопчика цієї ночі! Нема нічого дивного, що йому видалася найчорнішою та година, коли через багато років ти полинула від нього назавжди.

РОЗДІЛ IV

Ганс та Гретель знаходять друга

Опівдні, під час перерви, наші молоді друзі сипнули разом із школи, щоб потренуватися годинку на каналі.

Вони каталися лише кілька хвилин, коли це раптом Карл Сгуммель глузливо мовив, звертаючись до Гільди:

— Глянь-но туди… яка ловкенька паронька з'явилася он там, на льоду! Ну та й голодранці ж! А ковзани, ковзани які, — глянь! їх, напевне, подарував їм сам король.

— Я бачу тільки, що це дуже завзяті діти, — відповіла Гільда м'яко. — їм, мабуть, нелегко було, вивчитися бігати на таких недоладних оцупках. Адже ж вони дуже бідні селяни, знаєш. Хлопець, мабуть, змайстрував собі ті ковзани сам.

Карл трохи зніяковів.

— Завзяті, кажеш… Можливо… Що ж до їхнього ковзання, то подивись, як вони бігають… тільки-но рушать вперед, як відразу вже й спотикаються… Я гадаю — їм слід бігати на ковзанах під музику тієї п'єси staccato[7], що ти її вчила.

Гільда весело розсміялася й відбігла від нього. Догнавши невеличку зграйку своїх товаришів, вона промчала повз них і зупинилася коло Гретель, яка жадібними очима стежила за спортивними розвагами школярів.

— Як тебе звуть, дівчинко?

— Гретель, юфроу,[8]— відповіло дівчатко несміливо, — адже ж Гільда переважала її і родом, і багатством, хоч вони й були майже однолітки. — А мого брата звуть Ганс.

— Ганс — дужий хлопець! — промовила Гільда весело. — Він, здається, зовсім не відчуває холоду, — можна подумати, що всередині в нього є тепла грубка; а ти, мабуть, добре змерзла. Тобі слід було б одягатися дещо тепліше, малятко.

Гретель, якій більше нічого було вдягти, силувано засміялася, відповідаючи:

— Я зовсім не така маленька. Мені вже минуло дванадцять років.

— О, прошу пробачення. А мені, бач, майже чотирнадцять років, але я виросла така велика для свого віку, що всі інші дівчатка видаються мені маленькими, а втім, то пусте. Може, ти в мої роки будеш іще вища за мене; але для того треба вдягатися тепліше: якщо дівчатка тремтять з холоду — вони погано ростуть.

Ганс спалахнув, помітивши, що очі в Гретель сповнилися сліз.

— Моя сестра не скаржилася на холод; проте сьогодні й справді великий мороз... — і він сумно глянув на Гретель.

— Нічого, — сказала Гретель, — мені часто буває тепло, навіть жарко, коли я бігаю на ковзанах. Ви дуже добрі, юфроу, дякую вам за турботу.

— Ні, ні...— відказала Гільда, дуже невІоволена з себе. — Я нерозважлива, жорстока... але я не мислила лихого. Я тільки хтіла спитати в тебе... я гадала... якщо... — і тут Гільда запнулася остаточно, й замовкла, зовсім зніяковівши перед цими бідно зодягненими дітьми, що тримали себе просто і з гідністю; а вона ж так хотіла стати їм у пригоді!

— В чому ж річ, юфроу? — скрикнув Ганс жваво. — Чи не можу я зробити вам якої послуги?.. Може, щось...

— О ні, ні! — розсміялася Гільда, заспокоївшись. — Я тільки хтіла побалакати з вами про великі змагання. Хочете взяти в них участь? Ви обоє добре бігаєте на ковзанах, а змагатися вільно всім. Кожен може зголоситися і здобути приз.

Гретель сумно глянула на Ганса, який, скинувши шапку, відповів шанобливо:

— Ах, юфроу, коли б нам навіть дозволили брати участь у змаганнях, ми дуже швидко лишилися б позад усіх. Наші ковзани зроблено з міцного дерева, як бачите, — додав він, підіймаючи трохи ногу, — але вони скоро відволожуються, перестають ковзати, ми спотикаємось і часто падаємо.

Очі в Гретель лукаво заблищали: вона мимоволі згадала, як Гансові не пощастило цього ранку, але відразу ж почервоніла й несміливо сказала стиха:

— О ні! Ми не зможемо брати участь у перегонах. Але ж подивитися на змагання нам можна буде, юфроу?

— Звичайно, — відповіла Гільда, лагідно дивлячись на щирі обличчя двох дітей і від серця шкодуючи, що витратила майже всі свої кишенькові гроші, які одержала цього місяця, на мереживо та різні обнови. В неї лишилося тільки вісім квартьє[9], а на них можна було купити щонайбільше —-одну пару ковзанів.

Вона глянула, зітхнувши, на ноги обох дітей, такі різні за розмірами, і запитала:

— Хто з вас двох краще бігає на ковзанах?

— Гретель, — враз відповів Ганс.

— Ганс, — скрикнула Гретель одночасно з братом.

Гільда посміхнулася.

— Я не можу купити вам обом по парі ковзанів; мені бракує грошей навіть і на одну добру пару. Але ось вісім квартьє. Вирішіть самі, — хто з вас має більше шансів виграти приз, і купіть ковзани для того. Шкода, що в мене немає більше грошей на кращі… До побачення! — і, кивнувши

головою й посміхнувшись, Гільда віддала гроші збентеженому Гансові й швиденько подалася від них, наміряючись приєднатися до своїх товаришів.

— Юфроу! Юфроу ван Глек! — гукнув Ган.с і кинувся за нею, спотикаючись: він не міг гаразд бігти, — ремінець на одному з його ковзанів уже розв'язався.

Гільда повернулася, притуливши одну руку до очей, щоб захистити їх від сонця, і Гансові здалося, наче вона пливе до нього в повітрі, все ближче й ближче.

— Ми не можемо взяти цих грошей, — промовив Ганс, засапавшись, — хоч і знаємо, що ви дали їх нам від щирого серця.

— Не можете? Чому? — спитала Гільда, червоніючи.

— Тому, — відповів Ганс, вайлувато й незграбно вклоняючись, але кинувши гордий погляд принца на маленьку королівну, — що ми їх не заробили.

Гільда була бистра на розум і кмітлива. Вона помітила гарненький, вирізьблений з дерева ланцюжок на шиї у Гретель.

— Вирізьбіть мені ланцюжок, Гансе, отакий, як у вашої сестри.

— З великою радістю, юфроу. В нас дома є шматок красивого дерева, білого, як слонова кістка; завтра ж ви матимете ланцюжок... — і Ганс знову поважився повернути їй гроші.

— Ні, ні, — сказала Гільда рішуче, — ці гроші — надто мізерна плата за такий чудовий ланцюжок! — і вона помчала як стріла, обганяючи найпрудкіших ковзанярів.

Зніяковілий Ганс довго стежив за нею замисленими очима; він відчував, що сперечатися з нею — марна річ.

— Хай буде так, — промимрив він чи то до себе, чи то звертаючись до своєї вірної тіні, Гретель. — Доведеться мені пильно взятися до діла, не гаячи часу, і, мабуть, посидіти до півночі, якщо мама дозволить мені засвітити свічку; але ланцюжок я мушу докінчити. Ми можемо лишити ці гроші в себе, Гретель.

— Яка мила, яка добра панночка! — скрикнула Гретель, захоплено плескаючи в долоні. — О Гансе! Виходить, недурно ж лелека звила гніздо в нас на даху минулого літа? Пам'ятаєш, як мама сказала, що вона принесе нам щастя, і як мама побивалася, коли Янзоон Кольп ту лелеку застрелив? І мама сказала, що за це його напевне спіткає лихо. А щастя таки всміхнулося нам нарешті! Тепер, Гансе, якщо мама пошле нас завтра до міста, ти зможеш купити ковзани на базарі.

Ганс похитав головою.

— Панночка дала нам гроші на те, щоб ми купили ковзани; але якщо я зароблю ці гроші, Гретель, то я краще витрачу їх на вовну. Тобі потрібна тепла кофтина.

— О-о! — скрикнула Гретель у розпачі. — Ти не хочеш купити ковзанів?! Таж я мерзну, далебі, дуже, дуже рідко! Мама каже, що в бідних дітей кров гарячіша, ніж у інших, і що вона хутенько бігає вгору і вниз у їхніх жилах, виспівуючи: "Я мушу їх зігріти! Я мушу їх зігріти!.." О Гансе, — провадила Гретель тремтячим голосом, мало не схлипуючи, — не кажи, що ти не купиш ковзанів, а ні — то... мені здається, що я заплачу... і, зрештою, я люблю холод... тобто, я хочу сказати, що мені страшенно тепло... справді, справді!..

Ганс скинув на неї очима. Як справжній голландець, він терпіти не міг сліз і боявся прояву будь-яких почуттів, а більш від усього боявся він побачити сльози в блакитних очах своєї сестри.

— Зрозумій же, — скрикнула Гретель, збагнувши, що вона має перевагу над братом, — я буду страшенно нещасна, якщо ти не купиш ковзанів! Мені вони не потрібні, в мене руки не такі загребущі; але я хочу, щоб у тебе були справжні ковзани; а згодом, коли я підросту, вони й мені згодяться... о-о... порахуй-но монети, Гансе. Чи ти коли бачив стільки грошей?

Ганс замислено перебирав монети на долоні. Ніколи ще за ціле своє життя не відчував він такого величезного бажання придбати собі ковзани; про змагання він уже чув і по-хлопчачому прагнув стенутися з іншими дітьми. Він був певний, що на добрих сталевих лезах легко міг би обігнати більшість хлопчаків на каналі. Та й аргументи, що їх подала Гретель, здавалися йому переконливими. З другого боку, він знав, що Гретель, хоч і маленька, а проте дуже міцна, гнучка й моторна, нехай тільки потренується вона із тиждень на хороших лезах, то бігатиме краще за Річі Корбес чи то навіть за Катрінку Флак. Скоро ця думка майнула йому в голові, він вирішив так: якщо Гретель не хоче теплої кофти, вона матиме ковзани.

— Ні, Гретель, — відповів він нарешті, — я можу почекати. Колись ізгодом я назбираю грошей — і придбаю собі пару добрих ковзанів. А на ці гроші ми купимо ковзани тобі.

Очі маленькій Гретель заясніли; проте вона знову спробувала заперечувати, хоч і не дуже завзято.

— Панночка дала гроші тобі, Гансе. Я зробила б дуже зле, коли б узяла їх.

Ганс рішуче труснув головою і пішов уперед так швидко, що його сестричка мусила бігти за ним вистрибом, щоб не відстати; вони вже поскидали свої дерев'яні оцупки й бігли додому, поспішаючи розповісти матері добрі новини.

— О, я знаю! — раптом радісно скрикнула Гретель. — Я знаю, як треба зробити! Ти можеш купити такі ковзани, щоб вони були трошечки малі для тебе і трошечки великі для мене, і ми зможемо тоді кататися на них по черзі. Це було б чудово, правда? — і Гретель знову заплескала в долоні.

Сердешний Ганс! То була велика спокуса, але непохитний юнак мужньо встояв проти неї.

— Дурниці, Гретель. Тобі ніколи не пощастить добре бігати на ковзанах, якщо вони будуть на тебе великі. Ти й на цих спотикалася, мов сліпе курча, доки я не вкоротив їх та не позакругляв. Ні, ти мусиш мати пару ковзанів саме до міри і мусиш використовувати кожну вільну хвилину, щоб тренуватися до двадцятого числа. Моя маленька Гретель переможе на змаганні і виграє срібні ковзани.

Гретель мимоволі засміялася, не тямлячися з радощів на саму думку про це.

— Гансе! Гретель! — гукнув знайомий голос.

— Йдемо, мамо! — і вони поспішилися додому; Ганс увесь час підкидав срібняки на долоні.

Другого дня, мабуть, у цілій Голландії не знайшлося б такого гордого й такого щасливого хлопця, як Ганс Брінкер, котрий милувався своєю сестрою… Він дивився, як проворно бігала вона по льоду на нових ковзанах, літаючи, мов пушинка, серед інших ковзанярів, що, як звичайно, заповнили увесь канал навзаході сонця. Добросерда Гільда

подарувала їй теплу кофту, а матуся Брінкер полагодила й довела до пуття її подерті черевики. Розчервоніле од захвату дівча швидко носилося туди й сюди, не помічаючи здивованих поглядів. що ними багато хто з присутніх проводив малу ковзанярку; їй здавалося, що блискучі леза ковзанів нараз обернули всю землю на чарівну казкову країну. "Ганс, любий, добрий Ганс!" — безупинно бриніло в її вдячному серці.

— Присягаюся громом! — скрикнув Пітер ван Гольп, звертаючись до Карла Сгуммеля. — Далебі, он ота крихітка у червоній кофті та латаній спідниці чудово бігає на ковзанах. Сто чортів! Їй-право, в неї наче пальці на п'ятах і очі на потилиці. Глянь, глянь! Ото буде штука, якщо вона візьме участь у змаганнях та поб'є Катрінку Флак!

— Цить! Не так голосно! — перебив його Карл, глумливо всміхаючись. — Ота маленька панна в лахмітті — улюбленица Гільди ван Глек. Ті блискучі ковзани — її дарунок, якщо не помиляюсь.

— Так-так, дуже можливо! — скрикнув Пітер, і радісна усмішка з'явилася йому на лиці. Адже ж Гільда була йому найкращий друг. — Виходить, вона й тут вчинила добро!

І мінгеер ван Гольп, виписавши на льоду подвійну вісімку, а потім величезну латинську літеру "Р", підскочив, виписав ще літеру "Н" і помчав далі, все вперед, доки не опинився поруч Гільди.

Побравшися за руки, вони каталися разем, спочатку сміючися, а потім про щось розмовляючи серйозно й тихо.

Дивна річ: після тієї таємничої розмови Пітер ван Гольп раптом вирішив, що його молодша сестра повинна доконче мати такого ж самісінького дерев'яного ланцюжка, як і Гільда.

Два дні по тому, напередодні празника святого Николаса, Ганс, витративши три недопалки свічки і на додаток порізавши собі великого пальця, стояв на базарному плацу в Амстердамі і купував другу пару ковзанів — то вже для себе.

РОЗДІЛ V

Тіні в господі

Що то за хороша жінка матуся Брінкер! Опівдні, тільки-но прибрали зі столу після скромного обіду, вона надягла свою святкову сукню на честь святого Ніколаса. "Це повеселить дітей", — подумала вона і не помилилась. Святкове вбрання одягалося дуже рідко протягом останніх десятьох років; а до того часу воно таки добре попослужило і красувалося частенько на гулянках та на ярмарках тоді, коли матусю Брінкер знали по всій околиці і звали: "Гарненька Мейтьє Кленк". Іноді дітям дозволялося глянути на святкове вбрання, що дбайливо зберігалося в старій дубовій скрині. Хоч воно .вже зблякло й зносилося, проте дітям здавалося розкішним. Убрання те складалося з білої полотняної блузки, зібраної навколо шиї, чепурного корсажа з синього сукна свого тканння та червоно-коричневої спідниці з чорною облямівкою на подолі. У плетених вовняних мітенках, у гарнесенькому чепчикові, що був багато менший за простий буденний чепчик і не ховав усього волосся, мати здавалася Гретель мало не принцесою, а Ганс споважнів і перетворився на доброзвичайного хлопця, дивлячися на неї.

Дівчинка стрибала й мало не танцювала навколо матері, захоплено милуючись нею і водночас заплітаючи свої золотаві коси.

— Ой мамо, мамо, мамо, які ж бо ви гарнесенькі!.. Глянь, Гансе! Ну чисто намальовані, правда?

— Атож, чисто намальовані, — весело погодився Ганс, — чисто намальовані… Мені тільки не подобаються оті штуки в них на руках… немов панчохи…

— Не подобаються мітенки, братусю Гансе! Таж вони дуже потрібні… глянь… вони тим і хороші, що чудово закривають почервонілі руки. Ой мамуню, яка ж у вас біла рука там, де кінчається мітенка! Біліша, ніж моя, о, багато біліша! Шкода тільки, що, корсаж на вас замалий, — вузький наче. Ви виросли! їй-право, ви виросли!

Матуся Брінкер засміялася.

— Це вбрання справляла я давно, любонько, ще тоді, коли зовсім молоденька була і тоненька, як шпичка. А чи до смаку тобі чепчик? — запитала вона, повертаючи голову то в один бік, то в другий.

— О, страх як до смаку, мамо! Він такий лов-к-е-ень-кий! Гляньте! Батько на вас дивляться!

Невже батько й справді на неї дивився? Атож, дивився, але безтямним поглядом, його фроу здригнулася й хутко обернулася до нього; чимсь подібним до рум'янцю спалахнула вона на обличчі й зиркнула на чоловіка допитливим оком… У душі їй блиснула якась іскра надії, блиснула… й тієї ж хвилини згасла.

— Ні, ні, — зітхнула вона, — він нічого не бачить і не розуміє. Ну, Гансе, — і вона ледь-ледь усміхнулася знову, — невже ти стоятимеш отак цілий день, уп'явшися в мене очима? Згадай про ковзани, що чекають на тебе в Амстердамі.

— Ах, мамо, — мовив він нерішуче, — вам треба стільки речей. Чи ж можу я купувати собі ковзани?

— Пусте, дитино. Адже ж тобі саме для того й дали гроші, чи то пак роботу, — це ж бо однакові речі, — щоб ти міг купити собі ковзани. Іди ж бо, синку, доки сонце ще високо в небі.

— Так-так, і не барися, Гансе! — сміючися, додала Гретель. — Ми ще встигнемо покататися нині ввечері на каналі, якщо мама нас відпустять.

Ганс подався до дверей, але на порозі повернувся і сказав:

— До вашої прядки треба б нової підніжки, мамо.

— Ти сам можеш зробити її, Гансе.

— Авжеж можу. Для цього грошей не треба. Але ж вам потрібне і пір'я, і вовна, і борошно, і...

— Годі, годі! Досить балакати. На твоє срібло всього не накупиш. Ах, Гансе, коли б оті гроші, що їх у нас вкрадено, та раптом повернулися б назад, — сьогодні в цей радісний день перед святом Ніколаса, — ото було б нам щастя! Ще вчора ввечері молилася я доброму святому...

— Мамо! — перебив її Гднс з досадою.

— А чому б то й ні, Гансе! Сором тобі докоряти мені за це! Аджеж я достоту така сама побожна протестантка, як і кожнісінька шляхетна пані, що ходить до церкви. І нічого лихого в тому немає, якщо я часом звертаюся до доброго святого Ніколаса. От тобі й маєш! Де ж таки хто чував, щоб діти отак незвичайно зі своєю матінкою поводились: я не можу помолитися святому без того, щоб мої рідні діти на мене не напалися!.. А він же заступник усіх хлопчаків та дівчаток... Цить мені! Чи то ж лоша більше тямить за лошицю?

Ганс знав свою матір надто добре, щоб заперечувати їй бодай хоч словом, коли голос її робився такий різкий та гострий, як зараз (а він

ставав такий гострий та різкий кожного разу, як вона здіймала мову за пропащі гроші), і через те він промовив лагідно:

— А об чім ви просили доброго святого Ніколаса, мамо?

— Я просила, щоб він не давав злодіям заснути й на макове зерно, допоки вони не повернуть нам грошей, якщо він тільки спроможний це зробити; або щоб він прояснив наш розум, аби ми змогли знайти оті гроші самі. Останнього разу я бачила їх день перед тим, як ваш бідний батько розбився… ти це й сам добре знаєш, Гансе.

— Я це знаю, мамо, — відповів Ганс сумно, — шукаючи їх, ви мало не поперекидали чисто все в господі.

— Так, але надаремно, — сказала, тяжко зітхаючи, мати. — Як то кажуть: знайде той, хто заховав.

Ганс здригнувся.

— То ви гадаєте, що батько міг би щось про них сказати? — запитав він таємниче.

— Так, звичайно, — відповіла матуся Брінкер, хитнувши головою. — Тобто мені не раз спадало це на думку, а втім, я нічого напевне не знаю. Мені часом здається одне, а часом інше, — я гублюся в гадках. А може, батько віддав гроші за великого срібного годинника, що зберігається в нас від того самого дня. Проте ні… я цьому ніколи не повірю.

— Годинник не вартий і четвертої частини тих грошей, мамо.

— Ні, звичайно. А ваш батько держав добрий розум у голові до останнього моменту. Він був такий статечний та ощадливий, що зроду не кидав би грошей на вітер.

— Але звідки ж він узявся, цей годинник, ніяк не можу я збагнути, — прошепотів Ганс, чи то звертаючись до матері, чи то сам до себе.

Матуся Брінкер похитала головою і сумно глянула на свого чоловіка, що сидів., втупившись безтямними очима в підлогу. Гретель стояла поруч нього і щось плела.

— Об тім ми ніколи не довідаємося, Гансе. Я дуже часто показувала годинника батькові, але він нічого не пам'ятає: йому байдужісінько — чи то годинник, чи картоплина... Прийшовши того страшного вечора додому вечеряти, він дав мені годинника і сказав, щоб я заховала та добре берегла його, допоки він сам не забере в мене. І тільки-но розтулив губи, щоб іще щось додати, як до нашої хати вбіг Броом Клаттербоост і закричав, що дамба в небезпеці... Ах! Яка ж то грізна повідь була того року на зелені свята! Мій чоловік відразу ж схопив свої інструменти та й подався з хати. То було востаннє, що я бачила його при добрім розумі... Опівночі його, бідолаху, принесли додому — ледве живого, з розбитою й закривавленою головою... Гарячка помалу-малу минула, але розум до нього більш не повертався, не повертавсь ніколи... Навпаки, з днини на днину йому ставало все гірше й гірше... Ніколи ми не довідаємося, звідки узявсь годинник...

Ганс чув про все це й раніше. Він часто бачив, як мати в тяжкі хвилини, сильно бідуючи, виймала годинника із схованки, майже зважившись його продати, але так і не далася на спокусу.

"Ні, Гансе, — казала вона, — адже ж ми не вмираємо з голоду, — до того ще не дійшлося. Потерпимо якось, — я не можу йти проти батькової волі!"

Згадавши зараз одну з таких сцен, син її глибоко зітхнув; потім, покотивши по столі шматочок воску в напрямі до Гретель, він сказав:

— Так, мамо, ви добре зробили, що зберегли годинника… Багато хто давно вже проміняв би його на золото.

— І йому довелося б довіку соромитися свого вчинку! — скрикнула обурено мати. — Я ніколи такого не зроблю! Крім того, вельможні пани ставляться так несправедливо й жорстоко до нас, бідного люду, що, коли б вони побачили цю коштовну річ у наших руках, — навіть, аби ми їм розповіли все чисто, — вони могли б, чого доброго, подумати на батька, що він…

Ганс спалахнув від гніву:

— Вони не насмілилися б це сказати, мамо! А коли б знайшлася така людина… Я…

Він стиснув кулака, збагнувши, мабуть, що останні слова цієї фрази занадто страшні, щоб вимовити їх при матері.

Матуся Брінкер, пишаючись сином, посміхнулася крізь сльози:

— Ах, Гансе, ти чесний, порядний хлопець. Ми ніколи не розлучимося з годинником. Коли прийде для дорогого вашого батька остання година, він, може, отямиться й запитає про нього…

— Отямиться, мамо! — повторив Ганс. — Отямиться… і впізнає нас?

— Атож, дитино, — майже прошепотіла його мати, — таке траплялося часом…

Ганс ледве не забув, що він мав поспішати до Амстердама. Його мати рідко розмовляла з ним так відверто. Тепер він відчував себе не тільки її сином, але й її другом, порадником.

— Ви маєте рацію, мамо. Ми не повинні розлучатися з годинником. Ми мусимо берегти його заради батька. А запропащі гроші, може, ще колись несподівано знайдуться...

— Ніколи! — скрикнула матуся Брінкер, рвучко знімаючи останнє вічко з дротика і кидаючи недокінчене плетиво на свої коліна. — На це немає найменшої надії. Тисяча гульденів! І все те зникло в один день! Тисяча гульденів... Ох! Де, де ж бо вони поділись?.. Якщо вони зникли лихим шляхом, злодій? напевно, признався б у тому перед смертю... він не насмілився б померти з таким злочином на душі!

— А може, він ще не помер, — сказав Ганс, намагаючись її заспокоїти, — і ми колись почуємо про нього.

— Ах, дитино, — промовила вона іншим тоном, — якому ж то злодієві спало б на думку прийти сюди? В нас у господі, хвалити бога, завжди було чепурно, як у віночку, але непишно: жили ми дуже ощадливо; адже ж ми з батьком все відкладали та відкладали, щоб зібрати дещицю на чорний день, як то кажуть: "Потрошку, але часто, аж гульк — і повний гаман". Так воно насправжки і вийшло; крім того, в батька було вже чимало призбираних грошей, що він їх дістав за роботу в Геерногті під час великої поводі. Щотижня ми заощаджували цілий гульден, а часом і більше; батько ваш працював понаднормово, і йому добре платили за його роботу. Щосуботи увечері ми додавали дещицю до відкладених грошей, за винятком того часу, коли тебе била пропасниця, Гансе, та ще тоді, коли народилася Гретель. Нарешті гаманець був уже таки добре натоптаний грішми, — тож мені довелося полагодити стару панчоху, і ми почали класти гроші в неї. Як зараз бачу, — не минуло й кількох тижнів, а грошей у неї набралося аж по самісіньку п'ятку. За колишніх років платили добрі гроші, якщо робітник розумівся на будівельній справі. Панчоха все сповнялася мідяками та срібняками... і золотом навіть. Атож! Можеш розімкнути очі ще ширше, Гретель. Я часто сміялася й казала батькові, що ношу свої старі сукні зовсім не через те, що нас злидні обсіли... А панчоха все сповнялася й сповнялася грішми і була вже така повна, що я раз у раз, прокинувшись серед ночі,

тихесенько вставала і йшла помацати її при місячному сяйві. А потім навколішках дякувала богові за те, що діти мої дістануть згодом добру освіту, а батько зможе відпочити по трудах своїх на схилі віку. Часом, при вечері, гомоніли ми з батьком за те, що, мовляв, слід було б наново переробити камін у господі та поставити добрий зимовий хлів для корови; але чоловікові моєму й цього було замало, він ціляв багато вище. "Широке вітрило, — казав він, — хапає вітер. Хутко ми зможемо дозволити собі все, що схочемо". А по тому ми співали з ним разом пісень, доки я мила посуд... Ах... "Коли море спокійне, — легко стернувати". За тих часів не було в мене жодних прикростей з ранку аж до самого смерку. Кожного тижня добував батько ту панчоху, клав у неї гроші, і сміявся й цілував мене в той час, як ми разом зав'язували Її та знову ховали. Ой, що ж це ми робимо, Гансе! Іди вже! А то сидиш . отут, роззявивши рота, а день іде до вечора! — різко закінчила матуся Брінкер, маючи на себе досаду за те, що надто відверто говорила з хлопцем. — Тобі давно вже час рушати.

Ганс увесь час сидів, пильно й серйозно дивлячись на матір. Тепер він підвівся і майже пошепки запитав:

— А ви коли-небудь пробували розпитувати батька, мамо?

— Так, дитино, часто. Але батько тільки сміється або дивиться на мене так чудно, що в мене зникає бажання розпитувати його далі. Коли ти й Гретель заслабли минулої зими на гарячку, коли в нас вйвівся майже весь хліб, а я нічогісінько не могла заробити, боячись покинути вас, щоб ви, бува, не померли, доки мене не буде вдома, — ох, як же я тоді старалася!.. Я гладила його по голові, я тихесенько запитувала його, запитувала лагідно про ті гроші — де вони?.. В кого?.. Горенько! Все надаремне! Він тільки смикав мене за рукав та бубонів такі чудні слова, що мені кров холонула в жилах. Нарешті, коли Гретель зовсім знемоглася і зблідла мов сніг, а ти почав марити, лежачи в ліжку, я крикнула до нього — мені здавалося, що так він обов'язково мусить мене почути — "Раффе, де наші гроші? Чи ти знаєш що-не-будь про гроші, Раффе?.. Про ті гроші в гаманці та в пан-чосі, що вони лежали у

великій скрині?!." Але говорити до нього було однаково, що звертатися до каміння... однаково, що...

Голос матері звучав так дивно, очі Їй так блищали, що переляканий Ганс підійшов до неї і поклав їй руку на плече.

— Годі, мамо! — сказав він. — Забудьмо про ті гроші. Я вже великий і дужий... Гретель моторна дівчина і теж не лінується працювати. Скоро ми знову будемо при достатку. Знаєте, мамо, мені й Гретель далеко приємніше дивитися на вас і бачити, що ви веселі й щасливі, ніж мати все срібло, скільки б його не було на цілім світі... Правда ж,. Гретель?..

— Та хіба ж мама цього не знають... — відповіла Гретель крізь сльози.

РОЗДІЛ VI

Сонячне проміння

Матусю Брінкер стривожило, але разом з тим і дуже потішило хвилювання її дітей, — адже ж воно доводило їхню любов .та щиру відданість.

Трапляється, що красиві дами у пишних покоях раптом посміхнуться так лагідно та привітно, що посмішка їхня осяє все навколо; але куди тій посмішці до світлої посмішки матусі Брінкер, що нею спробувала вона розвеселити своїх убого зодягнених дітей у їхній нужденній хатинці. Матуся відчула, що повелася з дітьми егоїстично, говорячи з ними про свою біду. Враз обличчя їй зашарілось і прояснилося, вона хутенько втерла очі і глянула на дітей так, як може дивитися тільки мати.

— От тобі й на! Нічого казати, — добру розмову зняли ми! А день святого Ніколаса вже на порозі! Нема нічого дивного, що пряжа коле

мені пальці! Маєш, Гретель, — візьми цього цента і, поки Ганс купуватиме ковзани, купи собі на базарі вафлю.

— Дозвольте мені лишитися з вами вдома, мамо, — сказала Гретель, дивлячись на матір ще вогкими від сліз, блискучими очима. — Ганс купить мені тістечко.

— Як хочеш, дитинко… Стривай, Гансе, — почекай-бо хвилину! Ще зо три стібка — і я скінчу це плетіння; ти одержиш пару найкращих панчіх на світі, — хоч пряжа, правду кажучи, трошки й цупкенька, — і продаси їх панчішникові на вулиці Гайреен Грахт. Візьмеш за них три чверті гульдена, якщо поторгуєшся гарненько; а що, пробігавшися на такому морозі, ти добре зголоднієш, то купи чотири вафлі, і ми відсвяткуємо день святого Ніколаса як слід.

Гретель заплескала в долоні.

— От буде добре! Анні Боуман розповідала мені, які розкішні речі бувають у цей час по багатих господах, як там святкуватимуть сьогодні ввечері. Але ж і нам буде весело! Ганс купить собі чудові нові ковзани… Крім того, в нас будуть вафлі! О-о!.. Тільки дивись, не попереламуй їх, брате Гансе! Позагортай їх гарненько в папір, поклади під курточку та добре застібни її.

— Звичайно, — відповів Ганс, розуміючи всю вагу покладеного на нього доручення.

— Ну ж бо, Гансе, — сказала мати хлопчикові, коли він нерішуче став на порозі, — що тебе затримує, любий?

Ганс поцілував матір у повну щоку, ще рум'яну і свіжу, незважаючи на всі злигодні.

— Моя мама — найкраща в цілім світі, і мені, звичайно, дуже хочеться купити собі ковзани, але... — і, застібаючи свою курточку, він збентежено поглядав на згорблену постать хворого батька, що сидів край каміна, коли б я на мої гроші міг привести меестера [10] з Амстердама, щоб він оглянув батька. А може, він допоміг би?

— Меестер не прийде, Гансе, навіть коли б ти запропонував йому удвоє більше грошей; а хоч і прийде — то яка з того користь... Ах! Скільки гульденів витратила я колись на лікування, але дорогий, добрий ваш батько так і не прийшов до пам'яті... На все божа воля! Іди ж, Гансе, і купи ковзани.

Ганс вийшов з дому із тяжким серцем, але що серце він мав молоде й билося воно в юнацьких грудях, то ледь збігло п'ять хвилин, як він уже почав висвистувати. Мати сказала йому "любий", і цього було цілком досить, щоб перетворити для нього похмурий день на сонячний. Голландці, звертаючись одне до одного, звичайно, не вживають пестливих слів при розмові, як, приміром, французи чи то німці. Але матуся Брінкер ще замолоду гаптувала для однієї родини з Гайдельберга — і перенесла ласкаві слова, що там почула, сюди до своєї стриманої голландської сім'ї; ті слова вимовляла вона лише в такі хвилини, коли її вкрай сповнювало почуття ніжності та палкої любові.

Через те її запитання: "Що тебе затримує, любий?" — лунало мов пісня в Гансових вухах у супроводі його свисту, і хлопчикові здавалося, що в дорозі йому обов'язково пощастить.

РОЗДІЛ VII

Гансові щастить

До Брука з його тихими, чистенькими вулицями, замерзлими струмками, жовтими цегляними бруківками та привітними дерев'яними будинками було вже зовсім близенько. Брук визначався надзвичайною,

зразковою охайністю: все вилискувало там, все блищало, ніде ані плямочки; що ж до мешканців, то не видко було ні душі живої — здавалося, що всі там сплять чи повмирали:

Жодний слід не поганив посиланих піском тротуарів, що їх поцяцьковано вигадливими візерунками з гальки та морських мушлів. Усі віконниці були позачинювані так щільно, немов повітря та сонячне світло вважалося тут за отруту, а масивні парадні двері не відкривалися ніколи — за винятком весілля, хрестин та похорону.

Хмари тютюнового диму безтурботно плавали в затушкованих кімнатах, а діти, що за інших обставин могли б ожвавити вулиці, робили свої шкільні завдання десь по затишних місцинках або бігали на ковзанах на сусідньому каналі. По садках де-не-де виднілися павичі й вовки, але то були не живі птахи та звірі. То були підстрижені — немов справжні тварини — букшпанові дерева, що вони, здавалося, стерегли садиби, зеленіючи з люті. Жваві автомати — качки, жінки та спортсмени — були сховані в літніх будиночках, і там вони чекали весни, чекали, коли їх накрутять і вони зможуть позмагатися моторністю зі своїми власниками; а блискучі черепичні дахи, вимощені мозаїкою подвір'я та вилощені прикраси на будинках виблискували так, ніби посилали мовчазне привітання до неба, що його не тьмарила жодна порошинка.

Ганс глянув на тихе селище і, підкидаючи на долоні свої срібні квартьє, замислився. Він чув не раз балачки про те, що дехто з мешканців Брука такі багаті, що навіть кухенний посуд у них із щирого золота. Чи цьому ж правда? Він бачив на базарі солодкі сирки, що їх робила мефроу ван Стооп, і знав, що ця гордовита особа заробляє багато блискучих срібних гульденів.

Та невже ж вона зливає молоко у золоті горнятка? Невже вона збирає вершки золотими ложками? Чи то ж справді у її корів, коли вони стоять у зимових хлівах, хвости попідв'язувано стьожками?

Такі думки снувалися у нього в голові, коли він звернув на дорогу до Амстердама, який розкинувся перед ним на тому боці замерзлого Ая[11]; до міста залишалося ще п'ять миль. Крига на каналі була чудова; але, не вважаючи на те, дерев'яні Гансові ковзани, що їх він так швидко мав покинути, жалісно рипіли, немов прощаючись із ним, поки він намагався посуватися вперед, то безпорадно човгаючи ногами, то ковзаючи по поверхні каналу.

І раптом Ганс здригнувся: перетинаючи Ай і пильно вдивляючись у далечінь, він побачив, що назустріч йому біжить славнозвісний доктор Букман, уславлений лікар, найкращий хірург у Голландії. Ганс ніколи з ним не зустрічався, але бачив його гравіровані портрети, що їх було виставлено у вітринах багатьох крамниць в Амстердамі. Такого обличчя й такої постаті ніколи не забудеш. Худорлявий та довгий, хоч і справжнісінький голландець, із суворими блакитними очима, із міцно стисненими губами, що немов хочуть сказати: "Всміхатися заборонено", лікар той мав вигляд не вельми веселий і привітний, і взагалі він був не така людина, що до неї добре вихований хлопець зважився б звернутися без заохоти.

Але Ганса заохочував до цього голос, що на нього він дуже рідко не звертав уваги — голос його власного сумління.

"Ось іде найкращий лікар на світі, — шепотів йому той голос. — Сам бог послав його тобі; ти не маєш права купувати ковзани, коли за ці гроші твій батько може одержати допомогу такого видатного фахівця!"

Дерев'яні ковзани захоплено рипнули. Сотні чудових сталевих лез сяйнули в Ганса перед очима й розтанули в повітрі. Він відчув, що гроші співчутливо бряжчать у нього в руці. А старий доктор був уже зовсім близько і мав дуже суворий і неприступний вигляд. Гансові стиснулося серце, а проте він набрався духу і крикнув на ввесь голос:

— Мінгеере Букмане!

Видатний лікар зупинився й, випнувши тонку нижню губу, озирнувся, насупивши брови.

Але відступати Гансові було вже пізно!

— Мінгеере, — промовив він задихано, підбігаючи до грізного доктора, — я знаю, що ви хірург… уславлений доктор Букман. Благаю вас, зробіть мені велику ласку…

— Гм! — пробурчав доктор, намагаючись поминути настирливого хлопця. — Пропустіть-но мене… я не маю грошей… ніколи не подаю жебракам.

— Я не жебрак, мінгеере, — гордо відмовив Ганс, поважно добуваючи з кишені й показуючи докторові свою манесеньку жменьку срібла. — Я хочу тільки порадитися з вами з приводу хвороби мого батька. Він хоч і живий, але однаково що мертвий, йому відібрало розум. В словах його немає глузду, хоч тілом він цілком здоровий. Він упав із дамби.

— Як? Що таке? — скрикнув доктор, починаючи прислухатися.

Ганс, хоч і досить нескладно, а таки розповів йому все, що сталося з батьком, раз чи два змахнувши сльозинки, що набігали йому на очах, і закінчив щирим проханням:

— О, будьте такі ласкаві, огляньте його, мінгеере. Тіло в нього здорове… тільки розум… Я знаю, що цих грошей не досить; а проте візьміть їх, мінгеере. Я зароблю ще… напевне зароблю… я того певний… О, я працюватиму на вас ціле життя, якщо ви погодитесь вилікувати мого батька!

Що ж то сталося із старим доктором? Обличчя йому проясніло, немов на нього впало сонячне проміння. Очі йому полагіднішали й

зволожилися; рука, що допіру стискала ціпок, немов збираючись ударити, тепер лягла ніжно на Гансове плече:

— Сховай свої гроші, хлопче, мені вони не потрібні... Ми оглянемо твого батька. Боюся тільки, що випадок безнадійний. Скільки часу, кажеш ти, минуло відтоді?

— Десять років, мінгеере, — відповів Ганс, схлипнувши на радощах: надія цілком несподівано опанувала йому душу.

— Ех! Кепсько, дуже кепсько! Але я все ж таки зайду й огляну його. Стривай, — коли ж я звільнюся? Сьогодні я їду до Лейдена і повернуся за тиждень, — отже, по тому чекайте на мене. Де ви живете?

— За одну милю на південь від Брука, мінгеере, коло каналу. В нас бідна похила халупа, мінгеере. Кожне з тамтеш. ніх дітлахів покаже її вашій честі, — додав Ганс, тяжко зітхаючи. — Усі вони бояться близько підходити до нашої халупи; вони звуть її: "ідіотова хатина".

— Гаразд, — сказав доктор і швидко подався геть, лагідно кивнувши Гансові через плече: — Я прийду.

"Випадок безнадійний, — бубонів він до себе, — але хлопча оте мені до вподоби. Щось в його очах нагадує мого бідного Лоуренса. Сто чортів! Невже ж я ніколи не забуду того негідника!" І похмарнівши ще більше, ніж звичайно, доктор мовчки помчав далі.

Ганс знову рушив до Амстердама на своїх рипучих дерев'яних ковзанах; і. знову побрязкував він грошима в кишені; і знову хлопчачий свист мимоволі злітав йому з уст.

"А чи не повернутися мерщій додому, — думав він, — щоб потішити матір радісною звісткою?.. Чи спочатку купити вафлі й нові ковзани?.. Фью-ю!.. Мабуть-таки збігаю я спершу до міста".

Отак врешті Ганс придбав собі ковзани.

РОЗДІЛ VIII

Якоб Поот та його кузен

Ганс та Гретель перебули дуже весело вечір напередодні празника. Місяць сяяв у чистому небі; і, хоч їхня мати давно вже втратила будь-яку надію на одужання свого чоловіка, проте вона так зраділа, почувши про обіцянку меестера відвідати їх, що зглянулася на благання дітей і дозволила їм побігати годинку на ковзанах перед тим, як лягати спати.

Ганс був у захваті від своїх нових ковзанів і, намагаючись показати Гретель, як чудово вони їздять, витівав такі надзвичайні штуки на кризі, що дівчатко тільки сплескувало руками, затамувавши дух від захоплення. На каналі вони були не самі; тут каталися цілими групами ще й інші, але ніхто з них, очевидячки, не помічав наших дітей.

Двоє братів ван Гольп та Карл Сгуммель щодуху бігали наввипередки. З чотирьох пробігів Пітер ван Гольп переміг тричі. А тому Карл, що й без того ніколи не визначався чемністю, був не у вельми доброму гуморі. Він потішав себе тим, що раз у раз кепкував із маленького Сгіммельпеннінка, який хоч і був наймолодший серед товаришів, проте завжди крутився біля них, тримаючись дуже скромно і зовсім не сподіваючись, що його приймуть як повноправного члена до їхньої компанії. Аж раптом нова думка опанувала Карла; певніше, він сам опанував нову думку і заходився умовляти своїх приятелів.

— Знаєте що, хлопці! А давайте не пустимо на змагання отих двох голодранців, що живуть у "ідіотовій хатині". Гільда, мабуть, збожеволіла, коли вимудрувала оту штуку. Катрінка Флак та Річі Корбес просто казяться тільки-но згадають, що їм доведеться змагатися з якимось злиденним дівчиськом; і, як на мене, вони мають рацію. А щодо

хлопчиська, то кожен з нас, у кому є хоч краплина мужності, ніколи не припустить і думки про…

— Звичайно! — перебив його Підтер ван Гольп, прикидаючись, немов не зровумів правдивого значення Карлових слів. — А хто ж може брати це під сумнів? Звичайно, що кожен, у кому є хоч краплина мужності, ніколи не припустить і думки про те, щоб відшити від змагання двох добрих ковзанярів тільки тому, що вони бідаки!

Карл, мов скажений, пішов спересердя млинком по кризі…

— Помалу, помалу, добродію! — скрикнув він. — Я вам буду вельми вдячний, якщо ви не говоритимете за інших. Раджу вам удруге до того не братися!

— Ха-ха-ха! — зареготав у захваті маленький Воостенвальберт Сгіммельпеннінк, смакуючи наперед бійку. Він був певен, що як дійде до кулаків, то любий його серцю Пітер натовче дюжину таких зарозумілих хлопчиськів, як оцей Карл.

Але щось у Пітерових очах примусило Карла відвернутися і, щоб зігнати на комусь свою злість, він накинувся на слабшого противника, на Воosта:

— А ти чого скавчиш, щеня? Ах ти ж, кощавий оселедець, куца ти мавпа з довжелезним ім'ям замість хвоста!

Чоловіка із шість, що стояли й каталися поблизу, засміялися й загукали, похваляючи цю хоробру дотепність; і Карл, вважаючи, що він блискуче подолав своїх ворогів, почасти повернув собі добрий гумор. А проте він мудро вирішив відкласти організацію змови проти Ганса та Гретель на той час, коли Пітера не буде.

Саме в цю хвилину Пітерів друг, Якоб Поот, з'явився на каналі. Хлопці не могли ще розглядіти його обличчя, але відразу ж пізнали по фігурі: адже ж на всю околицю не було другого такого гладючого хлопця, як він.

— Еге-ге! Он і товстун суне! — скрикнув Карл. — А з ним іще хтось, тонкий та довгий; якийсь чужий хлопчак.

— Ха-ха-ха! Ці двоє схожі на добру свинячу грудинку, — скрикнув Лудвіг: — прошарок м'яса, прошарок сала!

— То кузен Якоба, англієць, — докинув слово добродій Воост, радіючи, що може перший інформувати всіх присутніх. — То його кузен, англієць. Ох! У нього таке кумедне коротеньке ім'я, — Бен Доббс. Він гостює в них і поїде тільки після великих змагань.

Досі хлопчаки крутилися, вертілися, каталися й витворяли на своїх ковзанах різні хитромудрі штуки, не припиняючи жвавої розмови; але тепер вони замовкли і, незважаючи на різкий, холодний вітер, стояли нерухомо, чекаючи на Якоба Поота та його друга.

— Це мій кузен, хлопці, — сказав Якоб відсапуючись, — Бенджамін Доббс. Він Джон Буль[12] і братиме участь у змаганнях.

Хлопці, як хлопці, — вони враз обліпили новоприбулих. Бенджамін дуже швидко зробив висновок, що голландці, невважаючи на їхнє чудне джеркотіння, дуже порядні хлоп'ята.

Якоб та Бен дістали дозвіл вирушити у довгу подорож на ковзанах — вони надумалися пробігти від Брука аж до Гааги, столиці Голландії, тобто приблизно миль[13] із п'ятдесят.

— Ну, хлопці, — додав Якоб, познайомивши всіх із своїм планом, — хто з вас хоче рушати з нами?

— Я хочу! Я хочу! — закричали збуджено всі хлопці.

— І я теж хочу! — насмілився гукнути маленький Воостенвальберт.

— Ха-ха-ха! — розсміявся Якоб, вхопившись за гладкі боки й трясучи своїми пухкими щоками. — І ти хочеш рушати? Такий куцанчик? Ні, малюк, такі розваги не для тебе! Таж ти ще носиш подушечки!

У Голландії маленькі діти носять на голові під каркасом з китової рогівки та стьожок маленькі подушечки, щоб прим'якшити удар, якщо дітлахи, бува, впадуть. Той день, коли вони перестають їх носити, кладе межу між немовлячим віком та дитинством. Воост уже кілька років тому досяг того високого щабля, і стерпіти образу, що її заподіяв йому Якоб, він не зміг, — то було йому над силу.

— Вважай, що ти говориш! — пікнув він. — Щастя для тебе, якщо ти зможеш колись позбутися своїх власних подушок, — адже ж ти обліплений ними з усіх боків!

— Ха-ха-ха! — розляглися сміхом усі хлопці, крім мастера Доббса, який нічого не зрозумів.

— Ха-ха-ха! — і добродушний Якоб зареготався голосніш за всіх. — Це моє сало… атож… він каже, що я ношу подушки з власного сала! — пояснив він Бенові якоюсь незрозумілою говіркою, котру вважав за англійську мову.

Воостова дотепність припала так до смаку, що всі одноголосно вирішили прийняти хлопця до гурту, якщо його батьки дадуть на те свою згоду.

— На добраніч! — пропищав без краю щасливий малюк і полетів щодуху додому.

— На добраніч!

— Ми можемо спинитися в Гаарлемі, Якобе, щоб показати твоєму кузенові великий орган, — озвався жваво Пітер ван Гольп, — а потім подамося до Лейдена, де також є багато на що подивитись; добу перебудемо в Гаазі, — там живе моя одружена сестра, вона буде дуже рада, коли ми навідаємося до неї, а другого дня вранці ми можемо вирушити додому.

— Гаразд! — лаконічно відповів Якоб, що був не з балакучих.

Лудвіг дивився на свого брата з неприхованим захопленням:

— Ура! Молодець, Піт! Як ти добре все розпланував! Мама зрадіє не менш за нас, коли довідається, що ми побуваємо в Гаазі і особисто передамо її привітання сестрі ван Генд. Ух!.. Та й холодно ж! — додав він. — Так холодно, що голова з в'язів падає. Рушаймо краще додому.

— Велике діло, — холодно! Ну, та й що з того! Ач який ніжний! — скрикнув Карл, ретельно виробляючи на кризі якісь вензелі, що він їх звав "подвійне лезо". — Скажи спасибі, що холодно, а ні, то не бігали б ми зараз на ковзанах! Пригадуєш, як було тепло у грудні минулого року?!. Та невже ж ти не розумієш, що коли б ця зима не була напрочуд холодна та ще й така рання, то ми не змогли б вирушити в нашу подорож?

— Я чудово розумію, що нині напрочуд холодний вечір, — сказав Лудвіг. — Бр-р-р, який цупкий мороз! Я біжу додому!

Пітер ван Гольп видобув великого золотого годинника і, повернувши його циферблатом до місячного світла, скільки йому дозволяли закляклі пальці, скрикнув:

— Ого! Вже близько восьми годин! Ось-ось уже прийде святий Ніколас, і мені хочеться подивитися, як дивуватимуться й радітимуть малюки. На добраніч!

— На добраніч! — закричали всі і, галасуючи, співаючи й розлягаючись веселим сміхом, помчали додому вздовж каналу.

Де ж були Гретель та Ганс?

Ах! Як прикро часом кінчається радість!

Вони каталися мало не цілу годину, тримаючись подаль від інших — цілком удовольняючись одне одним. І тільки-но Гретель захоплено скрикнула: "Ах, Гансе, як чудово! Яка розкіш! Подумати тільки, що ми обоє маємо тепер справжні ковзани! Кажу ж тобі, — лелека приніс нам щастя!" — коли це раптом вони щось почули...

То був покрик, дуже слабкий невиразний покрик! Ніхто на каналі не звернув на нього уваги, але Ганс відразу ж зрозумів у чому річ! Гретель помітила, при місячному світлі, як він зблід і похапцем зірвав з себе ковзани.

— Батько! — скрикнув він. — Мабуть, він злякав чимсь маму!

І Гретель побігла слідом "за ним додому так прудко, як тільки могла.

РОЗДІЛ IX

День святого Ніколаса

Усі ми знаємо, що ще до того, як різдвяна ялинка посіла почесне місце в хатньому побуті нашої рідної країни[14], такий собі "вельми веселий старий ельф" привозив у санчатах, запряжених "вісьмома

малесенькими північними оленями", силу-силенну розмаїтих цяцьок на дахи наших будинків, а потому прослизав комином униз до кімнати, щоб сповнити подарунками дитячі панчохи, що їх, плекаючи таємну надію, розвішували дітлахи коло каміна. Друзі звали його Санта Клаус, а найближчі з них наважувалися казати на нього "Старий Нік"[15].

На різдвяні свята голландці ходять лише до церкви; після того вони відвідують своїх родичів. А день святого Ніколаса вважається в Голландії переважно за дитяче свято і п'ятого грудня, напередодні цього дня, всі дітлахи мало не казяться з радощів, чекаючи на прибуття святого. Проте декого з них те чекання не вельми потішає, — святий-бо завжди каже правду в вічі, і якщо котре з дітлахів поводилося протягом цього року кепсько, він не мовчатиме нізащо, обов'язково скаже! Часом він навіть приносить різки під пахвою і радить батькам почастувати дітей березовою кашею замість того, щоб частувати їх солодощами, або дати їм доброго прочухана замість гостинців.

Наші хлопчаки добре зробили, що цього ясного зимового вечора подалися мерщій додому, бо ж за годину святий завітав мало не до кожної господи в Голландії. Він відвідав королівський палац і тієї ж самісінької хвилини з'явився у затишному домі, де жила Анні Боуман. Мабуть, не більш як срібний півдолар коштували всі оті гостинці, що найсвятіший залишив їх у господі селянина Боумана; але часом півдолара важить для бідака стільки ж, скільки сто доларів для заможної людини: ця дрібниця сповнює його дітей чуттям зворушеної вдячності й робить їх щасливими.

Маленькі брати й сестри Гільди ван Глек були страшенно схвильовані й збуджені того вечора, чекаючи на святого. Їм дозволили залишитися у великій залі; їх убрали в найкращі костюми і дали кожному по два пиріжки при вечері. Гільда раділа не менше за інших. А чому б то й ні? Напевне, святий Ніколас не викреслить з свого списку чотирнадцятирічної дівчинки тільки через те, що вона висока на зріст і здається майже дорослою. Навпаки, він, може, подбає й про неї, віддасть належну шану такій вельми доходжалій панні. Звідки знати,

що має статися? І через те вона весело сміялася й танцювала так само радісно, як і найменші діти, й була душею всіх їхніх веселих ігрищ. Батькові, матері й бабуні все це, як видко, дуже подобалось; дідуня теж із задоволенням дивився на неї, аж поки не затулив собі обличчя великою червоною хусточкою так, що тільки вершечок його ярмулки лишився на видноті. Ця хусточка була ознакою того, що дідуня збирався подрімати.

Раніше, на початку вечора, і він веселився й бавився разом з усіма, і всі вони так пустували, що здавалося, між дідунею й найменшим його онуком немає ніякісінької різниці, — хіба що дідуня вищий на зріст! Ще й більш від того, — тінь урочистого дожидання раз у раз мерехтіла в очах молодших членів родини, й від того обличчя їхні робилися серйозніші, ніж у дорослих.

Дух веселощів панував у господі й захопив усе навколо. Навіть вогонь танцював і підстрибував за добре наглянсованими блискучими каміновими гратами, а полум'я двох свічок, що тяглося до небесного світила, почало підморгувати до інших далеких свічок у люстрах. У кімнаті в кутку звисав зі стелі довгий шнур від дзвінка, що його було знизано з скляних намистинок, які сіткою обплітали шворку завтовшки в руку. Звичайно, цей шнур висів у затінку і не привертав до себе чиєїсь уваги; але цього вечора він виблискував від верху й до низу, його ручка з малинового скла завзято кидала червоні відблиски на шпалери й багрила їхні чепурні блакитні смуги. Прохожі зупинялися, прислухаючись до веселого сміху, що долітав до них з-за зачинених віконниць та спущених завісок, і, усміхаючись, ішли собі далі, пам'ятаючи, що нині ввечері всеньке село й не думав про сон. Нарешті, у залі зчинився такий гамір, що червона хустинка раптом підстрибнула й звалилася з дідового обличчя додолу. Хіба ж може хто заснути при такому гвалті, та ще такий статечний літній чоловік? Мінгеер ван Глек здивовано дивився на своїх дітей. Навіть найменший реготався, мов несамовитий. Час було братися до справи. Мати натякнула дітям, що коли вони хочуть побачити доброго святого Ніколаса, їм слід запросити

його до господи, заспівавши тієї самої гарної пісеньки, яка привела його сюди минулого року.

Малюк витріщив оченятка й устромив кулачка в рота, коли батько посадовив його на підлогу. Проте він одразу ж випростався, любо насупив свої бровенята й запитливо оглянув усю компанію. Вбраний у гаптований костюмчик, оздоблений мереживом, і в чепчик з блакитних стьожок та рогівки китової (адже ж він ще не вийшов з тих літ, коли дітлахи раз у раз бехаються додолу), він був наче король над усіма малюками.

Решта дітей взяли в руки по гарненькому лозовому кошичкові, стали в коло й почали повільно кружляти навколо малого.

Мати тихесенько заграла на фортепіано; враз залунали голоси — ніжні дитячі голоси, що здавалися ще милішими, так-бо вони тремтіли з хвилювання:

О приходь сюди, наш друже!

Тільки різок не неси!

Ми чекаємо так дуже

І радіємо з душі!

Як були ми непокірні, —

Ти полай нас, друже вірний…

Наша пісня лине ввись…

Любий, любий, — не барись!

О прийди ж до нас, наш друже,

Наш коханий Ніколас!

Ти ж діток так любиш дуже, —

Приставай мерщій до нас!..

А в ці кошички маленькі

Подарунки вкинь ловкенькі!..

Наша пісня лине ввись...

Друже любий, — не барись!

Виспівуючи цієї пісеньки, діти нетерпляче і з затаєним острахом поглядали на сполiровані двійчаті двері. Коли це раптом хтось голосно в них постукав. Коло розпалося в ту ж мить. Молодші діти, із змішаним почуттям жаху й захоплення притулилися до материних колін. Дідуня нахилився вперед, спершись підборіддям на руку; бабуня пересунула окуляри вище на носа; мінгеер ван Глек, що сидів край каміна, нехапливо вийняв пінкову люльку з рота, а Гільда й інші діти скупчилися біля нього і вп'ялися очима в двері.

В них постукали ще раз.

— Увійдіть, — сказала мати неголосно.

Двері повільно відчинилися, і святий Ніколас у пишному парадному одязі з'явився в кімнаті.

Настала глибока тиша, така тиша, що коли б упала додолу нікчемна шпилька, то й ту було б чути!

Нарешті святий Ніколас заговорив. Яка таємнича велич відчувалася в його голосі! Як лагідно він звучав!

— Кареле ван Глеку, я радий вітати тебе, й твою шановну фроу Катріну, й твого сина та його добру фроу Анні! Діти, я вітаю вас усіх! Гендріка, Гільду, Броома, Каті, Гюйгенса та Лукрецію! А також ваших кузенів та кузин — Вольферта, Дідріха, Майкен, Воosта й Катрінку! Загалом ви поводилися добре відтоді, як я бачився з вами востаннє. Щоправда, восени, на гаарлемському ярмаркові, Дідріх грубіянив, але з того часу він намагався виправитись. Майкен останніми часами кепсько вчилася, і надто багато цукерок та різних ласощів потрапляло їй до рота, а надто мало стейверів до її скарбнички для роздавання бідакам. Сподіваюсь, що надалі Дідріх зміниться на краще й поводитиметься, як то личить добре вихованому, гречному хлопчикові, а Майкен візьметься до науки щиріше й пам'ятатиме, що на світі багато бідних людей. Нехай вона затямить також, що економія й ощадність — то є підвалина гідного й доброчесного життя. Маленька Каті жорстоко обходиться з тваринами, — вона раз у раз мучить кицьку. Адже ж святий Ніколас чує, як жалісно нявчить кицька, коли її смикають за хвоста. Я пробачу Каті, якщо вона добре запам'ятає від цієї хвилини, що й найменші німі тварини теж відчувають біль і кривдити їх не вільно.

Каті гірко заплакала з переляку, а святий чемно мовчав, доки її не заспокоїли.

— А тебе, Брооме, — провадив він далі, — я попереджаю, що хлопчики, які набралися звички сипати нюхальний тютюн в грілку своєї шкільної вчительки, можуть одної гарної днини спійматися на таких милих жартах і дістати доброго прочухана...

(Броом почервонів і вирячив очі від незмірного здивування).

— Але ж ти дуже добре вчишся, і я не робитиму тобі більше ніяких закидів.

— Ти, Гендріку, визначився весною на змаганнях, стріляючи з лука, і влучив просто в ціль, хоч перед нею й гойдали пташкою, щоб ти схибив. Я віддаю тобі належне за твої успіхи у спорті та гімнастичних вправах… проте я не раджу тобі брати участь у човнових перегонах, тому що тобі лишається надто мало часу для навчання.

— Лукреція та Гільда спатимуть спокійно цієї ночі. Вони люблять допомагати бідним, у них чисте сумління й добре серце, вони з дорогою душею слухаються дорослих вдома, і все це зробить їх щасливими.

— Загалом кажучи, я дуже задоволений з вас усіх і з кожного зокрема. Добрість, працьовитість, доброчинність та ощадливість панували у вашій господі. Через те благословляю вас, і нехай Новий рік приходить і бачить, що всі ви ступили на шлях послуху, мудрості й любові. Завтра ви знайдете матеріальніші докази мого перебування серед вас. Прощавайте!

Тієї ж миті різні солодощі, мов град, посипалися на полотняне простирало, що його було розстелено перед дверима. Зчинилася неймовірна буча. Діти кинулися на ласощі й почали наповняти ними свої кошички. Мати обережно придержувала малюка в цій штовханині, доки він не набрав повні пухкі кулачки цукерок. Потому найсміливіший з хлопчаків підбіг до дверей і розчинив їх навстіж… Але надаремне заглядали діти в таємничу кімнату… Святого Ніколаса ніде не було.

Через який час усі подалися до іншої кімнати, де стояв стіл, застелений найтоншим сніжно-білим обрусом. Збуджені діти поставили на нього по черевичкові. Двері добре замкнули, а ключа сховали в маминій спочивальні. Потім, поцілувавши одне одного й побажавши одне одному на добраніч, усі піднялися по сходах урочистою родинною процесією на горішній поверх, весело попрощалися коло дверей своїх

спочивалень — і в господі мінгеера ван Глека, нарешті, запанувала глибока тиша.

Другого дня вранці ранесенько всі домашні зібралися біля загадкових дверей; двері урочисто відімкнули в присутності всієї сім'ї... коли гульк! Яке чудове видовище! Всі побачили, що святий Ніколас свято додержує свого слова!

Кожен черевик був повний ущерть, і поруч нього лежало ще багато кольористих речей. Скільки тут було подарунків! І ласощі, і цяцьки, і розмаїті дрібнички, і книжки і... і чого тут тільки не було! Нікого не забуто. Всі одержали подарунки, починаючи від дідуні й аж до малюка.

Маленька Каті захоплено плескала в долоні, обіцяючи собі ніколи, ніколи більше не мучити кицьки.

Гендрік стрибав по кімнаті, махаючи над головою чудовим луком та стрілами. Гільда радісно сміялася, відкриваючи малиновий футляр і виймаючи з нього чудову блискучу покрасу. Всі інші милувалися у захваті своїми скарбами й захоплено скрикували "ох" та "ах" — точнісінько так, як це робили ми у нас тут, в Америці, тогорічного різдва.

Тримаючи в руках блискуче намисто й купку книжок, Гільда пробралася до батьків і простягла до них своє сяюче личко для поцілунку. її ясні очі світилися такою щирістю та ніжністю, що мати, нахилившись до неї, пошепки її благословила.

— Я в захваті від цієї книги, дякую вам, тату!. — мовила вона, доторкуючись до верхньої книжки своїм підборіддям. — Я читатиму її цілісінький день.

— Атож, любонько, — сказав мінгеер, — і добре зробиш. Ніхто не може дорівнятися Якобу Катсрві. Якщо дочка моя вивчить його "Моральні емблеми" напам'ять, нам з матір'ю буде нічого тебе вчити.

Книжка, що ти на неї показуєш, — це й є "Емблеми", найкращий його твір. її оздоблено рідкісними гравюрами роботи ван дер Венне.

(До речі буде тут сказати, що спинки оправи тієї книжки не було видко; а через те дуже важко пояснити, як міг мінгеер ван Глек догадатися, яку саме книгу подарував його дочці святий Ніколас. Дивно також, що святий якимсь робом роздобув речі, що їх зробили старші діти, і поклав їх на стіл, прикріпивши до них етикетки з іменнями батьків, бабуні й дідуні. Але всі були такі захоплені своїм щастям, що не помічали тих маленьких недоладностей. Гільда побачила, що очі в її батька засяли від захвату, як це бувало завжди коли він говорив про Якоба Катса; тож вона поклала свою купку книжок на стіл і приготувалася уважно слухати).

Мінгеер ван Глек розповідав про старого Катса дуже детально. Отже, розповідь його тривала досить довго і говорив він увесь час у супроводі своєрідного хору: гавкали маленькі собаки, нявкали кицьки й мекали ягнятка, не кажучи вже про вельми галасливе брязкальце, — цвіркуна з слонової кістки, — що його малюк крутив у невимовному захваті. А назверх усього маленький Гюйгенс насмілився засурмити в свою сурму, намагаючись повершити батьків голос, а Вольферт заходивсь акомпанувати братові на барабані.

Добрий святий Ніколас! Щодо мене, то я, заради юних голландців, мабуть-таки, визнаю його й захищатиму від усіх невір, доводячи, що він існує.

Карл Сгуммель мав того дня дуже багато діла: він під великим секретом запевняв молодших дітей, що ніякий святий Ніколас до них не приходив, — нічого подібного! Просто їхні ж рідні батьки й матері запросили до господи якусь людину, передягнену святим, і самі понаставляли на столах подарунків. Проте ми з вами ліпше знаємо, як воно все було насправді.

А втім, якщо то дійсно приходив святий, то чому ж він того вечора не завітав до Брінкерової господи? Чому ж єдину ту домівку, таку темну й сумовиту, обминув він?

РОЗДІЛ X

Що бачили хлопчики в Амстердамі

— Усі тут? "— гукнув весело Пітер, коли другого дня рано-вранці все товариство зібралося на каналі, екіпіроване як слід для подорожі на ковзанах. — Подивимось! Якоб настановив мене капітаном, отже я мушу перевірити, чи всі зібралися. Карл Сгуммель! Ти тут?

— Тут!

— Якоб Поог!

— Тут!

— Бенджамін Доббс!

— Ту-у-ут!

— Ламберт ван Моунен!

— Тут!

— Це чудово! Без тебе я б не обійшовся, — адже ж тільки ти говориш по-англійському. Лудвіг ван Гольп!

— Тут!

— Воостенвальберт Сгіммельпеннінк?

Немає відповіді.

— Ага! Мабуть, маленького шибеника не пустили батьки. Ну, хлопці, зараз рівно вісім годин, — чудова погода, і замерзлий Ай твердий, мов скеля, — за тридцять хвилин ми будемо в Амстердамі. Раз, два, три, — рушаймо!

І таки й справді, не минуло й півгодини, як вони перейшли через міцну кам'яну дамбу і опинилися в самісінькому серці величезної столиці Нідерландів — у обведеному муром місті, що розляглося на дев'яносто п'ятьох островах, з'єднаних між собою майже двома сотнями мостів. Хоч Бен уже був тут аж двічі, відколи приїхав до Голландії, але він і зараз бачив тут багато чого вартого подиву, його товариші-голланді, які жили в цій околиці все своє життя, вважали, що Амстердам — найзвичайнісіньке місто і нічим особливим не вирізняється. Бена ж, навпаки, цікавило тут усе: високі будинки з чудними роздвоєними димарями та гостроверхими фронтонами; приміщення для складу товарів, що містяться високо під дахами купецьких будинків, з довгими, простягненими, наче руки, стрілами підйомних кранів, які підіймають товари до складів або спускають їх повз вікна помешкань на вулицю; величні громадські будівлі, що стоять на товстелезних дерев'яних палях, глибоко вбитих у багнистий грунт; вузькі вулиці; канали, що перетинають місто по всіх напрямах; мости; шлюзи; розмаїті вбрання городян і, найдивніше за все, — поприліплювані до церков крамниці та житлові будинки з надзвичайно довгими димарями, що високо здіймаються над тими священними мурами.

Коли Бен дивився вгору, він бачив високі й немов нахилені вперед будинки, що, здавалося, прошивали небо своїми блискучими дахами; коли він дивився вниз, то перед ним простягалася дивовижна вулиця без брукованих переходів на перехрестках та без підійнятих над її рівнем тротуарів, — бруківка безпосередньо переходила в цегляні доріжки для пішоходів; а коли очі його зупинялися на півдорозі, він бачив складної конструкції маленькі дзеркальця (так звані "шпигуни"), що їх прикріплено знадвору майже до кожного вікна в такий спосіб, щоб

мешканці тих будинків могли стежити за всім, що відбувається на вулиці, чи то роздивитися кожного, хто постукає до них у двері, а щоб їх самих, проте, нікому не було видно.

Часом повз нього проїздив, запряжений собаками, невеличкий візок, що його було навантажено різними дерев'яними виробами; обережно проходив осел, нав'ючений двома кошиками з фаянсовим та скляним посудом; голою бруківкою мчали сани (полозки їхні безперервно мастилися олією, що капала з поолієної ганчірки, і тому вони легко шугали по брукові; а часом проїздив і дуже пишний, але незграбний сімейний екіпаж, запряжений темно-гнідими фламандськими кіньми з білими, мов сніг, хвостами.

Місто було прибране по-святковому. Всі крамниці прикрашено на честь святого Ніколаса. Частенько доводилося капітанові Пітерові відтягати свою команду від спокусливих вітрин, де було виставлено безліч найрізноманітніших цяцьок. Голландія вславилася цією галуззю промисловості. Чого-чого тільки тут не було! І сила-силенна мініатюрних, хоч і дуже складних, механічних забавок, і рибальські човни, і манісінькі навантажені трексгюйти, і багато-багато всякої всячини. Бенові дуже хотілося купити щось для свого молодшого брата Роббі, що зостався в Англії. Але він не мав зайвих грошей, — голландці-бо народ дуже обачний, і через те мандрівники вирішили взяти з собою якраз стільки грошей, скільки треба було кожному хлопчикові на його подорожні витрати. А потім, коли всі зібралися на каналі, спільний гаманець передали Пітерові. Отже, Бен вирішив перенести всю свою енергію на огляд славних пам'яток амстердамських і намагався відігнати від себе думку про маленького Роббі.

Він на короткий час зайшов до Морського училища й позаздрив хлопцям, що в ньому вчилися. Адже вони мали добре опоряджений бриг (вони на ньому плавали) і спали на койках-гамаках, що погойдувалися над їхніми чемоданами й скриньками. Він зазирнув до Єврейського кварталу, де живуть багаті гранувальники діамантів та убогі лахмітники, що торгують старою одежиною; він нашвидку оглянув усі

чотири головні вулиці Амстердама — Принсен-грахт, Кайзерс-грахт, Геерен-грахт та Сінгель. Ці вулиці вигинаються півколом, і перші три тягнуться аж дві милі з гаком. Посеред кожної з них тече канал, а по обох боках його простилається чудова бруківка, облямована величними будівлями. Ряди голих в'язів по берегах каналу кидали від себе сітку тіней на кригу; і скрізь тут було так сліпуче чисто, що Бен не витерпів і сказав Ламбертові, — в нього, мовляв, складається таке враження, що все це не місто, а якась закам'яніла охайність.

На щастя, година тривала така холодна, що не можна було поливати вулиці та мити вікна; коли б не ця перешкода, то наші юні екскурсанти не раз вимокли б до рубця. Мити, підмітати, натирати — то справжня пристрасть голландських господарок; отже, занести бруд до їхніх безмежно чистих господ — означає вчинити мало не злочин. Глибоке презирство чекає скрізь на тих, хто, переступаючи поріг якого будинку, полінується натерти підметки свого взуття так, щоб вони аж блищали; а в деяких місцях відвідувачі повинні навіть скинути свої важкі черевики перед тим, як зайти до господи.

Сер Уїльям Темпл у своїх спогадах "Що трапилося в християнському світі з 1672 до 1679 року" розповідає про якогось поважного суддю, котрий зайшов навідати одну пані в Амстердамі. Кремезна голландка відчинила йому двері й випалила одним духом, що господиня вдома, але що черевики його не вельми чисті. Не мовивши більш ні слова, вона обхопила великим дивом здивованого добродія обома руками, взяла його на оберемок, пронесла через дві кімнати, посадовила на нижній східець і, схопивши пантофлі, що тут стояли, назули їх гостеві на ноги. І тільки після того вона сказала, що господиня її зараз у горішній кімнаті і що він може йти до неї.

Пробігаючи разом з друзями людними вулицями міста, Бен звернув увагу на те, що місцеві городяни мають такий заспаний вигляд, так ліниво посмоктують свої люльки, що здається — збий ти в них з голови капелюха, й вони не тільки не вчинять ніякого опору, а й не поворухнуться. Він не міг повірити, що ці люди колись знімали

повстання, які не раз відбувалися в Голландії; він не міг собі уявити, що нинішні амстердамці — це нащадки тих відважних, самовідданих героїв, про яких він читав в історії Голландії.

Линучи по замерзлій поверхні каналу разом з товаришами, Бен розповів ван Моуненові про похоронний бунт, що вибухнув тут, у Амстердамі, в 1696 році, коли жінки та діти вийшли на вулиці разом з чоловіками; жартівні похоронні процесії ходили скрізь по місту: городяни вирішили показати бургомістрові, що вони нізащо не хочуть підлягати новим правилам поховання померлих. Наприкінці вони вже зовсім втратили слухняність і загрожували мало не розтрощити все в місті; тож бургомістрові довелося скасувати постанову, що образила народ.

— Он на тому розі, — сказав Якоб, показуючи на якісь великі будівлі, — п'ятнадцять років тому величезні склади збіжжя провалилися в драговину. Там стояли міцні будови на добрих палях, але в них зсипали понад сімдесят тисяч центнерів зерна; то було надто багато, й вони завалилися.

Розповісти таку довгу історію було Якобові не так-то легко, й він зупинився перепочити.

— А ти звідки знаєш, що в них зсипали сімдесят тисяч центнерів зерна? — запитав Карл гостро. — Ти був ще в сповитку на той час.

— Мій батько добре знає, як те сталось, і він мені сказав, — відповів Якоб. Передихнувши, він провадив далі. — Бен любить живопис. Давайте-но покажемо йому які-небудь картини.

— Гаразд, — погодився капітан.

— Коли б ми мали час, Бенджаміне, — сказав Ламберт ван Моунен англійською мовою, — я повів би тебе в дім міської управи, тобто

вСтадгюйс. Ти побачив би, що там за палі! Ого-го! Будинок збудовано на чотирнадцяти тисячах паль, і їх загнано на сімдесят футів у землю. Але що я хочу тобі показати, то це одну велику картину; на ній зображено, як ван Спейк висаджує в повітря свій корабель… Надзвичайна картина!

— Ван хто? — запитав Бен.

— Ван Спейк. Невже ти не пам'ятаєш? Бій із бельгійцями був саме в розпалі, і коли ван Спейк зрозумів, що вони його подолають і захоплять його корабель, він висадив його в повітря, і себе разом з ним, щоб не здаватися ворогові.

— Хіба ж те вчинив не ван Тромп?

— О, ні. Але й ван Тромп був також дуже хоробрий Йому поставлено пам'ятника в Дельфт Гавні — там, де перші поселенці сіли на корабель, щоб вирушити до Америки.

— Гаразд; а що ж зробив ван Тромп? Він був славнозвісний голландський адмірал, чи не так?

— Так, він брав участь у тридцяти морських боях, — навіть більше! Він подужав іспанський флот і англійський, а потому прив'язав мітлу до вершечка щогли, показуючи цим, що він вимів англійців, вичистив від них море. Голландці вміють перемагати, мій друже!

— Стривай! — скрикнув Бен. — Прив'язав він мітлу, чи не прив'язав, а проте англійці таки подолали його наостанку. Тепер я все пригадав. Ван Тромпа вбито десь на голландському узбережжі в бою, що його виграв британський флот. Прикро… — додав він лукаво, — чи не так?

— Гм! Де це ми опинилися? — скрикнув Ламберт, змінюючи розмову. — Глянь! Усі нас випередили… всі, окрім Якоба. Ой-ой-ой, який же він

гладкий! Він здорожиться, перш ніж ми подолаємо половину нашого шляху.

Бенові, звичайно, було приємно бігти на ковзанах поруч Ламберта, котрий, хоч і був щирий голландець, але виховання здобув в околицях Лондона і англійською мовою говорив так само вільно, як і голландською; проте Бен не пожалкував, коли капітан ван Гольп скомандував:

— Зняти ковзани! Ось і музей.

Музей був відчинений, і того дня вхід до нього був безплатний. Мандрівники увійшли, човгаючи ногами, як те звичайно полюбляють робити всі хлопчиська на світі, їм дуже подобається слухати, як шарудять їхні підошви, ковзаючи по натертій підлозі.

Цей музей — просто галерея картин, що в ній можна побачити найкращі твори голландських майстрів, а, крім того, мало не двісті тек з рідкісними гравюрами.

Бен відразу ж помітив, що деякі картини висять тут на щитах, прикріплених до стіни шарнірами. Ці картини можна повертати, як віконниці, і роздивлятися, користуючись найкращим освітленням. Таке припасування дуже допомогло хлопчикам, коли вони милувалися маленькою картиною — побутовою групою — Герарда Доу, воно-бо дозволило їм як слід роздивитися її блискучу техніку; крім того, картина була освітлена так вдало, що здавалося, ніби те світло проходить крізь намальовані на ній вікна. Пітер звернув увагу хлопчаків на красу другої картини Доу, під назвою "Пустельник", і розповів їм кілька цікавих анекдотів про цьбго художника, іцо народився в Лейдені 1613 року.

— Аж три дні малювати ручку мітли! — здивовано скрикнув Карл, відгукуючись на слова капітана, який розповідав про те, що Доу малював надзвичайно повільно.

— Атож, хлопче, три дні. І, кажуть, він витратив п'ять день, викінчуючи руку на одному жіночому портреті. Бачиш, які яскраві найдрібніші деталі цієї картини, і як їх старанно вималювано. Щоразу, закінчуючи свою роботу, Доу дбайливо запинав свої незакінчені твори, а фарби, пензлі тощо ховав у ящики, куди не проходило повітря. Розповідають, що сама його майстерня була затушкована, немов яка картонка для капелюхів. Художник завжди заходив до неї навшпиньках; крім того, перш ніж розпочати роботу, він сидів певний час не рухаючись, допоки не осідав легкий порох, що він його збивав, заходячи. Я десь читав, що його картини здаються ще кращими, коли роздивлятися їх крізь збільшувальне скло. Він так напружував свої очі, викінчуючи різні подробиці, що йому довелося носити окуляри, ще не маючи тридцятьох років. В сорок років він бачив дуже погано, — йому вже тяжко було малювати; він ніде не міг знайти таких окулярів, які допомогли б йому бачити краще. Нарешті, одна бідна стара німкеня запропонувала йому спробувати її окуляри. Виявилося, що вони чудово пасують до його очей, і він почав працювати в них; вони допомогли йому малювати так само добре, як і раніше.

— Гм! — скрикнув Лудвіг обурено. — Добра мені робота.! А як же ота стара німкеня обходилася без окулярів, цікавий я знати?

— О, — відповів Пітер сміючися, — можливо вона мала інші. В кожному разі, вона дуже наполягала, і художник таки їх узяв. Він був такий вдячний, що змалював на картині її окуляри разом із футляром і подарував їй. А старенька віддала ту картину бургомістрові й одержала за це досмертну пенсію та й жила собі довіку без лиха.

— Хлопці! — покликав Ламберт голосним шепотом. — Ходімо подивимося "Ведмежу облаву".

Це була чудова картина, яка належала пензлеві Пауля Поттера, голландського художника XVII сторіччя, що малював надзвичайні картини ще до того, як йому вийшло шістнадцять років. Хлопчики були від неї в захваті, так-бо їм сподобався її сюжет. Вони пройшли байдуже

повз видатні твори Рембрандта й ван дер Гельста, але умлівали над однією поганою картиною ван дер Венне, що зображувала морський бій між голландцями та англійцями. Потім вони довго стояли, мов зачаровані, перед портретом двох маленьких хлоп'ят, що один з них їв суп, а другий яйце. Головна вартість цієї картини, на думку наших юнаків, полягала в тому, що хлопчисько, котрий їв яйце, вимазав собі весь видок жовтком, на превелику їхню втіху.

Чудове зображення "Празника святого Ніколаса" також притягло до себе їхню увагу.

— Глянь, ван Моунене, — сказав Бен до Ламберта, — як чудово вималювано обличчя в цього малюка, правда? Він немов знає, що заробив на прочухана, але сподівається, що святий Ніколас ще не вивів на світ його провини. Отакі картини мені до вподоби; вони немов розповідають цілу історію.

— Ходімо, хлопці! — гукнув капітан. — Вже десята година, час рушати!

Вони поквапилися до каналу.

— Стати на ковзани!.. Ви готові? Раз, два... Ей! А де ж Поот?

Справді, — де ж був Поот?

Ярдів за десять від них у кризі виднілася щойно прорубана квадратова ополонка. Пітер помітив її і, не кажучи й слова, помчав до неї.

Всі інші помчали, звичайно, за ним.

Пітер зазирнув у ополонку. І всі зазирнули в неї; потім стурбовано вп'яли один в одного очі.

— Пооте! — гукнув ГІтер, знову заглядаючи в ополонку. Ніякої відповіді — цілковита тиша. Чорна вода наче завмерла; її поверхня вже вкривалася льодовою плівкою.

Ван Моунен повернувся з таємничим виглядом до Бена.

— Він, здається, вже мав колись припадок?

— Боже мій! Так, мав! — відповів до краю переляканий Бен.

— Ну, то, мабуть, у музеї з ним знову трапився припадок!

Хлопці враз збагнули, що саме має він на думці. Ковзани вмить злетіли з ніг. Пітер, не розгубившись, зачерпнув своєю шапкою води з ополонки, і всі помчали, охоплені одним бажанням — якнайшвидше подати своєму товаришеві допомогу.

Гай-гай! Вони й справді знайшли бідного Якоба в припадку… але то був припадок сонноти. Хлопець лежав у затишному куточкові галереї і хріп, немов який стомлений солдат! Голосний регіт, що вибухнув, коли вони викрили Якобову схованку, збентежив сердитого сторожа.

— Що тут таке? Припиніть бешкетування! Ей ти, пивне барилко, прокинься! — і сторож почав вельми безцеремонно розштовхувати Якоба.

Тільки-но Пітер зрозумів, що Якоб здоровісінький і що йому не загрожує ніякої небезпеки, він вибіг мерщій на вулицю, щоб вилити воду з своєї бідолашної шапки. Поки він утуляв у неї хусточку, щоб обмерзла підшивка не доторкалася до його голови, решта хлопчиків спустилися сходами вниз, тягнучи очманілого спросоння й обуреного Якоба за собою.

Знову капітан дав наказа рушати в дорогу. Добродій Поот прокинувся нарешті зовсім. Крига тут була трохи нерівна і з тріщинами, але хлопці не втрачали бадьорості.

— Побіжимо каналом, чи річкою? — запитав Пітер.

— О, річкою, звичайно! — скрикнув Карл. — Це буде чудово! Кажуть, крига на ній дуже міцна; тільки річкою бігти багато довше.

Якоб Поот відразу ж зацікавився цими словами.

— Я пропоную бігти каналом! — крикнув він.

— Гаразд, біжімо каналом, — вирішив капітан, — якщо всі на те пристають.

— Пристаємо! — відгукнулися всі хлопчики досить розчарованим тоном.

І капітан Пітер рушив уперед.

— Чудово, помчали!.. За годину будемо в Гаарлемі!

РОЗДІЛ XI

Великі манії й маленькі дивниці

Якийсь час вони линули щодуху вперед, аж раптом почули за собою ритмічний стукіт, — то надходив, наздоганяючи їх, амстердамський поїзд.

— Хлопці! — крикнув Лудвіг, зиркнувши на колію. — Хто хоче перегнати локомотива? А давайте наввипередки!

Локомотив свиснув, немов прийнявши виклик. Хлопці свиснули й собі і понеслися, мов вихор.

Хвилинку хлопці летіли попереду локомотива й на ввесь голос кричали "ура" — єдину хвилинку, але й те вже щось важило.

Задовольнившися зі своєї перемоги і заспокоївшись, вони сповільнили ходу й побігли далі, весело розмовляючи й пустуючи. Інколи вони зупинялися, щоб перемовити слівце із сторожами, що стояли на певному віддаленні один від одного протягом усього каналу. Взимку ті сторожі звільняють кригу від сміття та всього, що заважає рухові. Крім того, після завірюхи вони змітають з криги снігову пухнасту покрівлю, перш ніж вона зробиться твердою й красивою, як мармур, але дуже незручною для ковзанярів.

Часом наші хлопчики зовсім забували за свою гідність і шастали між скованими кригою баркасами, що стояли десь у заводі; але пильні сторожі відразу ж помічали їхні штуки і з бурчанням наказували їм забиратися геть.

Важко собі уявити щось пряміше за той канал, що по ньому мчали наші юнаки, і такий же прямий був довгий ряд голих, схожих на мітли верб, що росли по обох його берегах. На тому боці, високо над навколишніми ланами стелився колісний шлях, промощений на величезній дамбі, що її споруджено було для того, щоб загатити Гаарлемське озеро. Рівний, мов скло, канал тягнувся в далечінь, поволі звужуючись, і лінії його берегів сходилися на обрії в одній точці; по блискучій поверхні криги мчало багато ковзанярів, буєрів з коричневими вітрилами, крісел на полоззях та химерних, маленьких, легких, мов корки, санчат, що ними правилося за допомогою палки з металевим зубцем на кінці. Бен був у захваті від усього, що бачив.

Лудвіг ван Гольп думав про те, як дивно, що Бен — англійський хлопчик — знає так багато про Голландію. Беручи до уваги Ламбертові

слова, Бен знав про неї більше, ніж вони самі, що тут народилися. Все це не дуже подобалося молодому голландцеві. Аж раптом йому спала на пам'ять одна річ, яка могла, на його думку, приголомшити того "Шона Пуля"; він підбіг до Ламберта й скрикнув, тріумфуючи:

— А розкажи-но йому про тюльпани!

Бен розібрав слово "тульпен" (тобто тюльпани).

— О! Так-так, — підхопив він гаряче англійською мовою, — тюльпаноманія... Ти говориш про неї? Я часто про ту манію чув, але знаю про все те дуже мало. Найбільше кохалися в тюльпанах у Амстердамі, чи не так?

Лудвіг з серцем крекнув; він майже не зрозумів англійських слів, але з обличчя Бенового було видно, що той знає і про тюльпани; на щастя, Ламберт і гадки не мав про те, що його юному спізвітчизникові наче камінь на серце впав; він відповів:

— Так, найбільше тут і в Гаарлемі; але ця пошесть поширилася в усій Голландії, та й у Англії також, як направду сказати.

— Не думаю, щоб і в Англії[16], — мовив Бен, — проте не знаю напевне; мене ж бо за тих часів там ще не було.

— Ха-ха-ха! Це вірно, якщо тільки тобі не минуло двісті років. Отже, хлопче, ні до того, ні опісля не було такого безумства. Люди в той час просто божеволіли за тюльпановими цибулинками й платили за них, відважуючи, щире золото.

— Як? За тюльпанові цибулинки давали стільки золота, скільки важить людина? — скрикнув Бен, так широко розплющивши очі від безмежного здивування, що Лудвіг мало не підскочив.

— Ні-ні! Давали стільки золота, скільки важила цибулинка. Першого тюльпана привезено сюди з Константинополя близько 1560 року. Всі так умлівали над ним, були в такому захваті, що багатії послали в Туреччину по інші тюльпани. З того часу й почалося те шалене захоплення й тривало багато років. Одна квітка коштувала від тисячі до чотирьох тисяч флоринів; а одну цибулинку, "Семпер Аугустус", було продано за п'ять з половиною тисяч.

— Це понад чотириста гіней нашими грішми, — докинув слово Бен.

— Так, і я це певне знаю, бо прочитав про це позавчора в книжці Бекмана, перекладеній на голландську мову. Оце, брат, здорово! Всі чисто спекулювали на тюльпанах, — навіть матроси з барж, і ганчірниці, і сажотруси. Найбагатші купці не соромилися тієї пристрасті, — віддавалися їй наосліп. Люди купували тюльпанові цибулинки й відпродавали їх, навіть не бачачи, і мали з того величезний прибуток. Це перетворилося на своєрідну азартну гру. Одні багатшали протягом кількох день, інші втрачали все, що мали. Землю, будинки, худобу, ба навіть одежу віддавали за тюльпани, коли люди не мали готівки. Дами продавали свої коштовні речі й покраси, щоб брати участь у тій грі. Всі думали тільки про неї. Нарешті втрутилися Генеральні штати. Люди почали розуміти, які дурниці вони роблять, і ціни на тюльпани почали падати. Старих боргів, що залишилися від продажу й купівлі тюльпанів, уже не можна було виправити. Кредитори зверталися до суду, а суд відмовляв їм; борги, що їх зроблено під час азартної гри, можна не сплачувати, поясняв він громадянам. Ох, і страшні ж часи тоді настали! Тисячі багатих спекулянтів перетворилися на жебраків протягом однієї години! Як висловився старий Бекман: "Цибулинка, наче та мйляна бульбашка, лопнула нарешті".

— Так, либонь, та бульбашка була ще й чималенька, — мовив Бен, що слухав із великим інтересом. — До речі, ти знаєш, що слово "тюльпан" походить від турецького слова "тюрбан"?

— Я щось не пригадую, — відказав Ламберт. — Але це дуже цікаво. Уяви собі компанію турків у пишних тюрбанах, що сидять навпочіпки десь на лужечку… Справжня тюльпанова клумба! Ха-ха-ха! Дуже цікаве видовище!

— Маєш, — пробурчав стиха Лудвіг собі під ніс, — він розповів Ламбертові щось цікаве про тюльпани… Я так і знав!

— Між іншим, — провадив далі Ламберт, — тюльпанова клумба дуже нагадує юрбу людей, а надто, коли квіти кивають та похитують голівками під вітер. Ти коли помічав це?

— Ні, не доводилось. Мене дивує, ван Моунене, що ви, голландці, так пристрасно кохаєтесь у цих квітках ще й досі.

— Аякже. Жодний садок не обходиться в нас без тюльпанів; вони-бо найкращі над усі квіти, — така моя думка. Мій дядечко має чудову клумбу з тюльпанами найліпших гатунків коло свого літнього домочка на тому боці Амстердама.

— Я думав, що твій дядечко живе у місті.

— Атож, звичайно; але ж його літній домочок, тобто — павільйон, стоїть за кілька миль від міста. А другий домок він побудував собі на березі річки. Ми проминули його, коли входили до міста. В Амстердамі кожен має де-небудь такий павільйон, якщо на те дозволяють йому кошти.

— І в отих павільйонах живуть? — запитав Бен.

— Боже борони! Звичайно, ні! Це маленькі будиночки, і придатні вони тільки на те, щоб улітку пробавити в них кілька годин по обіді. Є дуже красиві літні домочки на південному березі Гаарлемського озера. Тепер, коли озеро почали висушувати, щоб перетворити його дно на

орну землю, ці літні павільйони втрачають усю свою привабність. До речі, ми сьогодні пройшли повз кілька таких будиночків з червоними дахами. Ти, напевне, помітив їх: там такі ловкенькі містки, ставки, садочки й написи над вхідними дверима.

Бен кивнув.

— Зараз у них не дуже гарний вигляд, — казав далі Ламберт, — але влітку вони надзвичайно привабливі. Тільки-но верба попускає нові пагінки, дядько щодня по обіді вирушає до свого літнього домочка. Там він дрімає й палить свою люльку; тітка плете щось, поставивши ноги на грілку, хоч би як було жарко; моя кузина Ріка й інші дівчата ловлять рибу в озері з свого вікна, або перекидаються словами зі своїми друзями, коли ті проїздять повз них човнами; а малята вовтузяться тут же таки коло них або стовбичать на місточках, що їх перекинуто через канаву. Потому всі п'ють каву з тістечками, а на столі красує величезний букет водяних лілей… там чудово! Але (між нами кажучи), хоч я й народився тут, я ніколи не звикну до запаху стоячої води, а тим духом пропахлися мало не всі позаміські садиби. Майже всі будинки, що ти їх бачив, збудовано близько канав. Мабуть, мені через те так дошкуляє цей запах, що я довго жив у Англії.

— Може, і я відчую його, — сказав Бен, — коли настане відлига. Рання зима вкрила кригою ці пахучі води, на превелике моє щастя… і я їй дуже вдячний. Без цього чудового катання на ковзанах Голландія справила б на мене зовсім не таке приємне враження, як справляє зараз.

— Як дуже ти відрізняєшся від Поотів! — мовив Ламберт, замислено прислухаючись до Бенових слів. — Адже ж ви кузени… Я не можу цього збагнути.

— Ми дійсно кузени, чи скоріше завжди вважали себе за кузенів, а насправді ми з ним не дуже близькі родичі. Наші бабуні були зведені

сестри. В моїй сім'ї — всі англійці, а в його — голландці. Наш прадід Поот був одружений двічі, і я — нащадок його дружини-англійки, розумієш? А проте я люблю Якоба більше, ніж половину моїх родичів-англійців усіх гуртом. Він найщиріший, найдобродушніший хлопчик з усіх, кого я знаю. Як це не дивно, але мій батько познайомився з Якобовим батьком зовсім випадково, під час ділової подорожі до Роттердама. Вони розбалакалися про свою кревність— французькою мовою, до речі, — і з того часу листуються французькою мовою ще й досі. Дивні речі трапляються часом у житті! Мою сестру Дженні без краю здивували б деякі звички тітоньки Поот. Тітонька — справжня дама, але вона зовсім не схожа на мою матір... Та й домівка їхня, й умеблювання, й побут — все, все зовсім інше, не таке, як у нас.

— Звичайно, — задоволено погодився Ламберт, немов хотів сказати: "Навряд чи можна ще де зустріти таку досконалість у всьому, як у Голландії", — але зате ти зможеш багато чого розповісти Дженні, коли повернешся додому.

— Аякже! В кожному разі, я можу сказати одне — якщо охайність, як вважають голландці, майже дорівнюється побожності, то Брукові уготовано вічне спасіння. Я зроду не бачив охайнішого місця. Наприклад, тітонька Поот: хоч і яка вона багата, а проте — раз у раз скребе щось, чистить, миє, і господа її має такий вигляд, ніби всю її полаковано. Я написав матері вчора, що бачу, як мій двійник увесь час ходить зі мною, нога до ноги, в натертій підлозі їхньої їдальні.

— Твій двійник? Я не розумію того слова. Що ти маєш на думці?

— О, моє відображення, мій обрис. Бен Доббс нумер два.

— Ага, розумію!. — скрикнув ван Моунен. — А чи ти був коли у парадній вітальні твоєї тітоньки Поот?

Бен засміявся.

— Єдиний раз, — відповів він, — того дня, коли я сюди приїхав. Якоб каже, що мені не пощастить увійти в неї вдруге до весілля його сестри Кеноу, а весілля відбудеться через тиждень після різдва. Батько дозволив мені побути тут до того часу, щоб узяти участь в урочистій події. Щосуботи тітонька Поот та її гладка Катье йдуть до вітальні й піднімають там веремію, — і метуть, і скребуть, і труть, і натирають... А потім спускають фіранки в горниці і замикають її до наступної суботи; жодна душа не заходить туди протягом цілого тижня, а проте однаково — щосуботи там обов'язково треба прибирати.

— То звичайна річ. Так прибирають усі вітальні в Бруці, — сказав Ламберт. — А чи подобаються тобі ті фігури, що рухаються в саду тітчиних сусідів?

— О, вони досить потішні. Лебеді, мабуть, здаються зовсім живими, коли плавають улітку по ставку; але китайський мандарин, що Стоїть у кутку під каштанами та раз у раз киває головою, якийсь недоладний, — він годиться тільки на те, щоб смішити дітлахів. Та ще ті прямі садкові доріжки й дерева геть-чисто всі попідстригані та пофарбовані! Даруй мені, ван Моунене, але я ніколи не навчуся захоплюватися голландським смаком.

— Для цього потрібний час, — відповів Ламберт поблажливо, — але зрештою ти обов'язково переконаєшся, що помилявся. Мене багато що захоплювало в Англії, і я сподіваюсь, мене відпустять туди разом з тобою, вчитися в Оксфорді; але загалом — Голландію я люблю більше.

— Аякже, певна річ! — сказав Бен тоном гарячої похвали. — Ти не був би добрий голландець, коли б її не любив. Нічого іншого не можна любити так віддано й так палко, як свою вітчизну.

— Дивує мене, проте, як то можна мати такі теплі почуття до такої холодної країни, — скрикнув Бен. — Коли б ми ввесь час не рухалися, то й зовсім би позамерзали.

Ламберт засміявся:

— В тебе англійська кров, Бенджаміне; а мені зовсім не холодно. Глянь на ковзанярів отут, на каналі, — всі вони рум'яні, як троянди, і вдоволені, як лорди... Ей-ей, шановний капітане ван Гольпе!-—крикнув Ламберт по-голландсько-му. — Як ви гадаєте, чи не завітати нам до тієї ферми погріти ноги?

— Хто там змерз? — спитав Пітер, на ходу повертаючи голову.

— Бенджамін Доббс.

— Гаразд, зігріємо Бенджаміна Доббса.

І весела компанія зупинилась.

РОЗДІЛ XII

По дорозі до Гаарлема

Коли хлопчики підійшли до дверей ферми, що трапилася їм по дорозі, вони стали зовсім несподівано свідками дуже жвавої сімейної сцени. З будинку вибіг огрядний голландець, а за ним услід гналася його люба фроу, люто лупцюючи чоловіка по спині каструлею з довгою ручкою. Вираз її обличчя аж ніяк не обіцяв нашим юнакам гостинного вітання, тож вони, як побачили що за баталія піднімається, — мерщій ноги на плечґ та ходу, мудро вирішивши погріти їх десь у іншому місці.

Другий домок мав ще привітніший вигляд, його низький дах, критий яскраво-червоною черепицею, вкривав також і чистесенький коров'ячий хлів, що його було прибудовано до житлового будинку. Охайна спокійна старенька жінка сиділа край вікна і щось плела. У другому вікні вимальовувався профіль гладуна з люлькою в роті, що сидів за блискучими шибками та сніжно-білими завісами. У відповідь на

тихенький Пітерів стук світловолоса, рожевовида дівчина у святковому вбранні відчинила горішню половину зелених дверей (двері ті розділялися посередині навпіл) і запитала, чого вони бажають.

— Чи можна нам зайти до вас і погрітися, юфроу? — запитав капітан шанобливо.

— Так, ласкаво просимо до господи! — відповіла дівчина, і долішня половина дверей тихо відчинилася також.

Кожен з юнаків, перш ніж зайти до господи, довго й ретельно витирав ноги об цупку підстілку і якнайчемніше вклонявся старенькій жінці та поважному чоловікові, що сиділи край вікон. Бен ладен був подумати, ще то не живі істоти, а такі ж автомати, як і ті фігури, що рухаються у брукському парку: обоє-бо старих, повільно й зовсім улад кивнули головою, не відриваючись од свого діла й працюючи так рівномірно та незворушно, як могли б працювати тільки машини. Старий все — пуф! пуф! — пахкав та й пахкав димом із люльки, а його фроу так теркотіла своїми дротами для плетіння, немов усередині в ній крутилися зубчасті колеса. Навіть справжній дим, що виходив з нерухомої люльки, не здавався переконливим доказом того, що обоє вони — живі люди.

Але ж молода дівчина з рожевими щічками… Ах, як же вона метушилася! Як хутко подала вона хлопцям полірові крісла з високими спинками, як привітно запросила їх сісти! Як спритно роздмухала вогонь у каміні, роздмухала так, що він запалав, наче його охопило натхнення! Як вона мало не примусила Якоба Поота пустити сльозу від зворушення, коли поставила перед ними величезного імберового пряника та череп'яного глечика з кислим вином! Як вона сміялася та кивала головою, коли хлопці уминали частування, мов дикі звірі, хоч і поводилися пристойно, і як щиро здивувалася, коли Бен чемно, але рішуче відмовився від чорного хліба та квашеної капусти! Як вона зняла з Якоба рукавичку, розідрану біля великого пальця, й заштопала її в нього перед очима, і сказала, відкусуючи нитку зубами: "Тепер буде тепліше", — і, нарешті, як лагідно потиснула вона руку всім

хлопцям по черзі і, кинувши благальний погляд на автоматичну стару, понапихала їм повнісінькі кишені пряниками!

Увесь цей час дроти для плетіння рівно й безперервно теркотіли, а з люльки раз у раз легенькими клубками виходив дим.

Коли хлоп'ята перебігли вже чималу частину дороги, вони побачили замок Званенбург, його масивний мурований фасад та ворота з вежами по обох боках, — на вершечках тих веж підносились угору скульптурні зображення лебедів.

— Гальфвег[17], хлопці! Ми на півдорозі до Гаарлема, —" сказав Пітер. — Скидайте ковзани.

— Бач, — поясняв Ламберт своєму супутникові, — Ай та Гаарлемське озеро зливаються саме в цьому місці і це завдає людям багато клопоту. Вода тут на п'ять футів вище від землі, а через те і дамби в нас і щити на шлюзах мусять бути дуже міцні, а ні, то відразу ж чисто все позаливає водою. Будову шлюзів у цій місцевості вважають за дивовижну і ніде не бачену досі річ. Ми пройдемо через них без ковзанів, і ти побачиш таке, що тобі очі витріщаться з подиву. Весняна вода в цьому озері, кажуть, найкраще за всяку іншу воду в цілому світі вибіляє полотно; тож усі великі гаарлемські білильні фабрики користуються з неї. Я не можу розповісти тобі про все те докладно, але повідаю тобі дещо з мого власного досвіду.

— А що саме?

— В озері повнісінько вугрів та таких здоровезних, що ти й зроду таких не бачив. Я їх ловив отут частенько. Знаєш, які вони великі? Можу тебе запевнити, що з ними впоратися не так-то й легко: і не зчуєшся, як вони тобі руку вивернуть із суглоба, коли не встережешся… Але ти, бачу я, зовсім не цікавишся вуграми. А замок який величезний! Правда?

— Так. Тільки до чого там оті лебеді? Вони мають якесь особливе значення? — запитав Бен, дивлячись на муровані вежі край воріт.

— Лебідь у нас, голландців, у великій шанобі. Від отих камінних лебедів замок і здобув свою назву — Званенбург, тобто — Лебединий замок. Оце й усе, що я знаю. Це дуже важливе місце; саме тут збираються фахівці на наради щодо всіляких питань, які торкаються дамб. У цьому замкові жив колись славнозвісний Крістіаан Брюнінгс.

— А хто ж він був такий? — запитав Бен.

— Пітер відповів би тобі краще за мене, — сказав Ламберт, — коли б тільки ви могли розуміти один одного і не чіплялися за свою рідну мову. А втім, я часто чув, як мій дідусь говорив про Брюнінгса. Йому ніколи не набридає розповідати нам про того видатного інженера — який він був хороший, та який вчений, та як після його смерті вся країна плакала по ньому, немов по щирому другові. Брюнінгс був член багатьох учених товариств і стояв на чолі державного департаменту, що завідував дамбами та іншими спорудами, які захищають нашу країну від моря. Неможливо порахувати, скільки удосконалень він запровадив на дамбах, на шлюзах, на водяних млинах та подібних спорудах. Ми, голландці, щоб ти знав, шануємо наших видатних інженерів більше, ніж усіх інших громадських діячів. Брюнінгс помер багато років тому; йому поставлено пам'ятник у гаарлемському соборі. Я бачив його портрета, і скажу тобі, Бене, — вигляд у нього надзвичайно благородний! Не дивно, що замок цей має поважний і гордий вигляд: адже ж він давав притулок такому чоловікові, а це тобі не абищо!

— Атож! — сказав Бен. — Цікавий я знати, ван Моунене, чи ти або я дамо коли право пишатися якійсь старовинній будові… Ех, багато чого лишається зробити в цьому світі! Зараз ми ще хлопчаки, але колись нам доведеться взятися до роботи. Вважай на твого черевика — шнурок-бо розв'язався.

РОЗДІЛ XIII

КАТАСТРОФА

Було вже близько першої години по півдні, коли капітан ван Гольп та його команда увійшли в чудове старовинне місто Гаарлем. Вони пробігли на ковзанах мало не сімнадцять миль від ранку, але почували себе ще дужими й бадьорими, як молоді орлята. Починаючи з наймолодшого (Лудвіга ван Гольпа, якому щойно минуло чотирнадцять років) і кінчаючи найстаршим, тобто самим капітаном, — так би мовити, "ветераном", — котрий мав уже сімнадцять років, усі одностайно вважали, що жодного разу в житті не було їм так весело та приємно, як під час цієї подорожі. Сказати правду, Якоб Поот таки добре втомився і зовсім засапався, коли вони долали останні дві-три милі, і, мабуть, нічого не мав проти того, щоб трошки десь поспати у затишному куточку; проте в нього лишався ще такий запас веселого настрою, що його вистачило б аж на дванадцятеро хлопців. Навіть Карл Сгуммель, що дуже зблизився з Лудвігом під час екскурсії, забув за свою в'їдливість. Що ж до Пітера, то він видавався найщасливішим серед щасливих і, линучи на ковзанах, співав та висвистував так весело, що найстатечніші з тих перехожих, які здибалися їм дорогою, мимоволі всміхалися, слухаючи його рулад.

— Слухайте-но, хлопці! Тепер саме час поснідати, — сказав він, коли вони підійшли до однієї кав'ярні на головній вулиці. — Нам треба попоїсти чогось істотнішого, ніж пряники тієї гарненької дівчини... — і капітан устромив руки в кишені, немов бажаючи цим сказати: "Грошей тут доволі, — вистачить нагодувати цілу армію!"

— Гляньте! — скрикнув Ламберт. — Що таке? Що йому сталося?

Пополотнілий Пітер, витріщивши очі, ляскав себе розгублено — то по грудях, то по боках. Він скидався на людину, що раптом збожеволіла.

— Він занедужав! — скрикнув і собі Бен.

— Ні, він щось загубив, — сказав Карл.

Пітер, широко розкривши рота, задихаючись,, ледве вимовив:

— Гаманець!.. З усіма нашими грішми… зник!

На одну мить усі завмерли, вражені, немов закам'яніли.

Карл перший перервав мовчанку, скрикнувши сердито:

— Яке безглуздя доручити всі гроші одній людині. Я казав це ще тоді, з самого початку. Пошукай гаманця в другій кишені.

— Я вже шукав… його там немає…

— Розстебни нижню куртку…

Пітер машинально скорився. Він навіть скинув шапку й труснув її, заглянувши всередину, а потім у розпачі почав нишпорити по всіх своїх кишенях.

— Немає гаманця, хлопці! Нема його! — промовив він нарешті безнадійним тоном. — Немає тепер ні сніданку для нас, ні обіду… Що ж робити? Ми не можемо йти далі без грошей. Коли б ми були в Амстердамі, я роздобув би грошей, скільки треба, але в Гаарлемі у мене немає жодної людини, що дала б мені бодай хоч один стайвер. Може, хто з вас знає тут когось, хто міг би позичити нам кілька гульденів?

Хлопчики похмуро зазирнулися поміж собою. Потім щось подібне до усмішки оббігло все коло, але, докотившись до Карла, перетворилося в похмуру гримасу.

— Ет, це все ні до чого! — промовив той сердито. — Я знаю тут кілька чоловіка, — всі багаті люди, але батько відшмагає мене немилосердно, якщо я позичу в кого-небудь бодай хоч злиденного мідяка. Він загадав написати над воротьми нашого літнього будинку: "Чесна людина не має потреби позичати гроші".

— Гм! — відгукнувся Пітер, не вельми захоплюючись подібним висловом під ту хвилину.

Хлопчики раптом відчули, що їсти їм хочеться — аж шкура болить!

— То моя помилка, — сказав Якоб англійською мовою, звертаючись покаянним тоном до Бена. — Я перший сказав, щоб усі хлопці поклали свої гаманці в гроші ван Гольпа... тобто свої гроші...

— Дурниці, Якобе! Адже ж ти хотів зробити якнайкраще!

Бен кинув це таким бадьорим, веселим тоном, що обом ван Гольпам та Карлові спало разом на думку: мабуть-таки Бен добрав якого способу, щоб вирятувати їх негайно з напасті.

— Що? Що? Скажи нам, ван Моунене, що він говорить! — закричали вони.

— Він каже, що Якоб не помилився, — Якоб, мовляв, не винен, що гроші загублено... Він хотів зробити якнайкраще, коли запропонував ван Гольпові взяти всі наші гроші й покласти їх до свого гаманця.

— Та й усе? — промовив Лудвіг похмуро. — Не варт було так довго базікати, щоб сказати тільки це. — А скільки ми загубили грошей?

— Та хіба ж ти забув? — відповів Пітер. — Кожен з нас вніс по десять гульденів. У гаманці було рівно шістдесят гульденів... Ах, я сам — просто дурень, найбільший дурень у світі, — дурний як пень, як колода,

як ступа! Навіть маленький Сгіммельпеннінк і той був би для вас кращий капітан, ніж я. Я ладен відлупцювати сам себе за те, що вчинив вам таку прикрість!

— То й відлупцюй! — буркнув Карл. — Фу! — додав він. — Усі ми знаємо, що сталася лиха пригода, — але хіба нам од того легше? Ми мусимо добути грошей, ван Гольпе... Навіть, коли б тобі довелося продати твого чудового годинника...

— Що-о?! Продати материн дарунок? Продати годинника, що вона подарувала мені в день народження? Ніколи! Я продам мою куртку, мою шапку, а годинника — зроду!

— Годі, годі! — добродушно озвався Якоб. —Навіщо так хвилюватися? Далебі, справа того не варта! Вернімося додому, а за день чи два знову вирушимо в дорогу.

— Ха! Ти, може, й одержиш десять гульденів іще раз, — сказав Карл, — але в наших кишенях не швидко забряжчать такі гроші. Якщо ми повернемося додому, ми й зостанемося вдома, — будь певний!

Наш капітан, що його добродушна вдана дозволяла йому терпляче все вислухати, раптом обурився.

— Ти гадаєш, що я допущу, щоб ви потерпіли від моєї дурної недбалості? — скрикнув він. — У мене вдома, у вогнетривкій скриньці лежить не шістдесят гульденів, а втроє більше!

— О, пробач, будь ласка! — кинув Карл хапливо і додав ще більш похмурим тоном. — Ну що ж, — немає ради!.. Нічого іншого не лишається нам, як вертатися додому з порожнім шлунком, — така моя думка!

— А моя думка не така, і мій план багато кращий, — сказав капітан.

— Який? — закричали всі хлопці.

— А он який, — терпеливо знесімо і втому, і голод, і вертаймося назад весело й бадьоро, як справжні мужчини, — промовив Пітер; і він здався хлопцям таким сміливим і красивим, коли вони глянули на його чисте лице та ясні блакитні очі, що всі заразилися його бадьорістю.

— Ура! Хай живе капітан! — закричали хлопці у захваті.

— А тепер, хлоп'ята, уявім собі, що немає на світі місця, кращого за наш Брук, і що ми маємо прибути туди за дві години! Згода?

— Згода! — крикнули всі й кинулися бігти до каналу.

— Одягайте ковзани!.. Готові? Стривай, Якобе, — дозволь, я тобі допоможу. Ну! Раз, два, три, — вперед!

І коли хлопчики покидали за даним сигналом Гаарлем, обличчя у всіх були майже такі ж веселі, як і півгодини тому, коли вони входили в місто із капітаном Пітером на чолі.

РОЗДІЛ XVI

Ганс

— Грім і блискавка! — скрикнув Карл сердито, перш ніж команда встигла відбігти на двадцять ярдів від міської брами. — Он знову біжить на своїх оцупках отой голодранець у полатаних штанях. Той пролаза вештається всюди, бодай він запався! Щасливі будемо, — додав він ущипливо, — якщо наш капітан не накаже нам зупинитися, щоб потиснути йому руку.

— Ваш капітан жахлива людина, — мовив Пітер жартівливо, — але то, здається, фальшива тривога, Карле, — я не бачу твого страховиська серед інших ковзанярів… Ага! Ось він! Але що йому сталося, тому хлопцеві?

Бідний Ганс! Він зблід на виду, аж пополотнів. Він мчав уперед, міцно стиснувши губи, мчав, наче у жахливому сні. Саме коли він пробігав повз хлопців, Пітер озвався до нього:

— Добридень, Гансе Брінкере!

Обличчя Гансові аж проясніло:

— Ах, мінгеере, це ви? Як добре, що ми зустрілися!

— Яке зухвальство! — засичав Карл Сгуммель, з презирством обганяючи своїх товаришів, які, здається, збиралися зупинитися разом із своїм капітаном.

— Я радий вас бачити, Гансе, — відповів Пітер привітно. — Але ви, здається, чимсь стурбовані. Чи не можу я стати вам у пригоді?

— Я й справді стурбований, мінгеере, —відповів Ганс, спустивши очі додолу. Але раптом, глянувши знову на Пітера майже радісно, він додав: — Мені здається, що саме Ганс може допомогти мінгеерові ван Гольпові цієї хвилини.

— Ви? Яким чином? — запитав Пітер із властивою голландцям прямотою і не ховаючи свого здивування.

— Повернувши вам оце, мінгеер, — і Ганс простяг йому загубленого гаманця.

— Ура! — загорлали хлопці, витягаючи з кишень закляклі руки і радісно махаючи ними. А Пітер промовив тільки — "Спасибі вам, Гансе Брінкере!"— таким тоном, що Гансові здалося, немов сам король став перед ним навколішки.

Радісні викрики хлопців долетіли до закутаних вух того зграбного молодого джентльмена, що він, намагаючись погамувати в собі невимовне обурення та досаду, мчав у напрямі до Амстердама. Хлопчик-американець відразу ж повернув би назад і похопився б задовольнити свою цікавість; але Карл тільки зупинився і, стоячи спиною до своєї команди, намагався відгадати, що ж там трапилось. Отак він і стояв непорушно, аж поки не додумався, що тільки надія на те, щоб чогось попоїсти могла спричинитися до такого щирого одностайного "ура"; він повернувся й повільно побіг назад до своїх схвильованих товаришів.

Тим часом Пітер відвів Ганса убік.

— Як же ви довідалися, що це мій гаманець? — запитав він.

— Ви заплатили мені вчора три гульдени, мінгеере, за дерев'яного ланцюжка, — пам'ятаєте? Ще й порадили мені купити собі ковзани.

— Звичайно, пам'ятаю.

— Тоді я й побачив вашого гаманця і звернув увагу на те, що він з жовтої шкіри.

— А де ж ви знайшли його сьогодні?

— Сьогодні вранці, коли я вийшов з дому, мінгеере, мені було дуже тяжко на серці, і я біг по льоду, не звертаючи ні на що уваги, та так з розгону й наскочив на якесь колоддя і добре забився; а коли я нахилився, тручи собі коліно, то побачив вашого гаманця: він лежав під колодою.

— То он де він був! Ага, тепер я все розумію; коли ми пробігали повз те колоддя, я саме витяг кашне з кишені, а разом із ним, мабуть, випав і гаманець. Аби не ви, Гансе, він безперечно загубився б. Знаєте що? — і Пітер витрусив з гаманця гроші. — Зробіть нам приємність — дозвольте поділити ці гроші з вами…

— Ні, мінгеере, — відповів Ганс.

Він сказав це спокійно, щиро, невдавано, без жодної манірності, але Пітер почувся так, наче йому зроблено догану, і поклав срібло назад до гаманця, не промовивши й слова.

"А мені цей хлопець подобається, — однаковр чи багатий він, чи бідний", — подумав він собі й сказав уголос:

— Чи можу я запитати, яка ж у вас гризота, Гансе?

— Ах, мінгеере, до нас зненацька підкралося таке лихо… але, даруйте, — не маю часу розповідати, я й так забарився. Мушу бігти в Лейден, до славнозвісного доктора Букмана…

— До доктора Букмана? — здивовано перепитав Пітер.

— Так, мінгеере, і мені дорога кожна хвилина. Прощавайте!

— Стривайте, — нам по дорозі. То як же, друзі? Чи не вернулися б ми до Гаарлема?

— Так, так! — закричали всі хлопчаки нетерпляче і негайно рушили у поворотну путь.

— Слухайте-но… — загомонів Пітер до Ганса, під'їжджаючи до нього ближче, і обоє вони побігли поруч, помчали так легко й так вільно,

немов і не відчували, що рухаються по льоду на ковзанах. — Річ ось яка: ми маємо в Лейдені зупинитися, і якщо ви поспішаєте туди тільки задля того, щоб запросити доктора Букманаг, то чи не можу я зробити це за вас? Хлоп'ята, мабуть, занадто втомляться сьогодні, щоб бігти так далеко, але я обіцяю вам побачитися з доктором завтра рано-ранесенько, якщо він, зрозуміло, не виїхав з міста.

— Ах, мінгеере! Ви зробите мені величезну послугу! Не віддаль мене лякає, а те, що мати моя зостанеться сама на довгий час.

— Хіба вона нездужає?

— Ні, мінгеере; нездужає мій батько, Ви, мабуть, чули про те; чули, мабуть, що він психічно слабий ось уже багато років... з того часу, як було збудовано великого млина Сглоссен; проте тіло в нього завжди було і є міцне й здорове. А учора ввечері мати стояла навколішках перед каміном, роздмухуючи вогонь у торфі (адже ж то єдина батькова радість — сидіти й дивитися, як жевріє вугілля; от мати раз у раз і роздмухує вогонь, щоб ясно горів, аби потішити хворого). Враз, несподівано, не встигла вона й поворухнутись, як він кинувся на неї, наче той велетень, і пхнув її мало не в самий вогонь; а сам все сміявся й крутив головою... Я був у цей час на каналі; коли це чую — мати кричить!.. Я кинув усе й побіг до неї. Батько не випускав її з рук, і сукня на ній уже зайнялася. Я поважився загасити вогонь, але батько відпихнув мене однією рукою... Коли б у домі в нас була вода, я міг би те полум'я загасити... а батько увесь час сміявся... сміявся якимсь жахливим сміхом, мінгеере... майже безгучно, тільки обличчя йому якось дивно перекривилось... Надаремне намагався я вирвати матір з батькових рук, — навпаки, це ще погіршувало становище. І тоді... то був жах... але не міг же я допустити, щоб мати моя згоріла?!. Я вдарив його... я вдарив його ослоном. Він відкинув мене від себе. А сукня на ній уже взялася вогнем! Що б то не стало, треба було її загасити. А далі в голові мені запаморочилося, і я вже й не пам'ятаю гаразд, що було далі... Я опам'ятався долі, а мати молилася... Мені здалося, що вся вона полум'ям узялася, і знову почув я той дивний батьків сміх. Сестра моя Гретель скрикнула несамовито, що

він тримає матір біля самісінького вогню… зовсім близько… Сам же я нічогісінько не міг розібрати!.. Нараз Гретель кинулася до шафи, вхопила миску, насипала в неї його улюбленої юшки й поставила її на підлозі. Тоді він кинув матір і поповз до миски, наче мала дитина… Мати, на щастя, зосталася ціла, мінгеере, тільки сукня, їй пропалилася в одному місці… Ах, яка ніжна була вона тоді до батька, як доглядала його, як пильнувала над ним, цілісіньку ніч не спавши… Він так і заснув у гарячці, притискаючи руки до голови… Мати каже, що останнім часом він часто притискає руки до голови, немов вона йому болить… Ах, мінгеере, надаремне я вам усе те розповів!.. Щоб мій батько був при здоровому розумі, він не скривдив би й кошеняти…

Якусь хвилину обидва хлопці бігли мовчки…

— Який жах! — мовив, нарешті, Пітер. — А як він почуває себе сьогодні?

— Дуже погано, мінгеере!

— Чому ви обов'язково хочете запросити доктора Букмана, Гансе? В Амстердамі є багато інших лікарів, що вони, мабуть, теж могли б подати вашому батькові потрібну допомогу… Букман — славнозвісний доктор; його запрошують лише найбагатші люди, та й ті часто-густо не можуть його дочекатись.

— Він обіцяв мені, мінгеере, він обіцяв мені вчора прийти до батька за тиждень… Але тепер, коли батькові так погіршало, ми вже не можемо чекати… Нам здається, що бідний наш батько вмирає!.. О, мінгеере, попросіть пана-лікаря прийти якнайшвидше…

Адже ж він не баритиметься цілий тиждень, коли довідається, що батько наш умирає… Добрий меестер такий чутливий.

— Добрий? Чутливий?! — повторив Пітер здивовано. — Але ж він вважається за найсуворішу, за найнеприємнішу людину в цілій Голландії!

— То тільки так здається, мабуть, бо він дуже худий і завжди заклопотаний; але серце в нього добре й чутливе — я знаю. Перекажіть панові-лікареві все те, що я розповів вам, мінгеере, і він прийде.

— Я сподіваюся на це, Гансе, сподіваюся від щирого серця! Але ви дуже поспішаєте додому — бачу я. Обіцяйте мені, — якщо вам треба буде дружньої допомоги, то ви звернетесь до моєї матері в Бруці. Скажіть їй, що це я послав вас; і ще одна річ, Гансе Брінкере... не як нагороду, але як дарунок доброго друга... візьміть у мене хоч кілька гульденів.

Ганс рішуче похитав головою.

— Ні, ні, мінгеере... я не візьму нізащо. От коли б я знайшов роботу десь у нашому місті або на Південному млині, я був би такий радий... але тепер, куди не підеш, скрізь тільки й чуєш тієї самої пісні: "Почекайте до весни".

— Гаразд, що ви про це сказали! — гаряче промовив Пітер. — У мого батька є для вас робота, і то саме зараз. Ваш чудовий ланцюжок припав йому до великої вподоби. Він сказав: "Цей хлопець має вправні руки; з нього вийде1 добрий різьбяр". Мій батько хоче замовити різьблені двері для нашого нового літнього будиночка і добре заплатить за ту роботу.

— Хвала богові! — радісно скрикнув Ганс. — О мінгеере, то було б так чудово! Я ще ніколи не брався до великої роботи, — але я впораюся з нею. Знаю, що впораюсь!

— То й гаразді Скажете моєму батькові, що ви той самий Ганс Брінкер, про якого я йому розповідав. Він з приємністю допоможе вам.

Ганс глянув на Пітера із щирим подивом:

— Дякую вам, мінгеере.

— Ну, капітане, — крикнув Карл, цим разом намагаючись надати своєму голосу відтінка веселої добродушності, щоб загладити своє недавнє поводження, — ми вже в самісінькому центрі Гаарлема, а від тебе ще не чули ані словечка… Чекаємо твоїх наказів. Ми голодні, як вовчата!

Пітер весело відповів йому щось і знову повернувся до Ганса.

— Ходімо з нами, попоїмо разом і більше я не затримуватиму вас.

Який сумний погляд кинув Ганс на нього! І раптом Пітерові майнула швидка думка в голові: як же це він і досі не домислився, що бідний хлопчик дуже голодний!

— Ах, мінгеере, а може, саме зараз матері треба моєї допомоги… може, батькові стало ще гірше… Мені не можна гаяти час. Щасти вам боже! — і, хапливо кивнувши головою, Ганс повернувся й хутко помчав у протилежному напрямі додому.

— Ну, хлопці, — мовив, зітхнувши, Пітер, — тепер мерщій до нашого сніданку!

РОЗДІЛ XV

Рідні домівки

Не треба думати, що наші юні голландці вже забули про великі льодобіжні змагання, які мали відбутися двадцятого числа. Навпаки, вони не раз згадували й говорили за них протягом цілого дня. Навіть

Бен, незважаючи на те, що він почував себе мандрівником більше за інших, не вважаючи на чудові краєвиди, що ними він дорогою милувався, — навіть він ні на мить не забував про жадані срібні ковзани, які ось уже цілий тиждень не давали йому спокою, день у день, ніч у ніч принадно сяючи в його уяві.

Як справжній Джон Буль, — так прозвав його Якоб, — він не сумнівався, що його англійська моторність, англійська сила і взагалі всі інші англійські якості допоможуть йому здобути перемогу на майбутніх ковзанярських перегонах і таким чином осоромити цілу Голландію, а разом із нею, мабуть, чи не цілий світ. Бен і справді був чудовий ковзаняр, йому не довелося, звичайно, тренуватися так часто, як його новим товаришам; проте він усіма можливими засобами намагався вдосконалити своє вміння і свої природжені здібності; а крім того, він був такої міцної будови, такий вправний на руки й спритний на ноги, — коротше кажучи, був такий дужий, зібраний, такий моторний та зграбний завжди і скрізь, що бігав на ковзанах так само вільно й природно, як стрибає сарна або орел ширяє в небесах.

Тільки бідний Ганс, якому було дуже тяжко на серці, не мріяв про срібні ковзани ні тієї зоряної зимової ночі, ані того ясного сонячного дня.

Навіть Гретель, сидячи разом з матір'ю протягом довгих, стомливих годин біля постелі слабого батька, не раз марила про срібні ковзани, але вони ввижалися їй не як приз, що його можна було здобути, а як безнадійно недосяжний скарб.

Що ж до Річі, Гільди й Катрінки, то всі їхні помисли крутилися тільки біля одного: "Змагання! Змагання! Вони відбудуться двадцятого!"

Ті троє дівчаток подругували поміж себе. Всі вони були майже однолітки, мали приблизно однакові здібності й належали до одного кола, але вдачі в них були зовсім різні.

З Гільдою ван Глек ви вже познайомилися й знаєте, що то була добра, благородної душі чотирнадцятилітня дівчинка. Річі Корбес була гарна на вроду, багато яскравіша й принадніша за Гільду, але зовсім не така ясна та сонячна була її душа. Хмари гордині, невдоволення та заздрості вже громадилися в її серці і все росли та темнішали з кожною дниною. Звичайно, вони часто розходилися, як і всякі інші хмари, — але хто ж був тому свідком, коли часом зривалася буря й лилися сльози з очей? Тільки її служниця, чи то її батько, мати й маленький брат — тобто всі ті, хто любив її більше за все. І, як і всякі інші хмари, ті хмари, що затьмарювали душу Річі, часто-густо набирали якихось химерних форм: все те, що в дійсності було дрібницею, примарним витвором фантазії, оберталося в жахливі образи та в перешкоди, непереможні, як височенні гори. На її розуміння, бідна селянська дівчинка Гретель не була така ж людина, як і вона сама, — Гретель — це всього тільки злидні, лахміття та бруд. Такі, як Гретель, не мають права ні почувати, ані сподіватися; а найголовніше — вони ні на мить не повинні заступати шлях тим, хто багатший за них. Вони можуть, звичайно, тяжко й ретельно працювати, працювати на багатіїв, але на шанобливому віддаленні; можуть навіть милуватися ними, але милуватися покірливо і тільки здалеку, та й по всьому. Якщо вони обурюються, приборкуйте їх, якщо вони страждають, не турбуйте мене тими дрібницями — он який був таємний девіз Річі. А яка ж вона була дотепна, з яким смаком вбиралася, як чудово співала! Яку безмежну ніжність відчувала вона (до своїх трусиків та кошенят) і як безмірно вміла вона чарувати розумних, порядних юнаків, таких, приміром, як Ламберт ван Моунен та Лудвіг ван Гольп!

Карл був надто подібний до Річі, — в них обох були майже однакові вдачі, — щоб вона могла серйозно його заполонити, а може, він трохи боявся "хмар"... Йому, потайному й похмурому юнакові, який завжди поводився, на думку Річі, надто вже серйозно, звичайно, більше подобалася жвава й весела Катрінка, що її наче було створено з сили-силенної гомінких дзвоників. Вона була кокетка за свого немовлячого віку, кокетка за своїх дитячих літ, кокетка й тепер, коли вчилася в школі. Не маючи нічого лихого на думці, Катріна кокетувала із своїм

навчанням, із своїми обов'язками, навіть із своїми маленькими прикростями. їм не пощастить узяти над нею гору, — е ні, то вже зась! Вона кокетувала з своєю матір'ю, з своїм коханим ягнятком, із своїм манесеньким братиком, навіть із своїми власними золотими кучерями, коли відкидала їх назад з удаваним презирством. Усім вона подобалась, але хто міг її покохати? Вона ні до чого не ставилася серйозно. Миле личко, миле серденько, милі манери — все те приваблює тільки на годину. Бідна щаслива Катрінка! Усі подібні до неї дзеленькають, дзеленькають так весело за своїх юних днів; але життя не від того, щоб пококетувати з ними в свою чергу й порушити лад їхніх ніжних дзвоників або примусити їх один по одному замовкнуть!

Як відрізнялися рідні домівки тих трьох дівчаток від похиленої, ветхої халупи, що в ній жила Гретель!

Річі мешкала в красивому домі близько Амстердама; в тому домі у різьблених буфетах було наставлено безліч срібних та золотих сервізів, а чудові шовкові гобелени звисали там від стелі аж до підлоги.

Батькові Гільди належав найбільший будинок у місті Брук, його блискучим дахом з відполірованої черепиці та обшальованим фасадом, що його було помальовано різноманітними яскравими барвами, милувалася й захоплювалася вся околиця.

Батько Катрінки мав чудовий маєток за милю від Брука, і його будинок був найкращий за всі голландські заміські будинки. Садок там було розпланованo так акуратно, так було розбито його доріжками на окремі рівненькі ділянки, що птицям могло б здаватися, ніби перед ними лежить величезна вже розв'язана китайська головоломка. Але влітку садок той був дуже хороший: квіти намагалися на всі лади прикрасити свої тісні оселі, і, коли садівник не стежив за ними, вони палали й шаріли, і нахилялися, і обвивали одне одне так чарівливо, як тільки можна собі уявити. А яка там була тюльпанова грядка! Навіть королева фей зроду не шукала б кращого палацу задля своїх двірськйх учт! Проте Катрінка більш за все любила грядку з рожевими та білими гіацинтами.

Їй подобалися їхня свіжість та аромат! її тішило безжурне похитування їхніх дзвоників на легесенькому вітрі!

Карл і мав рацію і не мав її, коли сказав, що Катрінка й Річі лютують на саму думку про те, що селянка Гретель братиме участь у ковзанярських перегонах. Він чув, як Річі якось заявила, що то "сором, ганьба, — просто жах!", а це і англійською і голландською мовою — найсильніший вираз, що його має право вжити обурена дівчинка; і Карл бачив також, що Катрінка хитнула при тому своєю гарненькою голівкою, і чув, як вона ніжно повторила: "Ганьба, — просто жах!", наслідуючи голос Річі, скільки може теленькання дзвоників, наслідувати голос, сповнений справжнього лютого гніву. Цього Карлові було цілком досить, йому й на думку не спало, що, коли б Гільда, а не Річі, перша заговорила з Катрінкою про Гретель то дзвоники однаково охоче задзеленчали б у відповідь, і теленькання їхнє покотилося б луною, вторуючи словам Гільди. Катрінка тоді, напевне, сказала б: "Ну, звичайно, нехай приєднується до нас..." — та й побігла б собі, відразу ж викинувши усе те з голови. Але тепер Катрінка з милим запалом заявила, що то ганьба, коли якесь дівчисько, що пасе гуси, оте нікчемне дівчисько Гретель зіпсує змагання.

Річі, що була багата й вельми впливова (в шкільному житті, звичайно), мала й інших прибічників, окрім Катрінки, які поділяли її думку, бо й самі були або надто безтурботні, або надто великі боягузи, щоб думати самостійно.

Бідна маленька Гретель! Зараз у її рідній домівці було дуже похмуро і сумно. Рафф Брінкер стогнав на своїй твердій постелі, а його фроу, забувши й пробачивши все, змочувала йому водою чоло та губи і плакала, благаючи бога, щоб Рафф не помер. Ганс, як ми вже знаємо, подався у розпачі до Лейдена шукати доктора Букмана і, якщо пощастить, ублагати того якнайскоріше навідати хворого батька. Гретель, хоч серце їй і стискалося від горя та страху, сяк-так господарювала: підмела нерівну цегляну підлогу, принесла торфу, розпалила невеличкий вогонь у каміні та розтопила лід задля материної

потреби. Упоравшись, вона сіла на маленького ослінчика біля батькового ліжка й почала просити свою матір, щоб та лягла й хоч трошечки поспала.

— Ви так втомилися! — шепотіла вона. — Адже ж ви цієї ночі й на хвилинку не стулили очей від тої страшної години. Гляньте, яку чудову постелю я вам приготувала! Я поклала он у кутку, на лозовому ліжкові все, що тільки знайшлося в нас м'якого, щоб моїй матусі було зручно спати. Ось ваша кофта. Скиньте цю гарну сукню і дайте її мені; ви побачите, як дбайливо я згорну її та заховаю у велику скриню, — поки ви заснете, я вже й упораюсь.

Матуся Брінкер похитала головою, не відриваючи очей від чоловікового обличчя.

— Я догляну батька, мамо, — умовляла Гретель, — і розбуркаю вас, тільки-но він поворухнеться. Ви такі бліді, мамочко, а очі у вас зовсім червоні... Мамо, мамочко, прошу вас, ну ляжте!

Але дівчинка просила надаремне: матуся Брінкер не схотіла покинути свій пост.

Гретель тривожно глянула на неї й замислилась: чи дуже погано чинить вона, люблячи батька й матір неоднаково?.. Адже ж вона розуміла, — так, добре розуміла, — що батька вона тільки боїться, а тим часом до матері горнеться з гарячою любов'ю, мало не з обожуванням.

"Ганс дуже любить батька, — думала вона, — а чому ж то я не можу так його любити? А проте я ж плакала тоді, коли місяць тому він ухопив ножа й порізав собі руку, аж кров йому бризнула!.. І тепер, коли він стогне, мені так шкода його, страшенно шкода! Може, я все ж люблю його і не таке вже я погане, лихе дівчисько, як мені здається?.. Так, я люблю бідного татка... майже як Ганс... не зовсім так, бо боюсь... а Ганс сильніший і не боїться його... Ох, невже ж він ніколи, ніколи не

перестане стогнати? Бідна мама, яка ж бо вона терпляча! Адже ж вона ніколи не жалкує, як жалкую я, за тими грішми, що зникли так таємниче... Якби батько міг хоч на хвилиноньку розплющити очі й подивитися на нас, як дивиться Ганс, і сказати нам, куди поділися мамині гульдени, я нічого іншого й не бажала б... Ні, бажала б... Я не хочу, щоб бідний татко помер, щоб він увесь посинів та захолонув, як маленька сестричка Анні Боуман... Я знаю, що не хочу... Боже, я не хочу, щоб татко помер!"

Її думки перейшли в молитву. Бідна дівчинка не могла б сказати, скільки часу та молитва тривала. Незабаром вона почала стежити очима за маленьким вогником у торфі; той вогник блимав ледве помітно, але вперто, доводячи цим, що коли-небудь вогонь може розгорітися в яскраве полум'я.

Велика череп'яна миска із розгорілим торфом стояла біля ліжка; Гретель поставила її туди, щоб "татко не тремтів", як вона сказала. Дівчинка подивилася на полум'я, що осявало постать її матері... Як червонило воно її злинялу спідницю і оновляло зношений корсаж! Маленькій Гретель було так втішно бачити, як вигладжувалися зморшки на втомленім материнім обличчі, коли по ньому м'яко пробігав червонуватий відблиск.

А потім Гретель порахувала всі шибки у вікнах, здебільшого побиті й позаліплювані папером; і насамкінець, озирнувши всі щілини й тріщини в стінах, перевела очі на різьблену поличку, що її зробив Ганс. Поличка та висіла не дуже високо, і Гретель могла дотягтися до неї рукою. На поличці лежала велика біблія в шкуратяній оправі з мідними застібками — весільний дарунок фроу Брінкер від тієї родини в Гайдельберзі, що у неї вона працювала.

"Ах, які ж то вправні руки має наш Ганс! Щоб він був зараз тут, то, напевне, переклав би батька якось зручніше і той перестав би стогнати... Бідний, бідний татко! Якщо хвороба ця протягнеться довший час, ми вже не зможемо бігати на ковзанах. Доведеться мені повернути

мої нові ковзани отій красивій панночці. Тепер уже і Гансові й мені нема чого й думати про змагання, — ми їх і не побачимо навіть..." і очі в Гретель, що були перед тим зовсім сухі, зайшли сльозами.

— Не плач, дитинко, — заспокоювала її мати. — Хвороба батькова, може, й не така небезпечна, як нам здається. З ним це траплялося й раніше.

Гретель не могла стриматися і заридала.

— Ох, мамо, я плачу не тільки через те... ви не все знаєте... Я дуже, дуже погана... Ох, які злі думки залазять мені в голову!

— Тобі, Гретель? Такій терплячій та добрій?! — мовила мати і скинула ясними здивованими очима на свою дитину. — Цить, любонько, ти розбуркаєш батька.

Гретель сховала обличчя в материних колінах і намагалася стримати сльози.

Її маленька рука, така худесенька й смуглява, лежала в шерехатій материній долоні, зашкарублій від тяжкої праці. Річі, напевне, здригнулася б від дотику таких шорстких рук, а проте в цьому міцному стисканні було так багато ніжності й тепла!

Через який час Гретель глянула на матір з тим журливим і покірливим виразом, що він, як кажуть, часто з'являється в погляді бідних дітей, і сказала тремтячим голосом:

— Батько хотів спалити вас... так, спалити... І я бачила... бачила сама... що він сміявся!

— Цить, дочко!

Мати кинула ці слова так раптово і різко, що Рафф Брінкер, хоч і лежав, наче мертвий, злегка поворухнувся на ліжкові.

Гретель замовкла, сумно зітхнувши, і почала похмуро общипувати нерівні краї дірки у материній святковій сукні. Її було пропалено... Ще добре для матусі Брінкер, що сукня та була вовняна.

РОЗДІЛ XVI

Гаарлем. Хлопчики чують голоси

Підживившися та відпочивши, наші хлопці вийшли з кав'ярні саме в ту хвилину, коли великі дзигарі на, площі, як і багато інших годинників у Голландії, вдарили двічі, а потім продзвонили півгодини. Отож було пів на третю.

Капітан вдався у глибоку задуму, — сумна розповідь Ганса Брінкера все ще бриніла в нього у вухах. І лише по тому, як Лудвіг озвався до нього, сміючися: "Прокинься, дідусю!" — взявся він знову до виконання обов'язків відважного ватажка своєї веселої команди.

— Гей, хлоп'ята, сюди! — відгукнувся він.

І вони пішли вулицями міста; пішли не тротуаром, бо він рідко зустрічається в Голландії, а по вимощеній цеглою доріжці, що лежить на одному рівні з бруківкою.

Гаарлем, так само як і Амстердам, було по-празниково-му прикрашено на честь святого Ніколаса.

Якась чудернацька постать сунула хлопчикам назустріч. То була невелика на зріст людина, в чорному вбранні та короткому плащі; на голові вона мала перуку та трикутного капелюха, що з нього звисав довгий креповий шарф.

— Хто то йде? — скрикнув Бен.т— Що то за кумедна постать?!

— То аанспреекер, тобто оповісник, — сказав Ламберт. — Мабуть, хтось помер.

— Хіба ж у вашій країні всі так ходять, коли у жалобі?

— О ні! Аанспреекер порядкує на похороні; а коли хто вмирає, він повинен обійти всіх друзів та родичів небіжчика і всіх про те сповістити.

— Який дивний звичай!

— Ми звикли до нього…— сказав Ламберт. — В даному разі нам не слід удаватися в тугу з приводу тієї смерті, що про неї він зараз оповіщає, бо бачу я — інша людина прибула щойно в світ, щоб зайняти вільне місце.

Бен витріщив очі:

— Звідки ти знаєш?

— Бачиш оту гарненьку червону подушечку для шпильок, що її почеплено он на тих дверях? — запитав і собі Ламберт.

— Так.

— Отже, там народився хлопчик.

— Хлопчик! А як же ти довідався?

— А тут такий звичай: коли в Гаарлемі народжується хлопчик, його батьки чіпляють на двері червону подушечку для шпильок. А коли б народилося дівчатко, то почепили б не червону подушечку, а білу.

Подекуди на двері чіпляють далеко красивіші подушечки, що їх дуже пишно оздоблено мереживом тощо, але навіть на найбідніших будиночках можна побачити якийсь клаптик, — хоч стьожку, а хоч би й просто мотузочок, прив'язаний до клямки…

— Глянь! — мало не зарепетував Бен. — Глянь, он біла подушечка висить на дверях того будинку з придомком і з таким кумедним дахом!

— Я не бачу ніякого будинку з кумедним дахом.

— О, річ зрозуміла, — сказав Бен, — я зовсім забув, що ти тутешній родом; а щодо мене, то всі ваші дахи здаються мені дуже кумедними. Я кажу про будинок, що стоїть поруч з отією зеленою будівлею.

— Так, то вірно, — там народилося дівчатко! Знаєш, що я тобі скажу, капітане? — озвався до Пітера Ламберт, легко переходячи на голландську мову. — Нам треба якнайскоріше забиратися з цієї вулиці! Адже ж тут повнісінько немовляток! Ще хвилина і всі вони почнуть ревти, зчиняючи одчайдушний галас.

Капітан розсміявся.

— Гаразд, я поведу вас послухати іншої музики, багато кращої, ніж оця, — сказав він. — Ми потрапили сюди саме впору, щоб послухати орган святого Бавона. Церква нині відчинена.

— Як? Ми зможемо послухати величезного гаарлемського органа? — запитав Бен. — То, мабуть, така насолода!.. Я часто читав про той орган, про його величезні труби та vox humana[18], що звучить так, немов там який велетень співає.

— Атож, це саме він, — відповів Ламберт ван Моунен.

Пітер мав рацію. Церква була відчинена; хоч у ній і не правилося зараз, а проте хтось грав на органі. Коли хлопці увійшли, звуки бурхливим потоком ринули їм назустріч. Здавалося, той потік вносив їх одного по одному в глибокий присмерк величезної будівлі.

Все голосніше й голосніше лунала музика, — хвилі звуків вирували в повітрі… Звуки ті, гармонійно зливаючись, то гриміли, нагадуючи шум розлютованого борвію чи ревіння грізного океану, що ринув на берег, то завмирали поволі, а потім знову розросталися, заповняючи все навколо… Аж раптом серед тієї веремії пробриніло дзеленькання сріблясте, — то були дзвіночки; після першого дзвіночка подав голос другий, згодом — третій, і буря почала вщухати, немов прислухаючись до тих прозорих голосів. Дзвіночки посмілішали; вони дзвеніли голосно і ясно… Інші дзвоники, що мали нижчий тон, приєдналися до тих, перших, і голоси їхні розлягалися вже разом в урочистому єднанні — дінг, донг! Дінг, донг!.. Враз несподівано знову зірвалася шалена буря, ке тямлячи себе від пекельної лютості, й покликала собі на допомогу гуркотання далекого грому… Хлопці ззирнулися один із одним, але не озвалися й словом. Відбувалося щось дуже важливе… Що то? Хто то кричить? Що там кричить… кричить отаким страшним, мелодійним криком? Людина то чи демон? Чи, може, яке чудовисько, що сидить замкнене за тією кованою мідною рамою, за тими величезними срібними колонами… чудовисько, що розпачливо голосить, благаючи волі? То був vox humana!

Аж ось пролунала відповідь, м'яка, ніжна, любовна, як материнська пісня. Борвій заліг, — запанувала тиша; пташки, що десь причаїлися, випурхнули раптом і сповнили повітря радісною, екстатичною музикою, злітаючи все вище та вище, доки останній слабкий звук не завмер у височині — далеко-далеко…

Vox humana змовк; але в тому чудовому вдячному гімнові, що залунав зараз, немов учувалося биття живого людського серця.

Пітерові й Бенові здавалося, що то янголи співають. Очі хлопцям потуманіли, якісь дивні радощі обнімали їм душу. Аж ось, немов

піднесені незримими руками, вони вже полинули кудись у потоці мелодійних звуків, забувши за втому й прагнучи лиш одного: вічно слухати тієї чудової музики… Коли це раптом хтось несподівано сіпнув вау Гольпа за рукав, і сердитий голос запитав його нетерпляче:

— Чи довго ти стоятимеш отут, капітане, та лупатимеш очима, втупивши погляд у стелю, як слабий трусик? Давно вже час рушати.

— Тихше! — прошепотів Пітер, ще не зовсім отямившись.

— Ходімо, хлопче! Рушаймо! — мовзив Карл, удруге сіпнувши Пітера за рукав.

Пітер знехотя повернувся; він не міг затримувати хлопців проти їхнього бажання. Всі вони, за винятком Бена, дивилися на нього з докором.

— Гаразд, хлопці, — прошепотів він, — рушаймо. Та тільки тихше!

— Це найдивніша, найзнаменитіша річ, що я її бачив і чув, відколи приїхав до Голландії! — скрикнув Бен у захваті, тільки-но вони вийшли на повітря. — Чудово!

Лудвіг та Карл лукаво посміхалися з тієї "wartaal" (як вони висловилися), тобто з тієї бредні англійського хлопця; Якоб позіхнув; Пітер ззирнувся з Беном, і обидва вони відразу ж відчули, що в них не такі вже різні вдачі, хоч один родом з Голландії, а другий — з Англії; а Ламберт, перекладач, озвався хапливо:

— Так, так, — справді чудово! Скільки я знаю, тепер є ще кілька органів, не гірших за цей; але протягом багатьох років орган святого Бавона був найкращий у світі.

— А знаєш ти, який він заввишки? — запитав Бен. — Я помітив, що сама церква надзвичайно висока, але ж і орган заповнює увесь кінець великого бічного нефа від підлоги мало не до стелі.

— Це вірно, — сказав Ламберт. — А труби які гарні... немов справжні колони з щирого срібла! Та вони тут тільки про людське око, знаєш; справжні труби містяться позад них, і деякі такі великі, що в них може залізти доросла людина, а деякі — малесенькі, менші за дитячий свищик. Атож, шановний добродію,ця церква вища навіть за Вестмінстерське абатство, і все ж таки, як ти й сам сказав, орган здається просто величезним. Батько казав мені вчора ввечері, що орган цей — сто вісім футів заввишки, п'ятдесят футів завширшки, і в ньому понад п'ять тисяч труб; він має шістдесят чотири регістри, — якщо ти, звичайно, розумієш, що це таке, я, приміром, не розумію, — і три клавіатури.

— Тобі пощастило! — сказав Бен. — У тебе чудова пам'ять. А моя голова — справжнісінький друшляк; тільки-но вкинеш туди які цифри, а вони відразу й висипаються. А от різні факти та історичні події — ті в ній застрягають. Все ж якась втіха.

— Цим ми з тобою один від одного дуже відрізняємось, — відказав ван Моунен. — Я добре запам'ятовую ймення та цифри, а щодо історії, то вона видається мені чимось схожим на дикі нетрі.

Тим часом Карл та Лудвіг провадили дискусію щодо якихось чотирикутних дерев'яних надгробків, що вони їх бачили в церкві; Лудвіг твердив, що на кожному з них вирізьблено ім'я тієї людини, яка під тим надгробком похована, а Карл стояв на тому, що ніяких імен там немає, тільки герби померлих, намальовані на чорному тлі, з датою смерті, написаною золотими літерами.

— Я краще знаю, — сказав Карл, — бо я пройшов до східної стіни подивитися на гарматне ядро, що в ній застрягло, — мені про те

розповідала мама. Підлі іспанці вдарили з гармати в церкву, коли там правилося… То було року тисяча п'ятсот… не пригадаю — якого саме. Ядро й справді лишилося в мурі; а йдучи назад, я оглянув усі надгробки. Запевняю тебе, що ніяких написів на них немає.

— Запитай Пітера, — сказав Лудвіг, не цілком переконаний.

— Карл має рацію, — мовив Пітер, який хоч і розмовляв у цей час із Якобом, а все ж чув оту суперечку. — Отже, Яко-бе, як я вже й казав, видатний композитор Гендель випадково завітав до Гаарлема і, звичайно, відразу ж подався шукати цей славнозвісний орган. Він дістав дозвіл і почав грати на органі з усією властивою йому майстерністю, коли раптом місцевий органіст увійшов до церкви. Увійшов той органіст і зупинився у захваті, мов зачарований; він і сам грав чудово, але такої музики ніколи ще не чув. "Хто там? — гукнув він. — Якщо це не янгол і не диявол, виходить — це Гендель!" Коли ж він пересвідчився, що це справді великий композитор Гендель, він здивувався ще більше! "Як же ви цього досягли? — промовив він. — Ви вдіяли неможливе! Немає на світі людини, котра могла б заграти своїми десятьма пальцями ті пасажі, що ви їх щойно грали; людські руки не здолають упоратися з усіма цими клавішами та регістрами!"

"Я знаю, — відповів Гендель спокійно, — і саме через те мені довелося брати деякі ноти кінчиком мого носа…" Сто чортів! Ти уявляєш собі, як отой старий органіст, мабуть, вилупив очі!

— Га? Що? — згукнув, кинувшись, Якоб, коли жвавий Пітерів голос раптом замовк.

— То ти мене й не слухав зовсім?.. Ах ти ж, лобуряко!.. — обурився Пітер.

— О, так… ні… тобто… річ у тім… я слухав тебе спершу… Зараз я вже не сплю… але перед цим… очевидячки, я йшов поруч тебе у півсні,

— промимрив затинаючись Якоб із таким сторопілим та зніяковілим виразом обличчя, що Пітер весело розреготався.

РОЗДІЛ XVII

Людина з чотирма головами

Повиходивши з церкви, хлопці зупинилися поблизу, на великому базарному майдані, щоб оглянути бронзову статую Лоуренса Янзоона Костера, що його голландці вважають за винахідника друкарства. Це заперечують ті, хто приписує ту заслугу Йоганнесові Гутенбергові з Майнца; багато хто твердить навіть, що Фауст, слуга Костерів, украв дерев'яні шрифти свого господаря на свят-вечір, коли той був у церкві, а сам утік із своєю здобиччю та секретом того винаходу до Майнца. Костер був родом з Гаарлема, і голландці, звичайно, прагнуть надати першенство цього винаходу своєму славнозвісному землякові. В кожному разі, першу книжку, що він її надрукував, місто зберігає у срібній скриньці, загорненою в шовк, і показують її, як найкоштовнішу реліквію, вживаючи величезних застережних заходів проти будь-яких несподіванок.

Розповідають, що думка про друкування книг впала Костерові в голову саме тоді, коли він одного разу викарбував своє ім'я на корі дерева і притиснув потому аркуш паперу до викарбуваних літер.

Певна річ, Ламберт та його англійський друг багато розмовляли на цю тему. Вони навіть гаряче посперечалися за інший винахід. Ламберт заявив, що мікроскоп і телескоп подарували світові Метіус та Янсен, обоє голландці; а Бен не менш уперто боронив свою думку, твердячи, що Роджер Бекон, англійський монах, який жив у тринадцятому сторіччі, "написав якнайдетальніше про ті речі, добродію, бездоганно й точно описавши і мікроскопи, і телескопи задовго перед тим, як оті двоє голландців народилися".

На одному тільки обоє хлопчиків погодилися, — а саме, що найкращий спосіб майстерно солити оселедці на схов винайшов голландець Вільгельм Беклес, та що Голландія справедливо робить, шануючи його, як національного благодійника, бо за свій добробут та становище Голландія великою мірою має дякувати своєму оселедцевому промислові.

— Дивна річ, — сказав Бен, — яка незчисленна сила тієї риби водиться в морі! Я не знаю, як тут, але побіля берегів Англії, коло Ярмута, оселедці ходять табунами від шести до семи футів завтовшки.

— Їх таки й справді сила-силенна, — відказав Ламберт. — А знаєш англійське слово "herring" — оселедець — походить від німецького "Heer" — військо; так названо цю рибу через те, що вона ходить величезними юрмами.

Трохи згодом, проходячи повз якусь шевську майстерню, Бен скрикнув:

— Стійте! Глянь, Ламберте, над крамничкою шевця написано прізвище одного з твоїх найвидатніших співвітчизників! Бургаав... Якби шевця звали Герман Бургаав, а не Гендрік, їх можна було б сплутати.

Ламберт наморщив брови, відповідаючи:

— Бургаав... Бургаав... — намагався він пригадати. — Я добре знаю це ім'я; пригадую, що народився він у 1668 році, але решту забув... все вилетіло мені з голови, — таку-бо маю коротку пам'ять... Було, бач, стільки славнозвісних голландців, що запам'ятати їх просто неможливо. Хто він такий? Чи то не про нього покотилася була чутка, що він має дві голови? Чи, може, він був славний мандрівець, як Марко Поло?

— Він мав чотири голови! — відповів Бен, сміючися. — Він був славнозвісний лікар, природознавець, ботанік та хімік. Зараз він захопив усю мою увагу, бо місяць тому я прочитав його життєпис.

— Ну, то розкажи ж мерщій, — кинув Ламберт, — тільки біжімо швидше, а ні, то ми впустимо з очей наших хлопців.

— Гаразд, — мовив Бен, прискорюючи кроки й з величезною цікавістю спостерігаючи все, що відбувалося на людній вулиці. — Той доктор Бургаав був великий анспевкер.

— Великий що? — на ввесь голос крикнув Ламберт.

— О, прошу пробачення… Я думав про того чоловіка, що ми його зустріли, про того, у трикутному капелюсі. Адже ж він анспевкер, чи не так?

— Так. Він аанспреекер — якщо ти саме це маєш на думці. Ти невірно вимовляєш це слово. Але що спільного має з тим чоловіком твій улюблений герой із чотирма головами?

— Отже, я хотів сказати, що докторові Бургааву було тільки шістнадцять років, коли він втратив своїх батьків; він нічого не мав: ні грошей, ні освіти, ані друзів.

— Чудовий початок! — вкинув йому слово Ламберт.

— Не перебивай. Він був бідний, самотній сирота в шістнадцять років; але він був такий завзятий працьовитий, так уперто простував до своєї мети, вивчаючи різні науки, що проклав собі дорогу і з часом став один з найвидатніших учених людей в Європі. Всі його… А це що таке?

— Де? Про що ти говориш?

— Он, отам, якийсь папірець на тих дверях. Хіба ж ти не бачиш? Його читають два-три чоловіки; я вже помітив кілька таких аркушиків, відколи я тут.

— О, то просто бюлетень про стан здоров'я якоїсь людини. В цьому будинкові хтось заслаб, і, щоб провідачі не турбували недужого, раз у раз стукаючи в двері, родичі пишуть, як він себе почуває, і вивішують ці відомості, як плакат, на вхідних дверях, інформуючи друзів, що приходять довідатися про його здоров'я... Дуже розумний звичай, безперечно. В ньому немає нічого дивного, на мою думку... Ну, то кажи ж далі, будь ласка... Ти сказав "всі його"... і не договорив.

— Я хотів сказати, — почав спочатку Бен, — що всі його... всі його... Та й кумедно ж тут убираються! Далебі — кумедно! Поглянь на отих чоловіків та жінок у капелюхах, що такі схожі на цукрові голови, і он на тамту жінку, що біжить попереду нас: її солом'яний капелюх дуже скидається на лопатку — на потилиці він звужується й кінчається гостряком. От потіха! От сміха! Правда ж? А її величезні дерев'яні черевики... Оце-то красуня.

— О, то все люди з глибокої провінції, — сказав Ламберт досить нетерпляче. — Знаєш що? Або дай старому Бургаавові спокій, або заплющ свої очі...

— Ха-ха-ха! Гаразд, — ось що я хотів сказати... Всі йога славнозвісні сучасники прагнули зустрітися з ним — видатним професором. Навіть Петро Великий, коли він приїхав з Росії до Голландії вчитися кораблебудування, регулярно відвідував його лекції. Під той час Бургаав був уже професор медицини, й хімії, й ботаніки в Лейденському університеті. Він дуже розбагатів з лікарської практики; а проте завжди казав, що бідаки — його найкращі пацієнти, через те що бог йому за них заплатить. Уся Європа любила й шанувала його. Коротше кажучи, він так уславився, що один китайський мандарин написав до нього листа, адресуючи того листа "Славетному Бургаавові, лікареві в Європі", і лист дійшов до нього без усяких перешкод.

— Оце так! Оце, скажу я вам, і справді велика славнозвісність!.. О, хлопці зупинилися. Ну, капітане ван Гольпе, куди ж подамося тепер?

— Ми пропонуємо рушати далі, — сказав ван Гольп. — Не варто оглядати Босх узимку… Босх — то заказний ліс, Бенджаміне, величезний заповідник, де ростуть чудові дерева; їх охороняє закон. Розумієш?

— Так! — кивнув Бен, а капітан провадив далі:

— Якщо немає бажаючих відвідати природознавчий музей, то ми повернемося назад до Великого каналу. Коли б ми мали більше часу, добре було б повести Бенджаміна на Блакитні сходи.

— Що то за Блакитні сходи, Ламберте? — запитав Бен.

— Так зветься найвищий пункт на дюнах. Звідти розгортається чудовий краєвид на океан, окрім того, стоячи там, можна цілком переконатися, що наші дюни — справжнє диво. Треба на них подивитися, щоб повірити, які неймовірні купи піску може нагнати вітер. Але, щоб туди потрапити, нам довелося б пройти через Блумендаль, а то не вельми приємне село, до того ж воно ще й досить далеко звідси. Що ти на це. скажеш?

— О, я готовий на все. Щодо мене особисто, то я б подався просто до Лейдена; а втім, ми вчинимо так, як вирішить капітан… га, Якобе?

— Так, то добре…— обізвався Якоб, якому, між іншим, багато більше хотілося ще трохи поспати, ніж дряпатися на оті Блакитні сходи.

Капітан подав голос за те, щоб прямувати в Лейден.

— Звідси до Лейдена чотири милі з гаком. (Цілих шістнадцять ваших англійських миль, Бенджаміне). Нам не можна гаяти час, якщо ми

хочемо потрапити туди раніше півночі. Мерщій вирішуйте, хлопці: Блакитні сходи чи Лейден?

— Лейден, — відповіли всі хлопчики і вилетіли з Гаарлема в одну мить, милуючись високими, мов башти, вітряками та красивими загородніми садибами, що маячили обабіч каналу.

— Якщо ти хочеш бачити Гаарлем у всій його пишноті, — мовив Ламберт до Бена, після того як вони кілька хвилин бігли мовчки, — то приїзди сюди влітку. Ніде в цілому світі не побачиш ти стільки чудових, рідкісних квітів. Крім того, тут багато прехороших околиць — є де погуляти за містом; а "Ліс" із високих, крислатих в'язів тягнеться на кілька миль. Тих в'язів годі забути. Немає дерева кращого над голландський в'яз; це найшляхетніше дерево на землі, Бене, — за винятком англійського дуба...

— Так, — промовив Бен їїоважно, — за винятком англійського дуба... — і на кілька хвилин перестав бачити канал, тому що образи маленького брата Роббі та сестри Дженні носилися в повітрі перед його очима.

РОЗДІЛ XVIII

Друзів спіткала лиха година

В той час, як Бен думав про брата й сестричку, інші хлопчики слухали розповідь Пітера про одну давню подію, що скоїлась у тій частині міста, де стояв старовинний замок, який належав вельможному панові; той пан так жорстоко пригноблював городян, що врешті їм урвався терпець і вони оточили замок та облягли його. Довго тривала облога. Нарешті зарозумілий пан втратив усяку надію на порятунок і, зрозумівши, що не витримає довше, вирішив зробити вилазку та якнайдорожче продати своє життя; але дружина зупинила його. Вона зійшла на фортечний вал і, обіцявши обложникам повну капітуляцію замка, попросила, щоб їй дозволили забрати і зберегти все та з її

цінного майна, що вона зможе винести на своїй спині. Дозвіл було дано… і пишна володарка вийшла за браму, несучи на плечах свого чоловіка. Обіцянка обложників врятувала його від їхньої люті, але, щоб помститися на ньому, вони зруйнували дощенту ввесь замок.

— Невже ти ймеш віри отій історії, капітане Пітере? — запитав недовірливо Карл.

— Аякже, — звичайно; то ж історичний факт. Чому ж я маю брати його під сумнів?

— Просто тому, що жодна жінка не змогла б нести на спині дорослого чоловіка, а коли б і змогла, то не схотіла б. Така моя думка.

— А я вірю, що багато які з жінок захотіли б. Звичайно, коли б ішлося про порятунок коханої людини, — сказав Лудвіг.

Якоб, дарма що гладкий та сонливий, проте був юнак досить сентиментальний і слухав з глибоким інтересом.

— Все те правда, друже, — сказав він, схвально кивнувши головою, — Я вірю тут кожному слову. Я ніколи не одружуся з жінкою, яка залюбки не зробила б такого ж заради мене.

— Хай небо їй допоможе! — скрикнув Карл, озираючи Якоба від голови до п'ят. — Схаменися, Пооте. Та тебе й три чоловіки не здужають підняти!

— Може й ні, — спокійно відповів Якоб, почуваючи, що й справді зажадав надто багато від майбутньої пані Поот, — але вона мусить хотіти цього, от і край!

— Атож, — згукнув весело Пітер, — "як серденько схоче, то й ноги побіжать"… Хто його знає, а може й руки понесуть!

— Піте, — спитав Лудвіг, міняючи тему розмови, — ти, здається, казав мені вчора ввечері, що художник Воуверманс народився в Гаарлемі?

— Так, і Якоб Рюйсдаль, і Бергем також. Мені подобається Бергем, бо він був добрий чолов'яга… Кажуть, що він завжди співав пісень під час роботи і, хоч помер він мало не двісті років тому, а ще й досі йде поголос між народом про те, як весело він сміявся. Він був великий маляр, а жінку мав таку лиху, як Ксантіппа.

— Вони взаємно доповнювали одне одного, — сказав Лудвіг: — він був добрий, а вона лиха. До речі, Пітере, доки я не забув: оту картину, що на ній зображено святого Губерта з конем, — її намалював Воуверманс, чи не так? Пам'ятаєш, батько показував нам гравюру з неї минулого вечора.

— Звичайно, пам'ятаю; ціла історія пов'язана з тією картиною.

— Розкажи нам! — крикнуло двоє чи троє хлопчаків, підбігаючи ближче до Пітера.

— Воуверманс, — почав капітан тоном промовця, — народився 1620 року, рівно на чотири роки раніше, ніж Бергем. Він був великий майстер свого діла, і особливо добре малював коней. Дивна й незрозуміла річ, але люди так довго не визнавали його хисту, що навіть після того, як він дійшов до вершини своєї майстерності і зажив слави, йому доводилося продавати свої картини за безцінь. Бідолашний митець зовсім занепав духом, а гірш за все — був по самісіньку шию в боргах. Одного разу зайшла в нього мова про тую скруту із духовним отцем, що належав до небагатьох людей, які розуміли, що він геніальний художник. Священик вирішив допомогти митцеві й позичив йому шістсот гульденів, порадивши, крім того, продавати свої картини за дорожчу ціну. Воуверманс так і зробив, і поступово оплатив усі свої борги, його становище поліпшилось відразу. Всі почали високо цінувати великого

митця, що малював такі дорогі картини. Він забагатів. Повернувши панотцеві шістсот гульденів, Воуверманс послав йому на знак вдячності ще й картину, на якій змалював свого благодійника в образі святого Губерта, що стояв навколішках перед своїм конем.. Це та сама картина, Лудвігу, що про неї ми вчора ввечері розмовляли.

— Так-так! — скрикнув Лудвіг, дуже зацікавлений. — Я мушу ще раз глянути на ту гравюру, тільки-но ми повернемося додому.

В той саме час, коли Бен та його товариші бігли на ковзанах вздовж голландської дамби, Роббі та Дженні (його брат і сестричка) сиділи в затишному класі своєї англійської школи на уроці з читання.

— Розпочнемо! Роберте Доббсе, — мовив учитель, — сторінка двісті сорок друга. Читайте, сер, та не поспішайте, пам'ятайте про крапки.

І Роббі дзвінким дитячим голосом почав читати, репетуючи на ввесь клас:

— "Урок 62. — Гаарлемський герой.

Багато років тому в одному з головних міст Голландії, Гаарлемі, жив один хороший білявий хлопчик. Батько його був воротар при шлюзах, тобто робітник, що мав відчиняти й зачиняти шлюзи — великі дубові ворота; вони розташовані на певних віддаленнях один від одного впоперек входу в канали, щоб регулювати кількість води, яка туди проходить.

Воротар підіймав або спускає шлюзні ворота в залежності від того, скільки води потрібно, а на йіч дбайливо замикає їх, щоб канал не переповнявся. Переповнений канал — то страшна небезпека! Адже тоді може повстати велика повідь, — вода в каналі хутко виступить з берегів та й заллє геть чисто всю навколишню місцевість. Більша частина Голландії лежить нижче морського водорівня, і вода тільки через те не

заливає країни, що її не пускають потужні дамби, тобто загати, а також і шлюзи, які часто-густо ледь витримують величезний тиск морського припливу. Навіть маленькі діти в Голландії знають, що треба невпинно стримувати річки та океан, щоб вони не пойняли водою країни, і що найменша недбалість воротаря при шлюзах може спричинитися до цілковитої руїни та вселюдної загибелі"...

— Дуже добре, — сказав учитель. — Тепер Сюзен!

— "Якось, восени, одного ясного дня, коли хлопчикові було років вісім, батьки загадали йому віднести пиріг одному сліпому, що жив за містом, по той бік дамби. Хлопчик весело вирушив у дорогу і, просидівши який час зі своїм старим другом, що дуже дякував йому за гостинець, попрощався з ним та й подався додому.

Йдучи бадьоро вздовж каналу, він помітив, що від осінніх дощів прибуло чимало води. Безтурботно наспівуючи якоїсь дитячої пісеньки, хлопчик думав про добрячі старі батькові шлюзи, радіючи з того, що вони такі міцні. "Коли б вода їх прорвала, — думав він, — що сталося б тоді з татком та мамою? Усі ці розкішні лани пойняло б сердитою водою, — татко завжди зве її "сердитою водою"; мабуть, на його думку, вона лютиться за те, що він стримує її так довго". Такі думки миготіли у хлопчиковій голові, а він усе йшов собі та йшов, часом зриваючи красиві блакитні квіти, що їх так багато росло край дороги. Інколи він зупинявся, щоб дмухнути на кульку пухнастої кульбаби і подивитися, як ген-ген відлітає насіння за вітром; часто прислухався до легкого шарудіння трусика, що біг десь у травичці, але найчастіше всміхався, пригадуючи собі, яка радість осявала втомлене, уважне обличчя його старого сліпого друга"...

— Тепер Генрі, — сказав учитель, кивнувши ще одному маленькому читцеві.

— "Аж раптом хлопчик перелякано озирнувся на всі боки. Він тільки тепер помітив, що сонце вже сіло, й побачив, що його власна довга тінь, яка весь час бігла по траві поруч нього, вже зникла. Вечоріло, — швидко насувалася темрява; хлопчик був ще досить далеко від своєї домівки, у відлюдній лощині, де навіть блакитні квіти здавалися сірими. Він чимдуж придав ходи в ноги. Серце йому стиснулось, як він почав згадувати казки про дітей, що заблудилися нічної доби в дрімучому лісі. Саме в ту мить, коли він уже хотів був кинутися бігти, до нього долинув якийсь дивний звук: йому здалося, що десь близько капотить вода… Хлопчик здригнувся. Звідки то?!.. Що воно за знак?.. Він глянув угору й побачив малесеньку діру в дамбі, що з неї текла тоненькою цівкою вода. Кожна дитина в Голландії здригається на саму думку про течу в дамбі! Хлопчик відразу ж зрозумів, яка то величезна небезпека. Якщо не зупинити воду, — з маленької діри хутко зробиться велика, й почнеться жахлива повідь.

В один мент збагнув він, що треба робити. Кинувши свої квіти, хлопчик подерся вгору по дамбі, доки не доліз до тієї діри; майже несвідомо встромив він у неї свого пухкого маленького пальця. Вода перестала текти! "Ага! — подумав він, засміявшись радісним, дитячим сміхом. — Доведеться "сердитій воді" зупинитися! Вона не заллє Гаарлема, доки я тут!"

Усе було дуже добре спочатку, але незабаром на землю впала темна ніч, і піднявся холодний туман. Наш маленький герой почав тремтіти з холоду та страху. Він криком кричав; він кликав: "Сюди! Сюди!" — але ніхто не йшов. А холод все дужчав. Пальчик у хлопчика зовсім затерп, потім затерпла вся рука, затерпло й плече, і кінець кінцем все тіло йому обважніло й почало страшенно боліти. Він знову закричав на повен голос: "Сюди! Сюди! Невже ж ніхто не прийде? Мамо! Мамо!" Але мати його не чула. Як добра господиня, вона вже замкнула двері й вирішила нагримати на сина завтра вранці за те, що він заночував у сліпого Янсена без її дозволу. Бідолашний хлопчик хотів був свиснути, сподіваючись, що, може, який запізнений школяр його почує; але зуби в нього так цокотіли, що нічого з того не вийшло. Тоді він почав просити

порятунку у бога; молитва додала йому сили й відваги, і, врешті, він вирішив: "Я зостанусь тут до самого ранку"...

— Тепер Дженні Доббс, — сказав учитель.

У Дженні давно вже наверталися на очі сльози, але вона перемогла себе і, глибоко зітхнувши, почала:

— "Настала північна година; місяць підбився високо вгору і осявав маленьку самотню постать, що сиділа на камені на середині схилу дамби. Хлопчик низько похнюпив голову, але він не спав; раз у раз гарячково тер він своєю вільною безсилою рукою другу, затерплу простягнену руку, що немов приросла до дамби, і часто його бліде, заплакане личко, хутко поверталося на кожен звук — справжній чи уявний.

Хто може знати, скільки мук довелося знести бідолашному хлопчикові під час тієї довгої страшної вахти! Як він вагався, як змагався сам із собою в той час, коли, тремтячи з холоду й дитячого жаху, згадував про свою теплу м'якеньку постіль, про своїх батьків, братів і сестричок, коли він пильно вдивлявся в холодну, похмуру ніч! Якщо він витягне свого пальчика з діри, думав він, "сердита вода" ще більше розсердиться, рине крізь дамбу і не зупиниться нізащо, доки не заллє всенького міста. Ні, він не пустить її, він не пустить її, він перебуде тут цілу ніч... якщо виживе до світанку! Він не був цілком певний того, що виживе... А чого йому так чудно гуде в голові? Що то за ножі, що колють і проштрикують йому тіло від голови й до ніг? Тепер уже він і сам не знав гаразд, чи й зможе витягти свого пальця, навіть коли б і схотів.

Один священик, що навідував хворого парафіянина, повертався удосвіта додому; аж раптом, коли він ішов горішньою дорогою по дамбі, йому причувся якийсь невиразний, слабкий стогін. Він нахилився й побачив унизу, на схилі дамби, дитину, що корчилася з болю.

"Що за дивовижа! — скрикнув він. — Як ти потрапив туди, хлопче? Що ти там робиш?"

"Я стримую воду… — просто відповів маленький герой. — Покличте сюди людей… мерщій…"

Нема чого й казати, що люди прийшли дуже швидко і що…"

— Дженні Доббс, — сказав учитель, злегка роздратованим тоном, — якщо ви не можете керувати своїми почуттями й читати виразно, ми почекаємо, поки ви заспокоїтесь.

— Так, сер! — відповіла Дженні тремтячим голосом.

І — дивна річ! — саме в цю хвилину Бен, далеко за морем, говорив до Ламберта:

— Який самовідданий, благородний хлопчик! Я часто читав про ту подію, але й досі не знав, що все те щира правда.

— Правда! Звичайно, правда! — відповів Ламберт гаряче. — Я розповів тобі ту історію точнісінько так, як мені її розповідала мама кілька років тому. Немає такої дитини в Голландії, яка б її не знала. І ще одна річ, Бене: тобі це, може, й не спало на думку, але той маленький хлопчик репрезентує собою дух всієї країни. Де б не утворилася шпара, де б не почало текти, — мільйони пальців завжди будуть готові зупинити воду за всяку ціну.

— Ет! — скрикнув Бен. — Це все гучні слова!

— Це правдиві слова, в кожному разі, — відгукнувся Ламберт так стримано, що Бен мудро вирішив припинити розмову на цю тему.

РОЗДІЛ XIX

На каналі

Ковзанярський сезон почався цього року надзвичайно рано; наші хлопчики були не самі на каналі, не тільки вони бігали в цей день на ковзанах. Година була така ясна та тиха, що чоловіки, жінки й діти вирішили повеселитися цього святкового дня і висипали на великий канал з усіх — і далеких, і близьких — околиць. Святий Ніколас, мабуть, добре пам'ятав про улюблену розвагу тамтешніх парафіян, — скрізь виблискували новісінькі ковзани. Цілі родини мчали до Гаарлема, до Лейдена, чи то до сусідніх сіл. Крига, здавалося, ожила. Бен звернув увагу на те, як рівно тримались і як легко рухалися жінки, які мальовничі були на них строї і які різноманітні! Поруч з модними, щойно виписаними з Парижа туалетами майоріли старовинні побляклі вбрання, що їх попроїдала міль та що переходили від роду до роду й служили не менш як двом поколінням; капелюшки, що скидалися на відерця для вугілля, височіли над ластатими обличчями, на яких сяяла святкова усмішка; понакрохмалювані муслінові чепчики з крилами по боках лопотіли тими крилами по рожевих щічках, від яких так і пашіло здоров'ям та вдоволенням; хутро обгортало сніжисто-білі шийки; скромні сукні маяли на вітрі, а личка їхніх власниць розчервонілися від руху та свіжого повітря… Коротше кажучи, тут можна було побачити найхимернішу, а часом і вельми кумедну мішанину найрізноманітніших одягів та людей, що її може створити Голландія.

Тут були й красуні з Лейдена, і жінки-рибалки з прибережних сіл; тут були й жінки-сироварки з Гауди, і пишні пані — господині красивих садиб з берегів Гаарлемського озера. Сивоголові ковзалі зустрічалися тут мало не на кожному кроці; зустрічалися й змбршкуваті бабусі з кошиками на головах; а також і пухкенькі малюки на ковзанах, що чіплялися за материні спідниці. Деякі жінки бігли з своїми крихітками-немовлятами, які спокійненько сиділи собі в них за плечима, прив'язані яскравими шалями. Як втішно, як приємно було дивитися на тих жінок, коли вони граціозно/линули вперед, або повільно пливли каналом, часом

киваючи головою різним знайомим, часом розмовляючи одна з одною, часом нашіптуючи щось лагідне своїм закутаним малюкам, що вони їх несли.

Хлопчаки й дівчатка доганяли одне одного, ховаючись поза однокінними саньми, високо навантаженими торфом або колоддям, що обережно проїздили приділеною їм смугою криги, на якій було поставлено знак: "безпечно". Красиві величні жінки весело поблискували очима. Швидко-швидко, наче струм електричний, пролітала часом довга низка юнаків, причому кожен з них тримався за куртку товариша, що біг перед ним; а часом крига тріщала під кріслом якоїсь пишної старої пані — чи то вельможної вдови, чи то дружини багатого бургомістра; оті вичепурені пані з червоними носами та колючими прикрими очима, здавалися опудалами, що їх винайшов старий Дід Мороз спеціально для того, щоб охороняти свої ковзанки від небезпечної для них відлиги. Крісло на блискучих полозках, навантажене ножними грілками та подушками, не кажучи вже про саму стару пані, тяжко сунуло по кризі. Заспаний слуга штовхав те крісло вперед, не дивлячись ні праворуч, ані ліворуч, пильнуючи тільки свого діла, а його господиня кидала грізні погляди на одчайдушну ватагу верескливих шибеників, що невпинно вертілися довкола неї, немов які охоронці.

Що ж до чоловіків, то вони спокійно насолоджувалися своєю улюбленою розвагою. Дехто з них був убраний по-городянському, як звичайно; але багато хто виглядав досить своєрідно у коротких вовняних куртках з великими срібними пряжками та у широчезних штанях. Ті чоловіки здавалися Бенові маленькими хлоп'ятами, котрі якимсь чудом в одну мить повиростали й зробилися дорослими, — тож мусили носити одяг, що його їхні вкрай здивовані матері поперешивали їм нашвидкуруч. Він помітив також, що майже кожен з них мав у роті люльку, і всі вони бігли повз нього, пихкаючи та пускаючи клуби диму, наче які локомотиви. Тут можна було зустріти найрізноманітніші люльки, починаючи від простих, череп'яних, і кінчаючи найдорожчими, пінковими, оправленими у срібло та золото. Деякі з тих люльок мали

найдивовижніші фантастичні форми: вони зображали птахів, квіти, розмаїті голови, жуків та силу інших речей; були тут і такі, що скидалися на квіти "голландської люльки", яка росте в наших американських лісах; коли-не-коли траплялися червоні люльки і дуже багато було білих, — таких білих, як сніг; але найбільшою шаною користувалися люльки, що потемніли й набули темно-коричневого кольору. Що темніший і густіший був цей коричневий відтінок, то більше, звичайно, цінилася сама люлька; темний-бо колір був доказом того, що власник люльки не жалує своїх сил, сумлінно обкурюючи її, свідомо присвятивши цій почесній "праці" свій дозрілий вік... Яка ж бо люлька не запишається, якщо їй приносять таку жертву!

Якийсь час Бен біг по льоду мовчки. Дорогою багато чого привертало його увагу, і він майже забув за своїх товаришів. З великою цікавістю стежив він за човнами-саньми (тобто човнами на полоззях — буєрами), які мчали по замерзлій поверхні величезного гаарлемського моря (власне — озера), що його було тепер добре видко з каналу. Ті човни мають дуже великі вітрила, порівнюючи до звичайних кораблів, а корпус їхній поставлено на легку трикутну раму із сталевим полозом на кожному куті, — основа трикутника проходить під носом човна, а вершина його виступає назад за корму. На тих човнах є стерна, щоб ними керувати, і гальма, щоб сповільнювати їхній рух чи зупиняти їх зовсім. Було ж їх там — всяких-превсяких — сила силенна: від найменших, грубо збитих човничків, що з ними легко міг упоратися малий хлопчисько, аж до великих красивих човнів, напхом-напханих веселими пасажирами; великими човнами кермували досвідчені матроси, котрі, не випускаючи з рота своїх коротеньких люльок, брали рифи, лавірували й правили стерном вельми урочисто і з величезним знанням справи.

Деякі з тих човнів були розляпувато пофарбовані й позолочені, а на вершечках їхніх мачт маяли різнокольорові корабельні прапорці; інші, білі мов сніг, з такими ж чистенькими — ані цяточки — вітрилами, що їх надимав вітер, нагадували лебедів, підхоплених могутньою течією. Бенові, що стежив здалеку за одним із таких сніжно-білих лебедів,

навіть причувся його безпомічний, переляканий крик; але незабаром Бен розібрав, що звук той зародився десь багато ближче і мав зовсім не таку романтичну причину, а саме, — один човен під вітрилами, що мчав за п'ятдесят ярдів від нього, раптом, загальмував, щоб не зіткнутися з навантаженими торфом саньми.

Човни-сани з'являються на каналі здебільшого дуже рідко, тож їхня поява завжди спричиняється до чималої тривоги серед ковзалів, а надто — серед недосвідчених та боязких; але нині здавалося, немов усі човни під вітрилами, скільки їх є в країні, попливли чи, певніше, полинули поковзом в усіх можливих напрямках — і на каналі їх теж було дуже густо.

Захоплено милуючись ними, Бен частенько розгублювався, не знаючи, куди йому бігти, коли на нього мчали оті прудкокрилі птиці, що кожної миті могли блискавично метнутися то в один, то в другий несподіваний бік. Крім того, йому доводилося напружувати всю свою енергію, щоб не наштовхнутися на кого з ковзалів, які бігли повз нього, та не дати галасливим дітлахам збити його санками. Одного разу він зупинився, задивившись на хлопчаків, що пробивали ополонку в кризі, збираючись ловити рибу остенем. І тільки-но він повернувся, щоб рушати далі, аж гульк — зовсім несподівано опинився на колінах в якоїсь старої пані: її крісло налетіло на нього ззаду. Стара пані верескнула; слуга, що пхав те крісло, застережливо засичав... Але за мить Бен перепрошував уже порожне місце: обурена стара пані була десь далеко попереду.

Проте цей випадок був лиш невеличкою пригодою, порівнюючи до того, що загрожувало йому зараз. Величезний човен-сани мчав під усіма вітрилами просто на нього... Бенові похолола душа: він зрозумів, що загине, — немає йому порятунку... Човен ось-ось наскочить на нього!.. Одна мить — і Бен побачив позолочений ніс, почув окрик шкіпера, відчув, як довгий бушприт[19] джйкнув і пролетів над самісінькою його головою... Нараз хлопець осліп, оглух і онімів... Але за хвилину, розплющивши очі, він зрозумів, що крутиться на одному місці за кілька

ярдів від величезного стерна того крилатого судна. Корабель пролетів повз нього, мало не зачепивши його за плече, а все ж він урятувався! Урятувався і знову побачить Англію, поцілує дорогі обличчя, що блискавично промайнули перед ним одне за одним — обличчя батька, матері, Роббі та Дженні… Величезний бушприт немов відтйснув ті образи в його душі. Бен зрозумів тепер, як гаряче він любить своїх рідних. Він був такий щасливий що, мабуть, через те й не звернув жодної уваги на обурені погляди тих, що були на каналі, та на їхні не зовсім похвальні для себе зауваження; всі вони, очевидячки, вважали: якщо хлопець мало не загинув, виходить, він, безперечна, паскудний хлопчисько і за таку необережність йому слід було б дати доброї прочуханки.

Ламберт напустився на нього з докорами:

— Я вже думав, що тобі капут, — ех ти ж, роззява!, Чого ж ти не дивишся, куди біжиш? Мало того, що ти сідаєш на коліна до всіх старих пань по дорозі, ти ще й кидаєшся під полоззя кожного човна, що мчить тобі назустріч, немов ти індус, а човен той — колісниця Джагернаута1! Нам доведеться віддати тебе під догляд аанспреекерів, якщо ти й надалі ловитимеш гави!

— Будь ласка, не віддавайте! — кинув Бен із жартівливою покірливістю, але, глянувши на Ламберта й помітивши, що в того аж губи побіліли, додав уже іншим тоном: — Знаєш що, ван Моунене? Мені здається, що в одну цю мить я передумав більше, ніж за все моє життя.

Ламберт не відповів, і якийсь час обидва хлопчики бігли мовчки.

Незабаром до них долинула ледь чутна гра далеких дзвонів.

— Слухай! — сказав Бен. — Що то таке?

— Передзвін, — відповів Ламберт. — То підбирають дзвони в церкві, он у тому селі. Ах, Бене, коли б ти послухав дзвонів у "Новій Церкві" в Дельфті! Які ж то дзвони! Надзвичайні! Там близько п'ятисот дзвонів з чистим-пречистим звуком. А дзвонар який!.. Один з найкращих у Голландії. А проте — то дуже важка праця; кажуть, дзвонар зовсім упадає на силах і, відзвонивши, одразу ж лягає в ліжко щоб відпочити по своїх трудах. Дзвони, бач, з'єднано із чимсь ніби клавіші, які дуже скидаються на клавіші фортепіано; там є й ціла низка педалей, що на них доводиться натискати ногами; коли дзвонар дзвонить у жвавому темпі, — все тіло йому тіпається й він нагадує жабу, що її настромлено на шпильку.

— Сором тобі таке казати! — кинув обурено Бен.

Пітер на той час вичерпав увесь свій запас анекдотів про Гаарлем, а що більше нічого було робити, то він з трьома своїми товаришами кинулися навздогін за Ламбертом та Беном.

— Англієць непогано бігає на ковзанах, — сказав Пітер. — Щоб він був навіть справжній голландець, та й то від нього більшого не можна було б вимагати. Ті Джони Булі мають здебільшого досить жалюгідний вигляд, коли вони на ковзанах… Ага-а! Он ви де, ван Моунене! А ми вже втратили були надію, що нам припаде честь зустрітися з вами знову. Від кого це ви тікали, що побігли так швидко?

— Од таких слимаків як ви! — відрізав Ламберт. — А вас що забарило?

— Ми розмовляли… а, крім того, зупинилися на хвильку, щоб дати Поотові відпочити.

— Так, він, здається, зовсім знесилився, — промовив Ламберт стиха.

Цієї хвилини чудовий човен-сани під усіма вітрилами та з прапорцями, що маяли на вітрі, повільно й плавно проплив повз них по замерзлій поверхні каналу. Вся палуба його роїлася дітьми, закутаними аж по самісінькі підборіддя; рожеві личенька їхні весело визирали з барвистих вовняних хусток. Вони співали хором пісні на честь святого Ніколаса.

Мелодію тої пісні, що її почали були незграйно, незабаром підхопило сто дитячих голосів; звуки все дужчали, виростали і, пливучи ген-ген у повітрі, залунали чисто і гармонійно:

Мореплавців друже вірний,

Друже дітлахів!

Наш човен летить по кризі,

Мчить прудкіш вітрів!

Ніколасе! Ніколасе!

Чуєш ти наш спів?

Як зимової години

Шторм захопить нас, —

Чи ти знаєш? Чи ти близько

В небезпечний час?

Ніколасе! Ніколасе!

Будь побіля нас!..

Навесні засяє сонце

І розтопить сніг!

Де в серцях бринять веснянки —

Там нема старих…

Ніколасе! Ніколасе!

Там нема старих!

За дарунки й за науку

Завжди вдячні ми…

В путь бадьоро вирушаєм

Човником-саньми!

Ніколасе! Ніколасе!

Наш привіт прийми!

РОЗДІЛ XX

Якоб Поот змінює план

Остання нота завмерла в далині. Наші хлопці, намагаючись не відставати від великого човна-саней, побачили, зрештою, що то даремні

силкування: їм здалося навіть, що вони котяться назад; вони ззирнулися поміж собою.

— Ах, як гарно! — скрикнув ван Моунен.

— Зовсім, наче сон! — сказав Лудвіг.

Якоб наблизився до Бена і, схвально киваючи головою, сказав ламаною англійською мовою:

— То добре. То найкращий спосіб… Я кажу, що краще податися до Лейдена отаким човном!

— Човном? — відказав Бен обурено. — Що тобі, хлопче?! Адже ж ми домовилися подорожувати на ковзанах, а не в човні, наче дрібні дитинчата.

— Отуди к бісу! — вилаявся Якоб. — То ж не для малих… не для дитинчат… і дорослі їздять човнами!

Хлопці сміялися, а проте зніяковіло зглядалися один із одним. Звичайно, було б дуже приємно прокататися човном, проти цього нічого не скажеш! Але відмовитись від свого попереднього, грандіозного плану подорожі на ковзанах… Хто ж згодиться вкрити себе такою ганьбою?

Піднялася жвава дискусія.

Капітан Пітер утихомирив свою команду.

— Хлопці, — сказав він, — я вважаю, що нам треба зважити на Якобове побажання. Адже ж він перший задумав цю екскурсію, не забувайте!

— Дурниці! — всміхнувся ущипливо Карл, кинувши зневажливий погляд на Якоба. — Хто ж з нас утомився? Ми відпочиватимемо цілу ніч у Лейдені.

Лудвіг та Ламберт мали стривожений і розчарований вигляд. То не легка річ — зректися слави, якої заробиш, коли пробіжиш на ковзанах увесь шлях від Брука до Гааги й назад; але обоє погодились, що саме Якоб має вирішити це питання.

Бідний добродушний Якоб, — він страшенно втомився! Але, глянувши на товаришів, відразу ж збагнув їхній настрій.

— О ні! — сказав він по-голландському. — То я пожартував. Ми побіжимо на ковзанах, певно що так!

Радісні покрики хлопчаків залунали в повітрі, й усі вони знову помчали з оновленими силами вперед.

Усі, крім Якоба. Той добував останніх сил, щоб затаїти свою втому, і не мовив і слова, зберігаючи дихання та енергію для тяжкої ковзанярської праці. Але надаремне! Незабаром він відчув, що гладке його тіло ставало все важче та важче, ноги йому мліли і все слабшали та слабшали… І найгірше — вся його кров, що, мабуть, намагалася втекти якнайдальше від криги, збіглася йому до пухких, добродушних щік, а обличчя почервоніло аж по самісіньке рідке світле волосся.

Усе це дуже нагадувало те запаморочення голови, що про нього пише добрий Ганс Андерсен — те саме запаморочення, що скидає відважних молодих мисливців з високих гір, або зриває їх з найгостріших шпилів льодовиків та кидає їх у прірву, або находить на них, коли вони стрибають з каменя на камінь, переходячи гірський потік.

Запаморочення голови підкралося непомітно й до Якоба. Спочатку воно добре помордувало його, то проймаючи морозом від голови до ніг, то кидаючи в жар і наливаючи вогнем кожнісіньку його жилку, потому примусило канал тремтіти и хитатися в нього під ногами, а білі вітрила — гнутися й вертітися, коли вони пропливали повз; і кінець кінцем воно кинуло його, наче важкий лантух, на кригу.

— Хлопці! — скрикнув ван Моунен. — Поот гепнувся!

Бен умить підскочив до нього:

— Якобе! Якобе, ти забився?

Пітер та Карл намагалися його підвести. Обличчя йому зовсім побіліло. Воно здавалося мертвим... Навіть його добродушний вираз зовсім зник.

Почав збиратися люд. Пітер розстебнув бідному хлопцеві куртку, розв'язав його червоного шарфа та подмухав у напіввідкритий рот.

— Відійдіть набік, люди добрі! — крикнув він. — Дайте йому подихати... йому потрібне повітря!

— Покладіть його! — крикнула якась жінка з юрби.

— Підведіть його й поставте на ноги! — крикнула інша.

— Дайте йому вина, — буркнув якийсь кремезний чоловік, що правив наладнованими саньми.

— Так-так! Дайте йому вина! — підхопили всі.

Лудвіг та Ламберт закричали разом:

— Вина! Вина! Хто має вино?

Якийсь голландець із сонними очима почав таємниче нишпорити в себе під дебелою синьою курткою, примовляючи при цьому:

— Тихо, паничі, тихо! Навіщо стільки галасу!.. Ну, та й бевзь же отой хлопець! Щоб ото зомліти, немов яке дівчисько!

— Вина, швидше! — крикнув Пітер, що за Беновою допомогою почав розтирати Якоба від голови до ніг.

Лудвіг з благанням простяг до голландця руку, а той вельми спокійно та поважно все ще нишпорив у себе під курткою.

— Мерщій! Він помре! Чи не має вина ще хто інший?

— Він помер! — скрикнув переляканим голосом хтось із присутніх.

Ці слова подіяли на голландця.

— Будьте обережні! — сказав він, знехотя добуваючи маленьку синю фляжку. — Це горілка. Не давайте йому багато: й одного ковтка задосить.

Дійсно ■— й одного ковтка було задосить. Блідість на хлопчиковім обличчі замінилася легким рум'янцем. Якоб розплющив очі, і — напів розгублено, напів засоромлено — зробив слабку спробу звільнитися від тих, хто його підтримував.

Тепер наша команда не мала іншого виходу: хлопці мусили так чи інакше приставити виснаженого товариша в Лейден. Про те, щоб сьогодні ж рушати з ним далі на ковзанах — не могло бути й мови. Правду кажучи, під ту пору всі хлопчики почали вже нишком мріяти про

човни-сани; тож вони й вирішили по-спартанському — не кидати Якоба напризволяще. На щастя, дмухнув легкий погожий вітер. Нічого іншого не лишалося їм, як домовитися із яким покладливим шкіпером, що погодився б їх довезти. Аби він тільки їх наздогнав, то все буде гаразд!

Пітер гукнув першого човна, що мчав під вітрилами повз них; але люди на кормі навіть не глянули на нього. За тим човном проїхало троє наладнованих саней, але вони й так були перевантажені. Потім промчало, як стріла, маленьке, красиве човенце. Хлопчики ледве встигли глянути на нього благаючими очима, як воно вже зникло. Втративши на човен надію, вони вирішили взяти Якоба попід руки і якось довести його до найближчого села.

Але тієї хвилини досить непоказний човен-сани показався в далині. Майже не сподіваючися на успіх, Пітер крикнув на ввесь голос і, скинувши шапку, почав нею махати.

Вітрило спустилося, почувся пронизливий рип гальма по кризі, і хтось приязно гукнув з палуби:

— Чого вам треба?

— Чи не можете ви нас підвезти? — гукнув Пітер і разом із своїми товаришами кинувся що є духу доганяти того човна, який зупинився попереду. — Чи не можете ви нас підвезти?

— Ми заплатимо за проїзд! — зикнув з усієї сили Карл.

Чоловік на палубі навіть не глянув на нього, тільки пробубонів, що його човен не трексгюйт.

Дивлячись на Пітера, він запитав:

— Скільки вас?

— Шестеро.

— Гаразд, — сьогодні день святого Ніколаса… Влазьте мерщій! А той юнак, мабуть, нездужає? — кивнув він на Якоба.

— Так… знесилився… біг на ковзанах цілу дорогу… від самого Брука, — відповів Пітер. — Ви їдете до Лейдена?

— Це залежить від вітру; зараз він дмухає в той бік. Ну ж бо, — лізьте!

Бідолашний Якоб! Коли б самовіддана пані Поот, майбутня його дружина, та з'явилася була серед них саме в цю хвилину, її послуги стали б йому у великій пригоді. З тяжкими зусиллями хлопчакам, пощастило втягти Поота в човен. Нарешті повлазили всі. Шкіпер, пихкаючи своєю люлькою, розвинув вітрило, підняв гальмо і сів на кормі, згорнувши руки.

— Ого! Як швидко ми несемося! — скрикнув Бен. — Оце я розумію, оце хід!.. Тобі краще, Якобе?

— Багато краще, дякую.

— О, за десять хвилин ти зовсім очуняєш. Як приємно так швидко летіти!.. Почуваєш себе справжнім птахом, немов тобі виросли крила…

Якоб кивнув і закліпав очима.

— Гляди, не засни, Якобе; зараз дуже холодно. То небезпечна річ, — знаєш: можеш заснути і не прокинутися зовсім. Отак люди й замерзають на смерть.

— Я не засну, — відповів Якоб упевнено… і за дві хвилини він захріп.

Карл і Лудвіг розреготалися.

— Треба розбуркати його! — скрикнув Бен. — Кажу ж вам, то небезпечно… Якобе! Я-а-ак…

Довелося втрутитися капітанові Пітерові до тієї справи, решта-бо хлопчаків кинулися допомагати Бенові й почалася веремія…

— Дурниці! Не трясіть його! Дайте ви йому святий спокій, хлопці. Люди так не хропуть, коли вони замерзають. Укутайте його, краще чимсь теплим. Ось, хоч і цим плащем… Ей, шкіпере! Можна його взяти? — і Пітер глянув на корму, чекаючи на дозвіл.

Шкіпер мовчки кивнув.

— Отак, — сказав Пітер, дбайливо вкутуючи Якоба плащем. — Нехай собі висипляється. Стрибатиме, як ягня, коли прокинеться. Чи далеко ми від Лейдена, шкіпере?

— Не більш як за дві люльки, — почувся голос, що пробився десь із клубів диму, немов голос якого джінна у чарівних казках (пуф! пуф!), — а може, не більш як за півтори (пуф! пуф!), якщо цей вітер продержиться! (пуф! пуф! пуф!)

— Що він там говорить, Ламберте? — запитав Бен, що прикладав руки в рукавичках до своїх щік, захищаючись від дошкульного пронизуватого вітру.

— Він каже, що ми за дві люльки від Лейдена. Майже всі човнярі тут на каналі міряють відстань часом, який вони витрачають на те, щоб викурити одну люльку.

— Ото безглуздий звичай!

— Слухай, Бенджаміне Доббсе… — скрикнув обурено Ламберт, невідомо чому ображений спокійною усмішкою Бена, — слухай, ти маєш звичку називати майже все, що ти бачиш по цей бік Німецького моря, "безглуздим". Тобі, може, й подобається те слово, але воно не подобається мені. Вже коли базікати про "безглуздя", раджу тобі згадати один ваш англійський звичай щодо вашого лондонського лорд-мера; адже, стаючи на посаду, той мусить порахувати цвяхи на кінській підкові, щоб довести, що він людина вчена.

— Хто тобі сказав, що в нас є такий звичай? — скрикнув Бен, і обличчя йому враз стало серйозне.

— Я й сам те добре знаю… Ніхто мені нічого не казав, та не треба й казати. Про те надруковано в багатьох книжках — і все те правда. Дивно, — провадив Ламберт далі, мимоволі сміючися, — що ти звертаєш так багато уваги на все, що тобі здається кумедним у нас і зовсім не знаєш тих безглуздих речей, яких вельми багато на твоїй ділянці географічної карти.

— Гм! — буркнув Бен, — намагаючись не розсміятися. — Коли я повернуся додому, обов'язково довідаюсь про всі деталі щодо лорд-мера. Тут, мабуть, щось наплутано. Брр!.. У-у-ух, як швидко ми летимо! Просто розкіш!

Це було й справді чудове плавання, чи то їзда, — я й сама гаразд не знаю, як назвати; мабуть — "літ", то буде найвлучніше слово; адже ж хлопчаки почували себе приблизно так, як Сіндбад1, коли він, прив'язаний до лап птиці Рох, мчав понад хмарами; чи то як Беллерофон, коли він, мов вихор, нісся в повітрі на спині свого крилатого коня Пегаса. Проте чи пливли вони, чи їхали, а чи летіли, — однаково, все, що оточувало їх, мчало повз них назад, і не встигли вони як слід віддихнутися, як сам Лейден з його гостроверхими дахами вже летів їм назустріч.

Перед хлопцями замаячіло місто; час би вже розбуркати Поота… Ох, не легка то була справа! А все ж той подвиг якось пощастило повершити, і тут виявилося, що Пітерове передрікання справдилося: містер Якоб був здоровісінький, — до нього повернулися і бадьорість, і чудовий настрій.

Шкіпер чинив слабкий опір, коли Пітер, сердечно йому дякуючи, намагався вкласти кілька срібних монет в його зашкарублу коричневу долоню.

— Бачте, юначе, — мовив він, відхопивши свою руку, — візникувати — це одно, а стати людям у пригоді — це зовсім інше.

— Я знаю, — сказав Пітер, — але ваші сини та дочки сподіваються, що ви привезете їм якого-небудь гостинця. То купіть їм солодощів заради дня святого Ніколаса.

Шкіпер усміхнувся:

— Атож, щирісінька правда, юначе! Дітлахів-бо маю цілу копицю, можна б усенького човна завантажити ними. А ви майстер відгадувати.

І в той же час вузлувата рука простяглася вперед, немов проти бажання, а проте — долонею догори. Пітер хапливо всипав у неї монети і відійшов.

За кілька хвилин вітрило спустилося. Скрегнуло гальмо, розсипаючи навколо човна.цілу зливу крижинок.

— Прощавайте, шкіпере! — кричали хлопчаки, забираючи свої ковзани та зіскакуючи з палуби один по одному. — Щира вам дяка!

— Прощавайте! Проща-ва… Стійте! Ей-ей! Стійте! А де ж мій плащ?

Бен допомагав своєму кузенові перелізти через борт.

— Що він кричить, отой шкіпер?.. Ой, розумію... Ти ж не скинув його плаща, — він у тебе на плечах!

— Так воно й є, — відповів Якоб ламаною англійською мовою і, зіскакуючи з човна, спіткнувся на снасть. — Ось чому йому так важко.

— Тобто, тобі важко, хотів ти сказати, Пооте?

— Атож, тобі важко... це вірно, — це зрозумівши, підтвердив Якоб, виборсуючись із широкого плаща. — Ось, передай йому і скажи, що я дуже дякую за це.

— Ну, тепер час подбати про притулок! — крикнув Пітер, коли вони увійшли до міста. — Мерщій, мерщій, хлопці! Вперед!

РОЗДІЛ XXI

Мінгеер Клееф та його меню

Хлопчики скоро знайшли скромну корчму недалечко від Бреедстраат ("Широкої вулиці"); над вхідними дверима красувався кумедно намальований лев. То була вивіска заїзду "Рооде Леу" (тобто "Червоний Лев"), і держав її Гюйгенс Клееф, гладкий голландець з короткими ногами та вельми довгою люлькою в зубах.

На ту пору хлопчики вже страшенно зголодніли. Сніданок у Гаарлемі тільки роздражнив їхній апетит, що збільшився вдесятеро від бігу на ковзанах та швидкого льоту вітрильника по каналі.

— Ну, господарю, давайте нам мерщій, що у вас є! — скрикнув Пітер, удаючи з себе вельми поважну особу.

— Я можу подати вам усе, чого ви забажаєте... геть чисто все... — відповів мінгеер Клееф, насилу схиляючи в поклоні своє гладке тіло.

— Гаразд. Дайте нам сосисок та пудингу.

— Ах, мінгеере, сосиски вже скінчилися. Пудингу теж немає.

— Ну, то принесіть нам сальмагунді[20] та побільше.

— І сальмагунді закінчилося, паничу.

— Тоді яєць, та швидше.

— Зимові яйця — то недобра їжа, — відповів господар, випинаючи губи та підіймаючи брови.

— Виходить, і яєць немає?.. Так... Ну, давайте кав'яру.

Голландець здійняв догори свої пухкі руки:

— Кав'яру! Таж він цінується, як золото! Хіба ж тут хто має кав'яр на продаж?

Пітер коли-не-колі їв кав'яр удома; він знав, що його добувають з осетра та інших великих риб, але не тямив, скільки він коштує.

— Ну, господарю, то що ж, нарешті, у вас є?

— Що в мене є? Геть-чисто все. В мене є: житній хліб, квашена капуста, картопляний салат та оселедці — найситіші в Лейдені.

— Що скажете, хлопці? — запитав капітан. — До смаку? Згода?

— Згода! Згода! — закричали зголоднілі юнаки. — Хай тільки подає мерщій!

Господар вийшов і повернувся, рухаючися наче уві сні; але незабаром обличчя йому ожило і очі широко розплющились, коли він побачив, з якою казковою швидкістю зникають його оселедці. Після оселедців з'явилися, чи точніше, зникли, картопляний салат, житній хліб та кава... потому — утрехтська вода, змішана з помаранчовим соком, і, насамкінець, скибочки черствого імберового пряника. Той останній делікатес не входив до повсякденного меню; але мінгеер Клееф, скорившись неминучій потребі, урочисто витяг його з своїх особистих запасів і тільки тупо кліпнув очима, коли ненажерливі юні мандрівники встали з-за столу, заявляючи, що тепер вони вже наїлись.

"А звісно... Ще б не наїлись!" — вигукнув подумки господар, але на його лестивому обличчі не відбилося нічого.

Тихенько тручи собі руки, він запитав:

— Чи ваші милості зажадають постелі?

— "Чи ваші милості зажадають постелі?" — насмішкувато проказав за ним Карл. — Що ви маєте на думці? Хіба ж помітно, що нас хилить на сон?

— Зовсім ні, паничу; але, коли б вам потрібні були постелі, то я загадав би зігріти їх та провітрити білизну. Ніхто не спить під вогкими простирадлами в "Червоному Леві".

— Ага, розумію... То як же, капітане? Ми повернемося сюди ночувати?

Пітер звик до зручнішого помешкання, але зараз усе тішило його.

— А чому б то й ні? — відповів він. — Тут ми прегарно себе почуватимемо.

— Ваша милость кажуть щирісіньку правду, — мовив господар вельми шанобливо.

— Як приємно, коли тебе величають "ваша милость"! — сміючися сказав Лудвіг до Ламберта; а Пітер відповів:

— Отже, господарю, приготуйте кімнати на дев'яту годину.

— Я маю прехорошу кімнату з трьома ліжками; на них вистачить місця для всіх ваших милостей, — підлесливо промовив мінгеер Клееф.

— От і гаразд!

— Фью! — свиснув Карл, коли вони вийшли на вулицю.

Лудвіг здригнувся:

— Що тобі?

— Нічого... тільки мінгеер Клееф, господар "Червоного Лева", і гадки не має, якого рейваху ми накоїмо сьогодні ввечері у тій прехорошій кімнаті... Ох, та й літатимуть же в нас подушки, — будьте певні!..

— Струнко! — крикнув капітан. — Ось що, хлопці, я мушу відшукати того славнозвісного доктора Букмана, доки звечоріє. Якщо він у Лейдені, його не важко буде знайти, бо він завжди зупиняється в заїзді "Золотий Орел", коли приїздить сюди. Дивуюсь я, чому ви всі не полягали спати відразу ж. Та коли вже ви не спите, то, як на вашу думку, — чи не піти вам з Беном у музей або у Стадгюйс?

— Згода, — сказали Лудвіг та Ламберт; а Якоб волів іти разом з Пітером. Надаремне намагався Бен умовити його залишитися в заїзді та відпочити Якоб заявив, що він ніколи ще не почував себе так добре і що йому дуже хочеться оглянути місто, — це ж бо його перший приїзд до Лейдена.

-— О, це йому не завадить! — сказав Ламберт. — Як цікаво перебули ми нинішній день, і як чудово ми покатались! Якось не віриться навіть, що тільки сьогодні вранці ми з Брука.

Якоб лозіхнув.

Я теж дуже приємно провів час, — сказав він, — а проте мені здається, що ми подорожуємо вже цілісінький тиждень.

Карл засміявся і пробубонів щось про людей, які тільки те й роблять, що "сплять по двадцять разів на день"...

— Ну, ось ми й дійшли до рогу; не забудьте, що всі ми маємо зібратися в "Червоному Леві" на восьму годину, — сказав капітан, повертаючи разом з Якобом у інший бік.

РОЗДІЛ XXII

"Червоний Лев" стає небезпечним

Хлопчики дуже зраділи, заставши в каміні "Червоного Лева" яскравий вогонь, — його завбачливо запалили під ту пору, коли вони мали повернутися. Карл та його супутники прийшли перші. Слідом за ними з'явилися Пітер та Якоб. їм не пощастило розшукати доктора Букмана. Єдине, що вони вивідали — це те, що нині вранці доктора бачили в Гаарлемі.

— В Лейдені його немає, — сказав Пітерові господар заїзду "Золотий Орел", — то річ абсолютно певна! Адже ж він завжди зупиняється в мене, коли приїздить до нашого міста. Коли б він був приїхав, ціла юрба зібралася б зараз коло моїх дверей, чекаючи на його приписи та поради… Ет! Та й розплодилося ж отих дурнів, що й світу не видно!

— Кажуть, він знаменитий хірург, — сказав Пітер.

— Атож, найкращий у Голландії. Та й що з того? Що з того, що він мастак напихати слабих пілюлями та різати їх ножем? Але ж і грубіян з нього першорядний, — справжнісінький ведмідь, от хто він такий! Ще й місяця не минуло відтоді, як він на цьому ж самому місці назвав мене свинею перед трьома відвідувачами!

— Не може бути! — скрикнув Пітер, прикидаючись, що він здивований та обурений.

— Еге ж, паничу… свинею!.. — повторив господар заїзду, з ображеним виглядом пихкаючи своєю люлькою. — Ет, коли б він не платив мені добрі гроші та не принаджував відвідувачів до мого заїзду, я волів би краще бачити його у Влайтському каналі, аніж пускати до себе в господу…

Раптом господар схаменувся, відчувши, мабуть, що розбалакався надто відверто з незнайомим юнаком, а може, помітивши посмішку, що майнула Пітерові на устах, бо додав уже зовсім іншим тоном:

— То чого ж вам ще треба?.. Вечері? Постель?

— Ні, мінгеере, я тільки розшукую доктора Букмана.

— Ну, то йдіть та пошукайте його деінде. В Лейдені його немає.

Але відкараскатися від Пітера було не так-то легко. Хоч йому й довелося вислухати ще кілька грубощів, а все ж таки він добився дозволу залищити записку славнозвісному докторові, чи, точніше, купив у вельми ласкавого господаря дозвіл написати її тут, а також і обіцянку передати її докторові Букманові, тільки-но той приїде. Скінчивши цю справу, Пітер і Якоб повернулися до "Червоного Лева".

Будинок, що в ньому містився заїзд, був колись дуже хороший і належав одному багатому городянинові; але згодом, як минуло багато років і будинок почав руйнуватися, він кілька разів переходив з рук до рук і кінець кінцем потрапив у власність мінгеера Клеефа. Той дуже любив повторювати, дивлячися на брудні поколені стіни — "Полагодити б його та пофарбувати — то й не знайдеться кращого будинку на цілий Лейден". Будинок був шестиповерховий. Перші три поверхи були однакові завширшки, але різні заввишки; три останні містилися під високим гостроверхим дахом; вони були один менше за другий і звужувалися догори, як здвоєна драбина, й таким чином горішній поверх мав двосхилу стелю. Покрівля була складена з коротких блискучих черепиць, а вікна з маленькими шибками були безладно розкидані по фасаду будинку, не додержуючи ніякої симетрії. А от загальною залою в долішньому поверсі нинішній господар дуже тішився й пишався. Про неї він ніколи не казав: "Полагодити б її та пофарбувати", — адже ж вона була чудовий взірець справжньої голландської охайності та порядку!

Давайте-но зазирнемо до тієї світлиці.

Уявіть собі велику, високу кімнату з неприкрашеними стінами; підлогу в ній вимощено тафельками, що справляють враження, немов їх вирізано з полив'яних череп'яних мисок для паштету: жовта тафелька й червона, жовта й червона — по черзі; отже, все разом нагадує величезну шахівницю. Уявіть собі дванадцять дерев'яних стільців з високими спинками, то стоять попід стінами; уявіть собі величезний глибокий камін, в якому палає вогонь, відбиваючись на шліфованій поверхні сталевих таганів; підлога коло каміна кахляна, облямівка

кахляна, горішня його частина теж кахляна, і на ній красується напис — якесь голландське речення; а над усім тим, вище людського зросту, — вузька камінна поличка, що на ній повно всякої всячини: блискучих мідних свічників, кресал, щоб люльки запалювати, та коробок із трутом. Далі ви побачите в одному кутку кімнати три соснових столи, а в другому — стінну шафу та буфет. В останньому повнісінько кухликів, блюд, люльок, високих коновок, череп'яних та скляних пляшок тощо, а до них притулилося ще й оббите мідними обручами барильце, що стоїть там на високих ніжках. Усе, що є в тій кімнаті, хоч і потемніло трохи від тютюнового диму, але таке чисте, як може бути чистою кожна річ, що її добре вимито милом та вишарувано піском. А тепер нехай уявиться вам така картина: двоє заспаних, обшарпаних чоловіків, у дерев'яних черевиках, сидять коло каміна, що палахкотить перед ними широким полум'ям, сидять собі, обхопивши руками коліна та попихкуючи з коротеньких товстих люльок; тут же таки й мінгеер Клееф, у шкуратяних штанях по коліна, в повстяних пантофлях та короткій, але дуже широкій зеленій куртці, нечутно і важко ходить туди й сюди по кімнаті. Потому — киньте цілу купу ковзанів у куток та посадіть шестеро втомлених, добре вбраних хлопчиків у різних позах на дерев'яні стільці, і ви побачите велику загальну кімнату в "Червоному Леві" такою, якою вона була увечері 6 грудня 184... року.

На вечерю знову подали імберового пряника, нарізаної кружальцями голландської ковбаси, житнього хліба з ганусом, пікулів, пляшку утрехтської води та горнятко вельми підозрілої кави. Хлопчики так зголодніли, що їли все, не перебираючи, та ще й прихвалювали. Один тільки Бен кривився з незадоволення, але Якоб заявив, що він ще зроду так смачно не вечеряв! Попосміявшися та побалакавши трохи, хлопці перелічили свої гроші, щоб з'ясувати справу та припинити дискусію, яка точилася в них з приводу видатків; після того капітан повів свою команду до спочивальні, а на чолі, немов той розвідник незайманих лісів, ішов якийсь засмальцьований хлопчисько, що ніс ковзани та свічника замість сокири.

Один з тих непевних людей, що сиділи коло каміна, почапав до буфета і загадав собі кухоль пива саме в ту хвилину, як Лудвіг, що йшов позаду, виходив з кімнати.

— Не подобається мені погляд того суб'єкта, — шепнув він. Карлові. — Він скидається на пірата або ще на якогось зловмисника.

— Скидається на твою бабуню! — відповів напівсонний Карл зневажливо.

Лудвіг розсміявся, але він був занепокоєний.

— Бабуня чи не бабуня, — прошепотів він, — а, кажу ж тобі, він скидається на одного з бранців на картині "Вутсполен".

— Дурниці! — глумливо всміхнувся Карл. — Я так і знав. Та картина зовсім збила тебе з пантелику. Придивися краще, а може, цей хлопчисько із свічкою скидається на другого лиходія?

— Ба ні, в цього фізіономія чесна, як гаудинський сир. А знаєш, Карле, то таки й справді жахлива картина.

— Гм! Чого ж ти так довго на неї дивився?

— Я не міг відірватися.

Аж ось хлопчики підійшли до "прехорошої кімнати з трьома ліжками". Присадкувата дівчина з довгими сережками у вухах зустріла їх на дверях тої кімнати і, зробивши їм реверанса, пішла собі геть. Вона несла щось подібне до пательні з довгою ручкою та покришкою.

— Як приємно бачити цю штуку! — сказав ван Моунен Бенові.

— Що саме?

— Як, — що? Та це ж грілка! Вона повна прйску; дівчина нагрівала нею наші постелі.

— О! То, виходить, це грілка!.. Еге-е!.. Я їй дуже вдячний, коли так... — пробубонів Бен та й замовк, надто сонний, щоб іще щось додати.

Тим часом Лудвіг все ще говорив про картину, що так дуже його вразила. Він бачив її у вітрині однієї крамниці під час прогулянки. Загалом то була невдало намальована річ: вона зображала двох чоловіків, зв'язаних один із одним спиною до спини, що стояли на борту корабля; тих двох оточувала юрба моряків, які лагодилися кинути їх обох у море. Цей спосіб покарання бранців на смерть звався "вутсполен", тобто обмивання ніг, — його вживали голландці, караючи піратів у Дюнкерку в 1605 році; а іспанці карали так голландців під час жахливої різанини, що наступила по облозі Гаарлема. Хоч і як погано було намальовано ту картину, а вираз на обличчях піратів було віддано добре. Похмурі, доведені до розпачу, вони проте мали такий жорстокий, такий лютий вигляд, що Лудвіг був тайкома вдоволений, бачачи їх у такому безпорадному становищі. Може б він і забув про ту жахливу сцену, коли б не бридкий чоловік, що сидів там унизу коло вогнища. І зараз, пустуючи по-хлопчачому, Лудвіг стрибнув, виробляючи всякі міни, у постіль, сподіваючись, що страшна примара "вутсполена" не з'явиться йому уві сні.

Виявилося, що хвалена кімната була дуже холодна й похмура; вогонь тільки-но розпалили у блискучій кахляній грубці і, здавалося, навіть він тремтів з холоду, намагаючися розгорітись. Вікна були без завісок, і їхні кумедні маленькі шибки виблискували при місячному сяйві, а холодна навоскована підлога здавалася шаром блискучої жовтої криги. Три стільці з тростяними сидіннями стояли попід стіною, чергуючись із трьома вузькими дерев'яними ліжками, що робило ту кімнату подібною до спустілої госпітальної палати. Іншим часом хлопчики нізащо не погодилися б спати по двоє, та ще й на таких

вузьких постелях; але цього вечора їх не лякало, що їм буде тісно, вони ж бо прагнули лиш одного — якнайшвидше покласти свої стомлені тіла на м'які перини, що здіймалися горою на кожному з тих ліжок. Якби хлопці були цієї хвилини в Німеччині, а не в Голландії, вони, певне, вкрилися б замість ковдр другими перинами, набитими пухом або пір'ям. Але подібні розкоші дозволяли собі за тих часів лише багаті або ексцентричні голландці.

Лудвіг, як ми вже знаємо, ще не зовсім втратив свою рухливість та бажання попустувати; а всі інші хлопчики, після однієї чи двох млявих спроб кидатися подушками, полягали спати надзвичайно добропристойно. Ніщо так не приборкує хлопців, як утома.

— На добраніч, хлопці! — пролунав голос Пітера з-під ковдри.

— На добраніч! — подали голос усі, окрім Якоба, що вже давно хріп поруч капітана.

— Слухайте-но, хлопці, — крикнув Карл трохи згодом, — глядіть, щоб з вас, бува, хто не чхнув; Лудвіг-бо й без того такий сполоханий, аж йому в литках застигло!

— Нічого подібного, — відказав Лудвіг стиха. По тому напівголосно знялася коротенька суперечка, яка відразу скінчилася, коли Карл сказав:

— Щодо мене, то я не знаю, що таке страх. А ти — справжнісінький боягуз, Лудвігу.

Лудвіг буркнув щось сонним голосом, але більше не сперечався.

Було вже за північ. Вогонь у грубці тремтів, тремтів, та так і погас, а замість його жовтих зайчиків, що бігали по підлозі, на неї лягли тепер квадратики місячного світла і звільна-звільна посунули по кімнаті. Крім

них, сунулося ще щось, проте наші хлопчаки нічого вже не бачили й не чули. Хлопці, коли вони сплять, — то погана сторожа.

На початку ночі Якоб Поот усе повертався та й повертався на ліжкові, вмотуючись у ковдри, і помалу-малу захопив їх усі. Тепер він лежав, мов лялечка велетенського метелика, поруч напівзамерзлого Пітера: отже, цілком натурально, що Пітерові снилося, наче він стрімголов збігає на ковзанах з якихось невимовно холодних та суворих айсбергів, що нагромаджувалися в країні снів.

Крім місячного світла, кажу ж вам, щось іще сунулося по голій, натертій підлозі — сунулося не так повільно, але так само обережно.

Прокинься, Лудвігу! Пірат з картини "Вутсполен" оживає!

Ні. Лудвіг не прокидається, він тільки стогне уві сні.

Невже ж Карл нічого не чує — відважний, безстрашний Карл?

Ні. Карл бачить уві сні ковзанярські перегони.

А Якоб? Ван Моунен? Бен?

Ні, не чують і вони. Вони теж бачать уві сні ковзанярські перегони та Катрінку; вона співає... і, сміючися, обганяє їх; коли-не-коли до них долітають хвилі звуків, що йдуть від величезного органа.

А тим часом щось тихо сунеться та й сунеться, звільна-звільна...

— Пітере! Капітане Пітере, — наближається небезпека!

Пітер не чув того шепоту; але уві сні він злетів з одного айсберга, що був тисячу футів заввишки, долетів до другого, наштовхнувся на нього, і… прокинувсь.

Ой-ой! Як же холодно! Не сподіваючись на успіх, він проте з усієї сили сіпонув "лялечку"… Та де там! Простирало, ковдра й покривало щільно обмоталися круг непритомного Якобового тіла. Пітер сорно глянув на вікно.

"Ясна місячна ніч, — подумав він. — Чудова погода буде завтра. Еге-ге… що ж то таке?!"

Він помітив якусь незрозумілу річ, що посувалася по підлозі, чи, краще кажучи, — помітив щось чорне, що раптом причаїлося й завмерло, тільки-но Пітер поворухнувся.

Пітер мовчки дивився.

Незабаром оте "щось" знову почало присуватися, все ближче й ближче… То була людина, що повзла, рачкуючи, по підлозі!

Першим імпульсом капітана було покликати товаришів; але він утримався від цього, щоб обміркувати становище.

Людина тримала блискучого ножа в руці. Це було небезпечно; проте Пітер добре панував над собою. Коли голова людини поверталася в його бік, Пітер заплющував очі, прикидаючись, що він спить; але, коли голова відверталася, капітан пильно зорив за нею очима.

Все ближче й ближче підповзав грабіжник, його спина була вже зовсім близько від Пітера. Рука його, що тримала ножа, безгучно поклала зброю на підлогу; потому вона обережно простяглася вперед, щоб нишком стягти одежу зі стільця, який стояв біля капітанового ліжка… Грабіж почався.

Тепер прийшла Пітерова черга! Затамувавши дух, він схопився з ліжка і, зібравши всю свою силу, стрибонув грабіжникові на спину, ошелешивши мерзотника цим ударом. Схопити ножа було справою однієї секунди. Грабіжник почав відбиватися, але Пітер уже сидів верхи на простягненому долі тілі.

— Тільки-но поворухнешся, — крикнув хоробрий хлопчик, силкуючись, щоб його голос звучав якнайгрізніше, — тільки зрушишся хоч на дюйм, я ту ж мить всаджу тобі цього ножа в шию!.. Хлопці! Хлопці! Прокиньтеся! — гукнув він, пригинаючи до підлоги чорняву голову грабіжника і притискаючи лезо ножа до його шиї. — Мерщій, усі до мене, — допоможіть! Я впіймав його! Я впіймав його!

"Лялечка" перевернулася з боку на бік, але не подала ніякого знаку.

— Вставайте, хлопці! — крйчав Пітер, сидячи верхи на грабіжникові. — Лудвігу! Ламберте! А бодай вас! Та ви повмирали, чи що?

Повмирали? Е ні! Ван Моунен і Бен в одну мить зірвалися на рівні ноги.

— Га! Що таке? —— скрикнули вони.

— Я впіймав грабіжника… ось він! — відповів Пітер спокійно. — Лежи тихо, негіднику, а ні, то я тобі голову відчикрижу!.. Тепер, хлопці, зріжте шворку з вашого ліжка… часу маємо доволі… не животіти йому на світі, якщо поворухнеться!..

Пітерові здавалося, що він важить тисячу фунтів, на такій-бо силі він зараз почувся. Та й мав же для того підстави, — адже він тримав ножа у руці! Злодій ричав і лаявся, але не зважувався поворухнутись.

Тим часом схопився і Лудвіг. Величезний складаний ніж, його гордість, лежав у нього в кишені. Той ніж став їм зараз у великій

пригоді. Хлопчики в одну мить стягли з ліжка постіль. Попід нею ліжко було уздовж і впоперек обплутано шворкою.

— Я зріжу її! — крикнув Лудвіг, перепилюючи шворку коло вузла. — Тримай його міцно, Піте!

— Не турбуйся! — відповів капітан, про всякий випадок кольнувши грабіжника ножем.

За хвилину хлопчики дружно заходилися коло шворки. Нарешті, вони її розплели і впевнилися, що шворка та була міцна і довга.

— Тепер, хлопці, — скомандував капітан, — підведіть цьому мерзотникові руки! Схрестіть їх у нього за спиною! Отак.-Пробачте, що я вам заважаю... В'яжіть, та міцніше!

— Атож; і ноги йому зв'язати, негідникові! — кричали збуджені хлопчики, хапаючись один перед одним: вони зав'язували численні вузли й затягали їх що було сили.

Полонений змінив свій тон.

— Ох-ох! — стогнав він. — Згляньтеся над бідним слабим чоловіком... Я сновида, я тільки ходив уві сні.

— Ага, он воно що! — пробурчав Ламберт, затягаючи шворку ще міцніше. — Виходить, ти спав? Ну, то ми тебе розбуркаємо!

Людина пробубоніла крізь зуби якусь люту лайку, а потім скрикнула жалібним голосом:

— Розв'яжіть мене, добрі молоді паничі! Я маю п'ятеро дрібнесеньких дітей удома. Ім'ям святого Бавона присягаюся дати кожному з вас по десять гульденів, тільки відпустіть мене!

—-Ха-ха-ха! — засміявся Пітер.

— Ха-ха-ха! — засміялися всі інші хлопці.

І враз сипонули погрози — та такі погрози, що Лудвіг аж здригнувся, не кидаючи, проте, в'язати грабіжника й затягати вузли з подвоєною енергією.

— Замовкніть, мінгеере розбишако! — сказав ван Моунен застережливим тоном. — Начувайтеся! Ніж коло самісінької вашої горлянки. Не раджу вам нервувати капітана, бо з того не знати що може вийти!

Грабіжник зрозумів натяк і поринув у похмуре мовчання.

Саме в цей мент "лялечка" на ліжкові поворухнулася і сіла.

— Що сталося? — запитав Поот, не розплющуючи очей.

— "Що сталося"! — перекривив його Лудвіг, напівтремтячи, напівсміючися. — Вставай, Якобе! Ось тобі добра робота: йди та посидь на спині в цього чолов'яги, допоки ми вберемося, бо ми тут так задубіли, що мало не пропали.

— Якого чолов'яги? Бодай його грім побив! — скрикнув Поот.

— Ура на честь Поота! — закричали всі хлопчики, коли Якоб, швиденько зісковзнувши з ліжка разом із ковдрою, простиралом та всім

іншим, зирнув по кімнаті, відразу ж збагнув що й до чого і важко сів поруч Пітера на грабіжниковій спині.

Ох, і застогнав же тоді полонений!

— Не варто довше тримати його долі, хлоп'ята, — сказав Пітер, підводячись, і нахилився, щоб витягти в грабіжника пістоля з-за пояса. — Бачте, — за цією небезпечною дрібничкою я вже хвилин із десять стежу очима. Курок зведено, і ця мила іграшка могла стрельнути від найменшого руху. Тепер небезпека минулася. Я мушу одягтися. Ми з тобою, Ламберте, підемо по поліцію. Я й не помітив, що тут так холодно...

— А де Карл? — запитав один з хлопців.

Усі ззирнулися один з одним. Карла не було серед них.

— Ох! — скрикнув Лудвіг, що тепер таки добре злякався. — Де ж це він? Може, він зчепився з грабіжником і його вбито?

— Е, ні, — сказав Пітер спокійно, застібаючи свою дебелу куртку. — Гляньте-но краще під ліжка.

Хлопчики зазирнули під ліжка. Але Карла не було і там.

В цей час вони почули якийсь гамір на сходах. Бен кинувся відчиняти двері. В кімнату, мало не спіткнувшись, ввалився господар; він був озброєний великим дробовиком. Двоє чи троє пожильців ішли слідом за ним; потім дочка його з пательнею в одній руці та свічкою у другій; а позад неї, блідий та переляканий, наш відважний Карл!

— Ось ваш постояльник, господарю, — сказав Пітер, кивнувши на полоненого.

Господар звів свого дробовика, дівчина завищала, а Якоб, багато жвавіше, ніж можна було чекати, швиденько скотився з грабіжникової спини.

—— Не стріляйте, — крикнув Пітер, — йому зв'язано руки й ноги! Давайте-но перевернемо його на спину та подивимося, що воно за один.

Карл швидко зробив крок уперед, кажучи грізним голосом:

— Атож! Ми його перевернемо, та так, що йому не вельми до душі припаде! Яке щастя, що ми його схопили!

— Ха-ха! — розсміявся Лудвіг. — А де ж був ти, добродію Карле?

— Де був я? — відказав Карл сердито. — Як-то — де був? Я похопився зняти тривогу, он що!

Усі хлопчики ззирнулися між собою; проте вони були занадто щасливі і в надто піднесеному настрої, щоб сказати щось прикре. Ого, тепер Карл став дуже сміливий!.. Він перший заходився перевертати безпомічного чоловіка, — адже ж троє інших хлопчаків йому допомагали!

Отож, грабіжник лежав зараз горілиць, насупившись та щось бурмочучи; Лудвіг узяв свічника у дівчини з рук.

— Я мушу добре роздивитися на цього красеня, — сказав він, підходячи до грабіжника зовсім близько; але не встиг він вимовити цих слів, як раптом пополотнів і так здригнувся, що мало не впустив був свічки.

— "Вутсполен"! — скрикнув він. — Хлопці, та це ж той самий чоловік, що сидів коло вогнища!

— Звичайно, це він, — озвався Пітер. — Ми, з дурного розуму, рахували при ньому наші гроші. Але нащо нам згадувати про "вутсполен", брате Лудвігу? Місяць у в'язниці — і тої кари з нього досить.

В цей час повернулася господарева дочка, що за хвилю перед тим вийшла була до сусідньої кімнати. Вона вбігла, тримаючи в руках величезні дерев'яні черевики.

— Гляньте, батьку, — крикнула вона, — ось його здоровезні, бридкі черевики! Це той самий чоловік, що ми його примостили в сусідній кімнаті, після того як молоді паничі пішли спати. Ах! То було дуже необачно, що ми поклали бідних молодих паничів так далеко від нас, — адже ж у лихій пригоді не можна було б подати їм аніякісінької допомоги!

— Мерзотник! — зашипів господар. — Він знеславив мій заїзд! Біжу по поліцію негайно!

За чверть години з'явилося двоє сонних поліцаїв. Загадавши мінгеерові Клеефові прибути рано-вранці разом із хлопчиками до судді й подати скаргу, поліцаї пішли собі геть, забравши зв'язаного грабіжника з собою.

Можна було б подумати, що капітан та його команда вже не заснули цієї ночі. Де ж пак! Ще не знайдено того якоря, який може завадити юності та чистому сумлінню поплисти чародійною річкою снів. Хлопчики занадто потомилися, щоб така дрібниця, як лови грабіжника, могла відібрати їм сон. Трохи згодом вони вже знову лежали в ліжках, поринувши в химерні сни, що в них вплiталися знайомі речі. Лудвіг та Карл постелилися на підлозі. Лудвіг уже забув і "вутсполен", і змагання — геть чисто все; але Карл не стулив ні на хвильку очей. Він чув урочисту нічну музику — мелодійну гру дзвонів, чув гучну калаталку сторожа, що стукала не в лад із дзвонами щочверть години; він бачив,

як місячне проміння зісковзнуло з вікна, як зайнялася світова зоря і заграла рожевими відблисками в кімнаті, — і увесь цей час він думав:

"Фу-у! Який же я йолоп! Отак пошитися в дурні!.."

Карл Сгуммель на самоті із собою, коли ніхто не бачив його й не чув, був зовсім не такий бравий, як отой Карл Сгуммель, що гороїжився перед іншими.

РОЗДІЛ XXIII

Перед суддями

Ви можете не сумніватися, що господарева дочка другого дня заходилася коло печі рано-ранісінько і приготувала хлопчикам чудовий оніданок. У мінгеера був китайський гонг, що зчиняв більше шуму, ніж дванадцятеро обідніх дзвоників. Скоро гуркотання того страшного будильника розлягалося по цілому будинкові, найсонливіші пожильці прокидались і схоплювались як стій з постелі; але господарева дочка не дозволила бити в той галасливий гонг цього ранку.

— Нехай сміливі молоді паничі посплять, — мовила вона до засмальцьованого кухарчука, — а тим часом поспіє гаряча страва, доки вони прокинуться.

Була вже десята година, коли капітан Пітер та його команда зійшли один по одному вниз.

— Пізненько ви встали! — сказав господар невдоволено. — Нам давно вже час до суду. Оце то пригода для порядного заїзду! От ускочив я в халепу! Ви, звичайно, говоритимете суддям щиру правду, молоді панове? Адже ж ви скажете, що дістали добрі харчі та вигідну кімнату в "Червоному Леві"?

— Звичайно, скажемо, — відповів Карл зухвало, — і додамо також, що тішилися тут вельми приємним товариством, хоч нам і довелося приймати гостей надто невчасно.

Мінгеер тільки гостро глянув на хлопця і буркнув "гм!", та й по всьому; але дочка його була балакливіша за нього.. Вона повернулася до Карла і, трясучи своїми сережками, ущипливо сказала:

— Товариство те, мабуть, було не вельми для вас приємне, добродію мандрівниче, — адже ж ви любісінько залишили гостей і накивали п'ятами!

— Зухвале дівчисько! — крізь зуби процідив Карл і почав заклопотано обдивлятися ремінці на своїх ковзанах. А тим часом кухарчук, що стояв за дверима та підслухував крізь щілинку, корчився, заливаючись безгучним сміхом.

Після сніданку хлопчики, разом із Гюйгенсом Клеефом та його дочкою, подалися до суду при поліції.

В своїх свідченнях мінгеер Клееф, головним чином, твердив, що такої нечуваної речі, як грабіжник, зроду-віку не траплялося у "Червоному Леві", не траплялося аж до минулої ночі; що ж.до самого "Червоного Лева", то це вельми пристойний заїзд, не менш пристойний, ніж будь-який інший готель у Лейден і.

Кожен хлопець, по черзі, розповідав усе, що він знав у цій справі, і всі вони стверджували один по одному, що арештант, який сидить зараз за гратами, це та сама людина, що прокралася до них у кімнату пізньої ночі.

— Лудвіг був прикро вражений, коли роздивився, що грабіжник — непоказний на вигляд та невисокий… і це якраз після того, як він,

склавши присягу, обмалював його судові як довготелесого чолов'ягу з широчезними квадратовими плечима та неймовірно важкими ногами!

Якоб заприсягнувся, що його збудив грабіжник, який грюкав та човгав ногами по підлозі; але, відразу ж після свідчень Якоба, Пітер та решта хлопчиків (які дуже шкодували, що не розповіли своєму заспаному товаришеві про все докладно) посвідчили, що злодюга зовсім не ворушився і лежав спокійно від тієї хвилини, як лезо кинджала торкнулося його шиї, аж до тієї, як, зв'язавши йому руки й ноги, перевернули горілиць, щоб подивитися, що воно за звір.

Господарева дочка сказала таке, що одному хлопцеві щоки вкрилися рум'янцем, а всі судді посміхнулися: вона заявила, що "якби не було там цього вродливого панича (й показала на Пітера), їх усіх зарізали б у ліжках, — оцей-бо жахливий чоловік мав величезного, блискучого ножа при собі, та такого довжелезного, як рука вашої честі"; і ще запевняла вона — "вродливий панич боровся із злодієм що було сили, намагаючись вирвати в нього ножа; але панич надто скромний, — щасти йому боже, — щоб про це розповідати".

Кінець кінцем по тому, як громадський обвинувач закінчив короткий перехресний допит, свідків було відпущено, а справу грабіжника передано на розгляд карного суду.

— Негідник! — люто кинув Карл, коли хлопчики вийшли на вулицю. — його треба негайно посадовити в тюрму. Коли б я був на твоєму місці, Пітере, я ту ж мить порішив би його!

— Йому пощастило, виходить, що він потрапив до великодушніших рук, — відказав Пітер спокійно. — Здається, його вже арештовували й раніше, обвинувачуючи в крадіжці із зломом. Він нічого не встиг украсти цього разу, але зламав защіпку на дверях, а це, скільки мені відомо, однаково, що грабунок з погляду закону. До того ж він ще й був

озброєний ножем, а це, звичайно, погіршить його становище, — ото бідолаха!

— "Бідолаха"! — перекривив його Карл. — Можна подумати, що він твій брат!

— Авжеж, мій брат, та й твій також, Карле Сгуммелю, як на те пішлося, — відповів Пітер, пильно дивлячись Карлові в вічі. — Ми не можемо сказати, що вийшло б з нас самих за інших обставин. Адже ж нас чуйно охороняли від лихого вже з того часу, як ми народилися на світ. Щасливе життя вдома та добрі батьки, можливо, зробили б з того чоловіка чудову людину замість злочинця. Дай боже, щоб суд зцілив його, а не скрушив!

— Хай буде так! — закінчив Ламберт гаряче, а Лудвіг ван Гольп подивився на брата з таким захопленням та гордістю, що Якоб Поот, який був єдиний син у своїх батьків, зажадав від щирого серця, щоб маленький його брат; похований у старій церкві, там удома, зостався живий і підростав би та мужнів разом із ним.

— Гм! — буркнув Карл. — Дуже добре бути безгрішним і вміти все прощати й таке інше, але я маю тверду вдачу. Всі ці чудові ідеї скочуються з мене, як градини… а проте нікому до того немає діла, хоч би там що.

Пітер відгадав просвітки добрих почуттів у цій незграбній поступці; він простяг Карлові руку і промовив щиро й сердечно:

— Знаєш що, хлопче, — давай-но потиснемо один одному руки й будьмо добрими друзями, хоч ми й частенько лишаємося кожний при своєму погляді щодо багатьох питань.

— Не так часто, як ти гадаєш, — похмуро пробубонів Карл, міцно стискаючи Пітера за руку.

— Гаразд, — відказав Пітер жваво. — А тепер, ван Моунене, послухаймо, які бажання має Бенджамін. Куди він хотів би піти?

— .До Єгипетського музею, — відповів Ламберт, швиденько порадившися з Беном.

— Це на Бреедстраат. Отже, до музею. Ходімо, хлоп'ята!

РОЗДІЛ XXIV

Обложені міста

— Оцей майдан перед нами, — сказав Ламберт, ідучи поруч Бена, — надзвичайно привабливий улітку: тоді тут чудово в затінку дерев, його звуть Руїни. Багато років тому геть чисто увесь цей майдан був забудований, а Рапенбургський канал — отой! — протікав посеред вулиці. Одного разу, саме тут, на каналі, стала на якорі баржа, що везла у Дельфт сорок тисяч фунтів пороху, а матросам заманулося зварити собі обід на палубі; і незчулися вони, сер, як уся ота штука раптом злетіла в повітря; загинула сила-силенна люду, і мало не три сотні будинків були зруйновані тим вибухом дощенту.

— Як! — скрикнув Бен. — Невже вибухом зруйновано аж триста будинків?

— Атож, сер; мій батько був у Лейдені в той час. Він розповідав, яке то було страхіття, — люди втрачали розум з горя та з жаху! Вибух стався саме опівдні і скидався на вибух вулкана. Вся оця частина міста зайнялася в одну мить, будинки валилися, а чоловіки, жінки та діти стогнали під руїнами… Сам король прибув до міста і, як каже мій батько, поводився шляхетно, — він перебув на вулицях цілісіньку ніч і додавав відваги тим, що зосталися живі та намагалися погасити пожежу і врятувати якомога більше людей з-під каміння й уламків. Заходами короля по цілому королівстві збиралося пожертви на користь

потерпілих, окрім того, їм виплачено сто тисяч гульденів з державної скарбниці. Батькові було лише дев'ятнадцять років на ту пору; це трапилося 1807 року, здається, але батько чудово все пам'ятає. Друг його, професор Лузак, був також серед убитих. На спомин про нього прибито табличку в церкві Святого Петра, і — дивна річ! — на ній вирізьблено зображення професора у тому саме вигляді, в якому його знайдено після вибуху.

— Яка чудна фантазія! А пам'ятник Бургааву теж у церкві Святого Петра?

— Я не пам'ятаю. Може, Пітер знає.

Бен дуже зрадів, почувши від капітана, що пам'ятник справді там і що вони, мабуть, зможуть побачити його сьогодні.

— Ламберте, — провадив далі Пітер, — запитай Бена, чи бачив він портрет Ван дер Верфа у ратуші вчора ввечері.

— Ні, — мовив Ламберт. — Я можу відповісти замість нього. Було вже надто пізно, щоб іти туди. Слухайте, хлопці, ви собі не уявляєте, скільки Бен знає! Це надзвичайно! Він уже встиг розповісти мені мало не цілий том з історії Голландії. Б'юся об заклад, що він напам'ять знає всю історію облоги Лейдена.

— В такому разі, пам'ять у нього присмалена, — докинув слово Лудвіг, — бо, якщо Більдердейковий погляд щодо того правдивий, — там була досить гаряча справа.

Бен дивився на них із запитливою усмішкою на устах.

— Ми говоримо про облогу Лейдена, — пояснив Ламберт.

— О, так, так, — з запалом сказав Бен, — я зовсім забув за неї! Адже ж усе те відбувалося саме тут… Крикнім тричі "ура" на честь старого Ван дер Верфа… Ур…

Ван Моунен перебив йому мову, хапливо кинувши "цить!", і пояснив, що голландська поліція, хоч би й яка була вона патріотична, навряд чи дозволить, щоб шестеро хлопчаків репетували на вулиці серед білого дня.

— Що таке? Не можна кричати "ура" на честь Ван дер Верфа?! — обурено скрикнув Бен. — На честь одного з найвидатніших людей в історії? Хто б подумав! Чи ж не тримався він проти кровожерних іспанців протягом довгих-довгих місяців? Адже ж ворог оточив Лейден з усіх боків; величезні чорні форти посилали вогонь і смерть у самісіньке серце міста… але ніхто й не подумав про капітуляцію! Кожний чоловік був тоді герой, а жінки й діти теж були відважні та люті, як леви… Коли вичерпалися запаси харчів, люди повиривали геть-чисто всю траву, що росла між камінням… Городянам довелося їсти коней, котів, собак та щурів, — і вони ще й раділи з того!.. Потім на людей пішла моровиця… Сотнями вмирали вони на вулицях… але ніхто й не помислив про капітуляцію!.. І ось, коли вони не мали вже сили терпіти, коли народ, хоч і який він був завзятий, обступив Ван дер Верфа на майдані, благаючи його скласти зброю, — що ж сказав тоді благородний старий бургомістр? — "Я заприсягнувся обороняти це місто, — сказав він, — і з божої помоги наміряюся це зробити! Якщо моє тіло може вгамувати ваш голод, візьміть його й поділіть між собою… але й не думайте про капітуляцію, допоки я живий… — Урра!.. Ур…

Бен повівся так буйно і так голосно закричав, що Ламберт жартома ляснув свого друга долонею по губах. В результаті зчинилася блискавична колотнеча: зіткнувшись, хлопці відскакували один від одного, як гумові м'ячі; дорослі дивляться на такі сутички з жахом, а жовтодзюбі безвуськи — із радісним захватом.

— Що сталося, Бене? — запитав Якоб, кидаючися вперед.

— О, нічогісінько! — відповів Бен, засапавшись. — Просто ван Моунен злякався, щоб, бува, не вибухнув бунт на англійський манір у цьому добропристойному місті. Він не дав мені крикнути "ура" на честь старого Ван дер….

— Так! Так… То негаразд — кричати… збивати бучу задля цього… — сказав Якоб ламаною англійською мовою. — Ти побачиш зображення старого Ван дер Дуса в ратуші.

— Побачу старого Ван дер Дуса? Я гадав, що там висить портрет Ван дер Верфа…

— Так, — відповів Якоб. — Ван дер Верф… атож… Ну, то що з того? Вони обоє однаково хороші…

— Авжеж, Ван дер Дус був благородний старий голландець, але він — не Ван дер Верф. Я знаю, він обороняв місто, як цеглина, і…

— І навіщо ти таке кажеш, Бенджаміне? Він обороняв місто не цеглинами; він бився, як справжній солдат, він стріляв з гармат. Ти любиш брати на глум усе голландське.

— Ні! Ні! Ні! Я сказав, що він обороняв місто, як "цеглина". А це дуже висока хвала по-нашому. Ми, англійці, звемо навіть герцога Веллінгтона[21] "цеглиною".

Бенове пояснення збило Якоба з пантелику; але він охолонув уже з першої досади.

— Та то пусте. Я не зрозумів спочатку, що мова мовиться про цеглину, а на думці мається солдат; але то пусте.

Бен добродушно розсміявся і, помітивши, що його кузен утомився розмовляти по-англійському, повернувся до свого друга, який знав обидві мови:

— Ван Моунене! Кажуть, що ті самі поштові голуби, які принесли втішні вісті обложеному місту, знаходяться десь отут, у Лейдені. Я дуже хотів би подивитися на них. Подумай-но тільки! Що б воно було, коли б у найнебезпечнішу хвилину вітер рапто.м не змінився на низовий та не погнав би морські хвилі на берег? Адже ж саме через те землю позаливала тоді вода й потопила силу-силенну іспанців, і той вітер посприяв голландським кораблям попливти простісінько понад суходолом з людьми та провіантом і підійти аж до міської брами! А голуби, знаєш, — вони зробили тоді голландцям величезну послугу: вони переносили туди й сюди листи і таке інше... Я читав десь, що відтоді про тих голубів побожно піклувалися, а коли вони попропадали, з них пороблено чучела та поставлено, щоб краще зберегти їх, у ратуші. Ми обов'язково мусимо на них глянути.

Ван Моунен засміявся.

— В такому разі, Бене, — мовив він, — коли ти поїдеш до Рима, ти, мабуть, зажадаєш побачити тих гусей, що врятували Капітолій. А проте, це зовсім легка справа — побачити наших голубів. Вони містяться у тому ж самому будинкові, де й Ван дер Верфів портрет. А коли оборонялися завзятіше, Бене: під час облоги Лейдена чи під час облоги Гаарлема?

— Знаєш, — відповів Бен, подумавши, — Ван дер Верф — один з моїх улюблених героїв; ми ж усі маємо своїх улюбленців серед видатних історичних осіб, — чи не так? Але я все ж гадаю, що облога Гаарлема зрушила його оборонців на мужніший, героїчніший опір, ніж навіть облога Лейдена; крім того, гаарлемські оборонці дали лейденським страдникам приклад відваги та непохитності, їхня ж бо черга настала раніше.

— Я небагато знаю про гаарлемську облогу, — сказав Ламберт, — знаю добре тільки одне, що те сталося 1573 року. А хто переміг?

— Іспанці, — відповів Бен. — Голландці трималися багато місяців. Жодний чоловік не хотів складати зброї, і жодна жінка також. Жінки стали до зброї і билися завзято поруч своїх чоловіків та батьків. Три сотні жінок воювало під командуванням Кенау Гесселар, видатної жінки, що була така ж відважна, як і Жанна д'Арк. Увесь цей час місто було обложене іспанцями за проводом Фредеріка Толедського, сина того красня герцога Альба. Відрізані від геть усякої допомоги зокола, городяни не мали вже й найменшої надії на порятунок, а проте вони голосно сміялися і кепкували з ворога, стоячи на міських мурах. Вони навіть шпурляли хліб у ворожий табір, показуючи тим, що не бояться голодної смерті.

До самісінького кінця трималися вони мужньо й відважно, не облишаючи надії на допомогу, що її так і не дочекалися… І все зухваліші й зухваліші робилися вони, доки не вичерпалися всі їхні харчові запаси. Тоді почалося страхіття! Сотні заморених голодом людей падали мертві на вулицях, а живі, що й самі ледь трималися на ногах, докладали неймовірних зусиль, щоб їх поховати. Нарешті, обложені вирішили вжити останнього одчайдушного засобу: замість того, щоб гинути з муки й повільно вмирати, вони вишикуються в каре, поставивши найбезсиліших у середину, і кинуться всі до одного назустріч своїй смерті, хоч і немає майже ніяких шансів на те, щоб їм пощастило пробитися крізь великі юрми ворожого війська. Іспанці якимсь робом про те довідались і, знаючи, що для голландців нічого неможливого не існує, вирішили розпочати переговори.

— Давно б час, на мою думку.

— Авжеж. Через ошук та зрадництво іспанці швидко дістали спромогу ввійти у місто, пообіцявши недоторканність та прощення всім, окрім тих, кого самі городяни визнали б за потрібне засудити на смерть.

— Та невже! — промовив Ламберт, дуже зацікавлений. На тому справа й закінчилася, мабуть?

— Зовсім ні, — відповів Бен, — бо герцог Альба наказав своєму синові не милувати нікого.

— Ага, то он воно коли зчинилася жахлива гаарлемська різанина! Тепер я пригадую. Аж ніяк не можна дивуватися, що голландці ненавидять Іспанію, коли читаєш, як їх катували герцог Альба та його посіпаки; хоч я припускаю, що й наші часом мстилися над своїми ворогами надзвичайно жорстоко. А втім, як я вже тобі казав, я маю дуже невиразне уявлення про історичні події. Все в мене переплуталось… починаючи від всесвітнього потопу й кінчаючи битвою під Ватерлоо. Проте ясно одне, — над герцога Альба не було на світі мерзеннішого падлюки.

— Того ще надто мало, — сказав Бен. — А втім, мені навіть думати гидко про такого негідника. Що з того, що він мав розумну голову на плечах і був умілий полководець, і таке інше й таке інше! Отакі люди, як Ван дер Верф, ото… Що сталося?

— От тобі й на! — мовив ван Моунен, зупинившись насеред вулиці і здивовано озираючись на всі боки. — Ми проминули музей, і я ніде не бачу наших хлопців. Вернімося назад.

РОЗДІЛ XXV

Лейден

Хлопчики зустрілися в музеї й відразу ж почали оглядати його величезні колекції старожитностей, збагачуючи свої знання новими цікавими подробицями щодо життя Єгипту — прадавнього й сучасного. Бен та Ламберт частенько відвідували Британський музей, і, невважаючи на те, багатство лейденських колекцій вразило їх

надзвичайно. Тут було експоновано хатнє начиння та посуд, одежу, зброю, музичні інструменти, саркофаги та мумії чоловіків, жінок, котів, ібісів та інших тварин.

Наші мандрівники побачили масивну золоту обручку, що її носив один єгипетський фараон у ті часи, коли люди, що перетворилися в оці самі мумії, можливо, бадьоро простували вулицями Фів; побачили розмаїті коштовні оздоби, подібні до тих, що їх носила колись фараонова дочка і що їх винесли з собою діти Ізраїля, коли вони виходили з Єгипту.

Тут були й інші цікаві старожитні речі з Риму та Греції, а також дивовижний римський посуд, що його знайшли під час розкопок біля Гааги, — все те збереглося з давніх-давен, ще відтоді, як співвітчизники Юлія Цезаря оселялися в цій місцевості. Де вони тільки не оселялися?

Оглянувши все, хлопці вийшли з цього музею й подалися до другого, природознавчого; там вони обдивлялися надзвичайну колекцію викопних тварин, кістяків, птахів, мінералів, коштовних самоцвітів та інших експонатів; але наші хлопці були ще тільки хлопчики, а не вчені, і через те не дуже-то розумілися на всьому тому; вони лише ходили серед отих збірок і дивилися на все широко розкритими очима, радіючи, що знають бодай хоч дещо з природознавства, та від щирого серця прагнули багато ширшого знання.

Навіть кістяк миші вразив Якоба. Та й що ж тут дивного? Адже йому зроду не доводилося бачити, щоб оці манесенькі звіринки, які так бояться кицьок, бігали гольцем голі, "роздягнені" аж до самісіньких кісточок — і чи міг він собі уявити, що в них такі чудернацькі шиї?

Крім природознавчого музею, треба було зайти ще й до церкви Святого Петра, у якій містилися меморіальна дошка професора Лузака та пам'ятник Бургаавові з урною, зроблені з білого й чорного мармуру; на тому пам'ятникові були викарбувані емблеми чотирьох періодів

людського життя та медальйон із зображенням Бургаава, прикрашений його улюбленим девізом: "Simplex sigillum veri" [22].

Хлопчики одержали дозвіл зайти до громадського саду, що в ньому влітку залюбки прогулювалися та відпочивали лейденці; обминувши голі дуби та фруктові дерева, вони зійшли на високий горб, що стояв у центрі саду. Тут височіла колись кругла вежа, — тепер від неї залишилися самі руїни; дехто твердив, що її збудував Генгіст, англосаксонський король, а інші доводили, що це був замок одного з стародавніх графів Голландії.

Хлопчики вилізли на кам'яний мур. Та, на жаль, видко було не вельми далеко. Вежа була колись набагато вища; два століття тому знесилені мешканці обложеного Лейдена розпачливо кричали до вартового, що стояв на самісінькому вершечку: "Чи йде хто до нас на допомогу? Вода прибуває? Що ти там бачиш?"

І протягом багатьох місяців вартовий відповідав тільки одне: "Нема допомоги... Я бачу навкруг нас лише ворогів".

Бен відігнав від себе ці думки й почав пильно дивитися вниз на дерева із голим гіллям: у своїй уяві він заповняв той садок веселими групами людей, що, відпочиваючи там, розважалися. Він намагався забути про лиховісні хмари диму над стародавніми бойовищами, намагався уявити собі тільки безжурні хмаринки тютюнового диму, що в'ються-звиваються над купками чоловіків, жінок та дітей, які з насолодою попивають чай або каву на свіжому повітрі. Аж раптом... і незчувся він, як сталася "трагедія", — усім його прегарним намірам наперекір!

Поот перехилився через край високого муру... Адже від того йому піде обертом голова і він полетить униз, — це ж так йому властиво!.. Бен з досадою відвернувся. Якщо цей хлопчисько з такою слабкою

головою зважується на такі витівки, ну то й хай собі падає. Аж раптом… Який жах! Що означає цей страшенний гуркіт?

Бен так і прикипів на місці. Він зміг тільки вимовити:

— Якоб!

— Якоб! — підхопив чийсь переляканий голос, за ним — іще чийсь. Мало не зомліваючи, Бен примусив себе повернути голову. Він побачив юрбу хлопчиків край муру… але Якоба серед них не було!

— Праведне небо! — скрикнув він, кидаючися вперед. — Де мій кузен?

Юрба розступилася. Власне кажучи, не юрба, — там стояло тільки чотири хлопчики! А Якоб… а Якоб сидів між ними, тримаючись за боки, і реготався від щирого серця.

— Я налякав вас усіх? Правда? — сказав він своєю рідною голландською мовою. — Гаразд, я розповім вам, як це трапилось. Отут на мурі лежала велика каменюка, а я простягнув… простягнув ногу… хтів посунути її… трошечки, розумієте?.. Враз, несподівано, каменюка я-ак шугоне униз.., аж зашуміло! Я й беркицьнувся догори ногами… Ну, та дарма! Допоможіть мені підвестися, хлоп'ята!

— Ти забився, Якобе? — скрикнув Бен, помітивши, що обличчя його кузенові трошки скривилося, коли хлопці допомагали йому звестися на ноги.

Якоб знову спробував засміятися:

— О ні… трішечки болить, коли стояти, та то пусте!

Пам'ятника Ван дер Верфові, що знаходиться в церкві Гоогландске Керк, не можна було того дня оглядати; зате хлопчики дуже приємно пробавили час у Стадгюйсі, тобто в ратуші. Ратуша — це довга, неправильної форми будівля, з деякими елементами готичного стилю, досить незграбна щодо, архітектури, але мальовнича від довгого віку. Здавалося, що маленьку дзвіницю з її мелодійними дзвонами було знято з якоїсь іншої будівлі і нашвидкуруч приставлено до ратуші, щоб викінчити її остаточно.

Зійшовши по розкішних сходах угору, хлопчики опинилися в темнуватому приміщенні, де висів шедевр Лукаса Ван-Лейдена, чи то Гюйгенса, голландського художника, що народився триста сімдесят років тому; він добре малював уж£ тоді, коли ще мав лиш десять років, а коли йому сповнилося п'ятнадцять — став славетним митцем, його картина "Страшний суд", невважаючи на те, що намальовано її за давньої давнини, є справді видатний твір. Проте хлопчиків зацікавила не так мистецька вартість картини, як те, що це — триптих, тобто, що намальовано її на трьох окремих дошках; таким чином — бокові частини, з'єднані шарнірами із середньою, головною, можуть, якщо треба, складатися і закривати собою головну.

Історичні картини Гарел де Моора та інших славнозвісних голландських художників також сподобалися нашим хлопцям, а Бена довелося мало не силою відтягти від потемнілого старовинного портрета Ван дер Верфа.

Ратуша, так само як і Єгипетський музей, стоїть на Бреедстраат, найдовшій і найкрасивішій вулиці Лейдена. На цій вулиці немає каналу, а будинки з гостроверхими фронтонами, пофарбовані у розмаїті кольори, справляють надзвичайно мальовниче враження; деякі з них дуже високі і мають гостроверхі східчасті фасади; інші — немов припадають до землі, схиляючись перед імпозантними громадськими будівлями та церквами. Чиста, простора, обсаджена гіллястими деревами та прикрашена великою кількістю розкішних особняків, ця вулиця витримує порівняння із найкращими вулицями Амстердама. її

тримають у бездоганній чистоті; багато риштаків на ній покрито дощаними лядами, які відтуляються, як люки; до них прилаштовано помпи з блискучими мідними оздобами, що їх раз у раз витирають та начищають громадським коштом.

Місто перетинає сила водяних шляхів, що їх утворює дельта річки Рейну, яка тече тут повагом, немов утомлена своєю довгою подорожжю; проте понад півтораста кам'яних мостів сполучають роз'єднані вулиці. Ця річка зовсім не схожа на той прекрасний, на ввесь світ відомий Рейн, що вільно й велично несе свою воду; тут вона відбуває за рів навколо валу, що ним обведено Лейден, і через неї перекинено звідні мости коло великих масивних брам, які ведуть до міста. Красиві, широкі алеї з чудовими крислатими деревами тягнуться вздовж каналів і надають будинкам, що стоять на відшибі, ще відлюднішого вигляду, підкреслюючи дух затворництва, який позначився на цілому місті.

Оглядаючи будівлі на Рапенбургському каналі, Бен був трошки розчарований зовнішнім виглядом славнозвісного Лейденського університету. Але згодом, коли він згадав історію цього університету — як урочисто заснував його принц Оранський у віддяку за мужність, що її виявили городяни під час облоги; коли він пригадав собі видатних людей — діячів просвіти й науки, які колись училися тут, та подумав про сотні студентів, що користуються тепер усіма вигодами його аудиторій та знаменитих музеїв, він ладен був зректися будь-яких претензій до його архітектурної недосконалості, хоч і відчував, що архітектурні оздоби не завадили б такому вельми видатному культурно-освітньому закладові.

Пітер та Якоб дивилися на будівлю з іще глибшою, так би мовити, з особистою цікавістю, — вони ж бо мали за кілька місяців увійти сюди вже як студенти.

— Бідолашному Дон-Кіхотові довелося б увесь час пускати в діло свого списа у цій частині світу, — сказав Бен, коли Ламберт звернув його увагу на своєрідність та красу лейденських околиць. — Тут безліч

вітряків. Ти, звичайно, пам'ятаєш, який завзятий герць стався між ним і таким вітряком одного разу.

— Ні, — відповів одверто Ламберт.

— Я теж не пам'ятаю... тобто пам'ятаю, та не досить виразно. Але щось подібне трапилося йому під час його мандрів, а якщо ні, то могло трапитись... Глянь на ті вітряки, — як шалено крутять вони своїми величезними руками, немов які привиди, що й справді могли б підбити недоумкуватого лицаря на смертельний герць. Дивом великим дивуєшся, дивлячися на них! Ван Моунене, допоможи мені порахувати їх, — оті, що ми їх зараз бачимо. Я хочу вписати велику цифру до моєї записної книжки.

І після ретельного підрахунку, за яким стежила вся команда, добродій Бен написав олівцем: "Грудня... 184... року, бачив близько Лейдена дев'яносто вісім вітряків".

Бен хотів був відвідати старий мурований млин, що в ньому народився художник Рембрандт; але відмовився від свого наміру, довідавшися, що йти туди далеченько. Навряд чи багато хлопців, так само голодних, як і Бен, вагалися б довго, куди їм іти: чи до Рембрандтової домівки за милю звідси, а чи до заїзду тут поруч, де можна було попоїсти. Бен вибрав останнє.

Після сніданку хлопчики відпочили трошки, а потім... а потім загадали дати собі ще один сніданок, що його для годиться назвали обідом. По обіді вони сиділи в заїзді та грілися, — всі, за винятком Пітера, який витратив цей час на марні розшуки доктора Букмана.

Коли він повернувся до заїзду, команда була вже наготовлена до того, щоб знову стати на ковзани й рушати далі. Тепер хлопчики були за тринадцять миль від Гааги, вони добре відпочили й почувалися на такій

же силі, як і вчора вранці, коли виходили з Брука; ще й настрій був у них чудовий, а крига — просто розкіш!

РОЗДІЛ XXVI

Палац і ліс

Летячи щодуху вперед, хлопці бачили по дорозі багато красивих сільських садиб, збудованих та оздоблених по щиро голландській уподобі; надзвичайне враження справляли величезні, показні будинки, дбайливо викохані садки, прямокутні живоплоти та широкі канави, що через них де-не-де перекинено мости із хвірткою посередині, яка акуратно замикалася на ніч. Ці канави, що по всіх напрямах перетинали ландшафт і що вода на них улітку присмагає, давно вже втратили ту плівку і тепер блискотіли, відбиваючи від себе сонячне проміння, немов довгі стрічки з прозорого скла.

Хлопчики бадьоро мчали на ковзанах та раз у раз добували з кишень своїх пряники, роблячи це надзвичайно спритно, — і пряники ту ж мить зникали в їхніх ротах.

. Пробігли вже дванадцять миль. Іще докласти трошки зусиль— і вони добігли б до Гааги, але ван Моунен запропонував змінити курс і увійти до міста через Босх.

— Згода! — згукнули всі хлопці одноголосно, і ковзани злетіли їм з ніг в одну мить.

Босх — це розкішний парк, чи ліс, майже дві милі завдовжки; серед нього стоїть славнозвісний "Дім у лісі" — "Гюйс ін'т Босх" — що був колись королівською резиденцією.

Будинок цей, зовні занадто простий для палацу, розкішна опоряджено всередині і Оздоблено чудовими фресками — тобто, стіни

та стелі там розмальовано: на них зображено фарбами групи людей та розмаїті орнаменти, що їх малювали ще по вогкій штукатурці. Деякі кімнати вкрито китайським шовком з майстерним гаптуванням.

В одній з кімнат висить багато фамільних портретів; серед них є група королівських дітей, що колись були втратили батька, який загинув на ешафоті під сокирою. Тих дітей багато разів малював голландський художник Ван-Дейк, двірський маляр їхнього батька Карла I, короля Англії. То були дуже красиві діти… Скільки лиха обминув би англійський народ, коли б оті діти були такі ж гарні серцем і душею, як були гарні на вроду!

Парк, що оточує палац, надзвичайно привабний, особливо влітку, коли квіти та птахи перетворюють його на казкову країну. Довгі ряди розкішних дубів підводять свої горді чола, знаючи, що жодна блюзнірська рука не зважиться їх порубати. Та й справді — протягом багатьох століть ліс оцей шанується мало ке як священце місце. Дітям не вільно зламати тут ані сучечка; сокира дроворуба зроду не грюкала в цьому лісі. Навіть війна та повстання побожно обминули його, припинивши на короткий час свій спустошливий похід.

Іспанський король Філіпп, що сотні голландців віддавав на страту, заборонив наказом торкати бодай хоч гілочку в цьому чудовому лісі… Одного разу, як дійшло до тяжкої скрути, держава вже вирішила була принести його в жертву, щоб поповнити майже вичерпану скарбницю; але народ кинувся рятувати свій ліс і, віддаючи що міг, зібрав потрібну суму грошей, зарадивши лихові, та не дав знищити Босха.

Отож нема нічого дивного, що тутешні дуби їакі величні, такі відважні. Птахи, прилітаючи сюди з усієї Голландії, розповідають їм, як по інших місцях підрізають та підстригають дерева, надаючи їм різноманітної форми… а вони — босхівські дуби — стоять незаймані. Рік минає за роком, а вони вільно ростуть собі й розростаються, розвиваючись все буйніше та краси набираючись. Широко розкинулося їхнє листя і бринить піснями, кидаючи від себе прохолодну тінь на

галявини й стежки, та киває до свого відбитку в залитих сонцем ставках.

Тим часом, неначе нагороджуючи людей за те, що їй хоч у цьому місці дозволяють жити на свій смак, природа відхиляється від незмінної одноманітності і вбирається у шанобливо подаровані їй прекрасні шати: зеленими оксамитними килимами вкриті галяви; стежки крутяться, зміяться серед дерев; шаріють скрізь запашні квітки; а ставки та небо ззираються поміж собою, одне одним милуючись.

Навіть цього зимового дня Босх був прекрасний. Його дерева стояли з голими вітами, але під ними, як завжди, леліли ставки, — брижі на них пригладилися, й поверхня стала рівною, як скло. Над ними ясніла небесна блакить і, дивлячись униз крізь гущавину дерев, бачила другу небесну блакить, хоч і не таку яскраву, що дивилася вгору з-за гущавини рослин під кригою.

Ніколи ще захід сонця не здавався Пітерові таким красивим, як зараз, коли сонце обмінювалося прощальними поглядами з вікнами та блискучими дахами будинків у місті, що розгорнулося перед ним, як на долоні. Ніколи ще сама Гаага не здавалася йому такою принадною. О ні, він уже не Пітер ван Гольп, що збирається відвідати величезне місто, і не юнак, що кохається в туристських мандрівках; так, так, —-він лицар, шукач пригод, дорожнім пилом припалий і стомлений з дороги; він — хлопчик-мізинчик, що виріс великий, він Фортунатус[23], що поспішає до зачарованого замка, де на нього чекають розкоші та спокій, — адже ж дім його рідної сестри лише за півмилі звідси!

— Нарешті ми як слід спочинемо, хлопці! — крикнув він у захваті. — Тепер ми можемо розраховувати на королівські вигоди — на м'які постелі, теплі кімнати, на добру їжу. Я не розумів раніше, які ж то чудові речі!.. Наша ночівля в "Червоному Леві" навчила кожного з нас шанувати свою рідну домівку.

РОЗДІЛ XXVII

Принц-крамар та сестра-принцеса

Пітер мав рацію, малюючи в своїй буйній уяві дім сестри, як зачарований замок. Він був просторий і елегантний, і здавалося, що чари німої тиші оповили його з усіх боків. Навіть лев, що пригнувся коло брами, був зовсім як живий, тільки обернений в камінного якимось чаклуванням.

Всередині той дім стерегли "духи" в образі червоновидих служниць, що нечутно вибігали на гук дзвіночка або дверного молотка. Тут був і кіт, з вигляду такий же мудрий, як і Кіт у Чоботях; а в передпокої — бронзовий гном, що його обов'язки полягали в тому, щоб стояти з простягненими вперед руками та приймати палички й парасольки від гостей.

Захищений добрими мурами, цвів тут "Садок насолоди", і квіти, які красувалися в ньому, вірили, що нині літо, а блискотливий фонтан весело сміявся сам до себе, знаючи, що Дід Мороз до нього не підкрадеться.

Тут була й "Зачарована красуня" також, — вона з'явилася саме в ту хвилину, коли прийшли хлопчики; але тільки-но Пітер, як справжній принц, легко збіг по сходах нагору й поцілував її в повіки, чари розвіялись. Принцеса обернулася в його рідну сестру, а чарівний замок — простісінько в один з найкращих та найвигідніших будинків Гааги.

Як і слід було сподіватися, хлопців прийняли тут дуже сердечно. По тому, як вони побалакали трохи з привітною господинею, один із "духів" запросив їх до пишного столу, що його було накрито в кімнаті з червоними драпіровками, де підлога та стеля блищали, як вилощена слонова кістка, а всі люстра враз зацвіли рожевощокими хлоп'ячими обличчями, куди б ти не кинув оком.

Отепер перед ними поставили кав'яр, і сальмагунді, і ковбасу, і сир, а крім того, ще й салат, і фрукти, і бісквіт, і кекс. Як могли хлопчики уминати таку мішанину, — тієї таємниці не міг збагнути Бен; адже салат був кислий, а кекс був солодкий; фрукти були легкі й запашні, а сальмагунді тяжке і гостре від цибулі та риби. А втім, хоч Бен і дивувався, він і сам наївся донесхочу і незабаром тяжко замислився: що ж його вибрати до смаку, — чи каву, чи анісовий напій? А як приємно було, що страви подавалося на блюдах з матового срібла, як приємно було пити з лікерних чарочок, що з них любісінько могла б пити навіть сама Тітанія, цариця ельфів! Згодом юнак написав своїй матері, що хоч і які хороші та добірні речі є в них удома, а проте він ще й досі не знав, що таке кришталь, порцеляна та срібні сервізи, допоки не відвідав Гааги.

Певна річ, що Пітерова сестра дуже швидко довідалася про всі пригоди наших хлопчаків: як вони пробігли на ковзанах понад сорок миль і милувалися дорогою різноманітними чудовими краєвидами; як вони загубили гаманця і знайшли його знову; як один з їхньої команди впав, і як через те вони мали нагоду розкішно проїхатися човном під вітрилами; та як, на додаток до всього, вони впіймали грабіжника і, таким чином, удруге врятували свого непосидючого гаманця.

— А тепер, Пітере, — сказала його сестра, коли розповідь закінчилась, — ти мусиш негайно написати в Брук, що ваші пригоди досягли найвищої точки, — що тебе й твоїх товаришів узято в полон.

Хлопчики здивовано глянули на неї.

— Е ні, я того не зроблю, — засміявся Пітер. — Ми мусимо вийти звідси завтра опівдні.

Але сестра його вирішила інакше, а голландку не так-то легко примусити змінити те, що вона поклала зробити. Коротше кажучи, вона спокусила хлопців такими принадними розвагами, була така жвава й

весела, так лагідно вмовляла їх і навела стільки незаперечних доказів, по-англійському та по-голландському, що очі в хлопців засяяли від захвату, і всі вони погодилися перебути в Гаазі принаймні два дні.

Потім мова зайшла про ковзанярські перегони; мефроу ван Генд радо пообіцяла на них прибути.

— Я побачу твій тріумф, Пітере, — мовила вона, — адже ж ти найпрудкіший ковзаняр з усіх, кого я знаю.

Пітер почервонів і тихенько кашлянув, а Карл відповів за нього:

— Так, мефроу, він бігає дуже прудко, але всі брукські хлопці — добрі ковзалі… навіть, голодранці. — І він вороже подумав про бідолашного Ганса.

Мефроу засміялася.

— Ну що ж, тим цікавіші будуть змагання, — сказала вона. — Запевняю, що кожному з вас я щиро бажаю здобути перемогу.

Тієї хвилини до кімнати увійшов її чоловік, мінгеер ван Генд, і хлопчаки були остаточно зачаровані.

Незримі феї цієї господи відразу ж оточили їх і зашепотіли, що Яспер ван Генд має таке ж молоде й свіже серце, як і вони самі, і якщо він любить щось на цьому світі понад працю, то це — сонячне світло та веселощі. Феї шепнули також, що він має велике любляче серце і розумну голову на плечах, і кінець кінцем дали хлопцям зрозуміти, що коли мінгеер ван Генд що каже, то він це каже щиро.

А через те, коли господар, потискуючи кожному з них руки, привітно казав: "Як добре, що ви до нас завітали!" — хлопці відразу ж відчули, що

можуть триматися в цій господі зовсім вільно й розвеселилися, як вивірки.

У вітальні були хороші картини, чудові статуї, теки з рідкісними голландськими гравюрами; крім того, багато красивих і цікавих речей, вивезених з Китаю та Японії. Хлопчикам здавалося, що треба було б витратити щонайменше міся;ць на огляд усіх скарбів, які зберігалися в цій кімнаті.

Бен помітив англійські книги на столі, — і це було йому дуже приємно. Він побачив також над різьбленим піаніно великі портрети Вільгельма Оранського та його дружини, англійської королеви, і це на певний час зблизило Англію й Голландію в його серці.

В той час, як Бен роздивлявся портрети, мінгеер ван Генд розповідав хлопчикам про свою нещодавню подорож до Антверпена. Там народився коваль Квентін Матсейс, що, з кохання до дочки одного художника, вчився малярства, доки й сам не став видатним малярем; хлопчики запитали господаря, чи бачив він Матсейсові роботи.

— О, звичайно! — відповів той. — І вони чудові! Його славнозвісний триптих у каплиці Антверпенського собору особливо хороший. Там на центральній дошці намальовано саме той момент, коли Ісуса знімають з хреста; але мушу признатися, мене більше зацікавив його колодязь.

— Який колодязь, мінгеере? — запитав Лудвіг.

— Він у самісінькому (центрі міста, біля того самого собору, що його високу дзвіницю збудовано так тонко, так майстерно, що французькому імператорові вона нагадувала брабантське мереживо. Над колодязем зроблено готичний дашок, увінчаний фігурою лицаря при повній зброї. Все те коване з металу й доводить, що Матсейс був великий майстер на своє діло, — чи то біля горна, чи то біля мольберта: та й справді,

найбільшої слави зажив він головним чином тим, що надзвичайно майстерно вмів кувати залізо.

А далі мінгеер показав хлопчикам розкішне чавунове берлінське кольє, яке він купив у Антверпені. Ця чавунова коштовна річ, що складалася з красивих, дуже тонкої роботи, медальйонів із прегарними малюнками, обрамованими чудовим різьбленням та ажурним орнаментом, — була гідна того, як сказав він, щоб її носила найпрекрасніша жінка в їхній країні. Після чого він з поклоном та. милою усмішкою презентував те кольє зашарілій мефроу ван Генд.

Щось промайнуло на вродливому обличчі молодої жінки, коли вона схилилася над подарунком; її чоловік помітив це й промовив серйозно:

— Я читаю твої думки, любонько.

Вона кинула на нього жартівливо-задирливий погляд.

— А! Тепер я впевнений, що прочитав їх вірно. Ти думала про тих самовідданих жінок, що без них Пруссія, може, загинула б. Я догадався про це по гордому вогникові, що блиснув у твоїх очах.

— Виходить, гордий вогник у моїх очах облудний, — відказала вона. — Я й гадки не мала про такі видатні події. Щиро кажучи, я просто думала про те, як пасуватиме це кольє до мого блакитного парчевого вбрання.

— Так, так! — кинув, трохи зніяковівши, її чоловік.

— Але ж я можу згадати й про них, Яспере, і це зробить іще ціннішим твій дарунок. Ти не забув тих подій, Пітере? Пам'ятаєш, що сталося, коли французи вдерлися до Пруссії й за браком коштів країна не могла оборонятися від ворогів? Жінки перетягли тоді шальку терезів,

віддавши своє срібне начиння та коштовні речі до державної скарбниці...

"Ага! — подумав мінгеер ван Генд, піймавши погляд своєї мефроу, в якому раптом спалахнув вогонь. — Тепер гордий вогонь горить по-справжньому".

Пітер зауважив лукаво, що й після тієї події не зменшилося жіноче марнолюбство: жінки аніскілечки не змінилися; адже ж вони ще й досі не кинули носити коштовні покраси! Хоч вони й повіддавали своє золото та срібло державі, але ж замінили все те на чавун, бо аж ніяк не могли обійтися без своїх цяцьок.

— То що з того? — сказала господиня, спалахуючи знову. — Зовсім не гріх любити красиві речі, їх роблять з матеріалу, якого дозволяють обставини. Я можу лише сказати, що жінки врятували свою вітчизну й побічно втворили дуже важливу галузь промисловості. Чи не так, Яспере?

— Звичайно, любонько, — відповів їй чоловік. — Але Пітер чудово знає й сам, що в цілому світі жінки завжди стояли дуже високо, коли наставали дні злигоднів для їхньої вітчизни, тим паче (й він уклонився своїй дружині), що його співвітчизниці займають видатне місце в літописах жіночого патріотизму та самовідданості.

Потому, повернувшись до Бена, господар забалакав до нього по-англійському про прекрасне стародавнє бельгійське місто. Між іншим, він розповів і про походження його назви— Антверпен. Бена вчили, що слово "Антверпен" походить від слів "аан' тверф" (на верфі); але мінгеер ван Генд пояснив йому ту назву багато цікавіше.

Дія діялася, як переказують, близько трьох тисяч років тому... Величезний велетень, що звався Антігонус, жив коло річки Сгельд (Шельд), на тім місці, де стоїть зараз місто Антверпен. Той велетень раз

у раз відбирав половину товарів у всіх моряків, що пропливали повз його замок. Звичайно, декотрі з них намагалися чинити йому опір. У таких випадках Антігонус хапав непокірливих крамарів і, щоб навчити їх кращого поводження надалі, рубав їм праві руки та кидав ті руки в річку. Слова "ганд — верпен" (чи то "кидання рук"), перетворившися на Антверпен, дали назву цьому місту. На гербі міста зображено дві руки; адже ж це найкращий доказ, що то не легенда, а щирісінька правда, а особливо, коли в те хочеться вірити!

Кінець кінцем один герой, на ім'я Брабо, подужав-таки того страшного велетня і кинув його в річку Сгельд; і герой Брабо також дав назву одній провінції, — а саме Брабантові. З того часу голландські крамарі плавають тією річкою спокійно.

— Що ж до мене, — закінчив господар, — то я вельми вдячний старому Антігонусові за те, що з його легкої руки місту приписують таке романтичне походження.

Після того, як мінгеер ван Генд розповів двома мовами переказ про Антверпен, йому заманулося розповісти хлопцям ще й інші легенди, — одні англійською мовою, другі голландською; таким чином, хвилини, що їх несли на своїх плечах моторні гноми та велетні, хутко збігали, допоки годинник не нагадав усім, що час уже спати.

Важко було перервати таку приємну балачку, але життя у ван Гендовій господі точилося розмірено і точно, мов заведений механізм. Ні в якому разі не дозволялося затримуватися на порозі по тому, як усі сердечно сказали одне одному: "На добраніч!" А коли наші хлопчики йшли сходами нагору, незримі хатні феї знову вилися навколо них і шепотіли їм на вухо, що порядок та точність були головною підвалиною добробуту господаря.

Ніяких "прехороших кімнат із трьома ліжками" не було тут, у цьому будинкові. Щоправда, в деяких спочивальнях стояло по два ліжка, але

кожен гість спав окремо. Під ранок знати було, що цього разу не тільки Якоб, а й кожен хлопчик скидався на лялечку метелика, — так-бо позавірчувалися всі вони у свої ковдри, — і вже кого-кого, а Пітера те аніскілечки не турбувало.

Обвівши кімнату очима, Бен помітив у кутку ловкенький шнурок від дзвіночка, а потім, хоч і як він утомився, почав роздивлятися свою постіль. Кожна річ дуже його дивувала: і чудова тонка пошивка, облямована дорогим мереживом, з вишиваними на ній розкішним гербом та монограмою, і "декбед", — величезна шовкова ковдра завширшки, як ліжко, — тобто перина, напхана лебедячим пухом, і вистьобані покривала з рожевого єдвабу, вишивані гірляндами квітів... Він довго не міг заснути, думаючи про те, яке в нього незвичайне ліжко, — таке зручне й красиве, дарма, що таке незвичне! Вранці Бен уважно оглянув ще й верхнє покривало, бо хотів описати його в своєму наступному листі додому. То було розкішне японське покривало, — і гатунок тканини був чудовий, і яскраве його забарвлення було надзвичайно кольористе, та й коштувало воно не менш як триста доларів.

Паркетна підлога в цій кімнаті була начищена до блиску і майже вся вкрита пишним килимом, облямованим рясною чорною торочкою. У другій кімнаті навколо килима видно було смугу підлоги з атласного дерева. Стіни тієї кімнати, обвішані гобеленами, були вкриті темно-червоним шовком і прикрашені вгорі позолоченим карнизом, який відбивав від себе сонячне світло й кидав проміння на блискучу підлогу.

Над дверима тієї кімнати, де спали Якоб та Бен, було прилаштовано бронзову лелеку, яка, простягнувши шию, тримала у дзьобі лампу, що світила гостям при вході у ті покої. Поміж двома вузькими ліжками з різьбленого тюльпанового та чорного дерева, стояв старовинний клейнод родини ван Гендів, масивне дубове крісло, що на ньому сидів колись Вільгельм Оранський під час одного засідання ради. Навпроти стояв хитромудро різьблений комод, прекрасно сполірований, повнісінький коштовної білизни; обік нього стояв стіл, а на столі лежала

велика біблія, що її величезні золоті защіпки здавалися нікчемними в порівнянні з міцною, ребристою оправою, здатною пережити шість поколінь.

На каміновій поличці красувала модель корабля, а над нею висів старовинний портрет Петра Великого, котрий, як ви те знаєте, дав колись голландським портовим котам добру нагоду подивитися на короля, а це — один з котячих привілеїв[24]. Петро I, дарма що був він російський цар, не соромився працювати, як простий корабельний майстер, на саардамських та амстердамських доках, щоб згодом навчити своїх співвітчизників удосконаленого голландського методу кораблебудування. Отим прагненням якнайгрунтовніше вивчати та якнайкраще виконувати кожну, навіть найменшу, справу і зажив він собі слави та прізвиська Петра Великого.

Петро, тобто Пітер, маленький (порівняно з першим, звичайно) устав раніш за всіх того ранку; знаючи пунктуальність свого зятя, знаючи, як старанно додержуються порядку в його господі, він перш за все подбав про те, щоб ніхто з хлопців не заспав. Ох, і важко ж було розбуркати Якоба Поота! Але, витягши юнака з ліжка та попотягавши його за допомогою Бена по кімнаті, врешті-таки Пітер його збудив.

Тим часом, поки Якоб одягався та ойкав, — повстяні-бо пантофлі, що йому дали їх, як гостеві, були надто тісні для його розпухлих ніг, — Пітер написав до Брука листа, інформуючи друзів про щасливе прибуття команди до Гааги. Крім того, він попросив свою матір переказати Гансові Брокерові, що доктор Букман ще не прибув до Лейдена, але що листа із Гансовим проханням залишено в готелі, де доктор завжди мешкає, коли приїздить до міста. "Скажіть йому також, — писав Пітер, — що я знову завітаю туди, коли повертатимуся додому через Лейден. Бідолашний хлопець, очевидячки, цілком певний, що "меестер" ту ж мить полетить рятувати його батька, але ж ми краще знаємо того старого добродія-грубіяна, — отже, можемо не сумніватися, що він ніколи не зробить такої речі. Добре було б відразу ж послати до них якого-небудь амстердамського лікаря, якщо, звичайно, юфроу[25]

Брінкер погодиться прийняти когось іншого, опріч такого великого короля медиків, який є доктор Букман. — Знаєте, мамо, — додав Пітер, — я завжди вважав, що дім сестри моєї ван Генд досить тихий та нудний; але запевняю вас, — він тепер зовсім не такий. Сестра каже, що наша присутність зігріла його на цілу зиму. Брат ван Генд дуже привітний до нас усіх. Він каже, дивлячися на нас, що йому дуже хотілося б, щоб у його господі було повно своїх власних хлопчиків. Він обіцяв дозволити нам поїздити верхи на його породистих вороних конях. Він запевняє, що вони смирні, як кошенята, якщо не попускати їм поводи. Бен, як каже Якоб, чудово вміє їздити верхи, та й ваш син Пітер дещо тямить у тій справі; отже, сьогодні вранці ми з ним разом поїдемо верхи, як лицарі за давньої давнини. Брат ван Генд сказав, що коли ми обоє повернемося додому, він дасть Якобові свого англійського поні й добуде ще троє коней; і тоді вся наша команда пишною кавалькадою продефілює по місту із самим господарем на чолі. Він поїде на тому вороному коні, що прислав йому батько з Фрісландії. Чалий кінь моєї сестри, красень із довгим білим хвостом, закульгав, і зона не хоче сідати на іншого; а ні, то й вона поїхала б з нами. Я насилу заснув учора ввечері після того, як сестра сказала мені про цей план. Тільки думка про бідолашного Ганса Брінкера та його хворого батька стримувала мене… коли б не те, я заспівав би з радощів. Лудвіг уже дав нам і назву "Брукська кавалерія". Ми тішимо себе надією, що матимемо дуже імпозантний вигляд, особливо, коли поїдемо низкою — один за одним…"

Надії "Брукської кавалерії" справдилися. Мінгеер ван Генд швидко добув добрі коні; отже, всі хлопчики змогли покататися верхи, хоч і не було серед них таких вправних вершників, як Пітер та Бен. Вони досхочу надивилися на Гаагу; та й Гаага надивилася на них, похваляючи їх уголос — викриками галасливих хлопчаків та гавканням запряжних собак; похваляючи їх і нишком — поглядами ясних очей, які, не заглядаючи надто глибоко, блищали, зиркаючи на красеня Карла, та іскрилися сміхом, забачивши одного гладкого юнака з пухкими щоками, що двигтіли, коли він важко гйцав у сідлі, підскакуючи "гоп-гоп, гоп-гоп, гоп!"

Коли хлопчики повернулися додому, вони почали вихваляти величезну кахляну грубу у вітальні, одноголосно визнавши її за вельми корисну річ у господі: адже ж навколо неї можна було зібратися й погрітись, не боячися обпекти собі носа чи застудити спину. Груба була така велика, що вона, здавалось, огрівала цілий будинок. її чиста біла поверхня, з виглянсуваними мідяними кільцями, мала дуже привабливий вигляд. Невважаючи на те, невдячний Бен, — хоч він і добре зігрівся біля цієї груби й почував себе дуже вигідно, — вирішив поглузувати з неї у своєму наступному листі, написавши, що груба в Голландії обов'язково мусить скидатися на величезну снігову вежу, а ні, то ця країна не була б країною суперечностей.

Описувати все, що хлопчики бачили й робили того дня й наступного, значило б перетворити цю маленьку книжку на товстелезний том. Вони оглянули мідеплавильний завод, де вироблялися гармати; дивилися, як вогняна рідина ллється у форми, і спостерігали напівголих ливарників, які стояли в затінку, наче демони, що граються з полум'ям. Хлопчики захоплювалися величними громадськими будівлями та масивними приватними будинками, прекрасними вулицями та чудовим Босхом, що ним пишаються всі голландці, які люблять красу природи. Палац, із його блискучими мозаїчними підлогами, з його фресками на стелях та розкішними орнаментами, сповнив Бена захватом. А проте його здивувало, що деякі церкви були опоряджені дуже просто, — тобто зовні вони здавалися часом досконалими в архітектурному відношенні, але всередині в них було порожньо й нудно серед тих голих, побілених стін.

Коли б не було історичних документів, церкви Голландії могли б розповісти майже всю її історію. Я не говоритиму тут про все це докладно, скажу тільки, що Бен, — який читав про боротьбу й страждання цієї країни та про те, як страшно мстилася вона часом над своїми ворогами, — не міг ходити по голландських містах без того, щоб не перескакувати думкою, здригаючись від жаху, через криваві східці її історії. Він не міг забути ні Філіппа Іспанського, ані герцога Альби, навіть і тоді, коли думав, радіючи, про той розквіт, який наступив у

Нідерландах після визволення. Він шукав у очах найсумирніших голландців те полум'я, що колись осявало змучені обличчя зневірених, поставлених поза законом людей, які, з гордістю носячи своє прізвисько "гези" (тобто "старці"), — прізвисько, що його приклали їм їхні гнобителі, — стали грізною силою на суходолі й на морі. В Гаарлемі Бена дивувало, що гаарлемське повітря не розтинають більше лементом та голосінням три тисячі жертв герцога Альби. В Лейдені серце йому сповнювалося чуттям жалю, коли він думав про довгу процесію вкритих рубцями, зголоднілих городян, які, після припинення облоги, із Адріаном ван дер Верфом на чолі, ледве-ледве дибали, шкандибаючи, до величезної церкви, щоб проспівати хвалебних гімнів, складаючи подяку за те, що Лейден, нарешті, вільний! І Бенові прийшло на згадку, — адже ж городяни зробили це раніше, ніж спожили того хліба, що його привезли їм голландські кораблі. Вони хотіли спочатку скласти богові хвалу, а потому вже угамувати голод. Тисячі тремтячих голосів радісно співали подячної пісні. Якийсь момент вони лунали все голосніше й голосніше… але раптом спів урвався і перейшов у ридання: жодна людина з усієї величезної юрби не мала сили співати далі.

Тут, у Гаазі, ще й інші думки зринали Бенові в голові: про те, як згодом Голландія проти волі підставила свою шию під французьке ярмо і як після нестерпної наруги та пригноблювання вона рішуче скинула його з себе. Саме за це вона подобалась Бенові. Хіба ж мужня нація, — думав він, — погодиться тяжко працювати, вносити все своє багатство до державної скарбниці чужої країни та віддавати цвіт своєї молоді до чужого війська! Минуло не так багато часу відтоді, як англійські гармати бухали біля берегів Німецького моря. Боротьба скінчилася нарешті! Голландія стала незалежною державою!

Дійшовши такого висновку, Бен приготувався якнайбільше натішитися й намилуватися кожним дивом голландської столиці. Мінгеерові ван Гендові дуже сподобався його щирий та розумний пізнавальний інтерес… а проте, він був властивий і всім іншим членам команди: в жодній мандрівці не брали участі такі веселі й спостережливі хлопчики, як наші.

РОЗДІЛ XXVIII

По Гаазі

Хлопці й незчулися, як промайнула повз них картинна галерея у Моріц Гюйсі[26], одна з найкращих у світі. А вони ж перебули в ній аж дві години! Така-бо сила там усякої всячини, — було на що милуватися, було що й оглядати. Щодо королівського кабінету раритетів, який містився у тому ж таки будинкові, то хлопчикам здавалося, що вони допіру заскочили в нього, хоч вони майже півдня його обдивлялись. Здавалося так, немов Японія обсипала всі його стіни своїми скарбами. Довгий час Голландія, яка завжди стояла на першому місці у торговельних справах, була єдина країна, що торгувала з Японією. Отож, відвідавши музей у Гаазі, можна грунтовно ознайомитися із японською матеріальною культурою.

Кімнату по кімнаті в тім музеї заповняють колекції, вивезені з Японії: костюми, що їх носили японці — представники різних класів та різних професій, оздоби, начиння, зброя, вояцький обладунок, хірургічні інструменти тощо. Тут зберігається також і майстерно зроблена японська модель острова Дезіни, голландської факторії в Японії. Коли дивишся на ту модель, здається, немов то справжній острів, але ти бачиш його крізь скельця перевернутого бінокля, відчуваючи, що сам ти — Гуллівер, який несподівано опинився серед японських ліліпутів. На тому острові ти бачиш сотні людей у національних костюмах: вони стоять, випростані на ввесь свій зріст, стоять навколішках, нахиляються, простягають руки, — і всі щось роблять або удають, що роблять, — а їхні житла; меблі, посуд тощо, все те відтворено якнайдетальніше і якнайточніше. У другій кімнаті стоїть величезний черепаховий ляльковий будиночок, опоряджений у голландському стилі та залюднений статечними голландськими ляльками; глянеш на них — і маєш виразне уявлення про те, як живуть люди в Голландії.

Гретель, Гільда, Катрінка, ба навіть горда Річі Корбес були б у захваті від такого будиночка; але Пітер та його завзята команда

пробігли поуз і не глянули на нього. А от знаряддя до війни мали честь затримати хлопчиків на цілу годину; які ж бо тут були кийки, які смертоносні кинджали, яка вогнепальна зброя і, найголовніше, які надзвичайні японські мечі, що ними можна розрубати людину навпіл одним ударом!

Були в цій колекції й китайські та й інші східні раритети. Зберігалися тут також і нідерландські історичні реліквії, що на них наші юні голландці дивилися спокійно, не виявляючи ніякого захоплення, хоч потай і пишалися, показуючи їх Бенові.

Тут стояла також і модель саардамської хатини, що в ній Петро Великий жив короткий час, поки працював там як корабельний майстер. Тут же таки були експоновані й шкіряні торбинки та чашки, що колись належали гезам-конфедератам, які, об'єднавшися під проводом принца Оранського, звільнили Голландію від іспанської тиранії; була тут експонована й шпага адмірала ван Спейка, що за десять років до цього загинув, самохіттю висадивши свій корабель у повітря; а також і ван Тромпів панцер із слідами від куль. Якоб роздивлявся навкруги, сподіваючись побачити ту саму мітлу, що її відважний адмірал прив'язав був до вершечка щогли — але її тут не було.

Жилет, що його англійський король Уїльям (Вільгельм) Третій[27] мав на собі в останні дні свого життя, викликав у Бена великий інтерес; і всі хлопчики оглядали із змішаним почуттям побожної шани та жаху той одяг, що його мав на собі Вільгельм Мовчазний, коли Балтазар Джерертс убив його в Дельфті. Рудувато-коричнева шкіряна куртка та простий плащ із сірого сукна, м'який повстяний капелюх та високий комір із брижами, з якого звішувалася одна з гезівських медалей — усі ці речі були на вигляд зовсім не розкішні, але темні плями й дірки від куль надавали куртці трагічної значності. Бен охоче вірив, дивлячися на це вбрання, що Мовчазний Принц, як те й пристало такій шляхетній вдачі, вбирався надзвичайно просто. Але аристократичні упередження англійського хлопчика стали дибки, коли Ламберт розповів йому про те, яким способом Вільгельмова наречена вперше прибула до Гааги.

— Прекрасна Луїза де Коліньї, що батько її та перший чоловік загинули під час Варфоломіївської ночі, мала приїхати, щоб стати принцеві за четверту дружину і, звичайно, — розповідав Ламберт, — ми, голландці, були надто галантні, щоб дозволити дамі прибути до міста пішки. Ні, сер, ми послали (точніше, — мої предки послали) по неї чистий відкритий поштовий візок з дошкою, покладеною впоперек нього, щоб вона могла на ній сидіти!

— Ай справді дуже галантно! — скрикнув Бен ущипливо, але ввічливо всміхаючись. — Адже вона була дочка французького адмірала.

— Та невже? Слово честі, я мало про те не забув. Але, знаєш, голландці жили дуже просто й невибагливо за доброго давнього часу; ми ж бо ще й досі дуже простий, скромний народ. Ван Гендова господа — то безперечний виняток, май це на увазі.

— Дуже приємний виняток, на мою думку, — сказав Бен.

— Звичайно, звичайно. Але, між нами кажучи, хоч мінгеер ван Генд нажив своє багатство сам і може дозволити,собі які завгодно розкоші, а проте потреби в нього дуже скромні.

— Певно, що так, — мовив Бен глибокодумно; і в той же час погладив свою верхню губу та підборіддя, бо на них, як він нещодавно помітив, з'явилися приємні докази того, що він скоро стане дорослий мужчина.

Блукаючи пішки по місті, Бен частенько згадував хороші англійські тротуари. Тут, як і по інших містах, не було ні узбіччя, ні зведених над рівнем вулиці тротуарів для пішоходців, — але вулиці були чисті та рівні, й усі екіпажі дотримувалися дуже точно приділеної їм частини для проїзду. Дивна річ, сани зустрічалися тут майже так само часто, як і розмаїті екіпажі на колесах, хоч ніде не було ані кришечки снігу. Санки голосно скребли по цеглинах або по бруковім камінні; до деяких із них

спереду було прилаштовано спеціального апарата, який поливав вулицю водою, щоб полоззя не так терлися об брук; своєрідну, досить неприємну, "музику" інших саней заглушала олія, що капала з ганчірки, якою кучер коли-не-коли змащував полоззя.

Бен був дуже здивований, що голландські робітники пораються так нечутно коло свого діла. Навіть біля пакгаузів та доків не було ніякої метушні, ніхто з робітників не перегукувався один із одним. Порух люльки, поворот голови або, щонайбільше, помах руки, — і кожен вже знав, що саме слід йому робити. Тяжкі вантажі сиру або оселедців перевантажувалися з візків та барж у пакгаузи без жодного слова; але ж кожний прохожий мусив начуватися, що його щохвилини можуть чимось торохнути по голові: голландець-бо рідко дивиться вперед чи назад, коли він біля чогось працює.

Бідолашному Якобові Поотові, що й так уже набрався досить лиха під час цього походу, аж сперло груди, коли його влучило велике кружало сиру, яке один гладкий голландець перекидав своєму сусідові-робітникові; але Якоб обтруснувся, підбадьорився й пішов собі далі, не виявивши аж ніякісінького обурення.

Бен висловив йому своє глибоке співчуття з цієї нагоди, але Якоб заявив, що то "пусте".

— То чого ж ти так скривився, коли тебе тріснуло отим сиром?

— Чого я скривився? — повторив Якоб поважно. — Того, що цей… цей…

— Цей… Що — цей? — наполягав Бен лукаво.

— Цей… цей… як же воно зветься по-вашому, оте, що відчуваєш носом?

Бен засміявся.

— О, ти маєш на увазі — запах?

— Атож. Так, так! — підхопив Якоб. — Саме запах. Я дуже не полюбляю запаху сиру, і через те скривився.

— Ха-ха-ха! — зареготав Бен. — От тобі й маєш! Голландському хлопцеві не до вподоби запах голландського сиру!? Оцьому вже я ніколи не повірю!

— Як собі хочеш, — спокійно відповів Якоб, у доброму гуморі, чимчикуючи поруч Бена. — Почекай, поки й тебе влучить отакеньке кружальце сиру… от тоді сам побачиш.

Саме цієї хвилини до Бена озвався Ламберт:

— Стривай, Бене! Ось і рибний базар. Зараз, узимку, тут нічого особливо цікавого не побачиш. Але ми можемо піти подивитися на лелек, якщо хочеш.

Бен знав, що лелек у Голландії особливо шанують, і що зображення цього птаха красується на гербі її столиці. Юнак звернув увагу, що на дахах сільських будиночків навіть кладуть возові колеса, спокушаючи цим лелек вити на них свої гнізда; він бачив чимало таких величезних гнізд на очеретяних гостроверхих стріхах протягом усієї дороги від Брука до Гааги. Але зараз була зима. Гнізда стояли порожні. Не було вже в тих гніздах ненажерливих пташенят, що роззявляють роти — точніше, дзьоби — коли прилітає до них величезна білокрила птаха з простягненими шиєю й ногами, несучи їм у дзьобі сніданок, що звивається так принадно… Довгодзюбі тепер далеко, — вони шукають корм на Африканських берегах; а коли вони повернуться сюди весною, Бена вже тут не буде, у цій країні дамб.

Через те він усе намагався проштовхатися вперед, коли ван Моунен вів його за собою по рибному базарі, — він-бо прагнув довідатися, чи подібні голландські лелеки до тих меланхолійних, похмурих птахів, що він їх бачив у лондонських зоологічних садах.

То була стара історія! Приручений птах — смутний птах, хоч би хто що казав. Ці лелеки жили в якихось халабудках, прикуті ланцюгами за ноги, немов які злочинці, хоч і вважалося, що їм віддається шана, раз їх утримують громадським коштом. Улітку їм дозволялося походжати по базарі, де рибні рундуки правили їм за безплатні їдальні. Неторкані делікатеси, — приміром, сира риба та покидьки з різниць, — валялися коло їхніх халабудок і зараз, але вільні птахи, що перетворилися на міських мешканців, байдуже стояли на одній нозі і, вигнувши назад свої довгі шиї та схиливши голови набік, задумливо мружили очі. Як радо проміняли б вони своє становище свійських пестунів на метушливе життя будь-якої страшенно заклопотаної лелеки-матері чи то лелеки-батька, що виховують свою невгомонну сім'ю на даху похилої старої будівлі і, весело вилітаючи поширяти в небесній блакиті, кожного разу смертельно лякаються вітряків, що лопотять своїми величезними крилами.

Бен скоро вирішив (і мав рацію), що Гаага з її прекрасними вулицями та громадськими парками, в яких ростуть широкогіллясті в'язи, — чудове місто. Переважна більшість тутешніх городян убиралася так само, як і в Лондоні, чи то в Парижі, і його британські вуха частенько тішила тут музика англійських слів. Місцеві крамниці багато в чому відрізнялися від крамниць на Оксфорд-стріт та Стренді у Лондоні, але їх часто прикрашало друковане оголошення про те, що "тут розмовляють англійською мовою". Інші крамниці оголошували, що мають лондонський портер на продаж, а один ресторан навіть обіцяв почастувати своїх відвідувачів "англійським ростбіфом".

В усіх крамницях над вхідними дверима обов'язково висіла табличка з написом: "Табак те кооп" ("Продається тютюн"). Замість кольорових скляних куль у вікнах або високих банок з п'явками, коло входу до

кожної аптеки стояла дерев'яна голова турка з роззявленим ротом або, — якщо аптека була більша й багатша, — стояла дерев'яна фігура китайського мандарина, що позіхав, широко розтуляючи рота.

Деякі з тих чудернацьких голів забавляли Бена надзвичайно; здавалося, що вони допіру проковтнули дозу якихось ліків; але ван Моунен заявив, що він не вбачає в них нічого кумедного. Аптекар має рацію, ставлячи "гапера" (фігуру з роззявленим ротом) коло своїх дверей, так-бо відразу видно, що його крамниця — то ж таки "аптека"!

Іще одна річ дуже зацікавила Бена, а саме — візочки продавців молока. То були маленькі візки, навантажені блискучими мідяними бачками або череп'яними глечиками, і в ті візки були запряжені собаки. Молочар поважно йшов біля свого візка, керуючи собакою, і розливав молоко покупцям. Декотрі з тих продавців, що торгували рибою, мали також візочки з собачим запрягом, і коли собака продавця оселедців зустрічався із молочаревим собакою, то обов'язково гарчав. Часом молочарів собака пізнавав свого приятеля, що також тягнув візка з молоком йому назустріч, — ой, як же тоді деренчали та дзеленькотіли бачки та глечики, особливо, коли вони були порожні! Обидва собаки поривалися вперед і, немов зовсім не. чуючи, як свистіли на них їхні хазяї, кидалися один до одного, щоб зустрітися на півдорозі. Часом вони задовольнялися тільки з того, що допитливо обнюхували один одного; але здебільшого дрібніший собака приязно хапав більшого за вухо або заводився з ним, і вони починали вовтузитись, щоб трохи розім'ятись. Отоді — горенько бачкам! Горенько тоді й собакам!

Діставши прочухана від хазяїв, обидва собаки виявляли по змозі свої почуття, а потім, не поспішаючи, знову бралися до роботи.

Якщо деякі тварини, мов навіжені, витворяли різні штуки, то інші поводилися дуже пристойно. Адже ж у місті малася школа для собак, яку влаштували спеціально, щоб їх виховувати й навчати, і Бен, мабуть, бачив тих собак, що закінчили в ній науку. Раз у раз зустрічав він парний запряг рябків, що гордо тюпали по вулиці, немов справжні коні,

слухаючись хазяїна, тільки-но він подасть їм який знак, а хазяїн їхній швидко крокував поруч із ними. Часом, коли увесь товар уже спродано, торговець сам садовився у той візок і дуже вигідно їхав труським додому, десь за місто; а траплялося й таке, — як не сумно про те казати, — що поруч із візком чвалала терпляча торговцева фроу, несучи кошика з рибою на голові ще й дитину на руках, тим часом, як її пан-господар їхав собі й гадки не маючи, обтяжений тільки коротенькою череп'яною люлькою та пахкаючи димом, що, здіймаючись угору, любовно "уповивав обличчя його дружині.

РОЗДІЛ XXIX

День відпочинку

Нарешті, наші хлопці оглянули в Гаазі все, що було вартого уваги. Вони перебули три щасливі дні й три ночі в родині ван Гендів і, як те не дивно, жодного,разу за увесь цей час не одягали ковзанів. Третій день, останній, вони зосталися вдома, щоб добре відпочити й набратися сили. Гамір та метушня в місті затихли; солодкий звук недільного передзвону навівав лагідні, спокійні думки.

На заклик цих дзвонів наша команда, разом із мефроу ван Генд та її чоловіком, поважно виступала того дня тихими, хоч і людними вулицями й нарешті підійшла до чудової старовинної церкви в південній частині міста.

Всередині церква була дуже простора, але, незважаючи на величезні вікна із різнокольоровими шибками, здавалося, що освітлення в ній ніби якесь тьмяне, хоч стіни її й були вибілені, а червоні й пурпурові блищики сонячного світла палали на колонах та лавах.

Бен побачив там кілька стареньких жінок, які нечутно ступали в проходах, тримаючи в руках високі купки ножних грілок, — вони роздавали їх парафіянам, спритно витягаючи з купки спідню грілку,

поки жодної з них не зостанеться. Його дуже здивувало, що мінгеер ван Генд розмістився разом з хлопчиками на зручній бічній лаві, посадовивши свою фроу у центрі церкви, що його було заставлено стільцями, на яких сиділи самі жінки. Але Бен тоді ще не знав, що так ведеться в цілій країні.

Лави для дворянства та для урядових осіб міста мали форму кола, кожна з них кільцем оточувала колону. Майстерно різьблені, ті лави правили за масивну базу для величезних колон, що чітко вимальовувалися на тлі голої білої стіни. Ті колони, дуже високі, з хорошими пропорціями, були вищерблені та понівечені колись давно; а проте їхні м'які обриси з чудовими капітелями, що нагадували пишні квіти й губилися десь високо в глибокім склепінні, не втратили своєї краси.

Трошки згодом Бен спустив свій погляд на мармурову підлогу. Вона була вимощена надгробними каменями. Майже всі великі плити, що з них вона складалася, відзначали місце вічного спочинку померлих. На кожному камені був викарбуваний герб з написом та датою, що розповідали, чиї саме останки спочивають під цим каменем; а де-не-де лежало й по троє рідних, один над одним у тому ж самому склепі.

Бен уявляв перед собою урочистий похоронний похід, уявляв собі, як той похід суне повагом, в'ючися при світлі смолоскипів, по величних бокових вівтарях та несе свою німу ношу до темної зяючої ями, що з неї знято плиту і що немов розкрилася, щоб прийняти померлого в своє лоно. Бен потішав себе думкою, що його сестра Мебел, яка померла за немовлячого віку, лежить на осяяному сонячним промінням кладовищі, де струмок бринить та леліє при денному світлі, а дерева, похитуючись, перешіптуються протягом цілісінької ночі; де квіти ростуть край надгробного каменя, а місяць та зорі обсипають його своїм лагідним сяйвом і ранні пташки ніжно співають над ним у безкраїй блакиті.

Потім Бен відірвав погляд від підлоги й зупинив свої очі на різьбленій дубовій кафедрі, чудовій своєю.формою та майстерним

виконанням. Священика Бен не бачив, хоч незадовго до цього він помітив, як той повільно йшов угору по гвинтових сходах. То була людина з м'якими рисами обличчя, з брижами навколо шиї та в короткому плащі по коліна.

Тим часом величезну церкву безгучно заповнювали люди. Темніли лави, що на них сиділи чоловіки, а середина церкви грала барвами свіжих недільних строїв жінок. Раптом по всій церкві перебіг легенький .шелест, усі звернули свої погляди до священика-, що саме з'явився на кафедрі.

Невважаючи на те, що казання промовлялося повільно, Бен зрозумів з цього дуже небагато; але, коли всі гуртом заспівали гімна, він від щирого серця приєднався до співу.

Один раз, під час перерви у відправі, Бен здригнувся, побачивши невеличку торбинку, яка несподівано заколивалася перед ним. До неї збоку був прикріплений дзенькітливий дзвоник, а сама торбинка висіла на довгій палиці, що її ніс церковний служка. Не покладаючи надії на мовчазну відозву карнавок, прибитих до колон біля входу, церковний причет удавався до цього більш прямолінійного способу збудити щедрість у парафіян.

На щастя, Бен мав при собі кілька стайверів; коли б не це, — музична торбинка дзеленькала б перед ним надаремно.

РОЗДІЛ XXX

Додому

У понеділок, рано-ранесенько, наші хлопчики попрощалися зі своїми гостинними господарями та й вирушили у поворотну путь додому.

Пітер на кілька хвилин зупинився коло дверей, де стояв лев на варті, — адже ж Пітер мав багато про що поговорити з своєю сестрою на прощання.

Коли Бен побачив, як вони прощаються, йому мимоволі спало на думку, що поцілунки, так само як і годинники, надзвичайно схожі поміж собою в цілому світі. Англійський поцілунок, із яким проводжала його сестра Дженні, коли він виїздив з дому, сказав йому те ж самісіньке, що й голландський поцілунок фроу ван Генд сказав нині Пітерові. Лудвіг прийняв свою пайку прощальних поцілунків без найменшого зворушення і, хоч він і любив свою сестру дуже ніжно, а все ж поморщився трохи, закопиливши губи, коли вона зайвий раз поцілувала його в чоло "для мами", — він вважав, що так поводяться тільки з малими дітьми!

Незабаром і він уже стояв на каналі разом із Карлом та Якобом. Може й вони думали про сестрині поцілунки? Аніскілечки. Вони були такі щасливі, маючи на ногах ковзани, так нетерпляче прагнули якнайшвидше влетіти у самісіньке серце Брука, що крутилися й вертілися дзигами по кризі, мов навіжені і, розважаючи серце, тим часом лаяли нишком капітана, бурмочучи: "Пітер єн дондер", слова, що їх не варто перекладати.

Навіть Ламберт і Бен нетерпеливилися, чекаючи Пітера на розі вулиці.

Нарешті капітан приєднався до них; тепер уже вся команда зібралася на каналі.

— Швидше-бо, Пітере, — бурчав Лудвіг, — ми зовсім змерзли... Я так і знав, що ти останній станеш на ковзани!

— Та невже? — кинув йому старший брат, нахилившись і дивлячися на нього знизу вгору, ніби з глибокою цікавістю. — Ти, я бачу, тямовитий хлопець!

Лудвіг засміявся, але відразу ж набрав сердитого, виразу, говорячи:

— Я кажу серйозно. Мусимо ж ми потрапити додому в цьому році!

— Ну, хлопці, — крикнув Пітер, хутко випростуючись після того, як защепнув останню пряжку, — шлях перед нами вільний! Уявіть собі, що зараз починаються наші великі змагання. Приготуйтесь! Раз... два... три... вперед!

Запевняю вас, — майже ніхто з них і пари з уст не пустив протягом першої півгодини. Можна було подумати, що то мчать шестеро Меркуріїв, ледве торкаючись криги. Простіше кажучи, хлопці летіли, наче блискавиця... Ні, це теж неточне порівняння. Але ж у тім-то й річ, що й сам не знаєш, з чим порівняти півдюжини хлопців, які мчать повз тебе із такою запаморочливою прудкістю. Я тільки можу вам сказати, що вони натужували всі свої сили, летячи, пригнувшись, поміж тихомирними ковзальниками. Вони так летіли каналом, що навіть охоронець порядку гукнув їм: "Стійте!" Але це додало ще більшої прудкості хлоп'ячим ногам, і вони помчали вперед, кожний силкуючись за двох і великим дивом дивуючи всіх, кого вони перестрівали по дорозі.

Проте закони тертя мають більшу силу, ніж навіть охоронці порядку на каналі.

Трохи згодом Якоб почав відставати... потім Лудвіг... потім Ламберт... потім Карл.

Незабаром вони зупинилися, щоб перевести дух, і стояли купкою, дивлячись услід Пітерові та Бенові, що мчали все вперед та вперед, немов рятуючи своє життя від якоїсь смертельної небезпеки.

— Очевидячки, — мовив Ламберт після того, як він та троє його товаришів знову рушили в дорогу, — жодний з них не поступиться, доки їм стане сили.

— Яке безглуздя! — пробурчав Карл. — З великого розуму так перевтомлюватися на самому початку походу… Еге-ге, та вони пустилися наввипередки серйозно… авжеж так. Гляньте! Пітер починає відставати!

— Е, ні! — скрикнув Лудвіг. — його не випередиш!

— Ха-ха! — всміхнувся Карл. — Кажу ж тобі, малюче, — Бенджамін біжить перший.

На ту пору, якщо Лудвіг не зносив чогось на білім світі, то це, в першу чергу, коли хто звав його "малюк" — мабуть, через те, що він саме такий і був. Він відразу ж обурився.

— Гм, а ти хто такий, цікавий я знати?! Подивись-но і скажи, чи то ж не Пітер біжить перший?

— Мені здається, що то він, — втрутився Ламберт, — але на такому віддаленні кепсько видно, — важко сказати напевне.

— А мені здається, що то не він! — відказав Карл.

Якоб занепокоївся — він ненавидів суперечки — і сказав примирливим тоном:

— Не сваріться… не сваріться!

— "Не сваріться!" — перекривив Якоба Карл. — А хто ж то свариться? Пооте, ти дурний!

— Я тут нічим не зараджу, — відповів Якоб сумирно. — Гляньте! Вони вже на завороті каналу.

— Тепер ми побачимо! — скрикнув Лудвіг, дуже хвилюючись.

— Пітер добіжить перший, я знаю.

— Він не зможе... адже ж Бен веде перед! — стояв на своєму Карл. — А хай йому чорт! На нього зараз налетять санки. Ні!.. Минули! Обоє вони дурні, хоч так, а хоч інакше... Ура! Он вони на завороті... Хто веде перед?

— Пітер! скрикнув радісно Лудвіг.

— Хай живе капітан!— закричали Ламберт та Якоб.

А Карл поблажливо пробубонів:

— Все ж таки Пітер. А мені весь час здавалося, що перед веде Бен.

Місце, де канал завертав, було, очевидно, намічено фінішем для бігунів, тому що обидва хлопчики, добігши до нього, відразу спинились.

Карл буркнув, що, мовляв, він дуже радий, що їм "стало розуму спинитися й відпочити", — і четверо хлопчаків мовчки помчали доганяти своїх товаришів.

Тим часом Карл у глибині душі шкодував, що не побіг разом із Пітером та Беном, — бо він був переконаний, що легко випередив би їх обох. На ковзанах він бігав дуже прудко, але не досить зграбно.

Бен дивився на Пітера із мішаним почуттям досади, захоплення та здивування саме в ту хвилину, коли до них підбігла решта хлопчаків.

Вони чули, як Бен сказав по-англійському:

— Ти на льоду, наче птиця, Пітере ван Гольпе. Ти перший, хто переміг мене в чеснім змаганні, — запевняю тебе!

Пітер, який розумів по-англійському краще, ніж говорив тією мовою, відповів на Бенову похвалу тільки жартівливим поклоном, але промовчав. Можливо, він так засапався, що ніяк не міг передихнути, — адже ж біг він дуже прудко!

— Ах, Бенджаміне, що ти з собою робиш? Розпікся, наче та цхегла в грубці… це скінчиться недобре… — жалібно промовив Якоб ламаною англійською мовою.

— Пусте! — відповів Бен. — Повітря зараз таке морозне, що я хутко охолону. Я не стомився.

— Але ж тебе перемогли, мій друже, — сказав Ламберт англійською мовою, — і перемогли неабияк!.. Цікавий я знати, — що ж то воно буде в день наших великих змагань?

Бен спалахнув і кинув на нього гордий, задирливий погляд, ніби кажучи: "Так це ж тільки жарти. А в справжньому змаганні я вирішив перемогти… хоч би там що!"

РОЗДІЛ XXXI

Хлопчики и дівчатка

Коли хлопчики добігли до села Вооргоут, що розляглося близько великого каналу, приблизно на півдорозі між Гаагою та Гаарлемом, вони мусили зупинитися й порадитись. Річ у тім, що вітер, спочатку не дуже міцний, все дужчав та дужчав, і кінець кінцем розгулявся так, що бігти

проти нього стало дуже тяжко. Здавалося, що всі флюгери в країні вчинили змову.

— Боротися з таким борвієм — то марна річ, — сказав Лудвіг. — Вітер врізається в горло, мов ніж.

— Ну, то не роззявляй свого рота, — буркнув "привітний" Карст, що мав такі міцні груди, як молодий бичок. — Я за те, щоб рушати далі.

— В такому разі, — впав у слово Пітер, — ми мусимо вислухати найслабкішого в команді, а не наймічнішого.

Хоч капітанові принципи й були цілком вірні, але слова його припали не до смаку самолюбному мастеру Лудвігові; знизавши плечима, той відказав:

— А хто ж серед нас слабкий? Вже ж не я, звичайно... Але вітер міцніший за кожного з нас. Я сподіваюсь, ви зробите ласку і визнаєте цей немалозначний факт.

— Ха-ха-ха! зареготав ван Моунен, ледве тримаючись на ногах. — То вірно.

Нараз флюгери, сіпонувшись, несамовито залопотіли, щось один одному протелеграфували, і в одну мить над нашими хлопцями здійнявся вихор. Він мало не звалив із ніг міцногрудого Карла; він трохи не задушив Якоба, а Лудвіга просто беркицьнув на кригу.

— Це остаточно вирішує питання! — закричав Пітер. — Скидайте ковзани! Підемо у Вооргоут.

У Вооргоуті вони надибали маленьку корчму з великим двором. Двір був добре вимощений цеглою і, що багато краще, там мався повний набір кеглів, — таким чином, наші хлопці хутко обернули свою

непередбачену й прикру затримку на веселу розвагу. Вітер дошкуляв навіть і в цьому затишному місці, але тепер вони твердо стояли на ногах і не звертали на нього ніякісінької уваги.

Спочатку — добрий обід, потім — гра. Маючи до своїх послуг кеглі завдовжки як їхні руки, кулі завбільшки як їхні голови та вільний простір ярдів шістдесят завдовжки, щоб ті кулі катати, — недивно, що хлопчики, сповнені вщерть молодої сили, були дуже вдоволені.

Тієї ночі капітан Пітер та його товариші спали міцним сном. Ніякий грабіжник не прокрадався до них, щоб їм той сон перебити; а що їх розмістили по різних кімнатах, то другого ранку їм навіть не пощастило влаштувати веселий бій, тобто, — поперекидатися подушками.

А скільки вони з'їли за сніданком! Аж господар жахнувся. Запитавши в них, звідки вони родом, він вирішив, що людність Брука морить голодом своїх дітей. Яка ганьба! "Морити голодом, та ще й таких приємних юнаків!"

На щастя, вітер, нарешті, знемігся й сам поклався спати у величезній морській колисці поза дюнами. В повітрі пахло снігом: ось-ось почне падати... А втім, година стояла хороша.

То було дитячою забавкою для наших хлопців — добігти до Лейдена після такого прекрасного відпочинку. В Лейдені вони зупинилися на хвильку, бо Пітерові треба було зайти до заїзду "З.олотий Орел". Потому він покинув місто з легким серцем: доктор Букман побував у заїзді, почитав листа, що містив у собі Гансове прохання, й подався до Брука.

— Я не можу гаразд сказати, чи то саме ваш лист спричинився до того, що він поїхав так хутко... — поясняв господар заїзду. — Якась пані в Бруці занедужала раптово і спішно прислала по лікаря.

Пітер зблід:

— Як її прізвище? — запитав він.

— Та, бачите, в одне вухо вскочило, а в друге вискочило… Ну, що ти вдієш, забув! А бодай би їх чума подушила, отих людей, що бачити не можуть, коли який подорожній зупиняється в зручному заїзді, — муляє їм очі! Незчуєшся, як його вже й вицупили — і сліду нема!

— Ви сказали, що дама живе в Бруці?

— Атож! — кинув досить грубо господар. — Вам іще чогось треба, молодий паничу?

— Ні, господарю… За винятком того, що мені й товаришам моїм хотілося б попоїсти у вас чогось та випити гарячої кави.

— Ага… — відповів господар, тепер уже дуже чемно. — Звичайно, ви можете в мене попоїсти, і кави випити, та ще й такої, що кращої за неї в цілім Лейдені немає. Ідіть-но до печі, панове… так-так-так, —я пригадую… то була вдова… з Роттердама, — здається, так вони сказали… Вона гостює в якогось ван Ступеля, якщо не помиляюсь.

— Ах! — сказав Пітер, якому неначе камінь із серця скотився. — Вони живуть у білім будинку коло Сглоссенського вітряка… Отже, мінгеере, принесіть нам кави, коли ласка ваша!

"Який же я дурень! — думав він, коли команда вийшла з "Золотого Орла". — Адже ж я був чомусь переконаний, що то моя мати… А втім, вона, мабуть, теж чиясь мати, ота бідолашна жінка. Хто б то міг бути, цікавий я знати?"

Того дня було мало людей на каналі між Лейденом та Гаарлемом. Але, коли хлопчики наблизилися до Амстердама, вони знову опинилися в самісінькому центрі великої юрби, що рухалася по всіх напрямах. На каналі, вперше за цю зиму почав працювати великий криголам

(айсбреекер)[28], а проте для ковзалів лишалося ще багато вільного місця.

— Тричі "ура" на честь рідної домівки! — гукнув ван Моунен, коли в далині замаячіли обриси величезного Західного доку (Вестлейк Док).

— Ура! Ура! — закричали всі, як один. — Ура! Ура!

Ці урочисті вигуки "ура" були тут новиною. Цей звичай вивіз із Англії Ламберт ван Моунен. Хлопці завжди кричали "ура" на англійський манір; їм це так подобалося, що вони зчиняли гвалт при першій-ліпшій нагоді, лякаючи й обурюючи своїх земляків, що так полюбляють тишу та спокій.

Саме тому їхнє прибуття до Амстердама зчинило цілу сенсацію, особливо серед маленьких хлопчаків на верфі.

Наші хлопці перейшли Ай. Тепер вони опинилися на Брукському каналі.

В першу чергу підійшли до Ламбертової домівки.

— Прощавайте, хлопці! — крикнув він, залишаючи їх. — Ми зробили таку веселу подорож, якої зроду ще ніхто в Голландії не робив!

— Атож, твоя правда. Прощавай, ван Моунене! — відповіли хлопчики.

— До побачення!

— Не забудь, ван Моунене, що навчання в школі починається завтра! — гукнув до нього Пітер.

— Я знаю це. Вакації наші скінчилися. До побачення ще раз!

— До побачення!

Брук був уже близько. Які приємні зустрічі почалися відразу! Катрінка була на каналі! Карл аж нетямився з радощів. І Гільда була тут! Пітер ту ж мить цілком забув за втому. І Річі була тут! Лудвіг та Якоб мало не збили один одного з ніг, так-бо поспішалися стиснути їй руку.

Голландські дівчатка мають добропристойну вдачу й поводяться спокійно; а проте в них дуже веселі очі. Який час, дивлячися на них, важко було вирішити, котра зараз найщасливіша — Гільда, Річі чи Катрінка.

Анні Боуман була теж на каналі і в своєму чепурному селянському костюмі мала ще кращий вигляд, ніж усі інші дівчатка. Але вона трималася осторонь компанії Річі; і на обличчі їй застиг не дуже щасливий вираз.

Того, кого їй хотілося бачити — не було серед хлопців, що повернулися щойно додому. Та його й взагалі не було на каналі. Анні не поверталася до Брука ще від передодня свята Ніколаса, бо останнім часом гостювала в своєї слабої бабуні в Амстердамі; але зараз дістала коротку "хвилинку відпочинку", як висловилася її бабуня, за те, що вона, — дарма, що маленька, — день і ніч дбайливо ходила коло слабої, віддано її доглядаючи.

Анні скористувалася з своєї "хвилинки відпочинку" перш за все для того, щоб щодуху примчати на ковзанах до Брука: вона сподівалася зустріти на каналі свою матір, або кого з рідних, або хоч Гретель Брінкер… Але жодного з них вона не зустріла… і тепер їй треба було поспішати назад, навіть не зазирнувши додому, — адже ж вона знала, що саме зараз бідна, безпомічна бабуся стогне й просить, щоб хто перевернув її на другий бік.

"Де ж то може бути зараз Гретель? — міркувала Анні в той час, як мчала по кризі. — В цю пору їй майже завжди щастило відірватися від роботи, бодай хоч на кілька хвилин... Бідолашна Гретель... яка ж то, мабуть, жахлива річ мати слабого на голову батька... Я, напевне, страшенно боялася б його... Де ж пак, — такий дужий, але такий чудний!"

Анні нічого не чула про причини його раптової хвороби. Матуся Брінкер та її діти дуже мало цікавили місцеву людність.

Коли б Гретель не була бідна дівчина, що пасе гуси, то напевне й вона мала б чимало друзів серед навколишньої селянської молоді. Але з того часу, як їй довелося бідувати, лише єдина Анні Боуман анітрішечки не соромилася, як словом, так і ділом, відверто визнавати себе за подругу Гретель та Ганса.

Коли сусідські діти кепкували з Анні за те, що вона товаришує з такою голотою, коли вони жартували з Ганса, — Анні тільки спалахувала на обличчі, або сміялася зневажливо та недбало; але коли при ній глузували з маленької Гретель, отоді вона втрачала терпіння й розлютовано відказувала:

— Гретель пасе гуси!?. Так, то вірно!.. Але ж знайте, — та робота багато більше підходить кожній з вас, ніж їй! Мій батько раз у раз казав минулого літа, що йому прикро бачити. як ця ясноока, терпляча маленька дівчинка пасе гуси. Ех, ти! Вона не мучить своїх гусей, як мучив би ти їх, Янзооне Кольпе; і вона, не наступає їм на лапки, як робила б це ти, Кет Воутерс.

Ті гнівні слова Анні спричинялися, звичайно, до того, що всі підіймали на глум незграбну, злосливу Кет; а Анні кидала, в таких випадках, зневажливий погляд на купку молодих плетух і гордо відходила пріч. Можливо, що й зараз, коли вона мчала до Амстердама, їй мимоволі спали на думку саме ті сутички та образи, яких зазнавала

Гретель, бо очі їй лиховісно блискотіли, й вона раз по раз задирливо тріпала своєю гарненькою голівкою. Але це тривало недовго, і коли ці думки зникали, вона ставала така гарненька й рожева, такий ніжний погляд осявав їй обличчя, що не один стомлений робітник оглядався на неї та думав собі нишком: "Що то за втішне дівчатко! От коли б і мені таку веселу, лагідну дочку!"

Того вечора у Бруці в п'яти господах панували вдоволення та радість.

Хлопчики цілі й здорові повернулися до своїх родин і впевнилися, що вдома в них усе гаразд. Навіть слаба пані, що гостювала в сусіда ван Ступеля, помалу видужувала.

Але ж наступного ранку! Ах, як же бридко бемкають шкільні дзвони — дін-дон! дін-дон! — коли тобі всеньке тіло болить від утоми!

Лудвіг був певний, що зроду не чув огиднішого звуку. Навіть Пітера роздратував той настирливий дзенькіт. Карл заявив, що то ганьба примушувати людину виходити з дому, коли їй так немилосердно всі кістки ламає, а Якоб статечно сказав Бенові "До побачення!" та й поплентався до школи, ледве тягнучи свого ранця, немов той важив щонайменше сто фунтів.

РОЗДІЛ XXXII

Криза

Поки хлопчаки панькаються зі своєю втомою, зазирнімо до Брінкерової хатинки.

Чи то ж можлива річ, щоб Гретель та її мати не поворухнулися відтоді, як ми з ними бачилися востаннє? Щоб немічний чоловік і разу не перевернувся на своєму ліжкові з боку на бік? Минуло вже чотири дні, а

журлива група людей, що ми їх покинули у Брінкеровій господі, мала точнісінько такий вигляд, як і того вечора. Ні, не зовсім такий, бо Рафф Брінкер зблід іще більше; хоч пропасниця вже покинула його трусити, а проте він ще й досі не прийшов до пам'яті. Того вечора вони були самі в цій бідній, але чистій кімнаті. А тепер тут є ще якісь сторонні особи, що стоять у протилежнім кутку.

До Брінкерів завітав доктор Букман; він розмовляє стиха із огрядним юнаком, що слухає його дуже уважно. Огрядний юнак — то його учень та асистент. Ганс також тут. Він стоїть край вікна, шанобливо чекаючи, поки хто звернеться до нього.

— Бачте, Волленговене, — мовив доктор Букман, — тут справа зовсім ясна… — і доктор забалакав такою дивовижною мовою, такою мішаниною латинських та голландських слів, що я не зважуюсь їх перекласти.

За кілька хвилин, помітивши, що Волленговен дивиться на нього не вельми тямущим поглядом, учений зглянувся на свого учня і перейшов на звичайну, легкозрозумілу мову.

— Цей випадок, бачу я, має ті ж самі ознаки, як і хвороба Ріпа Дондерданка, — забубонів він стиха. — Той упав з даху Воппельплоотського вітряка. Після тієї лихої пригоди чоловікові раптом відібрало розум, а згодом він остаточно дійшов до ідіотизму. Один час він лежав так само нерухомо, як і цей хворий, так само стогнав, та раз у раз хапався рукою за голову. Мій вчений друг ван Гоппем зробив операцію Дондерданкові і знайшов у нього під черепом маленький темний мішечок, тобто — пухлину, що давила його пацієнтові на мозок. Саме вона й спричинялася до недуги. Мій друг ван Гоппем вирізав ту пухлину… Надзвичайна операція! Бачте, на думку Цельзія… — і тут доктор знову перейшов на латину.

— А Дондерданк зостався живий? — запитав асистент шанобливо.

Доктор Букман похмарнів:

— Річ не в тім. Здається, помер… — буркнув він. — Але чому ви не зосереджуєте вашої уваги на істотних, надзвичайних ознаках цього випадку? Подумайте хвилинку, як… — і він поринув у безодню таємничої латини так глибоко, як ніколи.

— Але ж, мінгеере… м'яко, але настійливо докинув слово студент, який знав, що доктор довго не зрине на поверхню, якщо його відразу ж не витягти з його укоханих глибин. — Мінгеере, не забудьте, що вам сьогодні треба побувати ще в кількох місцях, — три ноги в Амстердамі, та око в Бруці, та ще пухлина на каналі.

— Пухлина може почекати, — промовив доктор замислено. — Так, то теж вельми цікавий випадок… вельми цікавий! Жінка протягом двох місяців не може підвести голови… Чудова пухлина, сер!

І доктор знову забалакав голосно. Він зовсім забув, де він і чого сюди прийшов.

Валленговен зробив іще одну спробу:

— А цей бідолаха, що лежить отут, мінгеере? Як ви гадаєте, — його можна врятувати?

— Так-так, безперечно… — буркнув зніяковіло доктор, раптом збагнувши, що він трохи відхилився від мети, яка привела його в цю хатину. — Безперечно… тобто… принаймні я сподіваюся, що так…

— Якщо хто в Голландії може його врятувати, мінгеере, — неголосно промовив асистент від щирого серця, — то це, звичайно, тільки ви.

Доктор нахмурився й, пробурчавши (хоч і лагідним тоном), щоб студент не базікав казна-чого, подав Гансові знак підійти ближче.

Цей лікар-чудій терпіти не міг балакати з жінками, а особливо на хірургічні теми. "Ніколи не знаєш, — казав він, — якої саме хвилини ті нікчемні створіння надумаються завищати або зомліти". Через те він пояснив становище Раффа Брінкера Гансові й сказав йому, що саме, на його думку, слід зробити, щоб урятувати хворому життя.

Ганс слухав його уважно, то червоніючи, то полотніючи, і раз у раз скидаючи тривожними очима на ліжко.

— Операція може вбити мого батька... так ви сказали, мінгеере? — прошепотів він, нарешті, тремтячим голосом.

— Може, мій хлопчику. Але я глибоко вірю, що операція врятує його, а не вб'є. Ах, коли б ти не був ще хлопчисько, — всі хлопчиська-бо такі тупоголові, — я пояснив би тобі науково у чому саме справа, але ж ти однаково нічогісінько не розбереш.

Ганс сторопів від такого компліменту.

— Нічогісінько не розбереші — удруге сказав доктор Букман обурено. — І так завжди: після тієї та й знов тієї ж співають! Тільки-но запропонуєш серйозну операцію, — а людям однаково, чим її робитимуть, хоч і сокирою, — перш за все питаються тільки про одне: "Вб'є вона чи не вб'є?"

— Але ж для нас у цьому питанні все, мінгеере, — мовив Ганс із гідністю, і очі в нього сповнилися сліз.

Доктор Букман глянув на нього й раптом зніяковів:

—— Ах, цілком вірно! Ти маєш рацію, хлопче, а я дурень. Ти славний хлопчина. Який син поставиться байдуже до того — вб'ють чи не вб'ють його рідного батька!?. Звичайно, ні однісінький. Так, так... Я сам старий дурень.

— А він помре, мінгеере, якщо операції не робити й хвороба протягнеться довший час?

— Гм! Ніякої нової хвороби в нього немає. Все те ж саме, тільки йому гіршає щохвилини. Тиснення на мозок все збільшується і незабаром збавить йому життя… — сказав доктор і ляснув пальцями.

— Але операція може врятувати його? — казав далі Ганс. — А чи скоро, мінгеере, ми довідаємося про те, що йому повернуло на одужання?

Доктор Букман нетерпляче знизав плечима:

— За день… а може, за годину. Побалакай із матір'ю, хлопче, і хай вона вирішить справу. Та не барись, бо часу в мене надто мало.

Ганс підійшов до матері; і в першу хвилину, коли вона вп'ялася в нього очима, він не міг вимовити жодного слова; але, відвівши від неї свій погляд, він сказав твердим голосом:

— Я мушу побалакати з мамою сам на сам.

Кмітлива маленька Гретель, яка цього разу не розуміла гаразд, що саме тут відбувається, кинула на брата обурений погляд і відійшла:

— Вернися, Гретель, і сядь, — промовив Ганс сумно.

Вона послухалась.

Матуся Брінкер та її син стояли біля вікна, а доктор із асистентом схилилися над слабим і радилися поміж себе, притишуючи голос. Це аж ніяк не могло потривожити пацієнта. Він був однаково що сліпий і глухий. Тільки його слабкий, жалібний стогін доводив, що він іще живий.

Ганс серйозним тоном переказав матері свою розмову з доктором; він намагався говорити пошепки, щоб сестра його нічого не почула.

Напіввідкривши засмаглі губи, матуся Брінкер пильно слухала, дивлячися на сина допитливими очима й немов шукаючи якогось прихованого значення в його словах. Один раз вона коротко, перелякано схлипнула, — аж Гретель зірвалася на рівні ноги, — але відразу ж перемогла себе і далі слухала спокійно.

Коли Ганс замовк, мати повернулася, кинула довгий, розпачливий погляд на свого чоловіка, що лежав такий блідий та непритомний, умить порвалася до нього і впала навколішки перед його ліжком.

Сердешна маленька Гретель! Що все це означає? Вона нічого не розуміла й запитливо глянула на Ганса; але той стояв, схиливши голову і начебто молився; вона глянула на доктора, але той обережно обмацував голову її батька, немов досліджував якийсь курйозний камінь; глянула на асистента, але той саме закашлявся і відвернувся; глянула на свою матір... Ах! Маленька Гретель, ти зробила найкраще з того, що ти могла зробити, — ти стала навколішки поруч матері, обняла її шию своїми теплими, юними руками й заплакала, благаючи бога зглянутися на них.

Коли мати підвелася, доктор Букман тривожно зиркнув на неї й гостро запитав:

— Ну що ж, юфроу, будемо робити операцію?

— Йому буде боляче, мінгеере? — запитала та тремтячим голосом.

— Не знаю. Мабуть, ні. То будемо?

— Це може вилікувати його, кажете ви, і… мінгеере, ви сказали моєму синові, що… можливо… можливо… — вона не мала сили докінчити.

— Так, юфроу, я сказав, що пацієнт може вмерти від операції… але будемо сподіватися на краще (він глянув на свого годинника. Асистент нетерпляче відійшов до вікна)…— Отже, юфроу, час не жде. Так чи ні?

Ганс обійняв матір, хоч він і не звик до таких речей. Він навіть поклав голову їй на плече.

— Меестер чекає на відповідь, — шепнув він їй на вухо.

Матуся Брінкер давно вже була кругом голова у своїй родині. Частенько ставилася вона вельми суворо до Ганса, керуючи ним твердою рукою та втішаючись своєю материнською владою… А тепер вона так знемоглася, стала така безпорадна… Приємно було почувати себе в міцних синових обіймах. Вона немов набиралася сили, що йшла навіть від дотику його білявого волосся.

Матуся Брінкер благально подивилася на свого хлопця:

— О Гансе! Що маю я сказати!

— Скажіть так, як вам підказує ваше чуття, мамо, — відповів Ганс, схиливши голову.

Матуся Брінкер помовчала якусь хвилину. І врешті серце підказало їй відповідь.

Вона повернулася до доктора Букмана:

— Добре, мінгеере. Я згодна.

— Гм! — буркнув доктор таким тоном, немов хотів сказати: "Довго ж ти думала, матінко!"

По тому доктор нашвидку порадився із своїм асистентом, який слухав його зовні дуже шанобливо, а в душі смакував наперед насолоду — що ж то воно буде, коли він розповість своїм товаришам-студентам прекумедну штуку! Подумайте-но, — в очах "старого Букмана" він побачив найсправжнісіньку сльозу!

Тим часом Гретель дивилася на них мовчки й уся тремтіла... Але, коли вона побачила, що доктор відкриває шкіряний футляр і виймає з нього один по одному гострі блискучі інструменти, вона кинулася вперед.

— О мамо... бідний тато не вчинив нічого злого! Невже вони хочуть його вбити?

— Не знаю, дитино!.. — скрикнула матуся Брінкер, дивлячися запаленими очима на Гретель. — Я нічогісінько не знаю.

— Е ні, юфроу, так справа не піде... — суворо сказав доктор Букман, скинувши гострим поглядом на Ганса. — Ви з дівчинкою мусите піти звідси. Хлопець може лишитись.

Матуся Брінкер миттю випросталася на ввесь свій зріст. Очі їй загорілися. Вона відразу немов обернулася у зовсім іншу жінку, яка не знає ні страху, ані сліз. її голос пробренів дуже тихо, але в ньому відчувалася рішучість.

— Я зостануся з чоловіком, мінгеере, — твердо сказала вона.

Доктор Букман здивувався. Він звик, щоб його накази виконувалося беззаперечно. На одну мить його очі зустрілися з її очима.

— Ви можете зостатися, юфроу, — сказав він зміненим голосом.

Гретель уже зникла.

В одному кутку хатини були двері до маленької комірки, де стояв тапчан — тверда постеля Гретель; той тапчан, схожий на скриню, був прикріплений до стіни. Ніхто не побачить там Гретель, ніхто не згадає про маленьке створіння, що труситься, як з пропасниці, зіщулившись у своєму темному кутку.

Доктор Букман скинув із себе тяжке пальто; він налив у велику череп'яну миску води й поставив її біля ліжка. Потім, повернувшись до Ганса, він запитав:

— Я можу розраховувати на тебе, хлопче?

— Можете, мінгеере.

— Гаразд, я вірю тобі. Стань у головах, отут... а мати хай сяде праворуч від тебе... отак... — і він поставив стільця поруч із ліжком. — Пам'ятайте, юфроу, щоб не було ні зойків, ні зомлінь!

Матуся Брінкер відповіла йому тільки поглядом.

Це його вдовольнило.

— Ну, Волленговене...

О, цей футляр із страшними інструментами! Очі в Гретель сповнені були слізьми; вона дивилася з своєї комірчини крізь щілинку в дверях... Аж ось асистент узяв інструменти й подав одного з них докторові... Тут Гретель не витримала, вона не могла більше сидіти тихо.

Мов несамовита влетіла вона в кімнату, вхопила свій каптур і вибігла на вулицю.

РОЗДІЛ XXXIII

Гретель та Гільда

Був саме час великої перерви. Тільки-но вдарили в шкільного дзвона, як увесь канал, здавалося, пустив дзвінкий крик і відразу ж ожив, закрасувавшися хлопчиками й дівчатками. Цей хитрун, що так мирно лежав під полудневим сонцем насправді був калейдоскопом, який треба лише струсити, щоб він заграв низкою блискучих перетворень.

Сила-силенна яскраво зодягнених дітей висипала з школи; всі вони прудко бігали на ковзанах; цілий ранок сиділи вони смирненько в класах і тепер надолужували те — піснями, галасом та сміхом. Ніщо не заважало їм пустувати й веселитися. Жодної думки про шкільні підручники не вилетіло разом з дітлахами на вільне, пройняте сонцем повітря. Латина, арифметика, граматика — все це лишилося там, замкнене на цілу годину в похмурому класі. Хай учитель сам перетвориться на іменника, якщо має охоту, хай, хоч і на власне ім'я — байдужісінько! — а вони веселитимуться й не згадуватимуть за нього нізащо! Крига така гладенька й так приємно ковзати по її поверхні, що дітям однаковісінько, де лежить Голландія — чи на Північному полюсі чи на екваторі! Що ж до фізики, — то навіщо сушити собі голову над інерцією, силою притягання та подібними речами, коли головна суть у тому, щоб тебе не штовхнули та, чого доброго, не беркицьнули у натовпі на лід!

Коли це раптом, у розпалі веселої метушні, хтось із школярів скрикнув:

— Що там таке?

— Що? Де? — залунали десятки голосів.

— Як, ви не бачите? Он щось темне біля ідіотової хатини.

— Я не бачу нічого, — сказав один з хлопчаків.

— А я бачу! — закричав другий. — То собака!

— Який там собака? — пропищав уже знайомий нам голосок. — Ніякого собаки там немає... то просто купа лахміття.

— Ех ти! Воосте! — гостро відказав інший хлопчик. — Знову ти попав, як сліпий на стежку! Та це ж ота Гретель, що пасе гуси... Глянь — вона шукає пацюків.

— Ну, та й що ж? — пікнув Воост. — А хіба ж вона сама не клунок лахміття, хтів би я знати?

— Ха-ха-ха! Молодчага Воост! Чудово! Одержиш медаль за свою дотепність, якщо й надалі не даватимеш маху.

— Ти одержав би щось зовсім інше, коли б її брат Ганс був зараз тут. Б'юсь у заклад, що він підніс би тобі під самісінький ніс тертого хріну! — гукнуло одне закутане хлоп'я, що слабувало на нежить.

А як Ганса тут не було, со Воост міг удавати з себе дуже хороброго хлопця:

— Ах ти ж чхун! Теж обізвався! Хто на твого Ганса звертає увагу? Та я відлупцюю дюжину таких, як він, першої-ліпшої хвилини, ще й тебе в додаток.

— Ти відлупцюєш? Відлупцюєш? Ти?!.. Ану-ну підійди-но та спробуй! — і на доказ своїх слів малюк з усієї сили помчав геть, якнайдальше від хвастовитого Воosта.

Нараз хтось запропонував погнатися за трьома найстаршими учнями, — і тут уже всі, і друзі й вороги, сміючись та пустуючи, як звичайно, хутко об'єдналися для спільної мети.

Серед тієї веселої юрби тільки одна дівчинка глибоко замислилася, побачивши маленьку темну фігурку, що принишкла біля ідіотової хатини.

Бідолашна, перелякана Гретель! Вона не думала про школярів, хоч їхні веселі голоси та вибухи сміху долітали до неї, мов крізь сон.

Який голосний стогін нісся з цього, заслоненого завіскою, вікна .. Невже ж оті чужі люди справді убивають її батька?

Ця думка примусила її зірватися на рівні ноги й скрикнути з невимовного жаху!

"Ах, ні! — схлипнула вона, знову опускаючись на горбочок мерзлої землі, що на ньому вона ввесь час сиділа. — Адже ж мама там... і Ганс... Вони подбають про нього. Але які бліді були вони обоє! І Ганс, — навіть Ганс плакав!..

"І навіщо отой старий сердитий меестер залишив його, а мені наказав вийти? — думала вона. — Я притулилася б до мами й поцілувала б її... Вона так любить, коли я лащуся до неї... Завжди жалує мене в такі хвилини по голові й так лагідно говорить зі мною, хоч би перед тим і нагримала на мене!.. Чого це раптом стало так тихо? А що, коли всі помруть, — і батько, і Ганс, і мама... О, що ж я тоді робитиму?!"— і Гретель, тремтячи з холоду, затулила обличчя руками й заридала так, немов їй краялося серце.

Бідне дівчатко зовсім змучилося за останні чотири дні, пораючися в господі та коло батька. Увесь цей час Гретель була для матері слухняна маленька служниця: вона потішала й підбадьорювала сердешну самітну жінку, вдень допомагаючи їй у всьому, а протягом довгих ночей доглядаючи разом із нею свого непритомного батька. Гретель розуміла, що саме в цю хвилину в їхній господі відбувається щось жахливе і таємниче — таке жахливе і таємниче, що навіть лагідний, добрий Ганс не зважився нічого розповісти їй та пояснити.

Потім нові думки зринули Гретель у голові. Чому Ганс нічогісінько не сказав їй? Сором йому! Адже ж ідеться й про її батька!.. Вона вже не дитина. Хіба ж не вона вирвала якось гострого ножа з батькових рук?.. І ще зовсім недавно, тієї жахливої ночі, саме вона примусила батька випустити матір, тим часом як Ганс, хоч він і більший і дужчий, нічим не зміг їй допомогти. То чому ж із нею поводяться так, наче вона ні до чого незугарна? Знову затихло… О, яка страшна тиша… і який холод, який лютий холод! Коли б хоч Анні Боуман не подалася до Амстердама, а лишилася вдома, — було б не так тоскно… Як холодно в ноги… Що це?.. Знову стогін… Чи то ж не від нього здається їй, наче вона пливе у повітрі?

Ні, так негаразд… Мати кожної хвилини може потребувати її допомоги!

Насилу підвівшись, Гретель сіла, протерла очі й здивувалася — здивувалась, що небо таке ясне та синє, здивувалася з того, що так тихо в їхній хатинці, а найбільше здивувалася вона зі сміху, який то дужчав, то завмирав у далині.

Минув короткий час, і вона знову впала на замерзлу землю; розмаїті думки завихорилися, закрутилися у неї в голові, — все переплуталось…

Які дивні губи в того меестера!.. Що то шелестить у лелечому гнізді на дасі, немов те гніздо щось шепоче до неї? А які блискучі ножі були в

шкіряному футлярі… Мабуть, і срібним ковзанам так не заблискотіти!.. Коли б вона була вбралася в свою нову кофтину, вона б так не тремтіла…

яка ж та нова кофтина ловкенька… Зроду в неї нічого кращого не було… Так-так, її татко нездужає… Бог беріг її татка до цього часу… Він і тепер збереже його, аби тільки ті двоє пішли собі геть… Ах, он вони, оті меестери!.. Вони опинилися зараз на дасі… дряпаються на самісінький вершечок… Ні… то мама й Ганс… чи то лелеки… Так темно, що нічого не розбереш… А горбочок колихається та гойдається так дивно… Як любо співають пташки!.. Це, мабуть, зимові пташки, — адже ж холодне повітря аж роїться крижинками… Тут не одна пташка… тут їх щонайменше двадцять… О, послухайте їх співів, мамочко!.. Розбуркайте мене, мамо, перед змаганнями… я так стомилася все плакати й плакати…

Раптом чиясь тверда рука лягла їй на плече.

— Вставай, дівчинко! — скрикнув лагідний голос. — Так не можна! Якщо лежатимеш тут — замерзнеш.

Гретель повільно підвела голову. Вона ще не зовсім отямилася й через те анітрохи не здивувалася, побачивши, що над нею схилилася Гільда ван Глек і дивиться своїми добрими прекрасними очима їй в обличчя. Гретель і раніше багато разів бачила це уві сні.

Але ніколи не снилося їй, що Гільда трястиме її так грубо, що вона підійматиме її силоміць, — ніколи не снилося їй, що вона почує, як Гільда кричить:

— Гретель! Гретель Брінкер! Прокинься-бо!

Все це було наяву. Гретель звела очі. Так, мила, приваблива панночка дійсно трясла, терла, мало її не била. Напевне, все це сон… Ні-

ні, ось і хатинка… і лелече гніздо на дасі… і меестерова карета біля каналу… Тепер Гретель бачила все зовсім виразно. Руки їй ломило, ноги тремтіли… Гільда примусила її трошки пройтися.

Нарешті Гретель очумалася майже зовсім.

— Я заснула, — засоромлено промимрила вона, обома руками протираючи очі.

— Саме так, ти заснула, і заснула занадто міцно, — всміхаючись відповіла Гільда, в якої аж губи побіліли з переляку. — В кожному разі, тобі зараз краще… Зіпрись на мене, Гретель, — отак… Ворушись, рухайся; це тебе зігріє, а трохи згодом можна погрітися й біля вогню… А тепер ходім, я відведу тебе додому.

— О, ні, ні, ні! Тільки не туди, юфроу!.. Там меестер. Він наказав мені вийти!

Гільда, нічого не знаючи об тім, що сталося в Брінкерів дуже здивувалася, але вирішила тим часом не з'ясовувати справу.

— Добре, Гретель… Тільки постарайся ходити швидше… Я вже давно бачила тебе тут на горбочку; але я думала, що ти бавишся… Отак, отак… добре… Ходи, ходи, не зупиняйся!

Увесь цей час добра дівчинка примушувала Гретель ходити туди й сюди, підтримуючи її однією рукою, а другою силкуючись скинути з себе свою теплу жакетку.

Гретель помітила це й відразу догадалася, навіщо вона те робить.

— О юфроу, юфроу! — скрикнула вона, благаючи. — Будь ласка, й не думайте про це… О! Будь ласка, не скидайте її з себе! Таж я горю, юфроу! Я вся горю, їй-право… Тобто не те, що горю, але мені всеньке

тіло наче коле шпильками та голками... О юфроу, будь ласка, не роздягайтеся!

Бідолашна дівчинка була така збентежена, що Гільда похопилася заспокоїти її:

— Добре, Гретель, хай буде так. А ти жвавіше рухайся... отак. Бач, — щоки в тебе вже й порожевішали... розквітли, мов справжні троянди! Я гадаю, що тепер меестер дозволить тобі увійти... Напевне дозволить... Хіба твій батько так дуже слабує?

— Ах, юфроу, — скрикнула Гретель і знову тяжко заплакала, — він, здається, вмирає! Там зараз два меестери в нього, а мама сьогодні майже ввесь час мовчить... Чуєте, як він стогне, юфроу? — додала вона, знову охоплена жахом. — Щось так гуде в повітрі, що я погано чую... Може, тато помер! О, хоч би він застогнав, щоб я почула його голос!

Гільда прислухалася. Хатинка Брінкерів була близенько, але там панувала тиша, — не чути було ні звуку.

Щось говорило їй, що Гретель каже правду. Вона підбігла до вікна.

— Ви нічого не побачите звідти, панночко, — ридма ридала маленька Гретель, — мама заслонила вікно зсередини проолієним папером. Подивіться, будь ласка, крізь друге вікно, що виходить на південь; там папір прорвався й можна роздивитися, що робиться в хаті.

Стурбована Гільда кинулася за ріг хатини, над яким звисала низька обшарпана очеретяна стріха, але...

Але раптом вона зупинилась.

"Незручно мені зазирати в чужі вікна", — подумала вона. Потім тихенько покликала Гретель і шепнула їй:

— Подивись-но сама… Може, твій батько просто заснув.

Гретель хотіла підбігти до вікна, але руки й ноги їй затремтіли, і вона не могла зрушитися з місця. Гільда кинулася до неї, щоб її підтримати.

— Боюсь, коли б і ти, чого доброго, не занедужала, — мовила вона лагідно.

— Ні, я не слаба, юфроу… тільки мені дуже тяжко зараз на серці, хоч очі мої й сухі, як і ваші… Що це? Юфроу, ваші очі вже не сухі?.. Ви плачете, — плачете через нас?! О юфроу… хай благословлять нас ваші сльози! О, я знаю, тепер батькові полегшає… — і дівчинка знов і знов цілувала Гільдину руку, водночас стаючи навшпинячки та намагаючись дотягтися до маленького віконечка, щоб таки зазирнути крізь нього в кімнату.

Поламана віконна рама була полагоджена в кількох місцях; упоперек неї звисав обірваний клапоть паперу. Гретель притулилася обличчям до рами.

— Бачиш ти що-небудь? — прошепотіла Гільда нарешті.

— Так… Батько лежить нерухомо; голову йому забинтовано, й усі вп'ялися в нього очима… О юфроу! — мало не скрикнула Гретель, відскочивши від вікна, і прудко скинула з ніг свої тяжкі дерев'яні черевики. — Я мушу йти туди, до моєї мами! Ви підете зі мною?

— Не зараз, — мені час до школи. Чуєш, уже дзвонять. Але я скоро прийду. До побачення!

Гретель, мабуть, не чула тих слів. Але вона довго-довго пам'ятала ясну, співчутливу усмішку, що майнула на Гільдинім обличчі, коли та прощалася з нею, повертаючи назад до школи.

РОЗДІЛ XXXIV

Пробудження

Янгол і той не міг би зайти до хатинки так нечутно. Гретель, не зважуючись ні на кого глянути, тихесенько прослизнула до матері.

У кімнаті панувала глибока тиша. Гретель чула, як дихає старий доктор. їй здавалося, що вона навіть чує, як іскри падають у попіл в каміні. Материна рука була зовсім холодна, але на щоках палали червоні плями; а очі її нагадували очі лані — такі блискучі, такі сумні, такі тривожні були вони.

Аж ось на ліжкові щось ворухнулося, — ледве помітно, але цього було досить, щоб примусити всіх здригнутись; доктор Букман нахилився над слабим і пильно глянув на нього.

Той знову поворухнувся. Велика рука, надто біла й м'яка для руки бідної людини, сіпнулася… потому повільно піднялася до чола.

Вона обмацала пов'язку, але не гарячково, не механічно, а таким виразно свідомим рухом, що навіть доктор Букман затамував дух. Потім очі слабого поволі розплющилися.

— Помалу! Помалу! — пролунав голос, що здався Гретель зовсім незнайомим. — Пересуньте цю мату трохи вище, хлопці!.. А тепер кидайте на неї глину. Вода прибуває швидко… Час не жде, — мерщій.

Матуся Брінкер кинулася до ліжка, як молода пантера.

Вона схопила чоловікові руки й, схилившись над ним, закричала:

— Раффе! Раффе, любий, озвися др мене!

— Це ти, Мейтьє? — запитав він мляво. — Я спав… я, здається, впав і розбився… А де ж маленький Ганс?

— Я тут, батьку! — крикнув Ганс, майже божеволіючи з радості.

Але доктор зупинив його.

— Він пізнає нас! — скрикнула матуся Брінкер. — Великий боже, він пізнає нас! Гретель! Гретель! Іди сюди, подивись на батька.

Даремно доктор наказував їм: "Замовкніть!" — і намагався не пустити їх до ліжка; він не зміг нікого з них спинити.

Ганс та його мати сміялися й плакали водночас, схилившися над слабим, що його допіру повернуто до життя. Гретель не промовила й слова, але дивилася на всіх радісними, широко розплющеними очима. її батько знову заговорив кволим голосом:

— А малятко спить, Мейтьє?

— Малятко! — повторила матуся Брінкер. — О Гретель! Це він про тебе каже! І він називає Ганса — "маленький Ганс". Десять років безпробудного сну! О мінгеере, ви врятували нас усіх!.. Він був непритомний цілих десять років! Діти, чому ж ви не дякуєте меестерові?

Добра жінка нетямилася з радощів.

Доктор Букман не сказав нічого, але, скинувши на неї очима, підніс руку вгору. Вона зрозуміла. Зрозуміли й Ганс та Гретель.

Вони всі троє стали навколішки коло ліжка слабого. Матуся Брінкер, тримаючи чоловіка за руку, молилася. Доктор Букман схилив голову; асистент стояв спиною до них біля каміна.

— Чому ви молитесь? — прошепотів батько, глянувши на жінку й дітей, коли ті підвелися. — Хіба нині свято?

Не було ніякого свята; але його фроу кивнула головою — вона не могла говорити.

— Тоді треба прочитати розділ... — повільно, на превелику силу мовив Рафф Брінкер. — Не знаю, що мені... Я дуже, дуже ослаб... Може, панотець прочитає нам...

Гретель зняла велику голландську біблію з різьбленої полички.

Доктор Букман, трохи зніяковілий, що хворий узяв його за священика, передав книгу своєму асистентові.

— Читайте, — пробубонів він. — Треба, щоб жінка й діти помовчали й не турбували слабого, а ні, то він помре.

Коли асистент закінчив розділ, матуся Брінкер якимись таємничими знаками показала всім, щоб не гомоніли, — чоловік-бо її задрімав.

— Отже, юфроу, — мовив доктор напівголосом, одягаючи свої дебелі вовняні рукавиці, — попереджаю вас, що хворого не можна турбувати: йому потрібний цілковитий спокій. Ви розумієте мене? Так, це справді надзвичайний випадок. Завтра я знову до вас заїду. Сьогодні не давайте пацієнтові їсти. — І, хапливо поклонившись, він вийшов разом із асистентом.

Його розкішна карета була недалечко; кучер, проїжджуючи коні, тихо посувався туди й сюди берегом каналу майже увесь той час, що доктор перебув у Брінкеровій хатині.

Ганс вийшов також. Щоки йому пашіли, і він увесь тремтів з хвилювання.

— Хай благословить вас бог, мінгеере! — промовив він. — Я ніколи не зможу віддячити вам, та якби…

— Ні, зможеш! — гостро перебив йому доктор. — Зможеш, якщо держатимеш добрий розум у голові, коли твій слабий батько знову прокинеться. Адже ж оцей галас та вищання можуть навіть здорову людину на той світ загнати, а того, хто вже і так однією ногою в труні, то й прготів. Якщо ти хочеш, щоб твій батько видужав, подбай про те, щоб його ніхто не хвилював і не тривожив. Цілковитий спокій — ось що йому зараз потрібно більш за все.

Сказавши це, доктор Букман повернувся й, не додавши більш ні слова, пішов назустріч своїй кареті, а Ганс… А Ганс наче прикипів до місця й розгублено дивився докторові вслід широко розплющеними очима.

Гільда дістала сувору догану того дня за те, що спізнилася до школи після великої перерви та кепсько відповідала на уроці.

Треба сказати, що вона так і не відійшла від хатинки, доки не почула, як матуся Брінкер засміялася, доки не почула, як Ганс скрикнув: "Я тут, батьку!" — і тільки після того подалася до школи. То й не дивна річ, що вона не чула пояснень учителя! Як могла вона морочити собі голову довгою низкою латинських дієслів, коли серцеві її було байдужісінько до них, а в голові їй снувалися зовсім інші думки: "О, яка я рада! Яка ж я рада!" — казала вона раз у раз сама до себе.

РОЗДІЛ XXXV

Кістки та язики

Кістки — то дивна річ. Здавалося б, — ну, що вони можуть знати про шкільні справи? Ба ні, — таки знають! Навіть кістки Якоба Поота, хоч

вони й крилися десь глибоко в його гладкому тілі, виявили неабияку обізнаність.

Рано-вранці після повернення Якоба додому, їх так ломило та крутило, що хоч плач!.. І щоразу, тільки-но бамкне шкільний дзвін, вони люто вгризалися в хлопця, ніби хотіли сказати: "Та спини ти того дзвона! А ні, то буде зле!" А після лекцій, навпаки, кістки його заспокоїлися цілком; можна було подумати навіть, що вони тихенько заснули серед своїх пухких подушок.

Кістки інших хлопчаків поводилися так само; ну що ж, — немає нічого дивного! Адже ж вони сиділи не так глибоко, як Якобові кістки, отже, мали краще розумітися на всьому тому, що відбувається в світі. Що ж до кісток мастера Лудвіга, то вони містилися в нього майже під самісінькою шкірою й були найчутливіші з усіх кісток, що ви коли про них чули. Варто було тихесенько покласти перед Лудвігом граматику, та ще й відмітити в ній довгий урок, і — на тобі! — ту ж мить якась хитрюща кістка в нього над очима починала боліти... Ох, і як же боліти!.. Варто було послати його на горище по грілку для ніг — кістки негайно нагадували йому, що він "так утомився!" Але ж варто було попросити його збігати до цукерні за цілу милю від дому — та ще й притьмом! — і жодна його кісточка не озивалася до нього й не згадувала про втому.

Взявши все те до уваги, ви не здивуєтеся, звичайно, коли я скажу вам, що того дня наші п'ятеро хлопців більше за інших тішилися та раділи, вибігаючи з школи після уроків разом з юрбою веселих дітлахів.

Пітер був у чудовому настрої. Він довідався від Гільди, що матуся Брінкер сміялася, а Ганс радісно скрикнув, і йому не треба було інших доказів, що Рафф Брінкер одужає. До того ж чутка про це вже поширилася по всіх напрямах на багато миль кругом. Люди, які раніше ніколи не цікавилися Брінкерами й ніколи не згадували про них, — хіба що зневажливо всміхаючись або з удаваним співчуттям знизуючи плечима, — тепер запевняли всіх, що вони були дуже добре знайомі з історією тієї родини, що вони знали її аж до найменших подробиць... Не

було кінця-краю найрізноманітнішим вигадкам, і зрештою поголос розійшовся по всій околиці.

Повертаючись того дня до школи, схвильована Гільда зупинилася, щоб перекинутися словом із докторовим кучером, який саме стояв біля коней, плескаючи себе по грудях та б'ючи долонею об долоню. її добре серце було переповнене. Вона не могла втриматися, щоб не сказати цьому змерзлому чоловікові, який мав такий стомлений вигляд, що доктор, мабуть, швидко вже вийде; Гільда навіть натякнула йому, що вона припускає — тільки-но припускає, — що сталося чудесне зцілення: до божевільного повернувся здоровий розум. Ще й більш від того, вона впевнена, що саме так: вона-бо чула, як засміялася його вдова… ой, ні, — не вдова, звичайно, — жінка… як засміялася його жінка, а сам хворий живісінький і, мабуть, чи не сидить зараз спокійненько на своїм ліжкові та докладно розмовляє з усіма — не згірш від якого адвоката.

Усе те було вельми нерозважливо та необачно з боку Гільди. Вона відчувала це, але не розкаювалась.

Адже ж так приємно переказувати втішні або незвичайні новини!

Вона хутенько побігла по каналі, твердо вирішивши ще багато-багато разів зазнати цього гріха й розповісти приємну новину мало не всім хлопчикам та дівчаткам у школі.

Тим часом нагодився Янзоон Кольп, що саме пробігав на ковзанах повз карету. Звичайно, він уже через дві секунди почав викаблучуватися та викривлятися й гукнув щось зухвале до кучера, що позирав на нього з млявим презирством.

Для Янзоона це було однаково, що його запрошували підійти ближче. Кучер уже сидів на передку; підбираючи віжки, він злегенька покрикував на коней.

Янзоон озвав його:

— Слухай-но! Що там діється у ідіотовій хатині? Твій хазяїн там?

Кучер кивнув таємниче.

— Фью-ю! — свиснув Янзоон, підбігаючи ще ближче. — Старий Брінкер врізав дуба?

Кучер напиндючився й поринув у ще глибше мовчання.

— Чуєш ти, стара подушко для шпильок, — я ладен збігати зараз додому, — он туди! — та приперти тобі добрячий шмат імберового пряника, аби я тільки знав, що ти здатний розкрити свого рота.

"Стара подушка для шпильок" була перш за все людина… Бідоласі довелося дуже довго чекати, і він таки добре виголодався за цей час. Після Янзоонового натяку очі в нього заграли.

— Правду кажу, старий, — провадив далі спокусник. — Кажи ж бо мерщій… Що там нового? Старий Брінкер врізав дуба?

— Ні… видужав! Прийшов до розуму… очумався, — вимовив кучер, випалюючи слова одне по одному, немов випускав кулі з рушниці.

І, мов кулі (образно кажучи), вразили вони Янзоона Кольпа. Він підстрибнув, як підстрелений.

— Сто чортів! Та не може бути!

Старий міцно стулив губи й кинув багатозначний погляд на вбоге житло молодого добродія Кольпа.

Саме цієї хвилини Янзоон угледів купку хлопчаків, що з'явилися в далині. Озвавшися до них на ввесь голос, як те властиво геть усім хлопчиськам його вдачі, однаково де б вони не жили, — чи то в Африці, чи в Японії, чи в Амстердамі, чи в Парижі, — він помчав до них, забувши за кучера, за пряника, забувши за все чисто, крім надзвичайної новини.

А тому ще до заходу сонця звістка про одужання старого Брінкера облетіла всю околицю. Запевняли, що доктор Букман, випадково завітавши до ідіотової хатини, примусив старого Брінкера зажити величезну дозу якихось ліків, темних, як імберовий пряник. Аж шість чоловіка мусили тримати слабого, доки йому вливали в рот оті ліки! Ідіот ту ж мить зірвався на рівні ноги, відразу прийшовши до тями, і чи то штовхонув доктора так, що той дав сторчака, чи то завдав йому чосу (як саме він його покарав — точно не було відомо), а тоді сів і забалакав до нього вельми розумно, ну чисто, як найсправжнісінький адвокат! Потому він повернувся й заговорив дуже красномовно, звертаючись до жінки та дітей. А матуся Брінкер так реготалася, що зрештою почала битися в істериці. Ганс сказав: "Я тут, батьку! Я ваш рідний, коханий син!" А Гретель сказала: "Я тут, батьку! Я ваша рідна, кохана Гретель!" А доктора після того бачили люди: він сидів блідий, відкинувшись назад у своїй кареті, а з вигляду був зовсім наче мрець.

РОЗДІЛ XXXVI

Нова тривога

Коли доктор Букман увійшов наступного дня до Брінкерової хатини, він відразу звернув увагу на те, як весело та затишно стало в їхній господі. Яка атмосфера щастя огорнула його, тільки-но він одчинив двері! Матуся Брінкер з радісним обличчям плела щось, сидячи біля ліжка; чоловік її спокійно спав, а Гретель нечутно замішувала житній хліб на столі в кутку.

Доктор пробув у них недовго. Він поставив кілька простих запитань, — як видко, відповіді його цілком задовольнили, — й, помацавши пульс у свого пацієнта, сказав:

— Так-так, він іще дуже немічний, юфроу; дуже немічний, — ніде правди діти! йому конче треба якомога краще харчуватися. Можете давати слабому їсти... гм!.. тільки потроху; але все, що ви йому даватимете, має бути поживне і найкращої якості.

— В нас є чорний хліб, мінгеере, та вівсянка, — весело відповіла матуся Брінкер, — то добра їжа, й він звик до неї.

— Е ні! — сказав доктор, насупивши брови. — Нічого такого йому давати не можна, йому треба дати бульйону із свіжого м'яса, білого хліба, підсушеного та підсмаженого, доброго вина, хоч би й малаги, та... гм!.. йому, мабуть, холодно... Вкрийте його ще чимось теплим, але легеньким. А де ваш син?

— Ганс пішов до Брука, мінгеере, шукати собі роботи. Він скоро повернеться звідти. Чи меестер не зробить ласки трохи посидіти?

Може, твердий навоскований ослін, що його запропонувала матуся Брінкер, здався докторові не вельми привабливим, а може, сама господиня злякала його, — чи тому, що вона була жінка, чи тому, що сполоханий, болізний вираз майнув їй раптом на обличчі, — не знаю. В кожному разі, наш доктор-дивак хапливо озирнувся навкруги, буркнув щось про "нечуваний випадок", вклонився і зник, зник перш, ніж матуся Брінкер встигла вимовити бодай словечко.

Дивно, що відвідини благодійника всієї родини лишили по собі не радісне, а тяжке враження, але було саме так. Гретель стривожено, якось по-дитячому насупила брови й, не підводячи очей, почала з усієї сили місити тісто. Матуся Брінкер хутко підійшла до ліжка й, схилившись над чоловіком, безгучно, але гірко заплакала.

Незабаром увійшов Ганс.

— Що вам, мамо? — прошепотів він тривожно. — Що сталося? Хіба батькові погіршало?

Вона повернула до нього своє заплакане обличчя, тремтячи і навіть не пробуючи затаїти своє горе:

— Так. Він помирає з голоду… гине. Це сказав меестер.

Ганс сполотнів.

— Я не розумію вас, мамо, — як же воно так? То треба зараз же його погодувати. Гретель, а дай-но мені вівсянку.

— Ні! — скрикнула мати, майже збезумившись, але намагаючись не підіймати голосу. — Це може його вбити… Наша злиденна їжа надто тяжка для нього. О Гансе, він помре… батько помре, якщо ми не дамо йому того, що треба, йому треба м'яса, і солодкого вина, і теплої ковдри… Ох, що ж я маю робити? Що маю робити? — й вона заридала, ламаючи руки. — Горенько, таж ні однісінького стайвера немає в хаті!..

Гретель скривила губи; цієї хвилини вона тільки так могла виявити своє співчуття, і сльози її одна по одній закапали у житнє тісто.

— Хіба меестер сказав, що батькові всього того доконче треба, мамо? — запитав Ганс.

— Атож, він так і сказав.

— Ну, то не плачте, мамо, — він усе те матиме; я принесу йому і м'яса, і вина надвечір. А ковдру візьміть з моєї постелі, я можу спати й у соломі.

— Добре, Гансе, але твоя ковдра не годиться: вона хоч і мала, але занадто тяжка. Меестер сказав, що батька треба вкрити чимсь легким і теплим… а ні, то він загине… Та й торфу в нас обмаль, Гансе! Я не могла вберегти його від батька. Він раз у раз кидав торф у вогонь, тільки-но я спускала його з ока, бідолаху.

— Пусте, мамо, — прошепотів Ганс, підбадьорюючи її. — Ми зрубаємо нашу вербу і спалимо її, коли стане сутужно; але я принесу якусь копійку ще нині ввечері. Мусить же знайтися робота в Амстердамі, якщо у Бруці її не знайшлося! Не бійтеся, мамо: найтяжче лихо минулось. Тепер ми все зможемо перетерпіти — адже ж батько знову прийшов до пам'яті!

— Атож, — схлипнула матуся Брінкер, хапливо витираючи очі, — мабуть, твоя правда, синку.

— А певно, що так. Гляньте на нього, мамо, — як спокійно він спить. Невже ви гадаєте, що бог дозволить йому померти з голоду після того, як він допіру повернув його нам? Ні, мамо, я такий певний, що роздобуду батькові всього, у чому він має найдужчу потребу, немов у мене в кишені повнісінько золотих. Та годі-бо вам, не гризіться сумними думками!..

І, похапцем поцілувавши матір, Ганс ухопив свої ковзани та й вибіг з хатини.

Сердешний Ганс! Ранком йому не пощастило знайти ніякої роботи, а коли він повернувся додому, на нього вже й там чекало нове горе… І хоч був він збентежений та прикро вражений, а проте всіма силами кріпився і навіть почав висвистувати пісні, бадьоро крокуючи вперед. Він твердо вирішив за всяку ціну полагодити справу.

Ніколи ще родина Брінкерів не бідувала так тяжко, як тепер. У них вийшов майже ввесь торф, і все борошно, яке ще лишалося в господі,

пішло на тісто, що його допіру замісила Гретель. Останнім часом і мати і діти майже забули за їжу, майже не усвідомлювали свого тяжкого становища. Матуся Брінкер була цілком певна, що їй самій і дітям її не важко буде заробити грошей, як дійде до скрути, а тому — вся віддалася радісному настрою, що охопив її, коли чоловікові, нарешті, повернуло на одужання. Вона навіть забула сказати Гансові, що від кількох срібних монет, які зберігалися в старій рукавичці, анічогісінько не залишилось.

А Ганс, ідучи до каналу, картав себе за те, що не звернувся до доктора, побачивши, як той сідає в карету й швидко від'їздить у напрямі до Амстердама.

"Тут вийшло якесь непорозуміння, — думав він. — Меестер, мабуть, не знає, що ми не маємо змоги купувати батькові м'ясо та добре вино. А проте, батько й справді охляв... дуже охляв... Я мушу знайти роботу, мушу!.. Коли б мінгеер ван Гольп вернувся з Роттердама, — я мав би роботу... Стривай, а добродій Пітер?.. Адже ж він казав мені, щоб я вдався до нього, якщо нам стане скрутно... Так-так, побіжу просто до нього... Ох, коли б зараз було літо!.."

Отак, сам із собою міркуючи, поспішав Ганс до каналу. Там він швиденько надів ковзани і помчав у той бік, де стояв дім мінгеера ван Гольпа.

— Батько мусять мати і м'ясо й вино... хоч би там що... обов'язково... — мурмотів він. — Але де ж я зароблю зараз грошей, щоб купити все те сьогодні ж?.. Немає ради... Тільки й лишається мені, що звернутися до добродія Пітера, як я й обіцяв. Ну, що для нього важить — дати нам трошечки м'яса та вина? Адже ж то така дрібниця! А коли батько підживиться, я побіжу до Амстердама і зароблю грошей на завтра.

Нараз його обсіли інші думки, — думки, що від них йому тяжко забилося серце, а щоки спаленіли з сорому... "Виходить, мені

доведеться просити милостини... авжеж!.. Жоден з Брінкерів зроду не був жебрак. Невже я буду перший?

Невже мій сердешний батько, який допіру повернувся до життя, довідається, що сім'я його живе прошеним хлібом, — мій мудрий батько, що завжди був такий ощадний?!."

— Ні, — вже голосно скрикнув Ганс, — у тисячу разів краще продати годинника!

"Я ж можу навіть і не продавати, а заставити його в Амстердамі, — думав він, повертаючи назад. — То ж не ганьба... А згодом, коли знайду роботу, я викуплю його. Дуже можливо, що мені пощастить перебалакати про нього з батьком!"

Ця остання думка так його захопила, що він мало не затанцював з радощів.

Так-так, тепер він про все побалакає з батьком!.. Таж батько його — знову розумна людина. "Може, сон підкріпить його, — думав Ганс, — і він прокинеться зовсім здоровий та бадьорий... Може, він скаже нам, що аніскілечки тим годинником не дорожить і його, звичайно, треба продати! Ура-а!.." і Ганс помчав стрілою по кризі.

За кілька хвилин ковзани вже висіли в нього на руці. Він біг від каналу додому.

Мати зустріла його на порозі.

— О Гансе! — скрикнула вона і очі їй заясніли, а на обличчі засяяла радісна посмішка. — В нас була юфроу із своєю служницею. Вона принесла нам усякої всячини: і м'яса, і желе, і вина, і хліба... повнісінький кошик! А меестер прислав служника з міста, теж із вином

та з чудовою постіллю й ковдрами для батька. О, тепер він одужає! Щасти їм боже!

— Щасти їм боже! — повторив Ганс, і вперше за цей день очі в нього зайшли сльозами.

РОЗДІЛ XXXVII

Батькове повернення

Надвечір Раффові Брінкеру дуже полегшало, й він зажадав трохи посидіти перед вогнищем на твердому кріслі з високою спинкою. Протягом кількох хвилин усі в хатині заметушилися. Найбільше клопоту припало Гансові: батько був дуже тяжкий і підтримувати його могла тільки міцна, надійна Гансова рука. Аж ніяк не можна було сказати, що матуся Брінкер — тендітне створіння, а проте вона так боялася й так хвилювалася, виконуючи бажання хворого підвести його з ліжка без дозволу лікаря, що мало не звалила свого чоловіка додолу, хоч і була глибоко переконана, що він держиться єдино тільки нею.

Помалу, фроу, помалу… — промовив Рафф, задихаючись. — Та невже ж я став такий старий, невже я так охляв? А може, мене так виснажила ота пропасниця?

— Послухайте-но, що він говорить! — засміялася матуся Брінкер. — Розмовляє, як і всі люди. Звісно, ти ослаб від пропасниці, Раффе. Ну, ось і крісло… тут буде тобі затишно, й тепло. Сідай. Ану-ну… отак!

З цими словами матуся Брінкер та Ганс обережно посадовили слабого в крісло.

Тим часом Гретель літала по кімнаті й подавала матері все, що можна було покласти батькові за спину та накинути йому на коліна.

Потому вона підставила різьбленого ослінчика йому під ноги, а Ганс розворушив вогонь у каміні, щоб ясно горів.

Нарешті, батько уже "сидів". То й не дивна річ, що він роздивлявся навкруги, як людина, що збилася з пантелику! "Маленький Ганс" допіру майже ніс його на руках. А "малятко" було вже понад чотири фути заввишки й, соромливо спустивши очі додолу, підмітало біля каміна віником з лозиння. Мейтьє, його фроу, ще миловида й принадна жінка, була вже далеко не така стрункa, як колись, — набрала-бо тіла фунтів із п'ятдесят. І всі ці зміни, здавалося йому, сталися за декілька годин. Крім того, в неї з'явилося кілька нових зморщок на обличчі, і це його без краю здивувало. Він роздивлявся по хаті, і в око йому впало лиш три знайомі речі: сосновий стіл, що він його сам змайстрував ще перед шлюбом, біблія на поличці та мисник у кутку.

Ах, Раффе Брінкере! Цілком природно, що очі в тебе сповнилися гарячих сліз, невважаючи на радісні обличчя твоїх коханих рідних, які стояли біля тебе. Десять років, що випали з життя людини, — немала втрата! Десять років дозрілого віку, родинного щастя й любові; десять років чесної праці, свідомої втіхи сонячним світлом та красою природи; десять років хорошого життя... Ніби ще вчора думав ти про ці прийдешні роки, ще вчора... а наступного дня довідався, що вони минули і замість них була порожнява... То й не дивна річ, що пекучі сльози одна по одній покотилися тобі по щоках!

Ніжна маленька Гретель! Нарешті здійснилося те, чого вона так прагнула ціле своє життя, — вона помітила ці сльози і з цієї хвилини полюбила свого батька. Ганс та його мати мовчки ззирнулися поміж собою, коли побачили, що Гретель кинулася до батька й обвила руками його шию.

— Тату, любий тату, — шептала вона, міцно притискаючись щокою до його щоки, — не плачте!.. Ми всі тут...

— Хай благословить тебе бог, — схлипував Рафф, цілуючи її знов і знов. — Я й забув про те!

За хвилину він знову підвів очі й заговорив бадьоро:

— Я пізнаю її тепер, фроу, — мовив він, стискаючи обома руками любе молоде обличчя й дивлячись на свою маленьку Гретель з таким виразом, немов він бачить, як вона росте, росте зараз перед його очима, — я впізнаю її тепер цілком! Я пригадую ці блакитні очі, й ці уста, і... ах!., і навіть ту пісеньку, якої вона співала, коли ще насилу стояла на малесеньких ноженятах. Але те було давно, — додав він, зітхнувши і мрійливо дивлячись на своє малятко, — дуже давно, і все те минуло...

— Ні-ні, нічого подібного! — скрикнула матуся Брінкер гаряче. — Невже ти гадаєш, що я дозволила б їй ту пісеньку забути?.. Гретель, донечко, заспівай лишень тієї старовинної пісеньки, що ти її змалечку знаєш!

Руки Раффові Брінкерові безвладно впали, очі заплющились... Але як же втішно було дивитися на посмішку, що не сходила йому з уст, поки голос Гретель обгортав його, як м'які хвилі запашного фіміаму.

Гретель тільки виводила пісні, — адже ж слів вона не знала...

Інстинктивно намагалася вона виводити ніжніше, м'якше, майже тим голосом, яким співала десять років тому, і Раффові починало здаватися, що його дворічне малятко знову примостилося поруч нього.

Тільки-но спів скінчився, Ганс став на дерев'яного ослона й почав нишпорити в миснику.

— Обачніше, Гансе! — сказала матуся Брінкер, яка, хоч і жила дуже вбого, а проте завжди була дбайлива господиня. — Обачніше! Вино стоїть там праворуч, а білий хліб за ним.

— Не бійтеся, мамо, — відповів Ганс, шукаючи чогось на горішній полиці, — я нічого не перекину.

Зіскочивши з ослона, він підійшов до батька й подав йому довгастий сосновий брусок. Той брусок був закруглений з одного кінця, і на самому кінчикові пороблено глибокі нарізи.

— Ви знаєте, що це таке, тату? — запитав Ганс.

Обличчя Раффові Брінкерові заясніло:

— Звичайно, знаю, синку; це — човен, що я його почав був майструвати для тебе вчо… е ні, помиляюсь, — не вчора, а багато років тому.

— Я ввесь час зберігав його, — ще відтоді, татку; ви зможете його тепер докінчити, коли руки ваші знову зміцніють.

— Тільки не для тебе, мій хлопчику, а хіба що для майбутніх онуків. Ти вже майже дорослий, Гансе. Чи ти ж допомагав матері, синку, протягом цих тяжких років?

— Та ще й як допомагав! — вкинула слово матуся Брінкер.

— Стривайте… — пробубонів батько, трохи розгублено дивлячись то на дітей, то на жінку. — Скільки ж часу минуло з тої ночі, коли вода почала прибувати? Це останнє, що я пам'ятаю…

— Ми сказали тобі правду, Раффе. Минулого року, на зелені свята, скінчилося десять років.

— Десять років!.. То ти кажеш, що я тоді впав? Та невже ж я відтоді ввесь час недугував на пропасницю?

Матуся Брінкер зніяковіла, — вона не знала, що відповісти. Хіба ж можна сказати йому все? Сказати йому, що він увесь цей час був недоумкуватий, мало не божевільний? Ні, ні! Доктор категорично загадав їй не засмучували й не хвилювати слабого.

Ганс та Гретель здивовано глянули на матір, почувши її відповідь.

— Дуже можливо, Раффе, — промовила вона, кивнувши головою та підіймаючи брови. — Коли такий кремезний чоловік, як ти, падає сторч головою, — то вже не жарт! Йому може подіятися не знати що… Але тепер ти здоровий, Раффе, хвалити бога!

Рафф, який очутився ще так недавно, схилив голову.

— Атож, майже здоровий, фроу, — мовив він, помовчавши трохи, — але часом голова мені кружка йде, мов колесо на прядці. Я тоді тільки зовсім одужаю, коли повернуся на дамби. Як ти гадаєш, чи скоро я зможу взятися до роботи?

— Послухайте-но, що він говорить! — скрикнула матуся Брінкер, радіючи й лякаючись водночас. — А чи не краще покласти його знову в ліжко, Гансе? Він збирається до роботи братися!.. Га! Чуєш?.. До роботи!.. Де ж пак!

Вони хотіли були підвести Раффа з крісла, але він зупинив їх.

— Та годі-бо вам, постривайте! — сказав він, і по виду йому пролинуло щось, що нагадувало його колишній усміх (Гретель не бачила того усміху зроду). — Хіба мужчина може дозволити, щоб його підіймали, немов яку колоду? Запевняю вас, що сонце не встигне тричі спочити, як я вже знову буду на дамбах. Так-то! Там знайдуться вірні приятелі, що скажуть мені: "Здоров!" Ех, що-то поробляють зараз Ян Кампгюйсен та молодий Гоогсвлейт… Я певен, що вони були добрі друзі для тебе, Гансе.

Ганс глянув на матір. Молодий Гоогсвлейт помер п'ять років тому. Ян Кампгюйсен сидів у тюрмі в Амстердамі.

— Авжеж; вони, звичайно, зробили б для нас усе, що змогли, — сказала матуся Брінкер, похопившися звести розмову на інше, — коли б ми звернулися були до них... Але Ганс так багато працював і вчився, що йому ніколи було заводити собі друзів.

— Працював і вчився... — повторив Рафф замислено. — Та хіба ж наші діти вміють читати й рахувати, Мейтьє?

— Ще й як добре! Ось послухай-но їх! — відповіла вона з гордістю. — Та вони встигають переглянути цілу книжку, доки я змию підлогу. Ганс, коли він дивиться на сторінку із довгими словами, то так уже радіє та тішиться, що й слів не добереш!.. Ну, чисто тобі трусик у капусті. Що ж до рахування...

— Ану, синку, допоможи мені трошки, — перебив їй Рафф Брінкер, — я мушу знову покластися в ліжко.

РОЗДІЛ XXXVIII

Тисяча гульденів

Пізно ввечері Брінкери заходилися вечеряти. Мати відрізала три скибки чорного хліба для себе й для дітей, і вони почали їсти його, запиваючи водою. Хто б міг подумати, що в них у миснику лежать різні смачні речі? Ганс та Гретель, уминаючи свою скромну вечерю, мрійно поглядали на мисник, але їм і на думку не спадало відібрати хоч кришечку того добра у батька.

— Вій попоїв добре, — мовила матуся Брінкер, кивнувши на ліжко, — і ту ж мить заснув... Ах, сердешний! Багато днів спливе, доки він убереться в силу, йому страшенно хотілося посидіти ще, але, коли я

почала удавати, ніби згоджуюсь і ось-ось його підведу, — він передумав... Пам'ятай, дочко моя, — коли ти матимеш свого власного чоловіка (хоч до того ще, мабуть, дуже далеко), пам'ятай, що ніколи не буде твоє зверху, якщо ти йому перечитимеш. "Покірна дружина мужу господиня..." Помалу! Помалу! Не ковтай такими великими кавалками, донечко! Мені вистачило б двох отаких кавалків на цілий обід... Що тобі, Гансе? Ти так втупився очима в стіну, немов побачив на ній павутиння.

— Ні, мамо, я просто думав...

— Думав? Про віщо?.. Ах, нема чого й питати... — додала вона зміненим голосом. — Я й сама думала допіру про те ж саме... Так-так... Чи то ж який сором, що нам цікаво знати, куди поділася наша тисяча гульденів? Але... ні слова батькові про ті гроші... ні слова... Адже ж і так ясно він нічогісінько про них не знає.

Ганс тривожно глянув на матір: він боявся, що вона схвилюється, як це траплялося завжди, коли мова заходила про ті запропащі гроші; але вона мовчки їла свою скибку хліба, відкусуючи маленькими кавалочками, й сумно дивилась у вікно.

— Тисяча гульденів... — почувся раптом з постелі слабкий голос. — Так-так... Сподіваюсь, що вони дуже знадобилися тобі, фроу, протягом тих довгих років, поки чоловік твій байдикував.

Бідолашне жінка схопилася. Ці слова знищили останню надію, що зажевріла була в ній знедавна.

— Ти прокинувся, Раффе? — промимрила вона.

— Еге ж, Мейтьє, і почуваю себе далеко краще. Я кажу, — як добре, що ми призбирали собі стільки грошей, фроу! Чи стало ж їх тобі на всі десять років?

— Я… я… не мала їх, Раффе… Я…

И вона вже збиралася розповісти чоловікові всю правду, але Ганс приклав пальця до вуст, щоб її остерегти, й прршепотів:

— Згадайте, що казав нам меестер: батька не можна хвилювати.

— То побалакай з ним сам, синку, — відповіла вона, тремтячи.

Ганс хутенько підійшов до ліжка.

— Я радий, що ви почуваєте себе краще, — мовив він, нахиляючись до батька. — Ще кілька днів, і ви зовсім поздоровшаєте.

— Та мабуть, що так. А чи ж надовго вистачило тих грошей, Гансе? Я недочув, що відповіла мати. Що вона сказала?

— Я сказала, Раффе… — промовила матуся Брінкер, затинаючись, і глянула розпачливим поглядом на чоловіка, — я сказала, що їх немає.

— Пусте, пусте, жінко, не сумуй! Тисяча гульденів на десять років — то зовсім не багато, та ще коли треба виховувати дітей; у кожному разі, з тими грішми вам не довелося бідувати… Чи часто ви слабували?

— Н-ні… — схлипнула матуся Брінкер, прикриваючи фартухом очі.

— Цить… цить, жіночко, чого ж ти плачеш? — промовив Рафф лагідно. — Ми не за довгий час напхаємо грішми другий гаман; дай тільки мені звестися на ноги. Як добре, що я розповів тобі все про них перш, ніж звалився.

— Що ти мені розповів, чоловіче?

— А те, що я закопав оті гроші. А оце допіру приснилося мені, ніби я не казав тобі нічого.

Матуся Брінкер не витримала й порвалася вперед. Ганс ухопив її за руку.

— Цитьте, мамо! — шепнув він, хапливо відводячи її набік. — Ми мусимо поводитися дуже обережно.

Вона спинилася, стиснувши руки й тяжко дихаючи від хвилювання, а Ганс знову підійшов до ліжка. Тремтячи з нетерплячки, він промовив:

— То був, мабуть, прикрий сон… А ви пам'ятаєте, коли ви закопали гроші, тату?

— Еге ж, синку. То було вдосвіта, того самого дня, коли я впав і розбився. Ян Кампгюйсен напередодні викликав чимсь мої підозріння й мені здалося, що він не дуже-то чесна людина. Він єдиний, крім твоєї матері, знав, що ми зібрали тисячу гульденів… Ось чому не спав я тієї ночі, встав удосвіта і закопав гроші… Дурний я був, що мав підозру на старого друга!

— Я ладен побитися у заклад, тату, — сказав Ганс, посміхаючись і подаючи знаки матері та Гретель, щоб ті йому не заважали, — що ви й самі забули, де їх закопали.

— Ха-ха-ха! Ні-ні, — де там забув… Ну, на добраніч, сину мій, — щось мене ніби знову сон змагає.

Ганс хотів був відійти від ліжка, але не насмілився переступити материну волю (мати-бо весь час подавала йому знаки), тож він залишився й промовив м'яко:

— На добраніч, тату… То як ви сказали? Де ви закопали гроші? Я був тоді ще зовсім маленький.

— Під молодою вербою, що росте поза нашою хатиною, — відповів Рафф Брінкер, майже засинаючи.

— Ах, так-так… На північ від дерева, — правда ж, тату?

— Ні, на південь. Та ти, либонь, і сам добре знаєш те місце, хитрику… Адже ж ти запевне крутився там коло матері, коли, вона добувала гроші… А тепер, синку, обережнень-ко… поверни трохи цю подушку… отак. На добраніч!

— На добраніч, тату! — сказав Ганс, мало не стрибаючи з радощів.

Тієї ночі повновидий місяць зійшов дуже пізно й зазирнув крізь маленьке віконечко до Брінкерової хатини, осявши все навколо ясним світлом; а проте його проміння не потурбувало Раффа Брінкера. Він міцно спав, спала й Гретель. Що ж до Ганса та його матері, то вони й не лягали.

Захопивши з собою все потрібне, мати з сином тихесенько вийшли з хатини й солодке сподівання відбивалося їм на обличчях; вони несли поламаного заступа та заіржавілі інструменти, що довгенько попослужили Раффові, коли він був ще здоровий та працював на дамбах.

Було так ясно, що вони навіть здалеку бачили вербу зовсім виразно. Замерзла земля була тверда, мов камінь, але це не бентежило ні Ганса, ні його матері. Вони боялися тільки одного — коли б не збудити Раффа та Гретель, що спали в хатині.

— Цей лом, — якраз нам до речі, мамо,сказав — Ганс, з усієї сили вдаривши ломом по землі," але грунт так затвердів, що його нелегко пробити.

— Нічого, Гансе, — відповіла мати, пильно стежачи за роботою сина. — А дай-но і я спробую.

Невдовзі їм пощастило, нарешті, загнати лом у землю; потому вони викопали чималеньку ямку, а далі робота пішла багато легше.

Вони працювали по черзі, весело перешіптуючись поміж себе. Коли-не-коли матуся Брінкер підходила нечутно до порога та прислухалася, чи не прокинувся часом її чоловік.

— Яка радісна новина буде це для нього! — говорила вона сміючися. — Тільки, звичайно, треба почекати, поки він подужчає. Як би мені хотілося сьогодні ж уночі покласти і гаманець, і панчоху з грошима, отакими, як ми їх знайдемо, коло нього близесенько, щоб він сердешний відразу ж і побачив їх, тільки-но прокинеться!

— Спочатку ми мусимо знайти їх, мамо, — промовив задихано Ганс, налягаючи з усієї сили на заступа.

— Не турбуйся, знайдемо. Тепер уже вони від нас не втечуть, — не могли ж вони запастися в землю!.. — відповіла вона, тремтячи з холоду та хвилювання, й сіла навпочіпки, схилившись над ямою. — Мабуть, ми знайдемо гроші в старому череп'яному горняткові, що зникло з нашої хати невідомо куди багато років толіу.

Ганс не змерз, але тепер і він почав тремтіти. Він викопав уже яму на південь від верби (цілий фут завглибшки), і кожної хвилини чекав, що ось-ось наткнеться на скарб.

Тим часом зорі кліпали й моргали одна до одної, немов хотіли сказати: "Та й чудернацька ж країна оця Голландія! І чого тут тільки не побачиш!"

— Дивно, що любий тато закопав їх так глибоко, — промовила матуся Брінкер незадоволеним тоном. — Звичайно, земля тоді була м'яка, авжеж м'яка… Бач, який він обачний та мудрий, твій батько, що взяв на підозру Яна Кампгюйсена, та ще в той час, коли Яна вважали за цілком чесну людину. Чи думала я коли, чи гадала, що такий вродливий, такий веселий хлопець потрапить до в'язниці!.. Стривай, Гансе, відпочинь; дай тепер мені попрацювати… Що глибше ми копаємо, то легше, правда?.. А мені було б дуже шкода занапастити нашу вербу… Ми не попсуємо її, Гансе, як ти гадаєш?

— Не знаю, — відповів Ганс збентежено.

Година спливала за годиною, а м_ати з сином усе копали та й копали. Яма ставала все ширшою й глибшою. Почали громадитися хмари і, пропливаючи в небі, кидали від себе на землю фантастичні тіні. Нарешті, коли вже почало розвиднятися і місяць зайшов, а зорі померкли й погасли, Мейтьє Брінкер та Ганс безнадійно ззирнулися одне із одним.

Вони шукали так ретельно, так одчайдушно, вони скопали геть чисто всю землю навколо дерева: і на південь від нього, і на північ, і на схід, і на захід, але… Схованих грошей там не було!..

РОЗДІЛ XXXIX

Просвітки

Анні Боуман почувала огиду до Янзоона Кольпа. Янзоон Кольп, на свій дещо грубий лад, обожував Анні. Анні заявляла, що навіть заради того, "щоб урятувати своє життя", вона не скаже доброго слова цьому

гидкому хлопчиськові. Янзоон вважав її за найчарівніше, найвеселіше створіння в світі. Анні знущалася в товаристві своїх подруг з того, як кумедно лопотять поли Янзоонової пошарпаної, злинялої куртки, коли він біжить; а той зітхав на самоті, згадуючи, як граціозно майорить її святкова блакитна спідниця. Вона дякувала своїй щасливій зірці за те, що її брати не схожі на Кольпів; а він бурчав на свою сестру за те, що вона не схожа на дівчаток Боуман. Дивна річ, — вони немов мінялися вдачами, коли зустрічались, його присутність робила з неї жорстоке й нечутливе дівчисько; а він, побачивши її, робився лагідний, мов ягня. Здебільшого вони наштовхувалися одне на одного дуже часто. Часто зустрічаючись з іншими людьми, ми переконуємося якимсь таємничим робом у власних помилках та звільняємося від упереджень. А проте в даному випадку це загальне правило було порушене. Анні за кожної зустрічі ненавиділа Янзоона все більше й більше, а Янзоон любив її все міцніше й міцніше щоднини.

"Він убив лелеку, лихий безсердечний хлопчисько!" — казала вона сама до себе.

"Вона знає, що я дужий та відважний", — думав Янзоон.

"Який він рудий, ластатий, огидний!" — занотовувала Анні нишком, коли дивилася на нього.

"Як вона все дивиться та й дивиться на мене! —думав собі Янзоон. — А я таки й справді удався хоч куди хлопчина!"

"Янзооне Кольпе, ти зухвалий хлопчисько/забирайся геть від мене, чуєш! — часто гримала на нього Анні. — Не хочу я з тобою водитися!"

"Ха-ха-ха! — сміявся Янзоон до себе. — Дівчиська зроду не кажуть того, що мають на думці. А я бігатиму на ковзанах тільки з нею, хоч би там що!"

Тож саме через це й сталося так, що, повертаючись того ранку з Амстердама додому, ця приваблива дівчина не схотіла зводити очі, коли помітила, що назустріч їй каналом мчить якийсь високий на зріст, кремезний юнак.

"Гм! Якщо я гляну на нього, — думала Анні, — я..."

— Доброго ранку, Анні Боуман, — пролунав раптом приємний голос.

Аби ви знали, як прикрашає усмішка дівоче обличчя!

— Доброго ранку, Гансе! Я дуже рада, що зустріла тебе.

Аби ви знали, як прикрашає усмішка хлопчаче обличчя!

— Доброго ранку ще раз, Анні. А знаєш, у нас дома багато чого змінилося, відколи ти поїхала.

— Як-то? — скрикнула вона, широко розплющуючи очі.

Ганс, котрий до зустрічі з Анні дуже поспішався й був у досить сумному та похмурому настрої, — тепер відразу ж перемінився: він раптом зробився вельми балакучий і враз перестав поспішати. Повернувши назад і посуваючись звільна разом із нею до Брука, він розповів їй про одужання батька й про все, що сталося в їхній хатині протягом цих останніх днів. Анні була йому такий щирий друг, що він не потаїв від неї навіть скрутного становища, в яке попала його родина, не потаїв і того, як їм потрібні зараз гроші та якою мірою батькове здоров'я залежить тепер від його заробітків; а проте, ніде тут у сусідстві йому ще не пощастило знайти собі роботу.

Все це говорилося зовсім не для того, щоб поскаржитися на свою лиху долю, а просто тому, що Анні пильно дивилася на нього і їй справді дуже хотілося знати все про його справи. Він не міг розповісти їй лише

про гірке розчарування, якого зазнали вони з матір'ю минулої ночі, бо то була не тільки його таїна.

— До побачення, Анні! — сказав він нарешті. — Ранок збігає дуже хутко, а я мушу поспішати до Амстердама й продати там свої ковзани. Матері треба грошей і я мушу роздобути їх негайно. До вечора я обов'язково знайду собі якусь роботу.

— Як? Ти хочеш продати свої нові ковзани, Гансе?! — скрикнула Анні. — Ти, кращий ковзаняр в околицях Брука?!. Але ж за п'ять днів мають відбутися змагання!

— Я це знаю, — відповів він твердо. — До побачення! Додому я повернуся на своїх старих дерев'яних.

Який ясний погляд! Зовсім не те, що Янзоонова огидна посмішка... І Ганс помчав, як стріла.

— Гансе! Вернися! — гукнула Анні.

Її голос обернув стрілу на дзигу. Ганс миттю повернувся й примчав до неї одним довгим плавним махом.

— То ти справді вирішив продати свої нові ковзани, якщо знайдеш покупця?

— Звичайно, — відповів він, дивлячись на неї й трохи здивовано всміхаючись.

— Ну, добре, Гансе, якщо ти обов'язково хочеш продати свої ковзани... — сказала Анні, злегка ніяковіючи. — Я хочу сказати, якщо ти... Ну, то я знаю одну людину, яка радо купить їх... Оце й усе.

— То не Янзоон Кольп? — запитав Ганс, спалахнувши.

— О ні, — образилась вона, — той не належить до моїх друзів.

— Але ж ти знаєш ту людину, — наполягав Ганс.

Анні розсміялася.

— Так, я знаю її, й тим гірше для неї. І, будь ласка, Гансе, ніколи більше не говори мені про Янзоона. Я ненавиджу його!

— Ненавидиш його! Ти можеш когось ненавидіти, Анні?

Вона задирливо закинула вгору свою голівку:

— Так; я зненавиджу й тебе, якщо ти не покинеш торочити, що він мені друг. Вам, хлопцям, може, він і подобається... Ще б пак!.. Він же впіймав натертого салом гусака на ярмарку минулого літа, а потім його — оте гидке здоровило — зав'язали в мішок, і він у мішку видряпався на жердину, на самісінький вершечок... А мене аж ніяк не захоплюють такі речі! Він спротивився мені відтоді, як намагався зіпхнути свою сестричку з каруселі в Амстердамі, — я бачила те на власні очі! І ні для кого не секрет, хто вбив лелеку, що жила у вас на даху. Та годі-бо! Нам не слід говорити про такого гидкого, злого хлопця... Далебі, Гансе, я знаю одну людину, яка залюбки купить твої ковзани. А в Амстердамі ти не продаси їх і за півціни. Будь ласка, віддай їх мені. Я принесу тобі гроші сьогодні ж, по обіді.

Якщо Анні була чарівлива, навіть коли казала "ненавиджу", то встояти перед нею, коли вона казала "будь ласка", було цілком неможливо; принаймні Ганс устояти не зміг.

— Анні, — сказав він, скидаючи ковзани й старанно витираючи їх клубком мотузки, перед тим як віддати, — мені дуже неприємно тебе

непокоїти; але, якщо твій друг не схоче їх забрати, ти повернеш мені їх ще нині? Я мушу купити торфу й борошна для мами завтра рано-вранці.

— Мій друг напевно схоче їх забрати, — засміялася Анні, весело кивнувши йому на прощання головою, й, землі під собою не чуючи, помчала, як той вітер, додому.

Коли Ганс добував дерев'яні "полозки" зі своїх глибочезних кишень та ретельно прив'язував їх до ніг, в]н не чув, як Анні промимрила:

— Я шкодую, що була така нечемна! Бідолашний, добрий Ганс! Який він благородний хлопець!

І коли Анні бігла додому, вся сповнена приємними думками, вона не чула, як Ганс сказав:

— Я бурчав, як ведмідь... Але щасти їй боже! Ця дівчинка — справжній янгол!

А може, це й краще, що вони одне одного не чули. Чи то ж видана річ, щоб знати геть чисто все, що діється на світі.

РОЗДІЛ XL

Ганс шукає роботи

Розкіш відучує нас терпляче зносити ті невигоди, що їх до знайомства з нею ми майже не відчували. Так трапилося й з Гансом. Дерев'яні ковзани рипіли ще дужче, ніж будь-коли. Він раз у раз спотикався, ледве посуваючися вперед на цих старих, незграбних оцупках, а проте зовсім не шкодував, що йому довелося розлучитися зі своїми чудовими ковзанами... ба навіть рішуче гнав від себе хлопчачу досаду на те, що не зміг покористуватися з нових ковзанів ще бодай хоч п'ять днів, щоб узяти участь у змаганнях.

"Мама, сподіваюсь, не гніватиметься на мене, — думав він, — за те, що я продав їх без її дозволу. В неї й без того клопоту повнісінька голова. Ще встигнемо побалакати про це, коли я принесу додому гроші".

Цілісінький день ходив Ганс вулицями Амстердама, шукаючи роботи, йому пощастило одержати кілька стайверів від одного погонича, якому він допоміг пригнати до міста нав'ючених мулів, але на тому все й стало. Ганс залюбки найнявся б за носильника чи то розсильного; він раз у раз зустрічав навантажених пакунками хлопців, які брели кудись, насилу тягнучи ноги, але для нього самого вільного місця ніде не знайшлося. Деякі крамарі допіру найняли собі помічників; інші потребували показнішого, моторнішого хлопця, (тобто, "краще вбраного", мали вони на думці, та не хотіли цього казати); інші пропонували Гансові прийти за місяць або й два, коли канали, треба сподіватися, звільняться від криги; а багато хто з крамарів тільки хитав заперечливо головою, не кажучи й слова.

На фабриках йому також не пощастило. Здавалося б, в отих величезних будівлях, де вироблялося стільки шерстяних, бавовняних та лляних тканин, де вироблялося стільки на ввесь світ відомих фарб, цегли, скла та порцеляни, на тих млинах, звідки постачалося борошно цілій країні, в отих майстернях, куди вносилися алмази й звідки виносилися чудово пошліфовані, коштовні діаманти — здавалося б, там завжди знайдеться якесь діло для дужого, вправного хлопця, що так прагне роботи. Але ні — виходило зовсім не так, і скрізь Гансові доводилося вислухати те ж саме: "Зараз нових робочих рук не треба. Коли б він був зайшов перед днем святого Ніколаса, для нього, може, й знайшлася б яка робота, бо в той час скрізь було дуже багато діла; але зараз до послуг є хлопчиків більше, ніж треба".

Ганс хотів би, щоб ці люди хоч на мить побачили його матір та Гретель. Він не міг знати, іцо тривога тих обох світиться і в його очах, і що багато хто з крамарів почував себе ніяково, відмовивши йому так різко й не спомігши йому бодай хоч дещицю заробити. Деякі батьки, коли повернулися того вечора до себе додому, гомоніли зі своїми дітьми

багато лагідніше, ніж звичайно, згадуючи, як похмарніло й засмутилося чесне юне обличчя хлопця, що просив роботи, коли вони відмовили йому на його прохання; і ще не настав ранок, як один з хазяїв вирішив, що коли, бува, хлопець із Брука зайде до нього ще раз, треба буде наказати старшому майстрові Бланкертові пристановити того хлопця на будь-яке діло.

Але Ганс нічого того не знав. Надвечір, як заходило сонце, він подався назад до Брука, не розуміючи гаразд, від чого йому так дивно стискається горло — чи від безнадії, чи від рішучості перемогти свій тяжкий час. Залишався в нього, правда, ще один шанс. Може, мінгеер ван Гольп уже повернувся додому.., А втім, люди казали, що напередодні ввечері добродій Пітер теж подався до Гаарлема в якихось справах з приводу великих ковзанярських перегонів. Проте Ганс вирішив-таки піти до ван Гольпів і спробувати, — а раптом пощастить дістати яку роботу!

На щастя, рано-вранці Пітер вернувся. Він був уже вдома й саме збирався йти до Брінкерів, коли прийшов Ганс.

А, це ви, Гансе! — скрикнув він, коли втомлений хлопець підійшов до дверей. — А я дуже хтів з вами побачитися й збирався до вас. Зайдіть і погрійтеся!

Стягнувши з себе пошарпану шапку, яка, наче зумисне, прилипала йому до голови щоразу, як він ніяковів, Ганс став на одне коліно — не задля того, щоб привітатися на східний лад, і не задля того, щоб віддати шану богині охайності, яка панувала в цих покоях, — а єдино тому, що тяжкі його черевики здатні були сповнити душу кожної брукської господині неймовірним жахом. Тож, роззувши черевики, їхній власник увійшов обережно в дім, лишивши їх одвір, мов вартових, дожидатися його повернення.

Ганс пішов з оселі ван Гольпів із легким серцем. Пітер привіз йому з Гаарлема приємну новину: мінгеер ван Гольп загадав своєму синові переказати молодому Брінкерові, щоб той відразу ж узявся робити двері для їхнього літнього домочка. Там же таки малася й зручна майстерня, і Ганс міг працювати в ній, допоки не скінчить різьбити.

Пітер не сказав Гансові, що бігав на ковзанах до самого Гаарлема тільки задля того, щоб перебалакати про все те з мінгеером ван Гольпом та якнайшвидше владнати справу.

— Я гадаю, що зможу виконати цю роботу, — сказав Ганс, — хоч я ніколи не вчився цього майстерства.

— Я певний, що ви чудово впораєтеся, — відповів Пітер сердечно. — Усі потрібні вам інструменти є у майстерні. Вона он отам, — сховалася за тією густою огорожею, що її утворюють віти дерев. Улітку, коли на деревах розвернеться лист і огорожа зазеленіє, майстерні звідси зовсім не видко… Як почуває себе ваш батько нині?

— Краще, мінгеере… здоров'я його поправляється щогодини.

— Надзвичайно! Зроду я нічого подібного не чув. Цей суворий старий доктор таки й справді видатний вчений.

— Ах, мінгеере, — гаряче підхопив Ганс, — більш, ніж видатний вчений! Він має добре серце. Коли б не меестерова великодушність та не його велика майстерність, мій бідний батько й дотепер жив би у темряві. Знаєте що, мінгеере? — додав він і очі йому заблищали. — На мою думку, хірургія найблагородніша наука в світі!

Пітер знизав плечима:

— Може, вона й дуже благородна, але мене особисто вона аніскілечки не вабить. Цей доктор Букман, безперечно, надзвичайно

вправний хірург. Що ж до його серця… то визвольте мене від таких серць!

— Чого ви так говорите, мінгеере? — запитав Ганс.

Цієї хвилини з сусіднього покою повагом вийшла пишна пані. Це була мефроу ван Гольп, у величезному чепчикові та довжелезному шовковому фартусі, обшитому мереживом. Вона статечно кивнула Гансові, коли той відійшов від каміна й уклонився їй так гречно та низенько, як тільки зміг.

Пітер відразу ж присунув до каміна дубового стільця з високою спинкою, і пані сіла. По боках каміна стояло два великі оцупки коркового дуба. Одного з тих оцупків Пітер підставив своїй матері під ноги.

Ганс повернувся й хотів був вийти.

— Почекайте хвилиночку, будьте ласкаві, юначе, — сказала пані. — Я випадково почула, як ви й мій син розмовляли про мого друга, доктора Букмана. Ви маєте рацію, юначе. В доктора Букмана дуже добре серце. Розумієш, Петере, ми можемо тяжко помилитися, якщо висловлюватимемо свій присуд про людину лише на підставі його манер; хоч, загалом беручи, чемним поводженням нехтувати аж ніяк не слід.

— Я зовсім не хотів виявити неповагу до доктора, мамо, — мовив Пітер, — але ж ніхто не має права так бурчати й гарчати на людей, як він робить. Адже ж про нього це всі кажуть.

— "Всі кажуть"… Ах, Пітере, "всі" — це означає кожний або ніхто, тобто, це ще нічого не означає. Хірург Букман набрався багато лиха. Чимало років тому він втратив, і то за дуже тяжких обставин, свого єдиного сина, наймилішого юнака, але трохи нерозважливого і з надто

гарячою головою. До тієї тяжкої втрати Герард Букман був один з найприємніших людей, що я їх будь-коли знавала.

По сій мові, мефроу ван Гольп глянула лагідно на обох юнаків, підвелася і вийшла з кімнати так само поважно, як і увійшла була до неї.

Але Пітера материні слова не цілком переконали. І, проводячи свого гостя до вузьких бічних дверей, він буркнув, що "це гріх допускатися того, щоб лихо обертало увесь твій мед на жовч..." Прощаючись, він порадив Гансові добре повправлятися, бігаючи на ковзанах якнайбільше.

— Адже ж тепер, — додав він, — коли вашому батькові покращало, ніщо не заважатиме вам весело готуватися до майбутніх змагань. Ніколи ще не бувало в нас такого чудового ковзанярського свята! Кожне тільки про нього й говорить; ви маєте прикласти всіх старань, щоб одержати приза, — не забувайте!

— Я не братиму участі в змаганнях, мінгеере, — відповів Ганс, потупивши очі.

—. Не братимете участі в змаганнях? Це чому ж? — і відразу ж Пітер подумав на Карла Сгуммеля, — чи той часом не встругнув, бува, якої штуки...

— Тому, що я не зможу, мінгеере, — відповів Ганс, нахиляючись, щоб устромити ноги в свої величезні черевики.

Щось у Гансовім обличчі впало Пітерові в око, й він зрозумів, що далі розпитувати не треба. Він попрощався з Гансом і, стоячи на дверях, замислено дивився йому вслід.

За хвилину Пітер гукнув:

— Гансе Брінкере!

— Так, мінгеере.

— Я беру назад все, що казав про доктора Букмана.

— Так, мінгеере.

Обоє засміялися. Але усмішка на Пітеровім обличчі раптом зникла й змінилася виразом невимовного здивування, коли він побачив, як Ганс коло каналу, ставши на одне коліно, почав прив'язувати дерев'яні ковзани.

— Дуже дивно, — пробубонів Пітер, похитавши головою, й повернувся, щоб увійти в дім. — Чого ж то він не користується своїми новими ковзанами?

РОЗДІЛ XLI

Хрещена мати-фея

Сонце вже сідало, коли наш герой — із радістю в серці, але з виразом сумної іронії на виду, скинувши дерев'яні "полозки", — підходив, сповнений надій, до маленької халупки, що стільки років звалася "ідіотовою хатиною".

І не такі гострі очі, як Гансові, та й ті відразу впізнали 6 дві тендітні фігурки, що снувалися перед дверима тієї хатини.

Сіра кофтина, вся в латках, зблякла синя спідниця, прикрита ще більш збляклим синім фартухом, полинялий чепчик, що щільно обхоплював голівку, прудкі ніжки у величезних черевиках-кораблях —

все те, безперечно, належало Гретель. Ганс пізнав би всі ті речі де завгодно.

Яскравий кокетний червоний жакет, красива спідничка з чорною лиштвою, гарненький чепчик, що його кінчики маяли над золотими сережками, чепурний фартух, зграбненькі шкіряні черевички, що чудово пасували до маленьких ніжок… Та годі-бо! Щоб навіть сам папа римський прислав їх Гансові з посланцем, Ганс заприсягнувся б, що вони належать Анні.

Обидві дівчинки ходили обнявшись туди й сюди перед хатиною і так енергійно кивали та хитали голівками, немов обговорювали важливі державні справи.

З радісним криком Ганс кинувся до них:

— Ур-ра, дівчатка, я знайшов роботу!

Зачувши його голос, з хатини вийшла його мати.

Вона теж могла порадувати свого сина. Батькові значно покращало. Він почував себе так добре, що сидів майже цілий день, а потім ліг і тепер спить "тихо й спокійно, мов ягнятко", як висловилася матуся Брінкер.

— А тепер моя черга, Гансе, — сказала Анні, відводячи Ганса набік, після того, як він розповів матері, що дістав роботу в мінгеера ван Гольпа. — Твої ковзани продано, — ось маєш гроші.

— Сім гульденів! — скрикнув Ганс, здивовано перелічуючи гроші. — Та це ж утроє дорожче від того, що я сам за них заплатив.

— Моя хата з краю, — сказала Анні. — Якщо покупець не знає ціни, ми тому не винні.

Ганс пильно глянув на неї:

— О Анні!

— О Гансе! — перекривила його Анні, стискаючи уста й намагаючись набрати вигляду неприторенного шахрая та хитрюги.

— От що, Анні, я знаю, ти кажеш усе це несерйозно! Ти мусиш повернути частину цих грошей.

— Ні! Нічого подібного я не зроблю! — стояла на своєму Анні. — Ковзани продано, та й уже. — Потім, побачивши, що слова П щиро засмутили Ганса, вона прошепотіла: — Не думай, Гансе, що тут трапилось якесь непорозуміння чи помилка… Той, хто купив твої ковзани, сам наполягав, щоб заплатити за них сім гульденів. Віриш ти мені?

— Вірю, — відповів Ганс, і вогонь, що спалахнув у його ясних блакитних очах, здавалося, відбився в очах Анні й заіскрився під її віями.

Матуся Брінкер дуже зраділа, побачивши стільки срібла, але, довідавшись, що Ганс дістав його за свої нові ковзани, якими він так дорожив, скрикнула, тяжко зітхаючи:

— Хай благословить тебе бог, дитино! Це велика для тебе втрата!

— Пусте, мамо, — відповів Ганс, опускаючи руку в свою глибоку кишеню. — Маєте ще! Ми скоро забагатіємо, якщо так триватиме далі!

— Авжеж, — відповіла вона, хапливо простягаючи руку. Потім додала притишеним голосом: — Ми й справді могли б забагатіти, щоб не той Ян Кампгюйсен. Будь певний, Гансе, що він давно вже познайомився з нашою вербою… добре познайомився багато років тому!

— Атож, дуже можливо… — зітхнув Ганс. — А знаєте, мамо, найкраще нам за ті гроші забути. Вони, безперечно, пропали; батько розповів нам усе, що знав. Не будемо більше думати про них!

— Це легко сказати, Гансе. Я постараюсь, але тяжко буде, особливо тепер, коли моєму сердешному чоловікові треба так багато всіляких вигод… О господи! Які ж то непосидячі наші дівчатка, — раз у раз зриваються з місця! Вони ж допіру були тут. Куди це вони повтікали?

— Вони забігли за хату, — сказав Ганс, — мабуть, хочуть сховатися від нас. Цитьте! Я зараз їх піймаю і приведу до вас, хоч вони й бігають не згірш від отого трусика… Стривайте, ось я їх зараз налякаю…

— Диви!.. Там і справді трусик… Стій, Гансе!. Мабуть, бідне звірятко страшенно виголодалось, коли вже зважилося вийти з своєї нірки такої зимної години. Я зараз принесу йому кришок.

Після цих слів добра жінка швиденько увійшла в хатину й за хвилину повернулася. Але ні Ганса, ні трусика вже не було: Ганс десь побіг, не чекаючи на неї, а трусик, спокійно роздивившись навколо, поскакав у невідомому напрямі. Обійшовши ріг хатини, матуся Брінкер побачила дітей. Ганс та Гретель стояли перед Анні, що сиділа недбало на пеньку.

— Ох, і гарно ж як… наче та картина!.. — скрикнула матуся Брінкер, зупиняючись і захоплено дивлячись на привабливу групу. — Багато я бачила картин у розкішних покоях у Гайдельберзі, але й там гарніших за цю не було. Я не кажу про своїх дітей: вони обоє незграби. Але ти, Анні, справжня фея!

— Невже? — засміялася Анні, аж просявши. — Гаразд, хай же так воно й буде. Отже, Гретель і Гансе, уявіть собі, що я ваша хрещена мати-фея й оце завітала до вас у гостину. Я дозволяю кожному з вас висловити якесь одне бажання, і я виконаю їх. Чого ви бажаєте, добродію Гансе?

Обличчя Анні стало на мить серйозне, коли вона глянула на хлопця — може, саме тому, що вона від щирого серця бажала хоч раз мати чарівну силу.

А Гансові щось нашіптувало, що перед ним зараз — не дівчинка, а й справді фея…

— Я бажаю, — мовив він урочисто, — знайти те, чого я шукав тут минулої ночі!

Гретель весело засміялася. Матуся Брінкер знизала плечима й кинула, зітхнувши:

— Соромся, Гансе! — та й подалася втомлено до хати.

"Хрещена мати-фея" схопилася й тричі тупнула ногою.

— Твоє бажання здійсниться будь-що-будь, — проказала вона, — хай собі кажуть, що хочуть! — Потому із жартівливою урочистістю вона всунула руку в кишеню свого фартуха й добула звідти велику скляну намистину. — Закопай її там, де я тупнула ногою, — сказала вона, подаючи намистину Гансові, — і, перш ніж зійде місяць, твоє бажання здійсниться.

Гретель засміялася ще веселіше.

"Хрещена мати" прикинулася дуже невдоволеною.

— Гидке дівчисько! — скрикнула вона, сердито насупивши брови. — На кару тобі за те, що ти сміялася з феї, твоє бажання не здійсниться!

— Ха! — скрикнула в захопленні Гретель. — Почекай, поки в тебе чогось попросять, хрещена мамо. Та я ж не висловила жодного бажання!

Анні чудово грала свою роль. Вона й не думала сміятися, як сміялися її друзі, — навпаки, грізно глянувши на Гретель, вона гордо пішла собі геть, удаючи, ніби тут тяжко вражено її гідність.

— На добраніч, на добраніч, феє! кричали їй услід Ганс та Гретель.

— На добраніч, смертні! — крикнула й вона нарешті, перестрибнувши через замерзлий рівчак, і побігла хутенько додому.

— О, вона така, така… правда ж вона схожа на квітку… така люба та мила! — скрикнула Гретель, захоплено дивлячись услід Анні. — Подумати тільки, скільки днів вона просиділа в темній кімнаті з хворою бабунею… Що тобі, брате Гансе? Що це означає? Що ти збираєшся робити?

— Почекай і побачиш! — відповів Ганс і, метнувшись до хати, ту ж мить вибіг з неї, несучи заступа й лома. — Я хочу закопати мою чарівну намистинку!

Рафф Брінкер все .ще міцно спав; його жінка взяла невеличкий шматок торфу з свого майже вичерпаного запасу й поклала його на жар. Потому відчинила двері й тихенько покликала:

— Йдіть додому, діти!

— Мамо, мамо! Гляньте! — гукнув Ганс на ввесь голос.

— Святий Бавоне! — скрикнула мати, вибігаючи за поріг. — Що сталося хлопцеві?

— Йдіть сюди мерщій, мамо! — кричав страшенно збуджений Ганс, працюючи з усієї сили й за кожним словом вганяючи лома в землю. — Бачите? Оце те місце — ось отут, на південь від пенька! І як це нам не спало на думку вчора ввечері? Адже ж саме оцей пеньок залишився від старої верби, що ви її зрубали минулої весни, бо вона затіняла картоплю. А маленького дерева ще не існувало в той час, коли батько... Ур-р-ра!..

Матуся Брінкер не могла говорити. Вона впала навколішки коло Ганса саме в ту хвилину, коли він витяг з землі... старого череп'яного горщика!

Ганс всунув руку в горщика й добув звідти... уламок цегли... далі другий... далі третій... далі панчоху й гаман, чорні й заплісняві, але туго натоптані давно втраченим скарбом!

О, яка радість! Як вони всі сміялися! Як вони плакали з радощів! Як вони перелічували свої гроші, коли принесли їх додому! Просто чудо, що Рафф не прокинувся... Але снилося йому, мабуть, щось дуже приємне, бо він усміхався крізь сон.

Цього разу матуся Брінкер та її діти сиділи при розкішній вечері, — запевняю вас! Тепер уже не було ніякої потреби берегти всі ті смачні речі, що стояли в шафі.

— Ми завтра накупимо батькові всякої всячини — доброї й свіжої, — сказала мати, виймаючи холодне м'ясо, вино, хліб та желе і ставлячи все те на чистий сосновий стіл. — А тепер сідайте до столу, діточки, сідайте мерщій до столу!

Тієї ночі, засинаючи, Анні все думала, — що ж саме міг загубити Ганс... Мабуть, складаного ножика... Як буде смішно, якщо він і справді його знайде!

А Ганс, тільки-но заплющив очі, побачив, що він пробивається крізь якусь хащу; горщики, повні золота, розкидано навколо нього по всьому лісі, а годинники, та ковзани, та блискучі намистинки звисають там з кожної гіллячки…

Дивна річ, але кожне дерево, що до нього він наближався, оберталося раптом у пеньок, а на тому пенькові сиділа найчарівніша фея, вбрана в яскраво-червоний жакет та блакитну спідницю.

РОЗДІЛ XLII

Таємничий годинник

Того ж таки дня, коли до Брінкерів завітала "хрещена мати-фея", одна річ з'ясувалася ще раніше, ніж були знайдені запропащі гульдени: вияснилася історія годинника, що його протягом довгих десяти років так дбайливо зберігала вірна Раффова дружина. Часто, як приходилося до скруту, вона боялася навіть глянути на нього, щоб не датися на спокусу й не переступити волі свого чоловіка. Важко їй було дивитися на своїх голодних дітей і водночас думати, що, продавши годинника, вона зможе підживити їх, і на щоках їм знову зацвітуть троянди, але… — "Ні, ні!.. — скрикувала вона тоді. — Що буде, те й буде, а Мейтьє Брінкер не така, щоб забути останнє прохання свого чоловіка!"

"Сховай його та бережи добре, фроу…" — сказав Рафф Брінкер, віддаючи їй того годинника; та й по всьому. Він не встиг їй нічого пояснити, ані щось додати, бо ледве вимовив був оті слова, як до хати вбіг один з його товаришів-робітників і закричав: "Іди-но, чоловіче! Мерщій! Вода прибуває! Ти потрібний на дамбах!"

Рафф негайно ж пішов за ним, і, як матуся Брінкер уже казала, тоді вона востаннє бачила свого чоловіка при добрім розумі.

Того дня, коли Ганс побіг до Амстердама шукати роботи, а Гретель, упоравшись, подалася збирати тріски, суччя — взагалі все, що може придатися на паливо, матуся Брінкер добула годинника й, стримуючи хвилювання, подала його чоловікові.

"Нерозумно було б довше чекати, — казала вона Гансові згодом, — адже ж одне батькове слово могло пояснити все; звісно, мені, як і кожній жінці, хотілося швидше довідатись, як потрапила до нього ця річ".

Рафф Брінкер довго крутив у руках блискучий, вилощений годинник, потому пильно подивився на прив'язану до нього й добре випрасувану чорну стрічечку, але, очевидячки, не пізнавав його й спочатку нічого не міг пригадати. Нарешті він промовив:

— Ага, тепер пригадую! Ти добре наглянсувала його, фроу, що він блищить, як новий гульден.

— Атож, — сказала матуся Брінкер, самовдоволено кивнувши головою.

Рафф глянув на годинника знову.

— Бідолашний хлопець! — пробурмотів він і глибоко замислився.

Матуся Брінкер не витримала: то було вже занадто.

— Бідолашний хлопець! — повторила вона злегка роздратовано. — Невже ж ти гадаєш, Раффе Брінкере, що я кинула прясти й стою отут, над тобою, тільки задля того, щоб слухати якісь загадки? Я хочу довідатись, нарешті, звідки він узявся, оцей годинник!

— Та я ж уже давно тобі все пояснив, — промовив спокійно Рафф, здивовано дивлячись на неї.

— Нічого подібного, нічого ти мені не поясняв! — відказала йому жінка.

— Невже?.. В такому разі, якщо я тоді не розповідав... А втім, ця справа нас не стосується... то й не будьмо про неї говорити... — сказав Рафф, сумно похитуючи головою. — Дуже можливо, що протягом того часу, коли я лежав тут, мов живий мрець, бідолашний юнак помер і потрапив на небо. Та мені вже й тоді здавалося, що він на тонку пряде, бідолаха!

— Раффе Брінкере! Якщо ти так обходишся зі мною, хоч я з тобою й няньчилася та попомучилася добре відтоді, як мені вийшло двадцять два роки, то сором тобі!.. Так-так, — ганьба і сором! — закричала Мейтьє, спалахнувши та ледве зводячи дух.

Рафф, що говорив ще слабким голосом, відповів:

— Як же я обходжуся з тобою, Мейтьє?

— "Як же"? — промовила матуся Брінкер, перекривляючи його голос та говірку. — "Як же"? А так, як обходяться з кожною жінкою після того, як вона зарадила лихові й вирятувала з біди свого чоловіка, так, як...

— Мейтьє!

Рафф нахилився вперед, простягаючи руки. Очі в нього сповнилися сліз.

Опам'ятавшись, матуся Брінкер кинулася ту ж мить йому до ніг і стиснула його руки в своїх.

— Ой, що ж я наробила!.. Довела мого бідного чоловіка до сліз!.. А ще й чотирьох днів не минуло, як він до мене повернувся! Глянь на мене, Раффе! Пробач мені, Раффе, любий мій, — мені дуже боляче, що я

так тяжко тебе образила!.. Але ж то прикро, Раффе, так-таки нічого й не довідатися про цього годинника… Я ж бо прождала цілі десять років!.. Але тепер я вже й слова не скажу про нього й більше не розпитуватиму тебе, Раффе. Знаєш що, — сховай його так, щоб і не бачити, раз він спричинився до нашої першої сварки після того, як господь тільки-но повернув тебе мені.

— Я був дурний, що розхлипався, Мейтьє, — сказав Рафф, цілуючи її, — а ти маєш право знати всю правду. Мені тільки здавалося, що говорити про це не слід, не слід розголошувати таємниці померлої людини.

— А та людина… отой юнак… що про нього ти казав, — хіба ж він помер? Чому ти так гадаєш? — спитала Мейтьє, взявши в руку годинника й сідаючи на кінчик довгого ослінчика. що стояв під ногами її чоловіка.

— Тяжко сказати, — відповів Рафф.

— Він був дуже слабий, Раффе?

— Ні, не слабий, скільки я знаю; але він був схвильований, фроу, страшенно схвильований.

— Чи не вчинив він часом чого злого? — запитала вона, стишуючи голос.

Рафф кивнув.

— Убивство?! — прошепотіла жінка, не зважуючися звести очі.

— Скидається на те, якщо йняти віри його словам!

— Ох!.. Раффе, ти мене лякаєш… Розкажи мені докладніше… ти говориш так чудно… й так тремтиш. Я мушу знати все.

— Якщо я тремчу, фроу, то, мабуть, мене морозить. Хвалити бога, на моїй душі немає гріха!

— Випий трошки вина, Раффе. Отак, тепер тобі покращає… То ти кажеш, що він учинив якийсь злочин?

— Атож, Мейтьє, здається, вбивство; так він сказав мені сам. Але я зроду йому не повірю. То був милий юнак, з ясним лицем і з таким же чесним поглядом, як у нашого хлопчика; та тільки не такий сміливий та відвертий, як Ганс.

— Так, розумію, — прошепотіла матуся, боячися перебити чоловікові мову.

— Він з'явився передо мною зовсім випадково, — провадив далі Рафф. — До того дня я й разу з ним не зустрічався; такого блідого, переляканого обличчя, як у нього, я зроду не бачив. Він ухопив мене за руку та й каже: "Мені здається — ви чесна людина…"

— Еге ж, і на тому він не помилився! — перебила йому палко дружина.

Рафф глянув на неї розгублено:

— Про що це я говорив, фроу?

— Юнак узяв тебе за руку, Раффе, —сказала вона, тривожно дивлячись на нього.

— Еге ж, саме так… Ніяк слів не приберу… не пригадаю… Все те ввижається мені, як у півсні, знаєш…

— Чи ти ба!.. Нема нічого дивного, бідолахо, — мовила, зітхнувши, Мейтьє, ніжно гладячи його руку. — Якби не мав ти такої мудрої голови, що її й на дванадцятеро стало б, зроду-віку до тебе не повернувся б розум… Отож, ухопив тебе той юнак за руку й сказав, що ти, здається, — чесна людина (добре сказав хлопець!). Ну а потому? Коли ж це було? Опівдні?

— Ні, удосвіта… Задовго перед ранішніми дзвонами.

— Виходить, це було того самого дня, як ти впав із дамби, — сказала Мейтьє. — Я пам'ятаю, — ти пішов на роботу приблизно над північ… Ти спинився на тому, що він ухопив тебе за руку, Раффе.

— Так, — провадив далі її чоловік. — Я ще й зараз бачу його обличчя… таке бліде й таке розгублене обличчя… "Підвезіть мене трошки вниз по річці", — каже він до мене. Я, — пам'ятаєш, — працював тоді досить далеко, коло Амстердама. Я сказав йому, що я не перевізник. "Йдеться про життя і смерть, — каже він. — Підвезіть мене лише кілька миль… Бачите он того човника, — він не під замком; я міг би взяти його й поїхати сам, але треба ж його повернути… Може, його власник бідна людина, а я не хотів би його грабувати!" (Можливо, він висловився й не зовсім так, фроу, — адже ж усе те спада мені на пам'ять, мов крізь сон…) Отож я й повіз його; пропливли ми з ним отак миль із шість, а мо й вісім, і він попросив мене причалити й сказав, що далі побіжить берегом; а я хапався пригнати човна назад. Перед тим як вискочити на берег, він каже до мене, мало не схлипуючи: "Я можу звіритися на вас… я вчинив… богом свідчуся, що ненавмисне… але людина вмерла… Я мушу тікати з Голландії".

— А як же те сталося, — чи казав він тобі, Раффе? Може, він стрельнув у товариша абощо, як у них там ведеться у Геттінгенському університеті?

— Не пригадаю… Може, він і розповів мені… не знаю… все те, як уві сні… Я сказав, що не випадає мені, чесному голландцеві, порушувати закони моєї вітчизни, допомагаючи йому таким способом; а він усе своє правив: "Богом свідчуся, що я невинний!" — і дивився на мене тієї зоряної ночі такими чесними, ясними очима — чисто як наш маленький Ганс… А я наліг з усієї сили на весла та й погнав човна хутенько проти води.

— Мабуть, то був човен Яна Камгюйсена, — сухо зауважила матуся Брінкер. — Хто ж інший кинув би свого човна напризволяще та ще й з веслами.

— Атож… то був і справді Яновий човен. Сподіваюсь, він прийде побачитися зі мною в неділю, якщо вже прочув, що я видужую; та й молодий Гоогсвлейт також… Про що пак я говорив?

(Щастя, що матуся Брінкер змовчала: розповідати про Яна після тяжкого розчарування, що вони його зазнали цієї ночі, значило завдати таких прикростей та зродити такі підозри, яких Рафф не зміг би знести).

— Про що ти говорив? Та про те, що юнак виплигнув з човна на берег, а ти поїхав. Він ще не встиг віддати тобі годинника. Гай-гай, — мені здається, що він придбав його нечесним шляхом!

— Які дурниці, фроу! — скрикнув Рафф ображеним тоном. — Він був дуже гарно вбраний, і годинник, звичайно, належав йому, — це ж зовсім ясно.

— То навіщо ж він віддав його тобі? — спитала матуся Брінкер, стурбовано дивлячись на вогонь, куди вже давно слід було підкинути торфу.

— Я ж тобі про це вже розповідав, — відповів Рафф, здивовано глянувши на неї.

— Мені хотілося б послухати ще раз, — сказала матуся Брінкер обережно, щоб, не дати йому відхилитися від цікавої теми.

— Гаразд. Отже, перед тим, як виплигнути з човна, він віддає мені годинника та й каже: "Я змушений тікати з Голландії, хоч ніколи й не думав, що доведеться... Я звіряюся на вас, бо певен, що ви людина чесна. Передайте цього годинника моєму батькові... не сьогодні, а за тиждень, і скажіть йому, що цього годинника посилає його нещасний син; і ще скажіть, — якщо він коли схоче, щоб я повернувся до нього, я подолаю всі перешкоди й повернусь. Скажіть йому, щоб він послав листа до... до..." Ой лишенько моє, — все інше вилетіло мені з голови... Я не можу пригадати, куди саме треба було послати листа. Сердешний хлопець! Бідолашний! — тужно промовив Рафф, беручи годинника, що лежав на жінчиних колінах. — Виходить, цей годинник ще й досі не потрапив до його батька...

— Я віднесу годинника, Раффе, не турбуйся... тільки-но повернеться Гретель. Тепер вона вже скоро прийде. Як, кажеш, звали його батька? Де ти мав його розшукати?

— Нема ради!.. — дуже повільно й тихо проказав Рафф. — Усе якось зникло з моєї пам'яті. А проте я ясно, як і тоді, бачу перед собою юнакове обличчя; бачу його великі очі... і я пам'ятаю, як він відкрив годинника, вийняв щось із нього й поцілував... а більш нічого я не пам'ятаю... Решта ж... немов те все полинуло за вітром; мені навіть здається, ніби я чую шум розлютованих хвиль, коли намагаюся пригадати, що було далі...

— Еге ж. Так буває, Раффе; я й сама таке відчувала після гарячки. Ти стомився... Тепер я допоможу тобі лягти, — тобі вже час до ліжка. І де та дитина моя заподілася, цікава я знати?

Матуся Брінкер відчинила двері й гукнула:

— Гретель! Гретель!

— Оступися трохи набік, фроу, — слабким голосом промовив Рафф, нахиляючись уперед і намагаючись помилуватися зимовим краєвидом. — Як би мені хотілося вийти хоч на хвилинку за двері та постояти на свіжому повітрі!

— Ні, ні! — відказала йому фроу, сміючися. — Ось я скажу меестерові, як ти набридаєш, та скиглиш, та в'язнеш, щоб тебе пустили на повітря! А проте, якщо він дозволить, я завтра ж закутаю тебе як слід, і ми проходимося трохи... Ой лишенько, а за двері я й забула! Ти ж так зовсім замерзнеш, — треба їх зачинити!.. О, нарешті я бачу Гретель!.. Он вона, мчить по каналі, як шалена... а фартух у неї повнісінький!.. Чоловіче, що ти робиш? — раптом мало не скрикнула вона, щільно пристукнувши двері. — Ти сам ідеш до ліжка, без моєї допомоги... та я ж і не доторкнулася до тебе!.. Ти ж можеш так упасти, любий!

Матуся не часто казала — "любий". І де показувало, як дуже вона злякалася та як зраділа, коли кинулася підтримати свого чоловіка. За кілька хвилин він уже лежав під новою ковдрою і, поки дружина з усіх боків підтикала її під нього, щоб йому було зручно й тепло, заявив їй, що це він востаннє лежить удень у ліжку.

— Еге ж, я й сама на це сподіваюсь, — сміючися, сказала матуся Брінкер. — Он який ти молодець, — аж любо глянути!.. Ач як походжаєш по кімнаті!

Коли Рафф заплющив очі, матуся заходилася коло каміна, — вона похопилася роздмухати вогонь, чи, точніше, пригасити його, голландський-бо торф скидається на самих голландців: він повільно розжеврюється, а вже, коли розгориться, то палає дуже яскраво. Потому вона відсунула вбік свою забуту прядку, видобула з якоїсь непримітної кишені своє плетиво й сіла біля ліжка.

— Коли б ти міг пригадати ім'я того батька, Раффе, — почала вона обережно, — я віднесла б йому годинника, поки ти спатимеш; Гретель зараз прийде додому.

Рафф силкувався пригадати, але надаремно.

— Чи не Боомпгоффен часом? — підказала матуся. — Я чула, що в тій сім'ї двоє синів ступили на слизьке… Герард та Ламберт.

— Можливо, — сказав Рафф. — Подивись-но, чи немає на годинникові яких літер? Вони могли б напровадити нас на вірний шлях.

— Який же ти кмітливий, чоловіче! — скрикнула радісно матуся, підіймаючи годинника ближче до очей. — Та ти тепер розумніший, як колись! Диви-но. Ось літери! "Л. Я. Б.". Це напевне Ламберт Боомпгоффен… Не розумію тільки, до чого тут літера "Я". А втім, вони були вельможні люди, — бундючні, мов індики. Такі люди дуже часто дають своїм дітям подвійні ймення, хоч за святим письмом так робити не годиться.

— Я не цілком певний, що це саме так, фроу. Здається мені, що в біблії трапляються часом такі довгі, складні ймення, що їх до ладу й не вимовиш. Але ти в одну мить відгадала все як слід. Така ти й була завжди, — сказав Рафф, заплющуючи очі. — Спробуй-но, віднеси годинника Боомпкінсам.

— Не Боомпкінсам, таких я не знаю; я тобі кажу про Боомпгоффенів.

— Так-так, віднеси його туди.

— Віднеси його туди! Який-бо ти чудний, чоловіче! Та як же я понесу, коли вся їхня сім'я чотири роки тому переїхала до Америки. Але тобі давно пора вже спати, Раффе: ти зблід і дуже стомився. Почекаймо до завтрього: ніч — порадниця-мати, — порадить, що починати... А, панна Гретель! Нарешті ви з'явилися!

Того вечора, перш ніж Рафф прокинувся, "хрещена мати-фея", як ми вже знаємо, навідалася до Брінкерової хатини, гульдени було знову добре сховано у великій скрині, а матуся Брінкер та діти ласували досхочу м'ясом, білим хлібом та вином.

Саме тоді мати, безмежно радіючи, й розповіла дітям історію годинника, з тими подробицями, які вона вважала за можливе їм подати. То буде справедливо, думала вона, щоб бідолашечки знали про нього дещо, коли вже вони так незрадливо берегли таїну відтоді, як самі почали щось розуміти.

РОЗДІЛ XLIII

Відкриття

Наступний день видався у Брінкерів дуже клопітливий.

Перш за все треба було розповісти батькові історію тисячі гульденів, — як вони пропали та як їх було знайдено тощо. Подібні новини аж ніяк не могли йому пошкодити. Потому, поки Гретель ретельно виконувала материн наказ "поприбирати, повимивати, повичищати скрізь усе чисто, щоб у хаті було, як у віночку", Ганс та матуся Брінкер, щасливі й веселі, подалися купувати торф та провізію.

Гансові було тепер так легко на душі, — майбутнє його аніскілечки не бентежило; матуся Брінкер приємно хвилювалася: ще б пак!.. Стільки

речей бракує в господарстві! Й усі ті потреби виникли в них раптом, — виросли, мов гриби, за одну ніч, — мабуть, що й десять тисяч гульденів на все те не стане! По дорозі до Амстердама щаслива мати весело радилася з Гансом, збираючись багато чого покупити; а проте додому принесла такі маленькі пакунки, що спантеличений Ганс прихилився до каміна й, чухаючи потилицю, згадував прислів'я: "Що повніший гаман, то міцніш його зав'язано".

— Про що замислився окатий? — весело й жартівливо запитала його мати, майже відгадавши його думки; вона метушливо поралася в хаті, готуючи обід. — Про що ти думаєш?.. Уяви собі, Раффе — малий ладен був притягти додому мало не пів-Амстердама на своїй голові. їй-право, він хотів накупити стільки кави, що не вмістилася б і в цьому горщикові для вугілля. "Ні-ні, синку, — кажу я, — теча на кораблі найстрашніша саме тоді, коли його добре наладновано!.." А він як утупиться в мене очима... точнісінько так, як оце зараз... Ану лиш, хлопче, — годі тобі стояти! Чого доброго ще приростеш до каміна, якщо так витріщатимеш очі та дивуватимешся!.. Ну, Раффе, сідай кінець столу! Ось твоє крісло, Раффе, — на почесному місці, де йому й належиться бути; адже ж тепер у нашій хаті є господар, — я ладна це сказати хоч і самому королеві у вічі. Сюди, сюди... отак, зіприся на Ганса; він для тебе однаково що міцний костур! Пнеться вгору, як бур'ян, а чи давно ще вчився він ходити!.. Сідай до столу, чоловіче, сідай до столу!

— Ти пам'ятаєш, фроу, — сказав Рафф, обережно сідаючи у велике крісло, — оту чудову музикальну скриньку, що так розважала тебе, коли ти працювала у вельможному домі в Гайдельберзі?

— Ще б пак! — відповіла матуся Брінкер. — Повернеш тричі мідного ключика, й чаклунська штука так, бувало, заграє, що аж мороз по спині пробігає. Аякже — добре пам'ятаю... Але, Раффе (і враз тон її змінився на поважний) — адже ж ти не розкидатимеш наших гульденів на такі марниці?

— Ні, ні, тільки не я, фроу… Милосердний бог уже дав мені одну музикальну скриньку, і то зовсім дурно.

Усі троє (мати й діти) збентежено ззирнулися поміж собою, а потім глянули на Раффа… Невже він знову стерявся?

— Атож, і цю музикальну скриньку не продам я й за п'ятдесят гаманців, добре натоптаних грішми, — казав далі Рафф. — А накручують її держаком від мітли, і бігає вона і туди й сюди, і метушиться по хаті, і скрізь устигає саме впору, та грає-грає, аж співає!.. Та так співає-розлягається, що чисто тобі співочі пташки з вирію повернулися… Заприсягнутися можна!

— Святий угоднику Бавоне! — скрикнула матуся. — Що ж це на нього налетіло?

— Втіха та радість, фроу, он що на нього налетіло! Запитай Гретель, запитай-но мою маленьку музикальну скриньку Гретель: хіба ж я не радів нині від щирого серця та не втішався, милуючись нею?

— Не тільки вони втішалися,, мамо, — засміялася Третєль"— Вони були й моєю музикальною скринькою також! Ми майже ввесь час співали разом пісень, поки ви ходили до міста.

— Ага, он воно що! — промовила матуся й полегшено зітхнула. — Стривай, Гансе, ти ніколи не впораєшся з отакенним шматком; а втім, дарма, хлопчику, — їж, їж, адже ти довго пісникував… Гретель, візьми-но ще кавалок ковбаси: вона нажене крові в твої щоки.

— Ой, ой, мамочко, — весело розсміялася Гретель, хутенько простягаючи свою тарілку. — То не кров грає на дівочих щоках… ви мали на думці — троянди… на моїх щоках розквітнуть троянди… Адже ж так? Правда, Гансе?

Поки Ганс хапався проковтнути величезний кусень, щоб дати слушну відповідь на це поетичне запитання, матуся Брінкер в одну мить поклала край суперечці:

— Гаразд, чи то троянди чи кров — мені байдуже, аби рум'янець знову розцвів на твоєму веселому личенькові. Досить уже й того, що мати твоя бліда, виснажена, та…

— Що тобі, фроу! — хапливо перебив їй Рафф. — Ти зараз свіжіша й рум'яніша від обох наших курчаток разом.

Це зауваження, хоч воно аж ніяк не стверджувало, що розбурканий Раффовий розум цілком прояснився, а все ж надзвичайно потішило матусю Брінкер. Отже, обід пройшов дуже весело та мило.

По обіді знову загомоніли про годинника й, звичайно, почали дискутувати про ті таємничі літери.

Ганс відсунув свого ослона і вже налагодився йти до мінгеера ван Гольпа, а його мати підвелася, щоб сховати годинника, коли раптом до них долинув гуркіт коліс по, замерзлій землі.

За хвилину хтось постукав у двері й відразу ж відчинив їх.

— Просимо до господи, — затинаючись промовила матуся Брінкер, хапливо намагаючись сховати годинника в себе за пазухою. — Ох! Це ви, мінгеере! Добридень! Батько наш уже майже одужав, як бачите… Прикро мені вітати вас у такій халупі, мінгеере… Ой лишечко, — ще й зі столу не прибрано!..

Доктор Букман не звернув уваги на матусині вибачення. Він, очевидячки, дуже поспішався.

— Гм! — згукнув він. — Я, здається, тут зовсім не потрібний. Пацієнт швидко вичунює.

— Ще б йому не вичунювати мінгеере, — скрикнула матуся. — Адже ж учора ввечері ми знайшли тисячу гульденів, що в нас були пропали… Аж десять років не знали ми, де вони заподілися!

Доктор Букман здивовано розплющив очі.

— Так, мінгеере, — сказав Рафф. — Я прошу фроу розповісти вам, — хоч ми й не говоритимемо про це нікому, — бо я бачу, що ви більш, ніж хто інший, здатні зберігати таємницю.

Доктор насупив брови. Він терпіти не міг, коли говорилося про нього особисто.

— А тепер, мінгеере, — провадив далі Рафф, — ми можемо заплатити вам за ваші турботи. Богом свідчуся, ви того заслужили, якщо тільки повернення до життя та до своєї сім'ї такого нікчемного створіння, як я, є заслуга. Скажіть моїй фроу, скільки треба заплатити, мінгеере; вона з радістю віддасть вам належну суму.

— Годі! Годі-бо вам! — лагідно сказав доктор. — Покиньте говорити про гроші. Мені дуже часто платять грішми, але вдячністю платять рідко. "Спасибі вам" цього хлопчика, — додав він, кивнувши на Ганса, — за все мені заплатило, й того з мене досить.

— Мабуть, і ви самі маєте сина, — промовила матуся Брінкер у захваті від того, що видатний вчений став такий привітний.

Докторова добродушність зникла в одну мить. Він буркнув щось (так принаймні здалося Гретель), але не відповів ні слова.

— Вибачте моїй фроу, мінгеере, ці нескромні слова, — сказав Рафф. — Але перед тим, як ви увійшли, ми саме говорили про одного бідолашного юнака, й моя фроу дуже його жаліла; його рідні виїхали звідси невідомо куди; а я мав передати їм з доручення того молодого добродія одну річ.

— Їхнє прізвище Боомпгоффен, — гаряче додала матуся. — Чи не знаєте ви чого про ту родину, мінгеере?

Доктор відповів коротко й різко:

— Так. Невгамовні люди. Вони давно вже виїхали до Америки.

— А може, Раффе, — несміливо правила своє матуся Брінкер, — меестер знає кого в тій країні, хоч, кажуть, що там живуть самі лише дикуни... Ото було б добре, коли б пан доктор міг передати Боомпгоффенам годинника й доручення сердешного хлопця, — їй-право!..

— Цить, фроу! Хіба ж можна обтяжувати доброго меестера такими речами, коли на нього скрізь чекають недужі чоловіки та жінки, що лежать при смерті? Й чому, власне, ти гадаєш, що прізвище юнакової рідні — саме Боомпгоффен?

— Я того певна, Раффе, — відповіла вона. — Вони мали сина Ламберта, і на годинникові вирізьблено "Л" — тобто "Ламберт", та "Б" — тобто "Боомпгоффен". Не розумію тільки, навіщо тут вставлено ще й "Я"... Але меестер може подивитися й сам.

І, кажучи так, вона простягла докторові годинника.

— "Л. Я. Б"! — скрикнув доктор Букман, кинувшись до неї.

Важко описати сцену, що наступила по тому! Скажу тільки, що юнакове доручення було, нарешті, виконано: годинник потрапив-таки до батька, і, приймаючи його, визначний хірург ридав, як маленька дитина.

— Лоуренс! Мій Лоуренс! — скрикував він, поїдаючи годинника очима й не випускаючи його з своїх рук. — Ах, коли б я знав те раніше! Лоуренс блукає десь по світах, не маючи притулку... Праведне небо! Може, він страждає... може, вмирає саме в цю хвилину!.. Згадайте, чоловіче, куди він подався? Що казав мій син? Куди треба було послати листа?

Рафф сумно похитав головою.

— Згадайте! — благав доктор. Та не може ж того бути, щоб пам'ять, так недавно збуджена за його допомогою, відмовилася послужити йому в таку хвилину!

— Все зникло, мінгеере, — зітхнув Рафф.

А Ганс, забувши, що перед ним стара людина й видатний вчений, забувши за все на світі, крім того, що його добрий друг тяжко зажурився, підбіг і обняв докторову шию руками.

— Я знайду вашого сина, мінгеере. Якщо він живий, то десь же він мусить пробувати. Земля не така вже й велика, — я присвячу кожен день мого життя розшукам вашого сина. Мати можуть тепер обійтися й без мене. Ви багаті, мінгеере; пошліть мене, куди хочете!

Гретель заплакала. Ганс вірно робить, що хоче їхати, але... але як же вони житимуть без нього?

Доктор Букман нічого не відповів, а проте й не відштовхнув Ганса. Його очі тривожно вп'ялися в Раффа Брінкера. Раптом він узяв

годинника й нетерпляче почав його відкривати. Зробити це було не так-то легко, — пружина-бо від часу стала надто тугою. Аж ось годинник відкрився й доктор побачив, що всередині в ньому лежить клаптик тонкого паперу із жмутиком блакитних незабудок. Рафф, помітивши, що на докторовім обличчі промайнуло глибоке розчарування, похопився сказати:

— Там була ще якась річ, мінгеере, але молодий добродій вийняв її з годинника, перш ніж віддав його мені. Я бачив, як він поцілував ту річ, а потім заховав.

— То був мініатюрний портрет його матері, — простогнав доктор. — Вона померла, коли йому було десять років. Дяка богові, — мій хлопчик не забув її!.. Обоє вмерли?!. Ні, не може того бути!.. — скрикнув він, схопившись. — Мій син живий!.. Вислухайте мене, — я розповім вам, як усе те сталось. Лоуренс працював як мій асистент. Помилково він видав не ті ліки для одного з моїх пацієнтів, — видав смертельну отруту, — але слабому її не встигли дати, бо я помітив синову помилку завчасно. Того ж таки дня мій пацієнт помер. Я мав у той час іще кілька тяжко хворих, і через те повернувся додому тільки другого дня надвечір. Мого сина вже там не було… Сердешний Лоуренс… — схлипував доктор, приголомшений своїм тяжким горем. — Стільки років чекав він вісті від мене, та так і не дочекався!.. Його доручення не виконано… Ох, і набрався ж він, мабуть, лиха!..

Матуся Брінкер наважилася заговорити. їй надто тяжко було дивитися на меестерові сльози.

— Яке то щастя знати, що молодий добродій був невинний. Ах! Як він мордувався!.. Казав же він тобі, Раффе, що його злочин однаково що вбивство… Він помилково послав хворому не ті ліки, хтів він сказати. Оце то злочин!.. Адже ж і наша Гретель могла вчинити такий самісінький! Мабуть, безталанний молодий добродій прочув, що той слабий помер… саме через те він і вирішив утекти, мінгеере… Він сказав, — пам'ятаєш, Раффе. — що не повернеться до Голландії доти,

доки… — Вона запнулася. — Ах, ваша честь, важко йому було аж десять років чекати вістоньки від…

— Цить, фроу, — гостро спинив її Рафф.

— Чекати вістоньки! — простогнав доктор. — А я, мов дурень, сидів уперто вдома й пальцем не кивнув, думаючи, що син мене покинув! Мені того й на думку не спадало, Брінкере, що хлопець довідався про свою помилку. Я гадав, що то юнацьке шаленство… невдячність… потяг до пригод виманили його з рідної оселі… Мій бідолашний, бідолашний Лоуренс!

— Але ж тепер ви знаєте все, мінгеере, — прошепотів Ганс. — Ви знаєте, що він не вчинив нічого лихого, що він любив вас і свою небіжчицю матір. Ми знайдемо його! Ви знову побачитеся з вашим сином, дорогий меестере!

— Хай бог тебе благословить! — мовив доктор Букман, стискаючи хлопчикові руку. — Може, так воно й буде, як ти кажеш. Я зроблю все для того, зроблю все, що зможу… А якщо ви пригадаєте щось про мого сина, Брінкере, ви подасте мені звістку об тім відразу ж?

— Атож, атож, — звичайно! — закричали всі, окрім Ганса; але Гансова мовчазна обіцянка задовольнила б доктора навіть і тоді, коли б усі інші мовчали.

— Очі вашого хлопчика, — сказав доктор, повертаючись до матусі Брінкер, — страшенно нагадують мені очі мого сина. Дивна річ! Коли я зустрівся з Гансом уперше, мені здалося, що на мене дивиться мій Лоуренс.

— Еге ж, мінгеере, — відповіла мати з гордістю, — я помітила, що ви дуже прихильні до нашого хлопця.

На кілька хвилин меестер немов поринув у роздуми; потім він підвівся й забалакав уже іншим тоном:

— Даруйте мені, Раффе Брінкере, — я вас розтривожив. Не завдавайте собі жалю через мене. Я йду від вас нині щасливіший, ніж був усі ці довгі роки! Чи можу я взяти годинника?

— Звичайно, мінгеере. Таке було бажання вашого сина.

— Саме так, — відказав доктор, дивлячись на свій скарб та якось чудно насуплюючи чоло. Звісно — його обличчя не могло відмовитися від своїх поганих звичок за одну годину! — Саме так!.. Ну, а тепер я мушу йти. Ніяких ліків моєму пацієнтові більш не треба; тільки — спокій та бадьорий настрій, а того й другого тут удосталь. Щасти вам боже, мої добрі друзі! Я завжди буду вам вдячний.

— Щасти ж і вам боже, мінгеере, та хай допоможе він вам якнайскоріше знайти вашого любого сина, — мовила щиро матуся Брінкер, хутенько змахнувши кінчиком фартуха сльози, що набігли їй на очах.

Рафф промовив зворушено: "Амінь!", а Гретель кинула на доктора такий ніжний, такий виразний погляд, що той не витримав і, йдучи до дверей, погладив дівчинку по голові.

Ганс вийшов разом з ним.

— Якщо я зможу вам у пригоді стати, мінгеере, — я завжди до ваших послуг.

— Дуже добре, мій хлопчику, — лагідно відповів доктор Букман; таким тоном він давно вже не розмовляв. — Скажи своїм, щоб вони не розголошували того, що сталося сьогодні. А тим часом, Гансе, примічай

за своїм батьком. Ти хлопець кмітливий. Першої-ліпшої хвилини він може несподівано сказати нам багато більше, ніж розповідав досі.

— Здайтесь на мене, мінгеере.

— До побачення, мій хлопчику! — крикнув доктор, вскакуючи в свою пишну карету.

"Ага! — подумав Ганс, коли карета від'їхала. — Меестер, бачу я, багато жвавіший, ніж я гадав".

РОЗДІЛ XLIV

Перегони

Нарешті настало двадцяте грудня й принесло з собою яс. ну хорошу зимову годину. Тепле сонячне проміння заливало все навколо. Воно з усієї сили намагалося розтопити озера, канали й річки; але крига задирливо блищала й зовсім не збиралася танути. В повітрі панувала тиша: флюгери перестали крутитися, впиваючися розкішним сонячним днем. А через те й вітрякам випало сьогодні свято. Майже увесь минулий тиждень вони вертілися мов навіжені; а тепер, добренько засапавшись, ледь-ледь ворушили своїми крилами в чистому й прозорому повітрі. Хіба ж працюватиме вітряк, коли навіть флюгери нічогісінько не роблять?!

Того дня нікому не довелося ні молоти, ні дробити, ані пиляти. Це прийшлося дуже до речі млинарям, що живуть в околицях Брука. Задовго перед полуднем вони вирішили "згорнути" свої "вітрила" й піти на змагання. Там мали зібратися всі. Північний берег замерзлого Аю був уже облямований нетерплячими глядачами; чутки про великі льодобіжні змагання розлетілися по всіх усюдах.

Юрми чоловіків, жінок та дітей у святних строях поспішали до тога місця. Дехто кутався в хутро та зимові плащі або шалі; але багато хто, пристосовуючись до своїх особистих відчувань більш, ніж до календаря, був убраний, як у жовтні.

Для змагань вибрали рівнину з бездоганно плавкою крижаною поверхнею близько Амстердама, на тому величезному рукаві Зюйдер Зее, що зветься Ай. Городян зібралося тут тьма-тьмуща! Приїжджі теж посунули сюди, вирішивши, що їм пощастить побачити щось варте їхньої уваги. Багато селян з північних округ передбачливо подалися зі своїми товарами до міста на базар саме двадцятого числа. Здавалося, що всі — й молоді, й старі, — всі ті, хто мав у своєму розпорядженні колеса, ковзани чи ноги, поквапилися прибути на змагання.

Були тут вельможні пани в каретах, вичепурені, як парижани, що немов приїхали сюди простісінько з паризьких бульварів; були й вихованці амстердамських благодійних закладів у відповідній формі; дівчатка з римсько-католицького сирітського притулку в жалобних сукнях та білих косинках; хлопчики з Бюргерського захистку у вузьких чорних штанцях та коротеньких куртках, картатих, наче арлекінове вбрання[29]. Були тут і старосвітські добродії в трикутних капелюхах та оксамитних штанях по коліна; й старосвітські пані в цупких вистьобаних спідницях та станиках з блискучої парчі. За ними йшли їхні слуги, що несли теплі плащі та грілки для ніг. Були тут і селяни в найрізноманітніших голландських національних строях: несміливі молоді парубки в одягах, прикрашених мідними пряжками; простодушні сільські дівчата, що ховають своє лляне волосся під золототканими завоями; жінки в довгих вузьких фартухах, цупких від гаптування, що вкриває ті фартухи згори й донизу; жінки з короткими кучериками, мов ті коркотяги, що нависають їм на лоба; жінки, в яких зголено волосся й чепчики щільно прилягають до голови; жінки в смугастих спідницях та капелюхах, схожих на вітряки. Чоловіки в шкіряних, свого ткання, оксамитних та сукняних штанях і куртках; городяни в модних європейських костюмах і городяни в коротких куртках, широких шароварах та гостроверхих капелюхах, схожих на дзвіниці.

Були тут і вродливі фрісландські дівчата в дерев'яних черевиках та спідницях з дебелого краму й у розкішних головних уборах, що складаються з масивного золотого півмісяця та золотих розеток на висках, облямованих столітнім мереживом. У деяких жінок було намисто, дармовиси та сережки з щирого золота. А втім, більшість задовольнялася з позолочених, а то й просто мідних оздоб, хоч, загалом кажучи, фрісландські жінки намагаються якнайкраще прикрасити свій головний убір і частенько чіпляють на нього всі родинні клейноди. Того дня в багатьох сільських жінок та дівчат було на голові покрас щонайменше на дві тисячі гульденів.

Де-не-де в юрбі зустрічалися селяни з острова Маркен у дерев'яних черевиках, чорних панчохах та широчезних шароварах; а також маркенські жінки в коротких синіх спідницях та чорних кофтинах, яскраво поцяцькованих на грудях. Ті жінки були вбрані в червоні нарукавники, білі фартухи та чепчики, що скидалися на єпіскопську митру на їхнім золотистім волоссі.

Діти часто-густо мали такий самий дивовижний і своєрідний вигляд, як і їхні батьки. Коротко кажучи, здавалося, що третина всієї цієї юрби щойно зійшла з полотен цілої колекції голландських картин.

Скрізь маячили високі жінки та кремезні чоловіки, дівчата з грайливими личками та юнаки, що їхній вираз обличчя й на крихту не змінявся від рання й до смеркання.

Здавалося, що тут зібралися представники від усіх голландських міст — принаймні по одному представникові від кожного. Були тут водоноси з Утрехта, сировари з Гауди, гончарі з Дельфта, винокури з Східама, гранувальники алмазів з Амстердама, крамарі з Роттердама, сухорляві пакувальники оселедців, ба навіть два заспані пастухи з Текселя. Кожен з чоловіків мав у роті люльку, а в руках кисета з тютюном. Декотрі носили з собою всі причандали до куріння: люльку, тютюн, шило, щоб прочищати чубук, срібну сітку, що нею покривають голівку люльки, та коробку з добрячими сірниками.

Справжній голландець, — щоб ви те знали, — не розлучається зі своєю люлькою майже ніколи, ні за яких обставин. Він може забути на яку мить про те, що треба дихати, але якщо він раптом забув за свою люльку, то це вже він і справді помирає! А втім, жодного такого нещасливого випадку тут не трапилося. Легенькі клубки диму підіймалися раз коло разу, то тут то там, і носилися над юрбою, й що химерніше клубочився дим, то флегматичніший та урочистіший вигляд був у самих курців.

Помилуйтеся он на тих хлопчиків та дівчаток на дибах. Блискуча ідея! Вони можуть роздивитися все навколо понад головами найвищих глядачів. Химерно височать у повітрі їхні маленькі дитячі тіла на таємничих незримих ногах. На їхніх круглих дитячих личках лежить вельми рішучий вираз, тож і не дивно, що нервові літні особи з делікатними ногами раз у раз здригаються й тремтять, коли ці довгоногі маленькі страховища крокують повз них.

Ви прочитаєте в деяких книжках, що голландці — тихий народ. Звичайно, так воно й є, але прислухайтеся, — чи чували ви коли такий галас? У ньому злилася сила-силенна людських голосів… Ні, не тільки людських, — ще й коні додають до людського гомону свого іржання, а скрипки так жалібно пищать (як їм, мабуть, боляче, коли їх наладновують!)… Але ж переважна маса звуків повстає від того величезного vox humana , що властивий людській юрбі.

Ще й отой химерний манісінький карлик із важким кошиком, що шмигляє туди й сюди межи люду, чинить неабиякий гамір. Прислухайтесь лишень — то його верескливий голос горує над усіма іншими звуками:

— Пейпен ен табак! Пейпен ен табак![30] — кричить він.

Другий хлопчик, його брат, багато вищий за нього на зріст, але на вигляд на кілька років за нього молодший, продає різні пундики та

цукерки. Він скликає всіх любих діточок, де б вони не були, чи далеко чи близько, та нагадує, щоб поквапилися скуштувати його ласощів, а то їх не стане.

Серед глядачів є багато й ваших знайомих. Он у тому високому павільйоні, збудованому на березі біля самої криги, сидять кілька осіб, що ви їх бачили зовсім недавно. В центрі — пані ван Глек. Нині день її народження, — ви пам'ятаєте? Вона сидить на почесному місці. Тут і мінгеер ван Глек; не думайте, що його пінкова люлька приросла йому до губів — то тільки так здається! Тут же таки сидять і дідуня й бабуня, що ви їх бачили на святі святого Ніколаса. З ними й усі їхні діти. Нині так тепло, що вони прихопили з собою й найменшого. Сердешного малюка так дбайливо закутано, що він нагадує єгипетську мумію, але те не заважає йому радісно вищати; а коли оркестр починає грати, він стискає й розтуляє свої маленькі кулачки в рукавичках, добре додержуючи такту.

Дідуня з люлькою в роті, в окулярах, у. хутряній шапці ще й з онучком на колінах просто чудовий, — жива картина та й годі!

Сидячи під наметом, на високім помості, ця компанія має змогу добре бачити все, що відбувається навколо. Нема нічого дивного, що дами поглядають прихильним оком на рівненьку, як скло, кригу, — з грілкою під ногами замість ослінчика можна вигідно сидіти хоч і на Північному полюсі.

Поруч них примостився якийсь добродій, що трохи нагадує святого Ніколаса, який приходив до юних ван Глеків п'ятого грудня. Але ж святий мав довгу білу бороду, а в цього добродія обличчя гладеньке, мов яблуко. Крім того, його святість був багато огрядніший і (між нами кажучи) тримав два наперстки в роті, а в цього добродія ніяких наперстків у роті немає. Ні, не може того бути, щоб це був святий Ніколас!

Поблизу, в сусідньому павільйоні, сидять ван Гольпи зі своїм зятем та дочкою, що приїхали з Гааги. Пітерова сестра не з тих, що забувають свої обіцянки. Вона привезла з собою букети розкішних тепличних квітів, щоб презентувати їх майбутнім переможцям.

Ці павільйони (та ще кілька інших) будувалися сьогодні від самого світанку. Один з них, півкруглої форми, в якому розмістилася родина мінгеера Корбеса, дуже красивий і свідчить, що голландці мають добрий смак та вміють споруджувати намети; але мені більше до вподоби павільйон ван Глеків, — центральний, його розмальовано червоними й білими смугами та декоровано вічнозеленими рослинами.

У павільйоні з блакитними прапорами містяться музиканти. Оті споруди, схожі на пагоди, що їх оздоблено морськими мушлями та вузенькими різнокольоровими прапорцями, — то трибуни для суддів, а оті колони та флагштоки на кризі відмічають межі бігової доріжки. Дві білі, оповиті зеленню, колони, що їх з'єднано нагорі довгою стягою краму, позначають місце, звідки буде дано старт. За півмилі від них стоять флагштоки по обидва боки кінцевої лінії; її прорізано в кризі досить глибоко, щоб помітили ковзанярі, але не так сильно, щоб вони могли на неї спіткнутися, повертаючи назад, до старту.

Повітря надзвичайно прозоре, — аж не віриться, що між колонами й флагштоками віддалення таке велике. Звичайно, трибуни для суддів містяться одна до одної трохи ближче.

А втім, півмилі на кризі, — коли стоїть така погожа година, — це, властиво кажучи, досить коротка відстань, а надто, якщо її обгороджено живим ланцюгом глядачів.

Заграла музика. Здається, що мелодія сама гучно радіє, розлягаючись у чистому повітрі! Скрипки забули за свої муки, і струни їхні бринять на різні гармонійні тони. Доки не дивишся на блакитний намет, здається, що музику випромінює сонце — така-бо вона безмежно

вільна, така радісна… Лишень роздивившися на статечні обличчя музикантів, ти пізнаєш істину.

А де ж ковзанярі, що братимуть участь у перегонах? Он вони — всі зібралися коло білих колон. Яке чудове видовище! Сорок хлопчиків та дівчаток у мальовничих убраннях шугають із швидкістю електричного струму туди й сюди по кризі або бігають парами чи то по троє, перегукуючись одне із одним, жваво балакаючи, а часом і пошепки перекидаючися словами, — вони повні веселості й радісного молодого захвату.

Кілька ретельних дітлахів статечно затягають ремінці на своїх ковзанах; інші раптом зупиняються і, с,тоячи на одній нозі, червоні й збуджені, піднімають другу ногу, прикладають до коліна непевного ковзана, обдивляються його, сіпають і знову мчать далі. Всіх і кожного опанував непосидющий дух рухливості. Вони не можуть стояти спокійно. їм здається, що ковзани — то частина їх самих, а кожне лезо немов зачароване.

Голландія — країна для ковзанярів, ніде правду діти! Де ще хлопчики й дівчата вміють витівати на кризі такі майстерні штуки, що, коли б це відбувалося в Центральному паркові[31] збіглася б ціла юрба дивитися на їхні вправи?

Гляньте на Бена! Я його ще сьогодні не бачила. Він просто вражає місцевий люд; а це не так легко зробити в Нідерландах. Бережи свої сили Бене, скоро вони будуть тобі потрібні!

А ось ще й інші хлопчики випробовують свої сили! Бена вже перемогли. Як вони стрибають, як балансують, як крутяться, які карколомні трюки витворяють, немов усі вони й справді гумові!

Отой хлопчик у червоній шапці в'юнкіший за всіх: спина в нього, мов годинникова пружуна, а всеньке тіло, наче з корка… Ні, воно залізне, а

то, безперечно, зламалося б від таких викрутасів та вихилясів! Він — птах, дзига, трусик, коркотяг, ельф, живий м'ячик, і все те одночасно. Тільки-но ви подумали — ось він випростався, а він уже пригнувся; ви подумали — ось він пригнувся, а він уже випростався. Він упускає на кригу свою рукавичку і — раз-два — вже пішов млинком, миттю її підхопивши. Не зупиняючись, зриває він шапку з голови здивованого Якоба Поота й насуває її знову задом наперед. Глядачі кричать "ура" й сміються. Пустотливий хлопчиську! Під ногами в тебе арктичний холод, а над головою гарячіше, ніж у помірній смузі. Піт буйною росою вже вкриває тобі чоло. Хоч ти й чудовий ковзальник — на змаганнях ти можеш програти.

Француз-мандрівник, стоячи із записною книжкою в руках, бачить, як наш приятел, англієць Бен, купує пундика в карликового брата й відразу ж того пундика з'їдає. Тож француз записує до своєї книжки, що голландці ковтають їжу величезними шматками й усі, як один, полюбляють картоплю, зварену в мелясі.

Ось кілька знайомих облич коло білих колон. Ламберт, Лудвіг, Пітер та Карл — усі тут, спокійні й у хорошій спортивній формі. Ганс недалечко від них. Очевидячки, він збирається взяти участь у змаганнях, бо ж на ногах має ковзани — оті самі ковзани, що він їх був продав за сім гульденів! Він швидко збагнув, що той таємничий "друг", який купив у нього ковзани, була сама "хрещена мати-фея".

Переконавшись у цьому, він сміливо обвинуватив "фею" за те, що вона його обдурила, а вона, знаючи добре, що всі її маленькі заощадження витрачено на цю купівлю, не зважилася йому заперечувати. Нічого не вдієш, — довелося "хрещеній матері-феї" прийняти назад гроші, давши Гансові можливість викупити свої ковзани.

Отже, Ганс братиме участь у змаганнях. Карл гірш, як перше, обурений проти цього, але… зголосилися ще три селянські хлопчики, і їх прийняли до гурту, — таким чином, Ганс не самотній.

Двадцять хлопчиків та двадцять дівчаток.

Дівчатка зараз стоять попереду, приготувавшися до старту, — вони-бо мають бігти перші. Гільда, Річі та Катрінка серед них. Дві-три дівчинки хапливо нахиляються, щоб востаннє попідтягати ремінці на своїх ковзанах. Приємно дивитися, як вони тупають ногами по кризі, щоб упевнитися, чи міцно ж прикріплено ковзани до їхніх ніжок. Гільда привітно розмовляє із зграбною маленькою дівчинкою в червоній кофтинці та новій коричневій спідниці. Та це ж Гретель! Її не пізнати! Вона ще миліша в гарних черевиках, спідниці та в новісінькому чепчикові. Анні Боуман теж тут. Навіть сестру Янзоона Кольпа допустили до змагань, але самого Янзоона розпорядники відсторонили за те, що він убив лелеку й не так давно, минулого літа, піймався на крадіжці яєць з пташиного гнізда, — а то є карний злочин у Голландії.

Цей Янзоон Кольп, бачте, був... Ні-ні, зараз я не можу про нього розповідати. Змагання ось-ось почнуться.

Двадцять дівчаток вишикувалися в одну лінію. Музика замовкла.

Людина, що ми її зватимемо "оповісник", стоїть між колонами й найближчою трибуною для суддів. Він голосно читає правила змагань:

— "Дівчатка й хлопчики бігають по черзі доти, доки одна дівчинка й один хлопчик не переможуть двічі. Вишикувавшися в одну лінію, вони стартують від колон, біжать до флагштоків і, повернувши назад, вертаються до місця старту, пробігаючи таким чином щоразу по одній милі".

Ось махають прапорцем на трибуні для суддів. Пані ван Глек підводиться в своєму павільйоні. Вона нахиляється вперед, тримаючи білу хусточку в руках. Коли вона кине її, сурмач дасть сигнал до старту.

Хусточка летить униз. Сигнал!

Дівчатка порвалися бігти!

Ні. Вертаються назад. Виявляється, вони зламали лінію, пробігаючи повз трибуну, де сидять судді.

Сигнал подається ще раз.

Знову побігли. Цим разом усе гаразд. Ой-ой-ой! Як же прудко вони летять!

Минуло кілька хвилин у мовчанні; юрба, затамувавши подих, схвильовано стежить очима за дівчатками.

Аж раптом — радісні поклики запалених захватом глядачів порушують напружену тишу. Ура! П'ять дівчаток ведуть перед... Одна з них уже добігла до флагштоків і повернула назад... Хто ж де? Важко сказати... Щось червоне та й уже, — більш нічого не можна розібрати. Щось блакитне майорить недалеко від того, а жовта пляма ще ближче. Глядачі біля старту напружують зір і жалкують, що не влаштувалися десь ближче до флагштоків.

Хвиля оплесків та привітальних покликів зростає. Тепер добре видко! Катрінка веде перед!

Вона пробігає повз павільйон ван Гольпів. Далі — павільйон пані ван Глек. Та нахилилася вперед — її постаті притягає дівчаток, як магніт. Гільда обганяє Катрінку й махає рукою своїй матері, пробігаючи повз неї. Двоє інших дівчаток наздоганяють Гільду, — мчать, аж іскрять ногами!..

А що де допіру майнуло... ген там... щось червоне й коричневе?.. Ура, це Гретель! Вона теж махає рукою, але не тим, що в красивих павільйонах. її вітає вся юрба, але Гретель чує тільки голос свого батька:

— Молодець, малятко Гретель!

Незабаром Катрінка, дзвінко й весело сміючися, обганяє Гільду. Дівчинка в жовтому наздоганяє їх. Вона обганяє всіх, усіх, за винятком Гретель. Судді нахиляються вперед, не відриваючи очей від своїх годинників. Привітальні поклики один за одним лунають у повітрі; навіть колони, та й ті немов хитнулись. Гретель промчала повз них. Вона перемогла.

— Гретель Брінкер — одна миля! — кричить оповісник.

Судді кивають. Вони записують щось на табличках, які тримають у руках.

У той час, як дівчатка відпочивають — причому, дехто з них схвильовано товпиться навколо нашої переляканої своїм успіхом маленької Гретель, а інші з величезною зневагою відходять набік — хлопчики шикуються в одну лінію.

Тепер мінгеер ван Глек кидає хусточку. Голосно лунають звуки сурми!

Хлопчики помчали.

Вони вже на півдорозі! Чи бачили ви коли таке блискуче видовище?

Триста ніг промайнули в одну мить. Але ж біжать лише двадцять хлопчиків!.. Однаково, — ніг було кілька сотень... я того певна!.. Де ж тепер бігуни? Почався такий гамір, що голова йде обертом!.. А чого це так голосно сміються? Що сталося?.. Ага, он воно що! Сміються з того гладкого хлопчика, що відстав від усіх. Гляньте, як він біжить! Гляньте-но! Він зараз гепнеться... Ні, не гепнувся. Цікаво, чи помітив він, що зостався сам? Інші хлопчики вже добігають до кінцевої лінії... Так, помітив. Він зупиняється! Витирає спітніле обличчя, скидає шапку й

озирається навкруги. Краще вийти із змагань з доброї волі. І товстун відразу ж здобуває собі сотню друзів, — так-бо щиро, так здивовано він сміється… Добродушний Яків Поот!

Милий хлопець приєднується до глядачів і стежить тепер за змаганнями з такою ж самою цікавістю, як і решта.

Ціла хмара крижаного пилу летить з-під лез, коли ковзанярі добігають до флагштоків і повертають назад.

Щось чорне веде перед, один з хлопчаків — оце все, що ми знаємо. Він торкнув регістр vox humana, і юрба вибухає гучним ревом.

Ковзанярі наближаються — ми вже бачимо червону шапку. Ось Бен… ось Пітер… ось Ганс!

Ганс веде перед! Молода пані ван Генд мало не пом'яла квіти, що тримає в руках; а вона ж була певна, що Пітер прийде перший!

Карл Сгуммель біжить за Гансом, потім — Бен і хлопчик у червоній шапці. А решта мчить слідком за ними.

Раптом від них відділяється якийсь високий юнак. Він обганяє червону шапку, обганяє Бена, а потім і Карла. Тепер він порівнявся з Гансом і біжить поруч з ним! Пані ван Генд затамувала віддих.

Це Пітер! Він веде перед!.. Де там!.. Ганс швидко його обганяє. У Гільди в очах повно сліз, — Пітер мусить перемогти. Очі Анні гордо блищать. Гретель, стиснувши руки, не зводить очей з свого брата… Ще чотири кроки, й він прийде перший!

Він тут! Так, але Сгуммель випередив його на одну секунду… В останню мить Карл, зібравши всі свої сили, промчав між колонами й досяг фінішу.

— Карл Сгуммель — одна миля! — кричить оповісник.

Незабаром пані ван Глек підводиться знову. Падаючи, хусточка подає знак сурмі; а сурма, що її голос зараз править за тятиву, пускає двадцять дівчаток — двадцять стріл у простір.

Чудове видовище! Але всього гаразд і не роздивишся; не встигли ми як слід захопити їх оком, а вони вже далеко. Цим разом вони біжать одна до одної занадто близько; важко сказати, дивлячись на них, коли вони мчать назад, повернувши від флагштоків, котра з них досягне колон перша. Попереду нові личка… схвильовані, зашарілі личка, шо ми їх не помітили раніше. Серед них — Катрінка й Гільда, а Гретель та Річі позаду. Гретель відстала, проте, коли Річі обганяє її, вона одним махом кидається вперед. Вони вже майже наздогнали Катрінку. Гільда все ще попереду, вона за мить буде біля фінішу. Вона й разу не сповільнила бігу від тієї хвилини, як звук сурми блискавично послав її вперед; мов стріла, мчить вона до мети. Один по одному розлягаються в повітрі поклики захоплених глядачів. Пітер мовчить, але очі йому сяють, мов зорі… "Ура! Ура!"

Голос оповісника лунає знову:

— Гільдаван Глек — одна миля!

Гучний ухвальний гомін перебігає по юрбі, ведучи музику за собою, й усі звуки зливаються в один радісний гамір. Але тільки-но підіймається прапорець — все замовкає.

Знову сурма видає різкий звук. Він жене хлопчиків, як вітер соломйнки — темні соломинки, сказати правду, й дуже великі.

Вони летять до флагштоків, і їх підганяють крики "ура" запаленої захватом юрби. Ми починаємо пізнавати тих, хто до нас наближається.

Тепер уже троє хлопців попереду, й усі вони біжать в один ряд. Це — Ганс, Пітер та Ламберт.

Карл хутко розриває ряд і прожогом вихвачується вперед!

Лети, Гансе! Лети, Пітере! Не дайте Карлові перемогти вас іще раз! Карл такий в'їдливий, Карл такий зухвалий… Ван Моунен підупадає на силах, але ви дужі, як ніколи. Ганс і Пітер, Пітер і Ганс… Хто з них переможе? Ми любимо їх обох. Нам майже однаково, хто з них прудкіший.

Гільда, Анні та Гретель, що відпочивають на довгій червоній лаві, не можуть всидіти на місці. Вони зриваються на рівні ноги… такі різні дівчатка, вони страшенно хвилюються.

Гільда відразу ж сідає на місце; ніхто не довідається, яка вона зацікавлена, ніхто не довідається, яка вона стурбована, як переповнює її одна надія! Ну, то не дивися ж, заплющ очі, Гільдо… сховай своє обличчя, що сяє з радощів! Пітер переміг!

— Пітер ван Гольп — одна миля! — кричить оповісник.

Знову той самий збуджений гомін довкола, — судді-бо занотовують результат, — ті самі звуки музики, що зливаються із загальним гамором… Але щось трапилось!.. Що сталося? Невеличкий гурт людей товпиться, оточивши когось біля однієї з колон. Карл упав. Він не забився, він лише трохи приголомшений. Щоб він не був такий сердитий, то зустрів би більше співчуття в цих гарячих молодих серцях. А тепер за нього відразу забувають, тільки-но він спинається на власні ноги.

Дівчатка готуються бігти утретє.

Який завзятий вигляд мають вони, коли шикуються в одну лінію! В деяких урочистий вираз на обличчі від почуття відповідальності, деякі всміхаються напівсоромливо, напівзадирливо, але всі, як одна, повні рішучості здобути перемогу.

Ця третя миля може стати вирішальною для змагань. Та, якщо цим разом ні Гретель, ні Гільда не переможуть, для всіх інших ще лишається шанс здобути срібні ковзани.

Кожна дівчинка переконана, що цього разу вона побіжить удвоє швидше. Як вони тупають ногами, випробовуючи леза, як нервово обдивляються кожен ремінець… як випростуються під кінець на ввесь свій зріст, уп'явшися очима в пані ван Глек!

Звучить сурма, і звук той знову тривожно віддається в дівочих серцях. Тремтячи з хвилювання, кидаються вони вперед, нагнувшись, але чудово зберігаючи рівновагу. Кожен їхній стрімкий крок довший за попередній.

Он вони вже мчать у далині.

Знову напружується зір глядачів, знову лунають привітальні поклики "ура", знову збудження вкидає в дрож, коли за кілька хвилин чотири чи п'ять дівчаток мчать на чолі інших назад, все ближче, ближче до білих колон.

Хто ж перша? Не Річі, не Катрінка, не Анні й не Гільда, і не дівчинка в жовтому… а Гретель… Гретель — вітроногий ельф, найпрудкіше дівчатко, що будь-коли бігало на ковзанах, На початку змагань Гретель тільки бавилася, тепер вона біжить навсправжки, — певніше, вона в душі твердо вирішила здобути перемогу. її гнучкий стан, її маленькі сталеві ніжки немов не докладають ніяких зусиль; але вони не можуть зупинитися… доки не досягнуть мети!

Надаремно оповісник підносить голос — його не чути. Та він однаково нічого нового й не скаже — навколо вже всі гомонять:

— Гретель виграла срібні ковзани!

Мов пташка, летіла вона по кризі, мов пташка, розглядається вона тепер навкруги — так несміливо, так розгублено… їй страшенно хочеться втекти, втекти он у ту затишну місцинку, де стоять її батько та мати. Але ж до неї підійшов Ганс… її обступили дівчатка. Гільда стоїть поруч і добрим, радісним голосом шепоче їй щось на вухо. З цього часу ніхто вже її не зневажатиме. Чи пасе вона гуси, чи не пасе, а тепер Гретель визнано за королеву ковзанярів!

Ганс, сповнений гордощами, озирається, шукаючи очима Пітера ван Гольпа; Ганс хоче знати, чи бачить той тріумф його сестри. Але Пітер і не дивиться в їхній бік. Він стоїть на одному коліні, низько нахиливши стурбоване, розгублене обличчя, й хапливо порається коло ремінця свого ковзана. Ганс миттю підбіг до нього:

— Ви чимось стурбовані, мінгеере?

— А, Гансе! Це ви? Так, моїй забаві кінець… Я хотів тугіш притягти ремінця… прокрутити в ньому нову дірочку… та й перерізав його цим клятим ножем мало не навпіл.

— Мінгеере, — сказав Ганс, — стягаючи з ноги ковзана, — візьміть мого ремінця!

— Нізащо в світі, Гансе Брінкере! — скрикнув Пітер, зводячи очі. — А проте, дякую вам сердечно, йдіть на ваше місце, друже мій, сурма засурмить за хвилину.

— Мінгеере, — благаючи промовив Ганс хрипким голосом, — ви назвали мене вашим другом… Беріть ремінця… мерщій! Не можна гаяти

й секунди. Я не побіжу цим разом… адже ж я майже зовсім не вправлявся. Мінгеере, ви мусите взяти ремінця! — й Ганс, сліпий і глухий до всіх протестів, затягнув свого ремінця в Пітерового ковзана й почав умовляти Пітера надягти його швидше.

— Йди ж бо, Пітере! — гукнув Ламберт з шереги. — Ми чекаємо на тебе!

— Заради вашої матері, — благав Ганс, — поспішіться! Он вона махає вам, щоб ви приєдналися до ковзанярів… Готово! Ковзан уже на нозі… Мерщій, мінгеере, прив'язуйте його! Я однаково не зміг би перемогти… Змагання буде, головним чином, між Карлом Сгуммелем і вами.

— Ви добрячий хлопець, Гансе! — скрикнув Пітер, згоджуючись нарешті.

Він кинувся до свого місця саме в ту секунду, коли біла хусточка впала. Сурма засурмила — голосно, ясно та дзвінко.

Як же помчали хлопці!

— Боже мій! — кричить якийсь кремезний старий чоловік з Дельфта. — Вони побивають усіх чисто, ці амстердамські хлопчаки! Гляньте, гляньте!

Та й справді, — гляньте на них! Усі вони крилаті Меркурії — всі чисто! Куди ж вони помчали, мов навіжені? Ага, розумію; вони женуться за Пітером ван Гольпом. А той — мовь прудконогий втікач з Олімпу… Меркурій та його загін крилатих родичів летять щодуху. Вони впіймають Пітера! О!.. Тепер Карл вилітає вперед… Яка люта гонитва, скажена… Бен попереду!

Погоня повертає назад у хмарі крижаного пилу. Вона мчить до колон… За ким женуться тепер? За самим Меркурієм. Це Пітер, Пітер ван Гольп.

Лети, Пітере… на тебе дивиться Ганс. Він посилає всю свою прудкість, усю свою силу твоїм ногам. Твоя мати й сестра зблідли з хвилювання. Гільда тремтить, не зважуючися звести очі. Лети, Пітере! Юрба не збожеволіла, то вона так тебе вітає… Переслідувачі женуться слідком за тобою, — вони вже близько! Торкнися білої колони! Вона киває… вона хитається перед тобою… вона…

Ура! Ура! Пітер переміг, він виграв срібні ковзани!

— Пітер ван Гольп! — крикнув оповісник.

Та хто його почув?

— Пітер ван Гольп! — закричали сотні голосів; таж Пітер — улюбленець усієї околиці! — Ура! Ура!

Тепер оркестр вирішив примусити всіх послухати музики.

Він заграв веселої пісні, а потім бравурного марша. Глядачі, гадаючи, що має відбутися ще щось цікаве, ласкаво зволили слухати й дивитись.

Ковзанярі, що брали участь у змаганнях, вишикувалися низкою. Пітер, як найвищий, став попереду. Гретель, найменша, примістилася в самому кінці. Ганс, що позичив собі ремінця в хлопчика, продавця солодощів, став недалечко від Пітера.

Три яскраво прибрані арки були розташовані на невеличкому віддаленні одна від одної на річці проти павільйону ван Глеків.

Повільно, в такт музиці, рушила за Пітером довга низка хлопчиків та дівчаток. Утішно було дивитися, як в'ється та кольориста процесія, немов яке живе створіння. Воно закручувалося й ключкувало, і граціозно звивалося між арками… І куди б Пітер (його голова) не повернув — тіло неухильно сунулося за ним. Часом воно прямувало до центральної арки, але раптом, немов у якомусь новому пориві, повертало назад і обвивалося круг першої арки; по тому повільно розкручувалося й, низько пригинаючись та швидко звиваючись, як змія, перетинало річку й нарешті витягалося у всю довж, пробігаючи під найдальшою аркою.

Поки музика грала повільно, процесія, здавалося, повзла як створіння, що пригинається від страху; але раптом музика заграла швидше й створіння одним стрибком кинулося вперед, блискавично промчало між арками, звиваючись, закручуючись, обертаючись туди й назад, але й разу не змінюючи обрису…

Аж ось, покриваючи оркестрову музику, голосно озвалася сурма, й усе розпалося в одну мить: хлопчики й дівчатка вишикувалися в подвійне півколо перед павільйоном пані ван Глек.

Пітер та Гретель стоять у центрі, попереду всіх. Пані ван Глек велично підводиться. Гретель тремтить, але примушує себе дивитися на цю прекрасну даму. Гретель не чує слів, з якими до неї звертаються — такий-бо гамір навколо! — але відчуває, що треба постаратися зробити реверанса, як робить її мати, коли до них приходить меестер.

Аж гульк — щось блискуче опиняється у неї в руках, таке блискуче, що Гретель радісно скрикує.

Тоді вона зважується озирнутися навкруги. І Пітер також тримає щось у руках…

— О! О! Яка розкіш! — гукає вона, й усі, кому видко, відгукують луною!

— О, яка розкіш!

А срібні ковзани аж горять на сонці, осяваючи виблиском світла два щасливі обличчя.

Хлопчик-посильний приніс букети, що їх прислала мефроу ван Генд. Одного для Гільди, одного для Карла, а решту для Пітера та Гретель.

Побачивши чудові квіти, королева ковзанярів нетямиться з радощів… Очі їй горять, випромінюючи безмежну вдячність, і, підхопивши ковзани й букета своїм фартухом, вона притискав їх до грудей і біжить шукати батька та матір у натовпі, що вже почав був потроху розходитись.

РОЗДІЛ XLV

Радість у хатині

Ви, можливо, здивувалися, довідавшись, що Рафф та його фроу прийшли на льодобіжні змагання? Але ви здивувалися б іще більше, коли б зазирнули до них увечері того ж таки радісного дня — двадцятого грудня. Дивлячися на похмуру Брінкерову хатину, що стоїть самотою посеред замерзлого болота, хатину з випнутими стінами, наче спухлими від ревматизму, та з дахом, як шапка, що її немов насунуто на очі, нікому й на думку не спало б, які веселощі панують там усередині.

Від минулого дня не лишилося й сліду, окрім вогнистої смуги над самісіньким обрієм. Кілька необачних хмаринок уже зайнялося, а інші, з палаючими краями, загубилися десь у тумані, що почав потроху наповзати.

Заблудлий сонячний промінь, зіскочивши з вербового пенька, крадькома намагався прокрастися до хатини. Він немов відчував, що тутешні мешканці радітимуть йому, якщо він зможе до них дістатись.

Кімната, що він у ній причаївся, була така охайна, як тільки може бути охайною кімната. Навіть шпари у сволоці були добре протерті. Чимсь смачним пахло в повітрі. Яскраве полум'я торфу в каміні продовжувало сполохи безпечних блискавок на темних стінах. Воно грало то на величезній шкуратяній біблії, то на дверях комірчинки, де спала Гретель, то на кухоннім начинні, що висіло на дерев'яних гвіздках, то на чудових срібних ковзанах та квітах на столі. Ясне лице милої матусі Брінкер сяяло в цьому мінливому світлі. Гретель та Ганс, побравшися за руки, стояли, прихилившись до каміна, й весело сміялись, а Рафф Брінкер… Рафф Брінкер танцював!

Я, звичайно, не насмілююсь казати, що він виробляв якісь там піруети чи то скакав гопки. Ні-ні, то було б непристойно для статечного батька й господаря! Я просто тверджу, що в той час, як усі вони говорили поміж себе весело й привітно, Рафф спрожогу схопився з місця, ляснув пальцями й зробив кілька закрутистих рухів, дуже подібних до заключних па шотландської жиги. Потому він обхопив свою фроу руками і в невимовному захваті навіть підійняв її з землі.

— Ура! — гукнув він. — Я згадав! Я згадав!.. Томас Хіггс… Так його звали!.. Раптом пройняла мене думка… Запиши це ім'я, синку, запиши!

Хтось постукав у двері.

— Це меестер! — скрикнула радісно матуся. — Праведний боже, і буває ж таке на білому світі!

Мати й діти з розгону наскочили одне на одне, кинувшися разом відчиняти двері, й залилися веселим сміхом.

Але то був не доктор, то було троє хлопців: Пітер ван Гольп, Ламберт та Бен.

— Добривечір, панове, — сказала матуся Брінкер, така щаслива й горда в цю мить, що її не здивував би й візит самого короля.

— Добривечір, юфроу, — відказали всі троє, низенько їй вклоняючись.

"Боженьку мій милий! — думала матуся Брінкер, то підводячись, то схиляючись — вгору-вниз, вгору-вниз — мов та збивачка в масельниці. — Щастя, що я навчилася реверансів у Гайдельберзі".

Рафф відповів на уклін хлопчиків, лише чемно кивнувши головою.

— Прошу вас, сідайте, панове! — сказала матуся, а Гретель соромливо посунула їм ослона. — В нас обмаль стільців, як бачите, але он оте крісло, біля вогню, до ваших послуг, і якщо ви не від того, щоб посидіти на твердому, то будьте ласкаві, — наша дубова скриня дуже зручна, не гірш від лави... Вірно, Гансе, присунь її ближче!

Коли, на превелику матусину радість, хлопчики посідали, Пітер, який говорив від імені трьох, пояснив, що вони йдуть до Амстердама на лекцію і зайшли, щоб повернути Гансові ремінця.

— О мінгеере, — гаряче промовив Ганс, — навіщо було так турбуватися... Мені дуже незручно...

— Яка ж тут турбота, Гансе? Я й без того хотів зайти до вас, а ні, то я почекав би до завтрього, коли ви прийдете на роботу. До речі, Гансе, щодо вашої роботи, — батько дуже задоволений з неї; професійний різьбяр — і той не міг би працювати краще за вас. Батько хоче оздобити різьбленим орнаментом і південну альтанку, але я сказав йому, що тепер ви знову ходитимете до школи.

— Атож! — з притиском кинув Рафф Брінкер. — Ганс відразу ж почне ходити до школи... і Гретель так само... то вірно.

— Я радий, що ви думаєте так, — відповів Пітер, повертаючись до господаря, — і дуже радий, що ви зовсім одужали.

— Еге ж, паничу, я тепер здоровісінький і можу працювати так само завзято, як і колись... хвалити бога!

(Тим часом Ганс квапливо записував щось по краях обшарпаного календаря, що висів біля каміна).

— Так-так, синку! Запиши, запиши... Фіггс! Віггс!.. Ой лишенько моє, — промовив Рафф страшенно переляканий, — знову вилетіло з голови!

— Не турбуйтеся, тату, — сказав Ганс, — я не забув: ім'я та прізвище вже записано чорним по білому. Ось, гляньте, тату! Може, згадаєте й решту... Коли б ми знали адресу — ото було б добре! — і, повернувшись до Пітера, він мовив півголосом: — Я маю важливу справу в місті і якщо...

— Ще чого?! — скрикнула матуся, сплескуючи в долоні. — Ти не підеш сьогодні ввечері до Амстердама! Ти ж сам мені признався, що в тебе ноги болять та не хотять слухатися. Ні-ні... встигнеш і завтра, якщо вийдеш рано-ранесенько.

— Рано-ранесенько! — підхопив Рафф. — Ні, Мейтьє, на завтра відкладати не можна. Він мусить рушати негайно!

У фроу майнула на мить думка, що Раффове одужання стає досить сумнівним благом: її слово вже не єдиний закон у цій господі. На щастя, прислів'я "Покірна дружина — мужу господиня" пустило глибоке коріння в її душі і, поки матуся міркувала, воно розквітло буйним цвітом.

— Гаразд, Раффе, — сказала вона всміхаючись. — Адже ж Ганс не тільки мій, але й твій син... Ох, і неспокійна ж у мене сім'я, панове!..

Пітер витяг довгого ремінця з своєї кишені.

Віддаючи його Гансові, він сказав стиха:

— Я не дякуватиму вам, Гансе Брінкере, за те, що ви позичили мені цю річ. Такі хлопці, як ви, не потребують подяки… Але я не можу не сказати, що ви зробили мені величезну послугу, і я цього ніколи не забуду. Тільки в ту мить, як ми побігли втретє, — додав він, сміючись, — я зрозумів, як страшенно мені хотілося перемогти.

Ганс засміявся теж, — це допомогло йому приховати своє зніяковіння, а обличчю його охолонути трошки. Чесним та великодушним юнакам, отаким, приміром, як Ганс, властива вельми прикра звичка — ні сіло ні пало червоніти.

— То пусте, мінгеере, — сказала матуся, намагаючись визволити сина з ніякового становища. — Таж хлопець від щирого серця хотів, щоб ви перемогли на змаганнях; їй-право, хотів! Я знаю!

Це допомогло чудово.

— Ах, мінгеере, — похопився сказати Ганс, — я з самого початку відчув, що з моїми ногами коїться щось непевне; краще було вийти зі змагань, раз я не мав ніяких шансів на перемогу.

Тепер уже Пітер, видимо, зніяковів.

— Ми, мабуть, розходимося в поглядах щодо цього. Дещо в цій справі мене бентежить. А втім, — надто пізно, тепер уже нічим не зарадиш… Проте ви вчинили б мені велику ласку, коли б…

Кінець своєї промови Пітер виголосив так конфіденційно, шо я не можу його переповісти. Досить буде сказати, що Ганс, мов опечений, відскочив назад, а Пітер, почервонівши з великого сорому, пробубонів,

що, мовляв, хай вони лишаються в нього, раз уже він переміг на змаганнях, але що "це несправедливо".

Тим часом ван Моунен кашлянув, нагадуючи Пітерові, що їм уже час іти, лекція-бо скоро почнеться. В цю хвилину Бен поклав щось на стіл.

— Ах, — скрикнув Пітер, — я й забув, що маю виконати ще одне доручення! Ваша сестра побігла так швидко, що пані ван Глек не встигла віддати їй футляра для ковзанів.

— Ай-яй-яй! — промовила матуся Брінкер, хитаючи головою і з докором дивлячися на Гретель. — Я певна, що вона була недосить гречна.

(Проте матуся мала собі на думці зовсім інше: як на її погляд — небагато хто з жінок може похвалитися такою милою та любою дочкою!)

— Аж ніяк! — засміявся Пітер. — Вона вчинила саме так, як слід… побігла додому зі своїми цілком заслуженими скарбами… Кожен на її місці зробив би те ж саме! Ну, ми не затримуватимемо вас, Гансе, — додав він, повертаючись до Ганса; але той немов забув за гостей. Він нахилився до батька й схвильовано стежив за ним очима.

Тим часом Рафф, заглиблений у думки, говорив пошепки:

— Томас Хіггс… Томас Хіггс! Так, це вірно, — ім'я я згадав. Ех, коли б мені пригадати й назву міста!

Футляр для ковзанів був дуже гарний: з червоного сап'яну й оздоблений сріблом. Навіть коли б чарівниця-фея дмухнула на його малесенького ключика або сам Дід Мороз розмалював футляр чудовими візерунками, то й тоді він не став би кращий. Зверху блискучими літерами було написано: "Найпрудкішій". Всередині він був обкладений

оксамитом, а з одного боку стояв штамп із прізвищем та адресою фабриканта.

Гретель подякувала Пітерові невимушено й просто; дуже щаслива й зніяковіла, не знаючи, що їй іще зробити, вона взяла футляра й уважно обдивилася його з усіх боків.

— Його зробив мінгеер Бірмінгам, — сказала вона трохи згодом, червоніючи й тримаючи футляра перед очима.

— Бірмінгам! — скрикнув Ламберт ван Моунен. — Це ж назва одного міста в Англії. Покажи-но мені… Ха-ха-ха! — засміявся він, нахилившись до вогню й пильно роздивляючись штампа. — Не дивно, що ти так подумала; але ж ти трохи помилилася. Футляра зроблено в Бірмінгамі, а прізвище фабриканта виведено дрібненькими літерами. Гм! Вони такі дрібні, що їх важко прочитати… Ні, не можу розібрати!

— Дай-но, я спробую! — сказав Пітер, заглядаючи через його плече. — Що тобі, хлопче? Та їх же видно зовсім виразно! Перші дві літери, безперечно, "Т" і "Х"… ось "Т"…

— Чудово! — скрикнув Ламберт, тріумфуючи. — Якщо тобі так легко це прочитати, ми з охотою послухаємо. Ну, гаразд, — "Т" і "Х", а далі що?

— "Т.Х… Т.Х." О!.. Стривай… "Томас Хіггс" — он що! — відповів Пітер, дуже вдоволений, що зумів-таки розібрати це ім'я. Але, відчувши, що він і Ламберт поводяться досить безцеремонно, відразу ж повернувся до Ганса…

І враз Пітер сполотнів! Що з ними сталося, з тими Брінкерами? Рафф та Ганс схопилися з місця й дивилися на нього, не тямлячися з радощів та здивування. Гретель стала мов божевільна. Матуся Брінкер, тримаючи незапалену свічку в руці, бігала по хаті й кричала:

— Гансе! Гансе! Де твоя шапка? Меестер! Ох, меестер!

— Бірмінгам! Хіггс! — згукнув Ганс. — Адже ви сказали, — Хіггс? Ми його знайшли!.. Я мушу зараз же бігти!..

— Бачте, панове, — цокотіла матуся, важко відсапуючи й хапаючи з ліжка Гансову шапку, — бачте... ми знаємо його... він наш... ні, не наш... я хочу сказати... Ой, Гансе, ти мусиш цю ж мить бігти до Амстердама!

— На добраніч, панове... — кинув, задихаючись, Ганс, сяючи від несподіваної радості, — на добраніч... Даруйте мені, я мушу бігти. Бірмінгам... Хіггс... Хіггс... Бірмінгам... — і, вихопивши свою шапку в матері, а ковзани свої в Гретель, він вилетів з хатини.

Хлопчики перелякано ззирнулися поміж собою: їм здалося, що всі Брінкери раптом збожеволіли... Та й не дивно!..

Хлопчики зніяков.іло попрощалися й зібралися були вже йти. Але Рафф зупинив їх:

— Цей Томас Хіггс, панове, це... це одна... одна особа...

— А! — скрикнув Пітер, цілком переконаний, що Рафф найбожевільніший від усіх.

— Атож... одна особа... один... гм!.. приятель. Ми вважали його за покійника... Гадаю, це він. То де в Англії, кажете?

— Так, у Бірмінгамі, — відповів Пітер. — Мабуть, це той Бірмінгам, що в Англії.

— Я знаю цього чоловіка, — сказав Бен, звертаючись до Ламберта, — його фабрика приблизно .за чотири милі від нашого дому. Якийсь дивак,

слово честі — мовчазний та тихий, як устриця… Зовсім не схожий на англійця. Я частенько його бачив… Такий ніби серйозний, і дуже гарні очі має. Якось я замовив йому бювара на письмовий стіл для моєї сестрички Дженні в день її народження, й він виконав його чудово!.. Він виробляє гаманці, футляри для далекоглядних труб та геть усякі речі з шкіри.

Бен говорив англійською мовою, — отже, ван Моунен переклав його слова зацікавленим Брінкерам, подумавши собі, що ні Рафф ані його фроу, очевидячки, зовсім не почували себе нещасними, дарма що Рафф увесь тремтів, а в матусиних очах було повно сліз.

Запевняю вас, — доктор слово в слово вислухав усю історію, коли пізно ввечері приїхав до Брінкерів разом із Гансом.

— Хлопці пішли вже давно, — сказала матуся Брінкер, — але, якщо поспішитися, їх не важко буде відшукати, коли вони повернуться з лекції.

— Вірно, — додав Рафф, кивнувши головою. — Моя фроу завжди вціляє в самісіньке око. Добре було б побачити молодого англійця, мінгеере, раніше, ніж він забуде все про Томаса Хіггса… Це ім'я так легко вилітає з пам'яті, бачте… Ніяк його не вдержиш, та й уже!.. Враз осяйнуло мене, вдарило, як копер палю, а мій хлопець і записав його. Еге ж, мінгеере, я б ото на вашому місці бувши, поквапився побалакати з молодим англійцем; він багато разів бачив вашого сина… Подумати тільки!

Матуся Брінкер і собі пристала до розмови:

— Ви легко впізнаєте хлопця, мінгеере, — він-бо в одній компанії з Пітером ван Гольпом; а волосся в нього кучерявиться точнісінько так, як у чужоземців. От, щоб ви послухали, як-то він розмовляє! Так голосно та

швидко, та все по-англійському! Але ж те не стане на заваді вашій честі...

Доктор узявся за капелюха й налагодився йти. Обличчя йому сяяло з радощів. Він пробурмотів, що все те, звичайно, дуже схоже на його шибеника-сина — взяти собі безглузде англійське ім'я; потім назвав Ганса "сину мій" — і тим безмірно ущасливив юнака — та й вибіг найлегковажнішим маніром, що аж ніяк не пасувало до такого видатного лікаря.

Невдоволений кучер дав полегкість серцеві, висловивши все, що в нього накопичилося в душі, коли вони поверталися додому в Амстердам. А що доктор сидів глибоко в кареті і не міг почути й слова, то кучерові трапилася добра нагода вилаяти на всі заставки тих людей, які ані крихточки ні з ким не рахуються й вимагають коней по двадцять разів за ніч.

РОЗДІЛ XLVI

Таємниче зникнення Томаса Хіггса

Фабрика Хіггса була невичерпним джерелом насолоди для всіх бірмінгамських плетух. То був невеличкий будинок, але досить просторий, щоб уміщати будь-яку таїну.

Хто ж він такий, її теперішній власник? Звідки він приїхав? Ніхто того не знав. З вигляду він був джентльмен — то факт безсуперечний — хоч усі знали, що шлях свій почав він з підмайстра; крім того, він ще й орудував пером, як справжній учитель краснопису.

Років десять тому, зовсім несподівано, з'явився він у цій місцевості. Тоді він мав лиш вісімнадцять літ; ставши спочатку за учня, він сумлінно вивчив своє ремество, привернув до себе довір'я господаря і, зрештою,

зробився його компаньйоном. А коли старий Уїллет помер, таємничий юнак перейняв фабрику на себе. Це все, що про нього було відомо.

Дехто з місцевих городян частенько зазначали, що він ніколи не перекинувся й словом ані з однісінькою християнською душею; інші твердили, що він прекрасно говорить англійською мовою, — коли хоче, звичайно, — але з вимовою в нього ніби не все гаразд.

Порядкує він прекрасно (так вважали всі чисто); та тільки ось біда — завів собі якийсь огидний ставок із стоячою зеленою водою… Та ще й такий мілкий, що в ньому й вугреві немає де сховатися, — "справжнє малярійне гніздо, їй-право!"

Всі губилися в здогадах: якої ж він національності? Його англійське ім'я та прізвище показували, що батько його був англієць, але ж хто його мати? Звідки вона? Коли б вона була американка, — він обов'язково мав би широкі вилиці та червонясту шкіру; коли б вона була німкеня, він знав би німецьку мову, а тим часом есквайр Сміт запевняв, що Хіггс німецької мови не знає; коли б вона була француженка (річ цілком можлива, беручи до уваги його жаб'ячий ставок!) те обов'язково позначилося б на його говірці.

Ні, мабуть-таки — він голландець. І ось що найдивніше: тільки-но забалакаєш про Голландію, він наставляє свої вуха, але, коли почнеш розпитувати його про ту країну, виявляється, що він анічогісінько про неї не знає.

Чи так чи сяк, але раз він ніколи не дістає листів від родичів своєї матері з Голландії й раз ніхто ніколи не бачив старого Хіггса, виходить, родина його не вельми Значна та поважна. Що ж до самого Томаса Хіггса, то, мабуть, і він не вельми значна птиця, хоч він і намагається високо нестися; з свого боку кумасі-плетухи заявляли, що вони абсолютно не збираються задурювати собі голову й цікавитися такою

незначною особою… Саме через те Томас Хіггс та його справи були для них невичерпним джерелом різних балачок, домислів та поговорів.

Можете тепер собі уявити, яким великим, дивом здивувалися всі оті люди та як вони переполохалися, коли якось-то "одна особа, котра була при тому й бачила все на власні очі", повідомила, що, мовляв, хлопчак-листоноша сьогодні вранці передав Хіггсові листа — на око наче з закордону, а Хіггс "побілів, як та стіна, побіг на свою фабрику, побалакав хвилинку з одним із старших робітників і, ні з ким не попрощавшись, зник, не встиг ніхто й оком змигнути, захопивши з собою й усі свої манатки. Еге ж, моя пані!"

Місіс Скраббс, його господиня, дуже засмутилася… Наймиліша жінка просто задихалася, коли розповідала про те, що він отак з доброго дива — вибрався раптом з квартири… Адже ж кожна жінка, яка зроду-віку не допустить, щоб її топтали під ноги — з нею особисто, хвалити бога, такого ніколи не траплялося! — має цілковите право на те, щоб її бодай хоч за день попередили; "авжеж, і, коли вже ви самі так кажете, — не вадило б йому попередити й за тиждень"… А він (чи то ж видано!) не сказав навіть: "Спасибі вам, місіс Скраббс, за всі численні послуги, що ви їх раз у раз мені робили…" Атож! Як же ж вона дбала за нього!.. Ай-яй-яй! Ет, то пусте, не слід об тім і говорити, та вона й не з таких, котрі тільки те й роблять, що зазирають у вічі — чи не перепаде, бува, якої подяки… Обурливо!.. А втім — ніде правди діти — містер Хіггс заплатив їй за все до останнього фартинга… І ще… Ой лишечко, — їй навіть очі сповнилися слізьми, коли вона побачила, що його дорогі черевики валяються десь у кутку в кімнаті та ще й не надягнено їх на колодки — жах! От який він був збентежений!.. В нього-бо вони завжди стояли струнко, як солдати, дарма, що на них уже двічі ставили підметки… Тож їх, мабуть, і не варто було брати з собою…

Міс Скрампкінз, найщиріша подруга місіс Скраббс, наставляла добре вушка, слухаючи тую мову; після чого побігла щодуху додому розповісти всім про цікаву подію. А через те що Скрампкінзів знали всі чисто, блискуче павутиння новин хутко обплело вулицю від краю й до краю.

Того вечора у місіс Снаєм зібралася слідча комісія й улаштувала закрите засідання навколо столу, що на ньому стояв найкращий порцеляновий сервіз пані-господині. Хоч запрошували тільки на скромну "чашку чаю", проте комісія провела величезну слідчу роботу. Печиво зовсім прохололо, перше ніж члени комісії проковтнули бодай хоч малесенький шматочок. Довелося так багато всього обговорити й так доконче треба було довести, що кожен з членів комісії завжди був "непохитно певний — з тією людиною обов'язково станеться щось надзвичайне", отож товариству було зовсім не до чаю. й лише по тому, як годинник вибив аж восьму годину, місіс Снаєм пощастило нарешті налити присутнім по другій чашці.

РОЗДІЛ XLVII

Яскраве сонце

Одного січневого дня, коли без упину падав сніг, Лоуренс Букман приїхав із своїм батьком відвідати Брінкерів у їхній хатині.

Рафф відпочивав по денній праці; Гретель, набивши й запаливши йому люльку, поралася біля каміна, вибираючи з нього попіл; матуся пряла; а Ганс, сидячи на ослоні край вікна, ретельно готував свої домашні завдання. Миром і щастям віяло в цій господі, де зібралася дружна сім'я. Останнім часом її хвилювало тільки дожидання Томаса Хіггса та перше з ним знайомство.

По тому, як доктор відрекомендував господарям свого сина, матуся Брінкер умовила гостей випити гарячого чаю; надворі-бо так зимно й так мете, запевняла вона, що можна чого доброго й замерзнути.

Поки гості розмовляли з її чоловіком, вона шепотіла до Гретель, що очі молодого джентльмена схожі на очі її сина, як два боби на два інших, не кажучи вже про те, що обидва хлопці часто-густо затоплюють бозна-

куди зовсім безтямний погляд, дарма, що в голові у них не менше знань, ніж у першого-ліпшого старого діда.

Гретель була розчарована. Вона чекала трагічної сцени, на зразок тих, що їх частенько розповідала їй Анні Боуман, прочитавши якусь цікаву книжку. Але нічого подібного не сталося. Отой юнак, який мало не став убивця, який десять років блукав десь по світах і думав, що рідний батько зрікся його з презирством, — отой самий юнак, який за таких драматичних обставин і в такому розпачі покинув був свою вітчизну, сидить собі любісінько край каміна, наче й не було нічого!

Правда, голос йому тремтів, коли він забалакав з її батьками, а на обличчі майнула ясна посмішка, — напевне, така ж ясна, як і в того лицаря, що вбив дракона та приніс воду вічної юності своєму королеві... але, в кожному разі, він був зовсім не схожий на якогось подоланого героя з книжок Анні. Він навіть не звів рук до неба й не промовив урочисто: "Присягаюся честю, — довіку не зраджу я ні моєї домівки, ні моєї віри, ані моєї вітчизни!" — що було б цілком вірно й за даних обставин прийшлося б дуже до речі.

Отже, Гретель відчувала певне розчарування. Тим часом Рафф був задоволений цілком. Доручення він виконав; до доктора Букмана повернувся його син — цілий та здоровий; і цей син до того ж ні в чім не прогрішився, за винятком того, що бідний хлопець думав, нібито батько може зректися його через зленещасну необачність. Щоправда, колишній стрункий юнак обернувся тепер на досить огрядного мужчину, — а Рафф (чудій!) несвідомо сподівався знову потиснути ту ж саму хлопчачу руку... Та не треба забувати, що для Раффа відмінилося чисто все на світі. Тож він відігнав від себе всі почуття, крім щирої радості, коли дивився на батька й на сина, що сиділи рядочком край каміна в його господі.

Тим часом Ганс звернув усі свої думки на те, який щасливий Томас Хіггс, що зможе тепер знову стати в меестера за асистента; а матуся Брінкер тихесенько зітхала, шкодуючи, що юнакова мати померла й не

може помилуватися на свого сина — на такого прехорошого молодого джентльмена; та все дивувалася, чому доктор Букман так недбало поводиться зі своїм срібним годинником. Он як він уже потемнів! Доктор, мабуть, носить годинника ввесь час відтоді, як одержав його від Раффа, — це ж ясно! А що ж він зробив із золотим, якого носив раніше?

Світло осявало докторове Букманове обличчя. Який же він мав щасливий вигляд! Як він помолодшав та повеселішав! Здавалося навіть, що в нього стало менше зморщок на лиці, немов вони десь позникали. Він сміявся, кажучи господареві:

— Хіба ж я не щаслива людина, Раффе Брінкере? Мій син продасть свою фабрику десь у цьому місяці й відкриє велику крамницю в Амстердамі. Отже, всі шабатурки для моїх окулярів матиму я тепер задурно.

Ганс здригнувся й підвів голову:

— Крамницю, мінгеере! А хіба ж Томас Хіггс... тобто, я хочу сказати... ваш син... не буде у вас за асистента?

Ніби яка тінь промайнула в меестера на обличчі, але, зробивши над собою зусилля, він прогнав її й усміхнувся:

— О ні, з Лоуренса вже досить. Він воліє бути купцем.

На Гансовім обличчі з'явився такий розгублений та розчарований вираз, що доктор запитав його добродушно:

— Чом же ти замовк, друже мій? Хіба ж бути при комерції — то річ ганебна?

— Ні-ні, не ганебна, мінгеере, —пробурмотів Ганс, — але...

— Але що?

— Те, друге покликання багато краще, — відповів Ганс, — багато шляхетніше. Я гадаю, мінгеере, — додав він, запалюючись усе більше й більше, — що бути таким хірургом, як ви, — лікувати хворих та калік, рятувати людське життя, вміти робити те, що ви зробили для мого батька, — то найвеличніша річ, яка тільки є на землі!

Доктор глянув на нього суворо. Ганс відчув у тому погляді догану. Щоки йому зашарілися; гарячі сльози навернулися на очі.

— Паскудний фах, хлопчику мій, ота медицина, — мовив доктор, похмуро дивлячися на Ганса. — Вона вимагає величезного терпіння, самовідданості та впертого простування до мети.

— Звичайно, вимагає! — скрикнув Ганс, запалюючися знову. — Вона вимагає й знання, й любові, й пошани до людей. Ах, мінгеере, може, це покликання має свої труднощі й свої недоліки… А втім, ви ж лаєте свій фах несерйозно. Це величне й шляхетне покликання, а не паскудне! Даруйте мені, мінгеере, — я дозволив собі надто багато, не мені говорити так сміливо…

Доктор Букман, знати, розсердився. Принаймні він показав хлопцеві спину й півголосом забалакав про щось із Лоуренсом. А тим часом матуся суворо вичитувала Гансові. Де це видано, щоб отак сперечатися із вельможними панами? Вони страх як не люблять, коли бідняки їм суперечать!

Меестер обернувся.

— Скільки тобі років, Гансе Брінкере? — запитав він.

— П'ятнадцять, мінгеере, — відповів той, здригнувшись.

— Хотів би ти вивчитися на лікаря?

— Так, мінгеере, — відповів Ганс, тремтячи з хвилювання.

— Хотів би ти, за згодою твоїх батьків, присвятити себе науці, вступити до університету й, скінчивши його, працювати під моїм керівництвом?

— Так, мінгеере.

— Зваж добре! — Ти не роздумаєшся саме тоді, коли я всю душу покладу на те, щоб підготувати тебе й зробити моїм наступником?

Гансові очі заблищали.

— Ні, мінгеере, я не роздумаюсь!

— Ви можете цілком покластися на нього! — скрикнула матуся, якій вже давно хотілося докинути й своє слово. — Ганс твердий, мов скеля, коли він що вирішив; що ж до навчання, мінгеере, то хлопець просто приріс до своїх книжок останнім часом. Він уже й тепер вміє латини не згірш від будь-якого священика!

Доктор усміхнувся.

— Гаразд, Гансе, я не бачу ніяких перешкод, якщо батько твій дає нам свою згоду.

— Гм! — буркнув Рафф, він надто пишався своїм сином, щоб погодитися відразу. — Сказати правду, мінгеере, сам я волію працювати на вільному повітрі. Проте якщо хлоп'я хоче вчитися на лікаря і якщо ви такі ласкаві, що бажаєте допомогти йому вибитися в люди, то я не

суперечу. Грошей — ось чого нам бракує... Але ж їх можна заробити, коли є дві здорові руки. Мине непомітно час, і ми...

— Стривайте! Стривайте! — перебив йому доктор. — Якщо я відбираю у вас помічника, вашу праву руку, я мушу за те заплатити, і я зроблю це з радістю. Виходить, у мене тепер два сини, — правда ж, Лоуренсе? Один купець, а другий лікар... Я буду найщасливіша людина в Голландії! Приходь до мене вранці, Гансе, й ми відразу ж усе влаштуємо!

Ганс мовчки вклонився. Він був такий схвильований, що не міг добути голосу з грудей.

— До речі, Брінкере, — провадив далі доктор, — моєму синові Лоуренсові треба буде вірної, путящої людини, — отакої, як ви, — коли він відкриє свою крамницю в Амстердамі; такої людини, що пильнувала б роботи та стежила за тим, щоб ледарі працювали як слід. Такої людини... Та скажи ж йому про все те сам, йолопе!

Останні слова були адресовані до сина, й звучали вони зовсім не так різко, як це здається на папері: "йолоп" і Рафф дуже швидко й чудово порозумілися.

— Не хочеться мені кидати дамби, — сказав останній по тому, як вони трохи побалакали, — але ви запропонували мені такі чудові умови, мінгеере, що я пограбував би мою сім'ю, коли б відмовився від вашої пропозиції.

Подивіться пильніше на Ганса, доки він сидить, не зводячи вдячного погляду з меестера, — адже ж ви не зустрічатиметеся з ним багато років.

А Гретель... Ах, як тяжко доведеться їй працювати! Так, заради любого Ганса вона тепер наполегливо вчитиметься... Якшо з нього й

справді вийде лікар, не можна ж допустити, щоб такій вченій особі, як він, довелося червоніти за свою неписьменну сестру.

Як ретельно шукатимуть віднині ці блискучі оченятка тих скарбів, що криються в надрах шкільних підручників! І як вони засяють і потупляться, забачивши того, кого вона знає ще тільки як хлопчика, що бігав у червоній шапці на ковзанах того чудового дня, коли в її фартусі опинилися срібні ковзани!

Але доктор та Лоуренс збираються вже йти. Матуся Брінкер робить їм свого найкращого реверанса. Рафф стоїть поруч неї, він має вельми бадьористий вигляд, коли стискає меестерові руку. Крізь відчинені двері хатини видніється справдешній голландський ландшафт: ген-ген простяглася гладенька рівнина... Падає густий сніг і вкриває її білим серпанком.

РОЗДІЛ XLVIII

Закінчення

Наша розповідь доходить кінця. Час спливає в Голландії так само рівномірно й неухильно, як і в нас; з цього погляду жодна країна не являє собою винятку.

В сім'ю Брінкерів час приніс великі зміни. Гансові усі ті роки пішли на велику користь; він дуже щиро взявся до діла, ретельно працював, переборюючи всі перешкоди, що ставали на його шляху, й домагався своєї мети з усією енергією, властивою його вдачі. Якщо шлях його часто-густо був нерівний та важкий, рішучість його не захиталася і разу. Часом йому набігають на думку слова його доброго старого друга, що їх сказано багато років тому в маленькій хатині коло Брука: "Медицина — паскудний фах"; але в глибині його серця лунають інші, справедливіші слова: "Вона велична й шляхетна! Вона збуджує любов і пошану до людей!"

Якби ви завітали нині до Амстердама, то могли б зустріти там славнозвісного доктора Брінкера, коли він їде в своїй розкішній кареті навідувати пацієнтів; а може, побачили б, як він разом із своїми власними синами та дочками бігає на ковзанах по замерзлому каналі.

Щодо Анні Боуман, гарненької щиросердої селянської дівчинки, то ви розпитувалися б про неї надаремне; але Анні Брінкер, дружина видатного лікаря, дуже схожа на неї... Тільки, як запевняє Ганс, вона ще миліша, ще розумніша, ще більше скидається на добру фею.

Пітер ван Гольп теж одружився. Я могла б сказати вам і раніше, що він та Гільда подадуть одне одному руки, щоб іти вкупі життьовим шляхом, так само як багато років тому бігали вони пліч-о-пліч по замерзлій поверхні залитої сонцем ріки.

Одного разу я замалим була не натякнула, що й Катрінка поєднається з Карлом. Щастя, що поголос об тім не розійшовся, — Катрінка-бо передумала і ще й досі не вийшла заміж. Ця панна вже не така весела, як колись, і, як не сумно мені об тім говорити, деякі її гомінкі "дзвоники" дзвенять не в лад з іншими. А проте вона ще й досі залишається душею свого гуртка. Я дуже хотіла б, щоб вона могла бути серйозною, — бодай хоч ненадовго... Та дарма! Не може, — не така-бо в неї вдача... її турботи та жалі тільки розладнують гру її "дзвоників", не породжуючи глибшої музики.

Душа Річі сколихнулася до самісінького дна, протягом цих довгих років. її історія — це розповідь про те, як сім'я, що його було посіяно абияк, часом достигає в муках та як після дуже важкої сівби виростає золотий урожай. Коли не помиляюсь, ви зможете незабаром прочитати про все це у. книжці; якщо ви знаєте голландську мову, звичайно. В дотепному, але серйозному авторові, що його твори можна зустріти зараз у тисячах голландських домів, лиш небагато хто впізнає гоноровиту, легковажну Річі, що колись глузувала з маленької Гретель.

Ламберт ван Моуйен та Лудвіг ван Гольп — хороші люди і, що багато легше помітити, їм добре ведеться. Обоє живуть у Амстердамі; але один лишився в старому Амстердамі, а другий помандрував до молодшого міста, що зветься так само. Ван Моунен мешкає тепер недалечко від Центрального парку в Нью-Йорку й каже, що коли нью-йоркці виконають свій обов'язок, то їхній парк з часом дорівняється чудовому гаазькому Босхові. Ван Моунен часто згадує Катрінку, — яка вона була за його хлоп'ячого віку, — але тепер він радий, що Катрінка, коли стала доросла, піднесла йому гарбуза; хоч тоді йому здалося, що він переживає свою найтяжчу, найпохмурішу годину... Бенова сестра, Дженні, дала йому таке щастя, якого не міг би дати ніхто інший на цілім широкім світі.

Життя Карла Сгуммеля склалося дуже невдало. Справи його батька занепали; а що Карл мав небагато щирих друзів і, найголовніше, аж ніяк не зважав на високі принципи, то ракетка фортуни кидала його, як волан, доки йому не пообшарпувалися майже всі його найкращі пера. Нині він служить за бухгалтера у великому амстердамському торговому домі "Букман та Сгіммельпеннінк". Воостенвальберт, молодший компаньйон, обходиться з ним дуже добре; а Карл і собі ставиться з великою пошаною до "мавпи з довгим ім'ям замість хвоста".

З усіх наших голландських друзів помер тільки єдиний Якоб Поот. Який він зроду був — добродушний, щиросердий та некорисливий — такий і залишився до останку, й по ньому плачуть тепер так само щиро, як щиро любили його та жартували з нього, допоки він жив на землі. Перед смертю Якоб страшенно схуд; він зробився навіть худіший за Бенджаміна Доббса, котрий, до речі, з часом нагуляв тіла й тепер став найогрядніший з огрядних.

Рафф Брінкер та його фроу перебралися до Амстердама і вже багато років живуть у добрі та в гаразді, — вірне, щасливе подружжя! І як мужньо й терпляче зносили вони за колишніх часів свої злигодні, так просто і скромно тримаються вони тепер коли їм нарешті всміхнулася доля. Вони побудували собі дачу недалечко від своєї старої халупи й

часто вибираються туди з своїми дітьми та онуками в ясні літні дні, коли водні лілеї підводять свої пишні голівки над водою.

Розповідь про Ганса Брінкера була б неповна, коли б ми, залишаючи його, не помітили поруч нього й Гретель. Люба, моторна, завзята маленька Гретель! Хто вона тепер? Запитайте старого доктора Букмана, — він скаже, що вона найкраща співачка, найчарівніша жінка в Амстердамі; запитайте Ганса та Анні, — вони запевнять вас, що вона найніжніша сестра, яку тільки можна собі уявити; запитайте її чоловіка, — він скаже вам, що вона найвеселіша, наймиліша маленька жіночка в цілій Голландії; запитайте матусю Брінкер та Раффа, — і очі їм заблищать від радісних сліз; запитайте бідних — і повітря забринить від хвали та безмежної подяки.

Але, якщо ви не пам'ятаєте малюсінької фігурки, що тремтіла й плакала на горбочку перед Брінкеровою хатиною, запитайте ван Глеків, — і вони невтомно розповідатимуть вам про кохану маленьку дівчинку, що здобула срібні ковзани.

ПЕРЕКЛАЛА З АНГЛІЙСЬКОЇ ІРИНА СТЕШЕНКО

Примітки

1

Зомергюйс — літній будиночок.

2

Трексгюйти — судна, що плавають у Голландії по каналах. Деякі з них бувають футів із тридцять завдовжки і схожі на домочки, що їх поставлено на баржі; їх тягнуть коні, які йдуть по березі каналу. Трексгюйти поділено на два відділи — першого й другого класу — і, якщо їх не дуже перевантажено, пасажири почувають себе так, як дома:

чоловіки палять, жінки плетуть щось або шиють, а діти бавляться на маленькій горішній палубі. Багато які судна, що плавають по каналах, мають вітрила — білі, жовті, а часом і шоколадного кольору. Цього кольору вітрила набувають тоді, коли їх напоюють настоєм з дубової кори, щоб надати їм більшої міцності. (Примітка автора).

3

Керміс — ярмарок.

4

Фрісландія — одна з голландських провінцій.

5

Стайвер — дрібна монета.

6

Мефроу — пані.

7

Staccato (італ.) — уривчасте відтворення музичних звуків.

8

Юфроу — панна.

9

Квартьє — дрібна срібна монета.

10

Меестер — доктор.

11

Ай — рукав Зюйдер-Зее. (Прим. автора).

12

Джон Буль — так жартома прозивають англійців інші народи.

13

У цій книзі всі відстані подано в англійських милях (5.280 футів). Голландська миля більш, ніж у чотири рази довша. (Прим. автора). Англійська миля — 1602 м.

14

Тобто — Америки.

15

Санта Клаус в Америці й святковий Ніколас у Голландії — не так релігійні, як казкові образи. Під час зимових свят вони грають при

16

Хоч тюльпаноманія й не поширилася в Англії так, як у Голландії, все ж цією квіткою скоро стали спекулювати, і ціна на неї підскочила дуже високо. В 1636 році тюльпани прилюдно продавалися на Лондонській біржі. Ще в 1800 р. за тюльпанову цибулинку звичайно платилося по

п'ятнадцять гіней. Бен не знав, що за його часів один тюльпан з цибулинкою, найменований "Фанні Кембл", було продано в Лондоні за сімдесят гіней з наддатком.

Маккей у своїх "Записках про народні пристрасті" розповідає кумедну історію про одного англійського ботаніка, котрий випадково побачив тюльпанову цибулинку в оранжереї якогось заможного голландця. Не маючи жодної уяви про її вартість, ботанік добув свого складаного ножа і, розрізавши цибулинку надвоє, почав досліджувати її з великою цікавістю. Але раптом з'явився власник тієї цибулинки і, розсатанівши, напустився на ботаніка, питаючи, чи тямить він, що робить.

"Зрізаю шкаралупу з вельми цікавої цибулинки", — відповів учений.

"Сто тисяч чортів! — зарепетував голландець. — Адже ж це "АДМІРАЛ ВАН ДЕР ЕЙК"!

"Дякую вам, — мовив учений ботанік і відразу ж записав цю назву до своєї записної книжки. — Скажіть, будьте ласкаві, а такі тюльпани дуже розповсюджені у вашій країні?"

"Смерть та диявол! — зойкнув голландець. — Ходімо до старшини й ви довідаєтесь!"

Хоч як опинався бідолашний дослідник, а все ж його потягли до судді, а вулицею за ним ішла обурена юрба. Незабаром він з жахом довідався, що знищив тюльпанову цибулинку, яка коштувала 4.000 флоринів (1.600 доларів). Його посадовили в тюрму і він сидів там доти, доки не сплатив цієї суми. (Прим. автора).

Гальфвег (половина дороги) — невеличке місто, що стоїть на півдорозі між Амстердамом та Гаарлемом.

18

Vox humana (людський голос) — органний регістр, котрий дає звук, що нагадує людський голос. (Прим. автора)

19

Бушприт — похила щогла, що стримить з носа парусного .судна.

20

Сальмагунді — страва з рубленого м'яса, яєць, цибулі.

21

Герцог Веллінгтон — командуючий англійськими військами під час війни з Наполеоном.

22

Істина в простоті (лат.).

23

Фортунатус — казковий герой, якому скрізь таланить.

24

За давніх часів в Англії не дозволялося дивитися королю в обличчя. Звідси й приказка: "Котові дозволено дивитися на короля".

25

У Голландії заміжню жінку з нижчих класів не називають "пані" (тобто "мефроу"), як в інших країнах. Хоч вона й носить чоловікове прізвище, її звуть, як і до того, — "панна", тобто "юфроу". (Прим. автора).

26

Моріц Гюйс — будова, що її спорудив Принц Моріц Насауський. (Прим. автора).

27

Вільгельм, принц Оранський, що став королем Англії, був правнук Вільгельма Мовчазного, принца Оранського, що його вбив Джерертс (чи Джерард) 10 липня 1584 року. (Примітка автора).

28

Айсбреекер — важка машина, що має залізні клинці, якими вона, рухаючися, ламає кригу. Маленькі криголами пересувають руками, а до великих припрягають коней; часом шістдесят, а то й сімдесят коней тягнуть одного криголама. (Прим. автора).

29

Це сказано не на сміх. І дівчатка й хлопчики, що виховуються в тому закладі, ходять в одязі з картатого краму — у велику чорну й червону карту. Такий строкатий одяг, що вельми впадає в око, до певної міри заважає дітям пустувати, коли вони виходять до міста. У Бюргерському захисткові виховується декілька сот хлопчиків та дівчаток. Голландія вславилася своїми благодійними закладами. (Прим. автора).

30

Люльки й тютюн!

31

В Нью-Йорку.